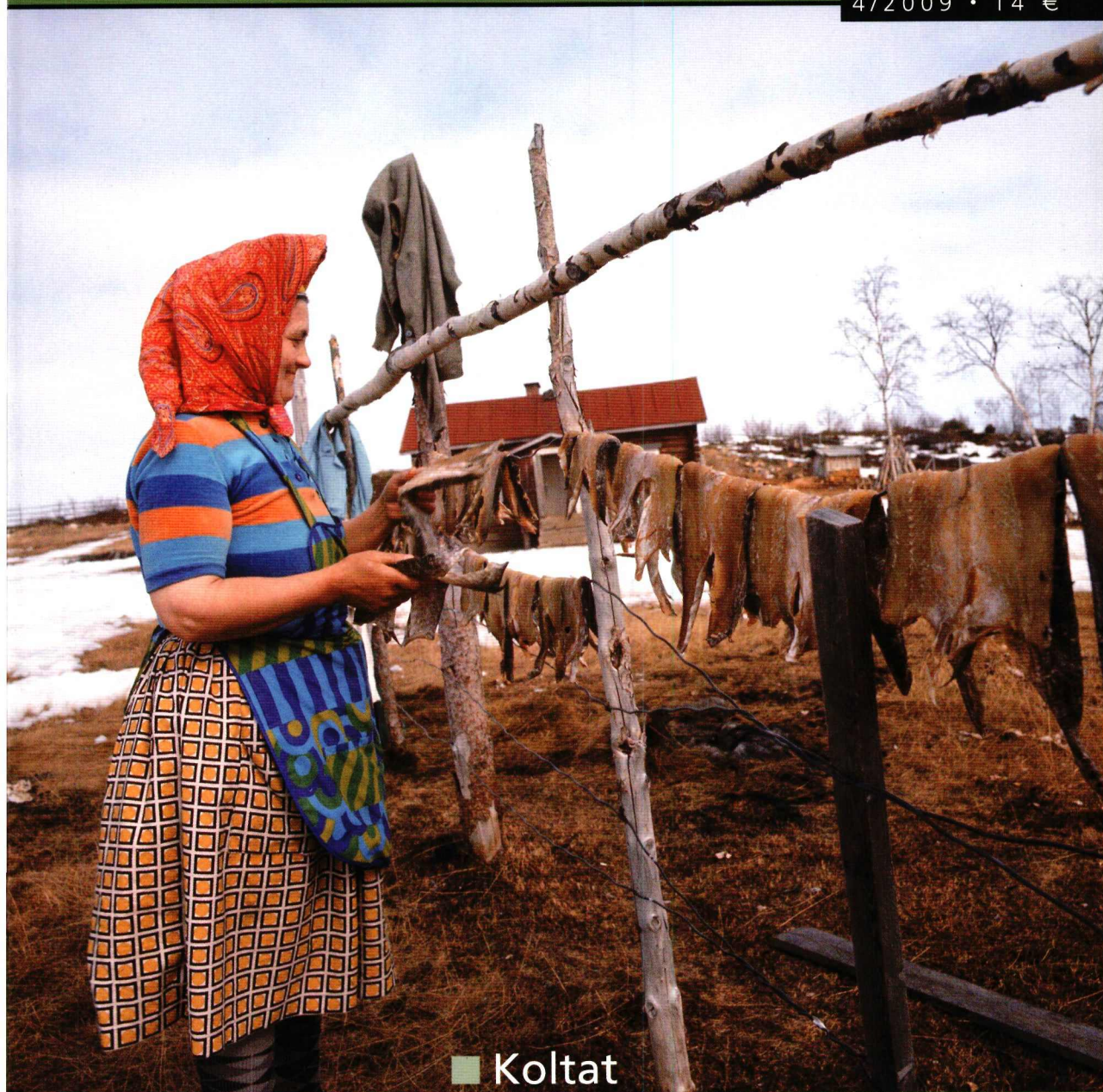

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

4/2009 • 14 €

- Koltat
- Romanian juutalaiset
- Mormonit
- Sun Yatsen
- Rajat ja järjestys

HISTORIAALLINEN AIKAKAUSKIRJA

107. vuosikerta

Julkaisijat Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto

Päätoimittaja: Pirjo Markkola

Toimitussihteeri: Veikko Kallio

Toimittajat: Juhana Aunesluoma, Tiina Kinnunen, Marko Lamberg, Marko Tikka

Hallitus: Jukka Tarkka (pj.), Pauli Kettunen (vpj.), Christian Krötzl,

Tuomo Lappalainen, Marjaana Niemi, Harri Rinta-aho

Ulkoasu: Heikki Kallioma

Historiallisen Aikakauskirjan artikkelit ovat läpikäyneet tieteellisen vertaisarvioinnin.

SISÄLLYS

Suuntaviivoja

Pirjo Markkola, Tieteen tila, taso ja kieli 377

Raja ja järjestys

Kari Tarkiainen, Luonnollisten rajojen oppi ja David Alopaeuksen osuus suuriruhtinaskunnan rajojen synnyssä 379

Maiju Wuokko, Miliisi Helsingissä vuonna 1917 maaliskuun vallankumouksesta Pörssitalon mellakkaan 403

Pohjan mormonit

Kim Östman, Mormonierätyksen Pohjan pitäjässä 1880- ja 1890-luvulla 414

Taivas ja evoluutio

Jarkko Haapanen, Taivas ja evoluutio Sun Yatseinin poliittisessa argumentaatiossa 431

Kolumni

Taneli Kukkonen, Platonin lukemisesta 441

Liikkeellä

Satu Matikainen, Romanian juutalaisten siirtolaisuus 1900-luvun alussa 443

Veli-Pekka Lehtola, Koltasaamelaisten asuttaminen Inariin 1945–49 454

Kansallinen kertomus

Pirjo Markkola, Suomen historian käyttökelpoisuus 471

Keskustelua

Tiina Miettinen, Eeva Maria Matintytär Löytty – nainen jonka lukkarit Saxberg surmasi 475

Syväluotaus

Heikki Ylikangas, Ihminen on ihmiselle susi 479

Arvosteluja

Maiju Lehmijoki-Gardner, Kristillinen mystiikka. Läntinen perinne antiikista uudelle ajalle (*Jussi Hanska*) 485

André Burguière, The Annales School. An Intellectual History (*Matti Peltonen*) 486

Tuija Tuhkanen, Kirkon kaunistukseksi ja lahjoittajan kunniaksi. Henrik Flemingin lahjoitukset Suomen kirkkoissa (*Ulla Koskinen*) 488

Charlotta Wolff, Noble conceptions of politics in eighteenth-century Sweden (*Petri Karonen*) 489

Johanna Ilmakunnas, Kuluttaminen ja ylhäisyyden elämäntapa 1700-luvun Ruotsissa (*Kirsi Väinö-Korhonen*) 492

Yrjö Tala, Kirkon vai valtion kirjat? Uskontosi-donnaisuuden ongelma Suomen väestökirjapidossa 1839–1904 (*Sofia Kotilainen*) 494

Arnold J. Meagher, The Coolie Trade. The Traffic in Chinese Labourers to Latin America 1847–1874 (*Seppo Sivonen*) 496

Reino Kallio, Häiriköintiä ja henkikirjoituksia. Ete-läpohjalaisnuoret paikallisen kurinpidon kohteena sääty-yhteiskunnan aikana (*Anneli Mäkelä-Aliatalo*) 498

Pertti Haapala – Tuomas Hoppu, Sisällissodan pikkujättiläinen (*Jussi T. Lappalainen*) 499

Matti Simola (toim.), Ratakatu 12. Suojelupoliisi 1949–2009 (*Oula Silvennoinen*) 501

Pauli Kettunen, Globalisaatio ja kansallinen me. Kansallisen katseen historiallinen kritiikki (*Matti Hannikainen*) 503

Mikko Ylikangas, Unileipää, kuolonvettä, spiiidiä. Huumeet Suomessa 1800–1950 (*Erkki Vettenniemi*) 505

Hannu Mustakallio, Pohjoinen hiippakunta. Kuopion–Oulun hiippakunnan historia 1850–1939 (*Timo Ävist*) 507

Zhao Ziyang, A Prisoner of the State: the Secret Journal of Zhao Ziyang; Gao Weiqian: Zhou Enlai – The Last Perfect Revolutionary – A biography (*Lauri Paltemaa*) 508

Tiedemaailma

Arvonimet 511

Palkittuja 511

Väitöksiä 511

Kirjoittajat 512

Notes on the contents 513

Vuosikertahakemisto

485

Kansi: Koltasaamelainen. Lehtikuva/Kari Santala.

Tieteen tila, taso ja kieli

■ Suomalainen tiede on ollut viihdeohjelmia myöten julkisuudessa, kun Suomen Akatemian laatima raportti Suomen tieteen tilasta ja tasosta julkistettiin lokakuussa 2009. Kun tähän liitetään kansallista innovaatiojärjestelmää koskeva selvitys ja viimeisimpänä suomalaista tietoyhteiskuntaa koskeva arviointi, päästään miltei maailmanlopun tunnelmiin. Mikä meidän suomalaisten on tullut, kun tieteellinen tutkimus käpertyy sisäänpäin, kansallinen innovaatiojärjestelmä ruostuu ja tietoyhteiskunta häviää Meksikolle?

Suomen Akatemia seuraa sekä tutkimusjärjestelmän kehitystä että tieteellisen tutkimuksen tilaa. Se rahoittaa vuosittain noin 3 000 tutkijatyövuotta lähes 300 miljoonalla eurolla. On syytäkin ottaa selvää, mitä näillä rahoilla saadaan aikaiseksi.

Julkisuus kalusi tieteen tilasta ja tasosta mehevimmät luut. Saimme kuulla, että kansainvälistä huippua on liian vähän, suomalaisten teksteihin ei viitata ja niitä julkaistaan turhan vähäpätöisillä foorumeilla. Kiireessä tuskin ehdittiin katsoa, millä tavalla ja mistä aineistoista johtopäätöksiin oli päädytty. Akatemian selvitystä lukemalla saa paljon monivivahteisemmän kuvan suomalaisesta tieteestä.

Kun historiantutkija tarttuu käsi vapisten selvitykseen, sieltä löytyykin aika paljon

aika myönteistä sanottavaa oman tieteenalan tasosta. Suomen Akatemian mukaan historiatieteet ovat Suomessa perinteisiä ja vahvoja tutkimusaloja. Historiantutkimuksen todetaan olevan hyvää kansainvälistä tasoa ja monet alat ovat kansainvälistyneitä. Metodeja on opittu erittelemään ja pohtimaan monipuolisesti. Liikkuvuutta ja kansainvälistä näkyvyyttä on tullut lisää. Näyttäisi siisiltä, että historiantutkimukselle suunnattuja resursseja ei ole käytetty väärin.

Toki parantamisen varaa löytyy. Historian alalla arvioidaan olevan kansainvälisiä julkaisuja liian vähän suhteessa tutkimuksen laatuun. Puhtaasti historiantutkimukseen keskittyviä tutkimuksen huippuyksiköjä ei ole. Ongelmaksi todetaan alalle tyypilliset pienet yksiköt ja organisaatioiden hajanaisuus – mitä se sitten tarkoittaakin.

Kiinnitän tässä erityisesti huomiota arvioon, jonka mukaan ”kotimaiset ja populaarit odotukset tuntuvat riittävän liian usein laadun kriteereiksi kotimaisissa julkaisuissa” (*Suomen tieteen tila ja taso 2009*, s. 138). Miten tähän tulisi suhtautua? Tarkoittaako se, että historiantutkijoiden olisi syytä lopettaa artikkeleiden tarjoaminen *Historialliseen Aikakauskirjaan* ja keskittää sen sijaan voimansa kansainvälisten (siis englanninkielisten) aikakauskirjojen valloittamiseen? Millä tavalla ”kotimaiset ja populaarit

odotukset” toimivat laadun kriteereinä? Onko kotimainen aina populaaria ja kansainvälinen tieteellistä?

Mitä tapahtuisi, jos Historiallinen Aikakauskirja ei enää julkaisisi suomenkielisiä tieteellisiä artikkeleita historian tutkimuksen eri aloilta? Antiikin ja keskiajan tutkijat voisivat tähdätä oman alansa kansainvälisiin julkaisuihin. Kaikki historian tutkijat kävisivät tieteellistä keskustelua oman alansa kansainvälisten huippujen kanssa. Historiallinen Aikakauskirja voitaisiin lakkauttaa tai muuttaa englanninkieliseksi. Turhista kotimaisista tiedelehdistä luopuminen voisi edistää historian tutkijoiden urakehitystä. Suomalaisten hengentuotteet olisivat heti kansainvälisen (siis englanninkielisen) tiedeyhteisön arvioitavissa. Jos tutkijat vielä tottelisivat tiukimpia tuloksenlaskentakriteerejä, paksujen kotimaisten monografioiden sijasta voitaisiin kirjoittaa englanninkielisiä huippuartikkeleita. Mitä siitä seuraisi?

Siitä seuraisi ainakin kaksi asiaa. Jos tutkijat eivät kirjoita tieteellisiä tekstejä kotimaisilla kielillä, kielet köyhtyvät. Tiede ja akateeminen koulutus kadottaisivat kielenensä ja käsitteensä. Lisäksi luettava loppuisi. Suomessa julkaistaan paljon historian tutkimusta – eikä yksin julkaista vaan myös luetaan. Suomalaisten historia kuvan rakentaminen jäisi harrastajatutkijoiden tehtäväksi. Suuri lukeva yleisö ei menettäisi yksin omaa historiaansa vaan myös Euroopan historian ja koko maailman historian. Laaja yleisvivistys jäisi eliitin yksinoikeudeksi. Kuinka innovatiivinen ja kilpailukykyinen on yhteiskunta, josta puuttuvat sekä tieteen kotimaiset kielet että mahdollisuus historialliseen yleisvistyksen?

Näin synkästi en Suomen Akatemian selvitystä tietenkään lue enkä kuvittele, että nyt pitäisi tieteen tason nimissä luopua suomenkielisestä tieteellisestä julkaisemisesta. Raportti tuo selvästi esiin, että historian tutkimuksella on merkittävä vaikutus julkisessa keskustelussa. Tutkijat eivät voi vaikuttaa julkiseen keskusteluun pelkästään tuottamalla sinänsä tarpeellisia kansainvälisiä huippujulkaisuja. Siihen tarvitaan myös kotimaisia huippujulkaisuja. Niihin kuuluvat kotimaisissa tieteellisissä aikakauskirjoissa julkaistut, tieteellisen vertaisarvioinnin läpikäyneet artikkelit. Sellaisia tämäkin Historiallisen Aikakauskirjan numero tarjoaa.

Kotimaista huippututkimusta on toivon mukaan tarjolla myös lokakuussa 2010 Jyväskylässä historian tutkimuksen päivillä. Suomen Historiallinen Seura järjestää yhdessä Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksen ja Historiatieteiden tutkijakoulun kanssa ensimmäiset historian tutkimuksen päivät 21.–23.10.2010. Alunperin kaksipäiväiseksi kaavailtu tapahtuma piti jo tässä vaiheessa muuttua kolmipäiväiseksi, koska kiinnostusta on paljon. Näin mukaan mahtuu enemmän työryhmiä, joista voi tehdä ehdotuksia vielä tammikuun aikana. Lisätietoja löytyy SHS:n verkkosivuilta (www.histseura.fi). Ohjelmassa on esitelmiä ja työryhmiä kolmella kielellä: suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi. Mukaan toivotaan mahdollisimman monipuolisesti sekä historian tutkimuksen eri aloja ja näkökulmia että tieteellisen uransa eri vaiheissa olevia historioitsijoita.

Pirjo Markkola
pirjo.markkola@jyu.fi

KARI TARKIAINEN

Luonnollisten rajojen oppi ja David Alopaeuksen osuus Suomen suuriruhtinaskunnan rajojen synnyssä

Filosofian tohtori Kari Tarkiainen tarkastelee Suomen suuriruhtinaskunnan rajojen syntyä. Aikaisempi tutkimus ei ole juuri käsitellyt territorion muodostumista yhtenä kysymyksenä. Syiksi uusien rajojen syntyyn on tavallisesti esitetty lännessä voitokkaan sodan jälkeistä välttämätöntä aluelaajennusta, mutta idän suhteen on tutkimuksessa tullut esiin useita eri syitä, joista näkyvimpänä voi pitää alueella esiintyneitä sosiaalisia epäkohtia, talonpoikien kapinointia ns. lahjoitusmaiden alueilla. Tarkiainen ottaa esille etenkin David Alopaeuksen osuuden rajojen syntyprosessissa.

■ Suomen suuriruhtinaskunnan muodostumista seuranneina aikoina ratkaistiin uuden valtion territoriaalinen laajuus. Raja entistä emämaata Ruotsia vastaan päätettiin Haminan rauhassa syyskuun 17. päivänä 1809 ja se tuli kulkemaan pohjoisessa pitkin Tornion- ja Muonionjokia sekä lännessä keskellä Merenkurkkua ja Ahvenanmerta. Idässä taas tapahtui Venäjän yhteydessä 1700-lu-

vun alkupuolelta asti olleen Viipurin kuvernementin eli Vanhan Suomen yhdistäminen muuhun Suomeen keisarillisella reskriptillä 23. päivänä joulukuuta 1811.¹ Sisärajoiksi Venäjän keisarikuntaa vastaan tulivat Laatokka ja Rajajoki. Suuriruhtinaskunnan territorion rajaaminen oli näin tapahtunut runsaan kahden vuoden aikana sekä lännessä että idässä.

Tutkimuksessa ei ole juuri käsitelty territorion muodostumista yhtenä kysymyksenä. Tavallista on ollut, että molempia rajanvetoja pidetty erillään, ja katsottu johtuneiksi eri syistä. Syiksi uusien rajojen syntyyn on tavallisesti esitetty lännessä voitokkaan sodan jälkeistä välttämätöntä aluelaajennusta, mutta idän suhteen on tutkimuksessa tullut esiin useita eri syitä, joista näkyvimpänä voi pitää alueella esiintyneitä sosiaalisia epäkohtia, talonpoikien kapinointia ns. lahjoitusmaiden alueilla.² Yhteisten selitysten

1. Kaikki päivämäärät tässä esityksessä ovat uutta lukua.

2. Suuriruhtinaskunnan alueen laajentumisesta 1809–12 on olemassa huomattava tutkimuskirjallisuus. Tässä on Haminan rauhalla lähinnä seurattu Erik Hamnströmin (1902) teosta *Freden i Fredrikshamn*, Diss. Ups., Upsala sekä Kesar Filippovitš Ordinin lähdejulkaisun luontoista teosta (1889) *Pokoranie Finlândii: opyt opisaniâ po neizdannym istovcuikam. II*, St. Peterburg, 434–486. Ordinin teoksen lähdearvosta ja tendensseistä katso Osmo Jussila (2009) *Från ärolöst till ärorikt. 1808–1809 års krig med ryska ögon*. Fänrikens marknadsminne. Red. Max Engman. Svenska Litteratursällskapet i Finland/ Atlantis, Helsingfors-Stockholm, 122–126. Vanhan Suomen yhdistämisen osalta on käytetty J. R. Danielson-Kalmarin teosta (1911) *Viipurin läänin palauttaminen muun Suomen yhteyteen*, Porvoo. Myös Danielson-Kalmarin teoksen alkupainos (1894) *Viborgs läns återförening med det övriga Finland*, Helsingfors kannattaa osittain toisenlaisena ottaa huomioon. Nämä esitykset ovat tosin vanhoja, mutta käsittelevät kattavasti tärkeimmän lähde-

etsimistä vaikeuttaa, että aluelaajennusten perustelut vaihtelivat vuosina 1808–12 melkoisesti esittäjänsä aseman mukaan. Haminan rauhan osalta voi puhua keisari Aleksanteri I:n sekä venäläisen ja ruotsalaisen rauhanneuvottelukunnan mielipidekirjosta. Suuriruhtinaskunnan asukkaiden oma sana jäi pois Haminan neuvottelupöydästä, sillä suomalaisia ei kelpuutettu mukaan keskusteluihin, vaikka Carl Erik Mannerheim oli esittänyt tätä aatelissäädyn kannattamana Porvoon maapäivillä.³ Vanhan Suomen yhdistämisen osalta paikallisia mielipiteitä kuultiin runsaammin, mutta senkin kohdalla ongelma on tutkimuksessa supistettu kysymykseksi keisarin ja Gustaf Mauritz Armfeltin keskenään sopimasta filantrooppisesta selitysmallista.

Luonnolliset rajat

Käsittelen tässä tutkielmassa suuriruhtinaskunnan rajojen muodostamista ns. luonnollisten rajojen teorian pohjalta, joka esiintyy pohjavireenä molemmissa rajanvedoissa. Teoria luonnollisista rajoista – kuten kaikesta muustakin ”luonnollisesta” kannatettavana ilmiönä – kuului valistusfilosofien John Lockelta perimään ajatusmaailmaan. Voltaire, Rousseau ja Diderot katsoivat, toisin kuin edeltänyt aikakausi, että varsinkin vesistöt olivat luonnollisia, erottavia rajoja.

Tältä näkökannalta vanhan Ruotsin suurvallan rajat eivät olleet luonnolliset, kun se oli hahmottunut meren molemmille puolille. Niinpä mm. Rousseau katsoi, että Ruotsin ja Venäjän ”luonnollinen” raja olisi Itämeri ja Pohjanlahti. Ruotsin pitäisi käsittää myös Norja, mutta vailla Suomea ja Pom-

meria, tämä oli Ruotsissakin 1800-luvun alussa joskus esitetty mielipide. Myös maan sisäisten rajojen pitäisi olla ”luonnollisia”. Niinpä itse kuningas Kustaa III katsoi tarpeelliseksi muuttaa Suomen sisäisiä lääninrajoja niin, että ne tulisivat enemmän noudattamaan sisävesiä, kuten Näsijärveä ja Päijännettä.

Kun Suomi oli liitetty Venäjään, perusteltiin tapahtunutta muutosta Pohjanlahden molemmilla puolilla juuri ajatuksella luonnollisista rajoista. Maantieteellisesti katsoen Suomi ei tosiaankaan näyttänyt kuuluvan osaksi Ruotsia.⁴ Merkittävin osoitus ”luonnollisten rajojen” teorian voimasta oli 1700- ja 1800-luvun alun Euroopassa oli tietenkin Ranskan pyrkimys ulottaa rajansa Reinille. Se oli yhtenä syynä pitkäaikaisiin sotiin ja maanosan suureen epästabiilisuuteen.

Mutta samaan aikaan esiintyi myös näkemystä, että vesi- ja jokirajat olivat luonnottomia silpoessaan yhteyksiä esimerkiksi saaristojen piirissä ja hajottaessaan jokilaakson asutusta. Tätä näkemystä edusti esimerkiksi Ruotsin johtava kartografi Samuel Gustaf Hermelin, jonka Ruotsin kartta vuodelta 1797 oli Haminassa päätetyn rajanvedon pohjana. Hermelin kirjoitti, että koko ajatus jokilaaksosta rajana olisi kyljen ja tilusten viljelmät jakavana hylättävä.⁵

Mutta luonnollisten rajojen käsitteeseen ei Euroopassa tähän aikaan vielä liittynyt ajatusta kansallisuus- tai kielirajan sopivuudesta valtion rajaksi. Suomessa luonnollisten rajojen käsitteeseen tosin yhdistyi jonkin verran myös käsitys suomalaisuudesta, joka miellettiin osaksi tiettyä maantieteellistä aluekokonaisuutta. Sen sijaan Euroopan kartta oli yleisesti ottaen hyvin pirstaleinen, ja useat valtiot olivat monista kansoista ja kielistä koostuvia konglomeraatteja. Vaikka Ranskan vallankumous ja Napoleon piirsivät Euroopan kartan uudelleen, ja Wienin kongressi teki sekin samaa työtä, vaikka

aineiston. Uudemmissa yleisesityksistä mainittakoon Päiviö Tommila (2008) *Suomen autonomian synty 1808–1819*, toinen, uudistettu painos, Helsinki: Edita, sekä erityisesti kansainvälisiä yhteyksiä kartoittava Matti Klingen (2009) *Napoleonin varjo. Euroopan ja Suomen murros 1795–1815*, Helsinki: Otava. Läänin yhdistämisen osalta tärkeitä osviittoja antaa lisäksi Jyrki Paaskosken (1997) tutkielma ”G. M. Armfelt och Gamla Finland”, *Historisk Tidskrift för Finland* 3, Helsingfors 301–317.

3. Erkki K. Osmonsalo (1932) *Suomen rajapolitiikka I. Ruotsin-vastaista rajaa koskevat kysymykset 1809–1824*, Diss. Helsinki, Helsinki 8.

4. Kati Katajisto (2008) *Isänmaamme keisari. Eliitin kansallisen identiteetin murros ja suomalaisen isänmaan rakentuminen autonomian ajan alussa*, Diss. Hki, Helsinki 151.

5. Erkki K. Osmonsalo (1932) 26. Katso myös Einar Bratt (1958) *En krönika om kartor över Sverige*, Stockholm. 77–78.

päinvastoin, jäivät useat valtiot monikansallisiksi. Puolan osalta esiintyi kylläkin tiettyä yhdistelypyrkimystä, mutta lähinnä teknillisistä syistä.

Kuitenkin jo tuohon aikaan esiintyi jonkin verran ajatusta valtion ja sitä asuttavan kansan yhteisen identiteetin suotavuudesta. Tähän käsityskantaan liittyy myös mielipide, että myös alistetuilla kansoilla, kuten suomalaisilla, oli jonkinlaista omaa historiaa, mutta ei riittävästi valtioksi asti. Voidaan perustellusti kysyä, mikä mahdollinen osuus juuri kansan suomalaisuudella ehkä oli rajanvedoille. Tätä kysymystähän vanhempi tutkimus, esimerkiksi Danielson-Kalmari, on korostanut, mutta uudempi on pitänyt sitä anakronistisena.

Viipurilaissyntyinen diplomaatti Venäjän palveluksessa

Nämä kytkennät aikakauden aatteisiin tuntuvat ehkä etäiseltä, kun pohdimme Suomen autonomisen valtion molempia rajoja, mutta ne muuttuvat konkreettisemmiksi, kun huomaamme, että yksi ja sama henkilö – ja ainoastaan hän yhteisenä tekijänä – oli mukana hahmottamassa Suomen molempia rajauksia. Hän oli Venäjän keisarikunnan johtaviin diplomaatteihin kuulunut, sittemmin kreivin arvon saanut David Alopaeus (1769–1831).

Alopaeus osallistui rauhanneuvottelijana Haminan rauhan solmimiseen syyskuussa 1809 ja oli vuosina 1810–11 Venäjän niin sanotun salaisen neuvoston jäsenenä, jonka tehtävänä oli pohtia sotilas- ja ulkopoliittisia kysymyksiä sekä keisarikunnan läntisten provinssien hallintoa. Tässä neuvostossa Alopaeus ajoi Vanhan Suomen ja Uuden Suomen yhdistämistä, jonka Suomen asioiden esittelijä Gustaf Mauritz Armfelt sitten hieman myöhemmin, syksyllä 1811 keisarin tuella toteuttikin. Alopaeus kuului niihin varsin lukuisiin Vanhan Suomen tai Baltian edustajiin, joiden panos oli merkittävä Suomen autonomian syntyvaiheissa.

David Alopaeuksen henkilö on erittäin huonosti tunnettu. Hän ikään kuin käväisee historiassamme juuri murrosvuosina 1808–12, mutta peittyi muulta osin hämärään, jota ei edes hänestä kirjoitettu laajah-

D. v. ALOPEUS

Subert. Russischer Minister.

David Alopaeus (1769–1831). Pistegravyyri, Georg Schule 1816. Museovirasto.

ko elämäkerta onnistu hälventämään.⁶ Tietojen niukkuus selittyy osittain arkistokatastrofilla, josta enemmän tuonnempana. David Alopaeus oli syntynyt Viipurissa luterilaisen tuomiorovastin perheeseen, jonka nuorin poika hän oli. Perheen suosijana esiintynyt Viipurin kuvernementin käskynhaltija, Venäjän hallitsijahuoneelle sukua ollut Würtembergin prinssi Friedrich Wilhelm (hän oli Aleksanteri I:n äidin veli) toimitti hänet 12-vuotiaana Stuttgartin sotilaskatemian diplomaattilinjalle, jota myös hänen vanhempi veljensä, niin ikään diplomaatiksi opiskellut Maximilian Alopaeus oli

6. Erik Tuomas-Kettunen (1986) *Viipurista Euroopan huipulle. David Alopeuksen elämänuran kuvaus*, Lappeenranta: Karjalaisen kulttuurin edistämisseätiö. Teos on osittain fiktiivinen, kuten myös Lempi Jääskeläisen romaani (1963) *Nuori herra David Viipurista*, Helsinki. Lyhyehkö asiallinen elämäkerrallinen artikkeli on Jyrki Paaskoski (2003) "Alopaeus, David (1769–1831), diplomaatti, kreivi", *Suomen Kansallisbiografia I*, Helsinki: SKS 272–273.

käynyt. Saksankielinen, kuriltaan ankara sisäoppilaitos on tullut tunnetuksi siitä, että runoilija Friedrich von Schiller oli opiskellut siinä muutamia vuosia aikaisemmin huonolla menestyksellä. Toisin kuin hän Alopaeus valmistui ylioppilaaksi, kirjoittautui 1785 neljän vuoden ajaksi Göttingenin yliopiston lainopilliseen tiedekuntaan ja aloitti sitten uransa veljensä johtamassa Venäjän Berliinin-lähetystössä. Vuonna 1792 hänestä tuli valtakunnankaupunki Frankfurt am Mainissa lähettilänään toimivan kreivi N. P. Rumjantsevin sihteeri ja vuodesta 1796 asemapaikka oli Tukholma, jossa hän aluksi palveli alemmissa arvoasteissa mutta oli vuodesta 1803 Venäjän täysivaltainen ministeri ja lähettiläs. Tässä ominaisuudessa hän sitten joutui Suomen sodan loppuvaiheessa rauhanneuvottelijaksi.

Aiheemme kannalta David Alopaeuksen tausta on erittäin kiinnostava. Viipuri oli paitsi Vanhan Suomen pääkaupunki, myös rajakaupunki, jossa puhuttiin neljää kieltä, suomea, ruotsia, saksaa ja venäjää. Näiden kielten puhujat kuuluivat eri sosiaaliryhmiin, mutta kaupungin säätyläistön piirissä vallitsi kielensekoitus, jossa ruotsia puhuttiin yhä huonommin ja saksa valtasi yhä enemmän alaa. Venäjä oli kuvernementin hallintokieli, ja sillä kielellä toimivat viralliset yhteydet ja kaupankäynti Pietariin. Suomen kieli oli kansankieli, jonka puhujia oli eniten, koko Vanhassa Suomessa noin 200 000 henkilöä. Kuvernementin varsinaiseen kansaan ei lainkaan kuulunut ruotsinkielistä ainesta, lukuun ottamatta Pyhtään pientä pitäjää Kymijoen itärannalla. Rahvaan puhdas suomenkielisyys erottikin Vanhan Suomen Ruotsin Suomen puolella vallitsevasta kielitilanteesta, ja sen luterilaisuus piirsi terävän rajan keisarikunnan puolella vallitsevaan kreikkalaiskatolisuuteen. Useimmat Viipurin säätyläisetkin osasivat suomea ainakin hieman, ja tämä kieli tuntuu toimineen eräänlaisena lingua francana eri kieliryhmien välillä.⁷

7. Marika Tandefelt (2002) *Fyra språk på en marknad*. Viborgs fyra språk under sju sekel, Helsingfors: Schildts 46–56. Katso myös Robert Schweitzer (2008) *Die deutschen in Wiborg*, Finland, das Zarenreich und die Deutschen, Helsinki–Lübeck. 161–190.

Alopaeusten perheen isä, tuomiorovasti Magnus Alopaeus (1716–90), vastasi kaupungin ruotsalais-suomalaisen seurakunnan toiminnasta ja saarnasi Viipurin vanhassa tuomiokirkossa näillä molemmilla kielillä. Hänen varsinaisena äidinkielenään täytyy pitää ruotsia. Perheenäiti, Maria Christina Tesche, polveutui Viipurin saksalaisesta porvaristosta mutta näyttää ainakin kirjeenvaihdossaan käyttäneen sujuvasti ruotsia.⁸ On siis luultavaa, että perheen lapset oppivat kaikki ruotsia, jota on pidettävä heidän äidinkielenään. Seuraavassa sukupolvessa osa Alopaeusten lapsenlapsista, jotka kuuluivat Bützow-, Nottbeck-, Lavonius- ja Forsman-sukuihin, siirtyi käyttämään saksaa.⁹

David Alopaeus tuli kuitenkin Stuttgartiin jo 12-vuotiaana ja joutui käymään koulunsa yksinomaan saksaksi ja ranskaksi. Jotta ei aivan unohtaisi Viipurissa oppimiaan kotikieliä, poika ryhtyi pitämään päiväkirjaa viidellä kielellä, niin että hän teki aina kahden päivän muistiinpanot kerrallaan yhdellä ja samalla kielellä ja vaihtoi sitten kieltä. Päiväkirjan lehdillä näkyy näin ruotsia, suomea, saksaa (eniten), ranskaa ja venäjää (vähiten).¹⁰ Kysymyksessä oli selvästi viipurilaisesta paikallispatriotismista kumpuava tahdonilmaus, jollaisesta Alopaeuksen elämässä on muitakin merkkejä. Alopaeuksesta on sanottu, että hän oli ”patriootti ilman

8. Maria Christina Alopaeuksen kirje Porvooseen Magnus Jacob Alopaeukselle 13.12.1790. HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjeenvaihtoa.

9. Näin oli ainakin laita Koiviston kirkkoherran pojan Karl Samuel Forsmanin laita, jonka äiti oli David Alopaeuksen sisar. Kun eno toimitti pojan Porvoon lukioon 1809, hän ei tullut kielen puolesta toimeen pikkuserkkujensa kanssa, jotka eivät osanneet saksaa. Karl Samuelin ruotsin kielen opettajaksi ja kymnaasiin sisäänpääsyn preppaajaksi palkattiin siksi lukiolainen Adolf Ivar Arwidsson. J. R. Danielson-Kalmari (1911) *Viipurin läänin palauttaminen muuttu Suomen yhteyteen*, Porvoo, 62, nootti 2. Selityksenä Karl Samuel Forsmanin saksankielisyydelle saattaa kuitenkin olla ollut äidin varhainen kuolema.

10. Päiväkirjan esilehdelle Alopaeus oli merkinnyt: ”På det att jag icke må glömma mitt modersmål, vill jag hvarje fjärde dag skriva svenska och hvarje femte dag finska”. Kielten vaihtelu koskee kyllä eniten päiväkirjan alkupuolta. Lopulta Alopaeus kyllä kirjoitti pelkästään saksaksi ja ranskaksi. Jac. Ahrenberg (1908) ”Grefve David Alopaeus”, *Finsk Tidskrift* 354.

isänmaata”.¹¹ Koska hän ei kysyttäessä tietenkään voinut ilmoittaa olevansa ruotsalainen – sanalla oli poliittinen ulottuvuus ja Venäjällä huono kaiku – David Alopaeus alkoi varhaisesta nuoruudestaan alkaen sanoa itseään suomalaiseksi. Tämä omaperäisyys johti tietenkin aina selittelyihin, joihin sisältyi papillisen sukunimen etymologian kertominen. Nimi Alopaeus on näet johdettu kreikan sanasta alopeks, ’kettu’, ja juuri ketuksi vastapuolen diplomaattineuvottelijat häntä tavallisesti pilkkasivatkin. Hänestä sanottiin: ”Han är av rävens släkt”. Ruotsista Haminan rauhanneuvotteluun 1809 lähetetty toinen neuvottelija A. F. Skjöldebrand sanoo vielä muistelmissaan, että Alopaeus oli siitä huolimatta, että hän oli suomalaisen papin poika, ”luonteeltaan aivan venäläinen: viekas, yritteliäs, tavallaan myös kohtelias mutta ei sentään mitenkään Venäjän pääneuvottelijan Rumjantsevin veroinen”.¹²

Alopaeus tuli nimitetyksi korkeisiin diplomaatin tehtäviin Tukholmaan epäilemättä viipurilaisen alkuperänsä ja kielitaitonsa vuoksi. Hän onnistuikin verkostoitumaan Ruotsiin hyvin ja hankkimaan itselleen tuttavuuksia, joista oli hyötyä. Apuna tässä oli hänen puolisonsa vuodesta 1802, hannoverilainen vapaaherratar Jeannette von Wenckstern, viehättävä seurapiirikaunotar, jonka vetovoima kokosi Regeringsgatanilla sijainneen ministerihotellin salonkeihin runsaasti liehittelijöitä. Yksi näistä, Kustaa IV Aadolfin kenraaliadjutantti vapaaherra Gustaf Reinhold Boije, kavalsi Alopaeukselle Suomen sodan syttyessä 1808 Ruotsin puolustussuunnitelman sekä joukkojen sijoitustiedot.¹³

Ranskan vallankumouksen ja Napoleonin sotien aikakausi oli hyvin dramaattinen jättiläismäisten kansaintaistelujen kausi, jonka kuluessa eurooppalaiset liittosuhteet olivat alituisesti vaihtuvia. Se asetti diplomatialle

korkeita vaatimuksia. Ruotsin kuninkaan asenne Napoleoniin oli torjuva ja muuttui hänen pitkäaikaisen Badeniin ja Baijeriin suuntautuneen sukulaismatkansa aikana 1803–04 täysin vainoharhaiseksi Tässä vaiheessa käytiin kuninkaan oleskellessa Häl-singborgissa kesällä 1805 pitkäaikaiset liittoneuvottelut Ruotsin, Ison Britannian ja Venäjän kesken, joihin kabinettisihteeri Gustaf af Wetterstedt, Venäjän lähettiläs David Alopaeus ja Englannin lähettiläs Pierreport osallistuivat.¹⁴ Liitto saatiinkin absurdeista kahnauksista huolimatta aikaan, ja se johti sittemmin Ruotsin Ranskalle lokakuussa 1805 antamaan sodanjulistukseen sekä vuosina 1806–07 käytyyn tappiolliseen Pommerin sotaan, kunnes se raukesi kokonaan Napoleonin Friedlandin taistelussa saavuttaman voiton vuoksi, mikä vei Venäjän kesällä 1807 Tilsitissä solmittuun liittosuhteeseen Ranskan kanssa. Sopimuksessa keisari Aleksanteri I sitoutui pakottamaan Ruotsin liittymään Englantia vastaan tähdättyyn ns. mannermaansulkemukseen ja sai toteuttamistavan suhteen vapaat kädet. Liiton tarkoitus Englannin pakottamiseksi polvilleen ei koskaan toteutunut, mutta se johti vuosina 1808–09 Venäjän Suomen valloittukseen ja myöhempään erottamiseen Ruotsista. Mainittakoon, että David Alopaeuksen veli Maximilian Alopaeus oli vuosina 1807–08 Venäjän lähettiläänä Englannissa, toisessa Venäjän vihollismaassa, jonka hän joutui sodan puhjettua jättämään.

Suomen sotaa edeltänyt aika 1807–08 oli Ruotsin ja Venäjän välistä diplomaattista pokeripeliä, jossa Alopaeuksen tehtävänä oli kaikin tavoin vakuuttaa keisarinsa rauhanhalua. Kustaa IV Aadof oli kuitenkin Aleksanteri I:lle Tilsitistä sen verran vihainen, että hän palautti tälle saamansa P. Andreuksen ritarimerkin, erityisesti koska keisari oli ottanut vastaan Napoleonin myöntämän Kunnialegioonan merkin. Kuningas ja Alopaeus suorastaan pallottelivat P. Andreuksen ristillä heitellen sitä toisilleen säilyneen kuvauksen mukaan.¹⁵ Sodan puhjetessa

11. Ibidem 351.

12. A.F. Sköldebrand (1904) *Excellensen, grefve A.F. Sköldebrands memoarer* 3, utg. af Henrik Schück. Stockholm 168.

13. Carl Henrik von Platen (1995) *Curt von Stedingk (1746–1837) – kosmopolit, krigare och diplomat hos Ludvig XVI, Gustav III och Katarina den Stora*, Stockholm 277.

14. Sten Carlsson (1946) *Gustaf IV Adolf. En biografi*, Stockholm: Wahlström & Widstrand 142–150.

15. Klinge (2009) 99.

suuttunut Kustaa IV Aadolf vangitutti diplomaattista immuniteettia rikkoen Alopaeuksen, koska katsoi tämän valehdelleen keisarinsa rauhanomaisuudesta. Venäjän lähettiläs suljettiin kolmikuukautiseen kotiarestiin. Kysymyksessä oli kansainvälinen skandaali, johon Tukholman muut diplomaatit vastasivat protestilla.¹⁶ Alopaeuksen onnistui vartioinnista huolimatta erittäin kylmäverisesti toimittaa hallitsijalleen raportteja Ruotsin tilanteesta. Vasta toukokuussa lähettiläälle tuli mahdollisuus matkustaa Karlskronaan mukanaan puolisonsa ja lähetystön neljä sihteeriä sekä sinetöity arkistoarkku, joka sisälsi vain makulatuuria, sillä ministeri oli ehtinyt polttaa paperinsa.¹⁷ Laivamatka suuntautui Libauhin, minkä jälkeen hänet vaihdettiin Paldiskissa odottavaan Ruotsin Pietarin-lähettiläeseen Curt von Stedingkiin. Myöhemmin nämä diplomaatit kohtaisivat toistensa vastapelureina Haminassa. Diplomaattien vaihdon jälkeen kaikki suhteet Ruotsin ja Venäjän välillä oli katkaistu.

Pietariin palannut David Alopaeus nousi kärsimänsä vääryyden vuoksi Aleksanteri I:n suosikiksi. Keisari pari osoitti hänelle hyväntahtoisuutta suostumalla elokuussa 1808 Alopaeuksen tyttären kummiksi luterilaisessa kirkossa järjestetyssä kastetilaisuudessa. Tytön nimeksi tuli tällöin tietysti Alexandrine.¹⁸ Myös asema salaisessa neuvostossa varmentui tällöin. Syksyllä 1808 Alopaeus suoritti tärkeän neuvottelumatkan Kööpenhaminaan ja saattoi todeta, miten suuret ranskalaiset joukot valmistautuivat suorittamaan etelästä päin maihinnousun Skoonen. Tämäkin vahvisti hänessä käsitystä, että Ruotsi olisi pian kypsytymässä rauhaan. Häntä pidettiin Pietarissa jatkuvassa valmiudessa kohta alkavia rauhanneuvotteluja varten.

16. Erik Tuomas-Kettunen (1986) 113–125, joilla siteerataan Alopaeuksen raportteja Venäjän ulkoministeri Rumjantseville.

17. Sam. Clason (1913) *Gustaf IV Adolf och den europeiska krisen under Napoleon*, Stockholm 100–153 ja 164–216.

18. Myös jatkossa David Alopaeus noudatti samaa linjaa – perheen seuraavan lapsen, pojan, nimi oli Alexander, mutta kun keisarilliset nimet loppuivat, kolmas lapsi sai nimen Teodor.

David Alopaeuksella oli laajaa sukua myös Ruotsiin kuuluvan Suomen puolella. Hänen serkkunsa Magnus Jacob Alopaeus (1743–1818) oli tuohon aikaan Porvoon hiippakunnan tuomiorovastina, ja myös muissa seurakunnissa oli Alopaeuksia.¹⁹ Yhteydet eivät kuitenkaan olleet erityisen vilkkaat kaukana ulkomailla Venäjän palveluksessa olevien diplomaattiserkkujen ja Porvoon tuomiorovastin välillä, ja viimeainnutun suhteet Viipurin Alopaeuksiin keskittyivätkin yhteydenpitoon vanhempaan sukupolveen.²⁰ Vasta kun Venäjä oli valloittanut Suomen, avautuivat yhteydet sukulaisten välille toden teolla. Suomen pappismaailman poliittiset katsomukset olivat tosin toisenlaisia kuin David Alopaeuksen, mutta tilanne pakotti papitkin sopeutumaan uusiin oloihin.²¹ Luterilaisen papiston lojaalisuus Ruotsia kohtaan oli jotakuinkin totaalista, toisenlaista kuin aatelin, jonka parissa Itä-Suomessa esiintyi laajaa oppositiomieltä Kustaa IV Aadolfin hallintoa kohtaan, entisten Anjalan liiton enemmän tai vähemmän julkisten kannattajien – monien sellaisten sukunimien kantajien kuin Creutz, De Geer, Mannerheim, Rotkirch, von Morian, Glansenstierna ja Tandefelt – eläessä ilman valtion virkaa tiluksillaan.²² Vielä ilmeisemmin Venäjän kanssa sympatisoivat sellaiset Pietarissa vaikuttavat emigrantit kuin Göran Magnus Sprengtporten, Anders Jägerhorn ja Carl Henrik Klick, joita voikin pitää Ruotsin valtion vihollisina.

19. Porvoon hiippakunnan matrikkeli vuodelta 1829 tuntee viisi virassa olevaa Alopaeus-nimistä pappia. Samansuuntainen oli tilanne ollut aikaisemminkin. Katso *Borgå-Stifts matrikel* (1829), utgifven af Adolf Boman, Borgå 136–139.

20. Kari Tarkiainen (1985) *Porvoon piispa Magnus Jacob Alopaeus 1743–1818*, Historiallisia tutkimuksia 128, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura 115–118.

21. Papiston lojaalisuudesta katso Jan Samuelsson (2008) *Eliten, riket och riksdelningen. Sociala nätverk och geografisk mobilitet mellan Sverige och Finland 1720–1820*, Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland 72–84, sekä Kari Tarkiainen *Valtakunnan vaihdos 1809*, 27–33.

22. Näistä sukuyhteyksistä katso Kirsi Vainio-Korhonen (2008) *Sophie Creutzin aika. Aatelistelämää 1700-luvun Suomessa*, Helsinki: SKS:n toimituksia 118, 119–138.

Propagandaväite Suomen liittamisestä Venäjään Alopaeuksen vangitsemisen seurauksena

Poliittista käännettä merkitsi melko pian sodan alkuvaiheessa, maaliskuun 16. päivänä 1808, julkaistu Aleksanteri I:n proklaamaatio, jonka mukaan Suomi liitettäisiin Venäjään.²³ Sitä ennen keisari ja hänen sotapäällikkönsä Friedrich Wilhelm von Buxhoevden olivat ilmoittaneet, että operaatio tähtäsi vain Suomen väliaikaiseen miehitykseen. Yhtenä syynä keisarin mielenmuutokseen on pidetty Alopaeuksen vangitsemista Tukholmassa.²⁴ Tämä ei varmaankaan ollut todellinen syy, mutta nostaa kuitenkin kaitenkin Alopaeuksen nimen symbolisesti esiin Suomen murrosvaiheessa. Ilmoitus merkitsi myös sitä, että rauhanneuvotteluisa Ruotsin kanssa oli venäläisestä näkökulmasta sovittava kahdesta seikasta, nimittäin paitsi Ruotsin yhtymisestä mannermaansulkemukseen myös Venäjän uudesta, Suomen sisäänsä sulkevasta rajasta Ruotsia vastaan. Nämä eri rauhanpäämäärät hajottivat Venäjän poliittista ja sodanjohtoa, koska ensimmäinen niistä edellytti sotilaallisesti vaikeaa operaatiota, mairinnousua Ruotsin emämaahan, mitä venäläiset sotapäälliköt pitivät erittäin uskaliaana. Niinpä ylipäälliköt Friedrich Wilhelm von Buxhoevden, Bogdan Feodorovitš von Knorring ja Michael Barclay de Tolly vastustivat peräjälkeen Aleksanteri I:n suunnitelmia ulottaa sota Ruotsin puolelle ja pitivät sotaa Suomen valtaamisen jälkeen käytännössä päättyneenä, mutta joutuivat taipumaan keisarin tahtoon.

Käsite Suomi oli kuitenkin koko Ruotsin vallan ajan ollut jonkin verran epämääräinen. Missä kulki alueen raja muuta Ruotsia vastaan? Keskiajalla vuonna 1346 oli Uppsalan arkkihiippakunnan ja Turun hiippakunnan rajaksi pohjoisessa vakiintunut Kemijoki, jonka Pyhä Birgitta sanoi eräässä ilmestyksessään Kristuksen määränneen näiden alueiden rajalinjaksi.²⁵ Kemijoki – tai oikeastaan aivan sen pohjoispuolella virtaava pieni Kaakamanjoki – oli vuonna 1808 Härnösandin ja Turun hiippakuntien, Västerbottenin ja Oulun läänien sekä vielä Tornion ja Oulun pitäjien rajana. Kemijoelta

raja kulki Ounasjokea pitkin pohjoiseen, niin että sekä Tornion että Kemin Lapit olivat Ruotsin puolella. On kuitenkin otettava huomioon, että tällä lääninrajalla ei ollut talouselämän kannalta mitään merkitystä. Niinpä esim. E. E. Kaila on todennut Pohjanmaata ja merta koskevassa väitöskirjassaan, että alue ei taloudellisesti oikeastaan kuulunut lainkaan Suomeen, vaan oli kokonaan orientoitunut Tukholman suuntaan.²⁶

Kuitenkin jokilinjoilla oli merkitystä juuri sodan aikana, sillä ne olivat aselepojen rajoja. Niinpä Olkijoen lähes puoli vuotta kestäneessä aselevossa marraskuun 19. päivänä 1808 oli demarkaatiolinjana Kemijoki kun taas Kalixjoki (Kainuunjoki) oli demarkaatiolinjana maaliskuun 25. päivänä 1809 tapahtuneen Suomen armeijan antautumisen jälkeen. Myöhemmin venäläiset valtasivat vielä keväällä ja kesällä 1809 koko Pohjois-Norrlannin Uumajan kaupunkia myöten.²⁷

Venäjän puolelta oli valloituksen alkuvaiheessa julistettu sopivaksi uudeksi rajaksi ”jokin Norjan puolelta Pohjanlahteen virtaava joki”. Tämä ajatus, joka oli täysin luonnollisten rajojen idean mukainen, saattoi siis koskea Luulajanjokea, Kalixjokea tai Tornionjokea, mutta se sulki Perämereen laskevista runsasvetisistä virroista pois juuri Kemijoen, joka ei suinkaan alkanut Norjan tuntureilta.

Kansainvälisesti tunnetuin noista virroista oli ilman muuta Tornionjoki, jonka jokilaaksoa myöten italialainen Giuseppe Acerbi ja hänen piirtäjänsä A. F. Skjöldebrand matkustivat Nordkapille vuonna 1799. Matkasta Skjöldebrand julkaisi ranskankielisen,

23. L.G. von Bonsdorff (1929) *Den ryska pacificeringen i Finland 1808–09*, Diss. Helsingfors, Helsingfors. 85.

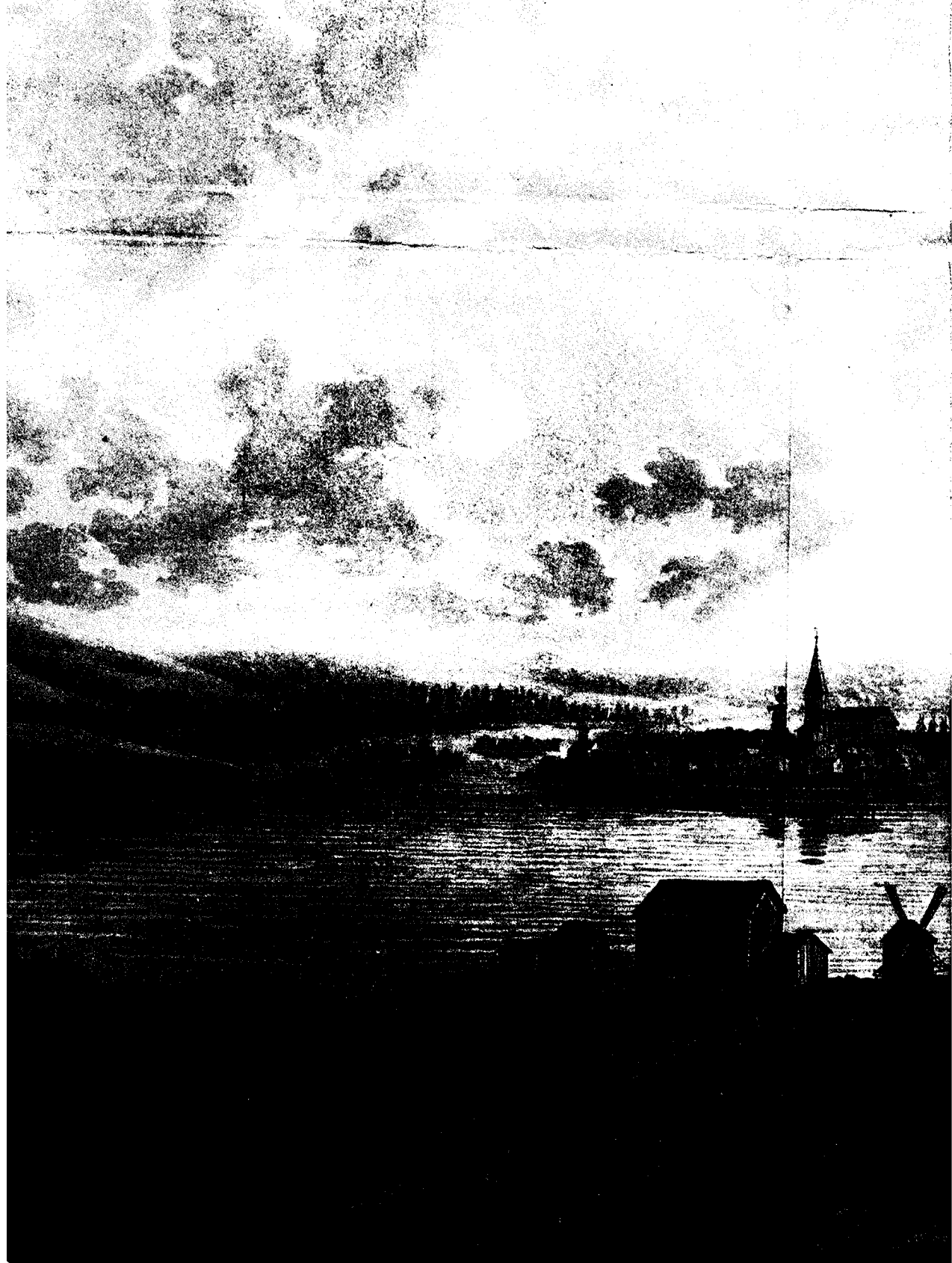
24. Klinge (2009) 105.

25. Kari Tarkiainen (2008) *Sveriges Österland från forntiden till Gustav Vasa*, Finlands svenska historia 1, Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland 194–195.

26. Max Engman (2009) *Pitkät jäähyväiset. Suomi Ruotsin ja Venäjän välissä vuoden 1809 jälkeen*, Helsinki: WSOY 55.

27. Jussi T. Lappalainen – Lars Ericson Wolke ja Ali Pylkkänen (2008) *Suomen sodan historia 1808–1809*, Helsinki: SKS/Karttakeskus 254, 276, 284.

Tornio. Viivaetsaus ja akvatinta, S. Merigot, Joseph Acerbin ja Louis Belangeri'n mukaan. Alkuperäinen tekijä A. F. Skjöldebrand. 1801. Museovirasto.

mahtavin panoraamoin kuvitetun teoksen *Voyage pittoresque au Cap Nord* (Tukholma 1801–02). Tämä teos, joka puhui kuvien välityksellä niin Tornion- kuin myös Muonionjoen sopivuudesta rajaksi eikä juurikaan valottanut muita mahdollisia rajajokia (Kemijoesta oli tosin mukana yksi kuva, planssi numero IX) oli myös esiromantiikan kansanrunoinnostuksen kannalta merkittävä, sillä siihen sisältyvä runo Jos mun tutuni tulisi ja kuva pirtissä runonlaulua harrastavista suomalaisista levittivät tietoa sointuvaa kieltä puhuvasta pohjoisesta kansasta.²⁸ Kansanlaulu Jos mun tutuni tulisi on teoksessa julkaistu sekä suomeksi että ranskaksi, ja se herätti miltei etelämaalaisella tunnehehkullaan ajan intellektuellien ihmetystä. Niinpä itse Goethe käänsi sen ranskannoksesta saksaksi vuonna 1810. Myös sivistyneet venäläiset katsoivat, kuten ruhtinas Pavel Gavrilovitš Gagarin matkallaan vuonna 1809, että suomen kieli oli ”kauniisti kaikuvaa ja omiaan lauluun” (välljudande och ägnat till sång)²⁹, vaikka muunkinlaisia mielipiteitä esiintyi. Skjöldebrandin loistoteos oli Lappia käsittelevä, vientiin tarkoitettu propagandakirja, eräässä mielessä samankaltainen kuin Erik Dahlberghin *Suecia antiqua et hodierna* vuosisata aikaisemmin. Myös Dahlberghin teos lepäsi autonomian alkuvuosina venäläisten oppineiden työpöydillä, ja nimenomaan sieltä poimittiin se vaakunavariantti, josta tehtiin Suomen suuriruhtinaskunnan virallinen vaakuna vuonna 1811.³⁰

On kuitenkin huomattava se, että Aleksanteri I:n päätös valita rajaksi juuri Tornionjoki, oli myönnytys ruotsalaisille rauhanneuvottelijoille ja tarkoitettu osoitukseksi keisarin jalomielisyydestä. Suostuessaan

28. A.F. Skjöldebrand (1801) *Voyage pittoresque au Cap Nord*, Stockholm, s.4 ja planssi VII.

29. Christer Kuvaja, Arja Rantanen och Nils Erik Villstrand (2007) *Språk, självbild och kommunikation i Finland 1750–1850. Ordens makt och maktens ord. Svenskt i Finland – finskt i Sverige IV*, red. Olli Kangas och Helena Kangasharju, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 35.

30. Henrik Degerman (2009) *Storfurstendömet beraldiska arv*, Historiska och litteraturhistoriska studier 84, redigerade av Pia Forssell och Derek Fewster, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 725, Helsingfors. Kuvat 38–41.

ulkoministerinsä ehdotukseen Aleksanteri lisäsi että akteihin oli merkittävä, että Venäjä oli kunniakkaasti vallannut koko Pohjois-Ruotsin aina Uumajaan asti. Ennen Haminnan tapahtumia syyskuussa 1809 ei Tornionjoesta juuri ollut puhetta rajajokena, lukuun ottamatta jäljempänä mainittavaa David Alopaeuksen neuvotteluvaltakirjaa, jossa raja haluttiin juuri Tornioon.³¹

Kevättalvella 1809 alkoi rauhanehdotus voimistua Venäjällä. Rohkeimmissa kuvitelmissa kaavailtiin uudelleen jopa Ruotsin jakamista Venäjän ja Tanskan (tai Ranskan) välillä, kuten oli kaavailtu jo Viaporin antautumisen aikoihin keväällä 1808. Sodan voitokkaimmassa vaiheessa, venäläisten noustua maihin erillisillä operaatioilla sekä Uumajassa että Roslagenissa, Aleksanteri I tuntuu ajatelleen joukkojensa marssia Tukholmaan ja sanelurauhan tekemistä siellä.³² Vaihtoehdot eri rajalinjausten suhteen tuntuvat käytännössä kuitenkin riippuneen Venäjän joukkojen kulloisestakin etenemisestä Pohjois-Ruotsissa.

Van Suchtelen Kalix-joen rajan aloitteentekijänä

Rauhanvalmistelujen yhteydessä Viaporin valloittaja, insinöörikenraali Jan Pieter (Petr Kornilovitš) van Suchtelen kirjoitti maaliskuun 17. päivänä 1809 muistion, jossa hän esitti pontevasti ajatuksen, että kaikki ne Pohjois-Ruotsin alueet, joilla asui suomalaista väestöä, otettaisiin Ruotsilta voittoaaliina. Suomalaisten asuttama maa olisi helpo yhdistää Suomeen kirkollisesti ja hallinnollisesti. Kalix-joki oli sitä paitsi yksinkertainen linnoittaa.³³ Tämä linjaus olisi myös merkinnyt Lapin rautakaivosten joutumista Venäjän haltuun.³⁴ Van Suchtelenin muistiossa esiintyy Norrbottenin väestön suomalaisuus ensi kerran rajanvedon syynä, mutta on huomattava, että muistion laatija ei

31. Hamnström (1902) 101, nootti 1.

32. Carl Henrik von Platen (1995) *Curt von Stedingk (1746–1837) – kosmopolit, krigare och diplomat hos Ludvig XVI, Gustav III och Katarina den Stora*, Stockholm: Atlantis 272.

33. Osmonsalo (1932) 25.

34. Osmonsalo (1949) ”*Ilsevaltiuden kausi*”, *Suomen historian käsikirja II*, toim. Arvi Korhonen, Porvoo 50.

ajatellut suomalaisuutta vain kielipohjaisena ilmiönä, vaan laajemmin, hallinnollisten ja kirkollisten olojen samanlaisuutena. Mutta on silti ilmeistä, että venäläiset kyllä ottivat kielipohjaisuuden hiukan toisella tavalla huomioon kuin ruotsalaiset. He pyrkivät näkemään myös erilaatuisia ”kansallisia” tekijöitä Napoleonin sotien synnyttämässä olosuhteissa ja tekemään tarkan eron ruotsalaisten ja suomalaisten välillä, mikä näkyi mm. vankien kohtelussa.³⁵

Jan Pieter van Suchtelenin nimi on myös kytkeytynyt vuosien 1802–03 ulkopoliittiseen kriisiin Venäjän ja Ruotsin suhteissa, joka meni ohi, mutta aiheutti Venäjän upseeristossa pysyvää halua Suomen valloittamiseen. Van Suchtelenin katsotaan jo tuolloin ajaneen keisarikunnan rajansiirtoa Pohjanlahteen ajatellen juuri pääkaupunki Pietarin turvallisuutta, jonka mainittu, Ahvenkosken jupakaksi sanottu kriisi oli hänen mielestään tehnyt epävarmaksi.³⁶

Jan Pieter van Suchtelenista tuli Haminan rauhaa seuranneena vuonna 1810 Venäjän lähettiläs Ruotsiin sodan jälkeen. Kun hän helmikuussa 1810 pohti keinoja estää Ruotsin revanssi, hän korosti suomalaisten lähentämistä Venäjään, jotta strategisesti tärkeä Suomen alue turvattaisiin. Lähentymisen edellytyksenä oli kielitaito, ja siksi van Suchtelen esitti rohkean ehdotuksen: suomen kieli voisi jäädä, mutta ruotsi julistettaisiin pannaan ja korvattaisiin venäjällä. Tämä oli lähettilään mielestä täysin normaali, valloittajalle sopiva käytäntö.³⁷

Van Suchtelenin ajatuskulku saattoi pohjautua hänen kokemuksiinsa Vanhan Suomen linnoittajana. Hän oli elänyt parikymmentä vuotta alueella ja havainnut ruotsin kielen jatkuvan taantumisen maakunnassa saksan tunkeutuessa sivistyneen luokan kieleen.³⁸ Saksan edistäminen oli Venäjän edun mukaista, olihan se keisarikunnassa laajalti käytössä oleva kieli, jonka katsottiin sitä paitsi avaavan uraa venäjän kielelle. Ruotsin kieleen venäläiset suhtautuivat toisin, kuin viholliskieleen.

Kevääseen 1809 osuu myös David Alopaeuksen neuvottelumatka Ruotsiin. Matkasta oli päätetty jo helmikuussa 1809, jolloin Alopaeus oli saanut valtakirjan neuvo-

tella ”kunniallisesta rauhasta” Tukholmassa, mikäli hän pääsisi niin pitkälle. Rajalinjaksi kaavailtiin valtakirjassa Pohjanlahtea ja Tornionjokea, minne asti Venäjän armeija oli tuolloin edennyt, mutta rauhantunnustelijalle annettiin täysi valtuus esittää muunkinlaista rajaa.³⁹ Matkan jo ollessa käynnissä Tukholmassa tapahtui maaliskuun 13. päivänä 1809 vallankumous, jolla Kustaa IV Aadolf syöstiin valtaistuimelta ja tilapäinen kenraalijuntta otti vallan käsiinsä, muodollisena keulakuvanaan kuninkaan setä, vanha Kaarle-herttua. Välittömästi vallankaappauksen jälkeen, joskaan ei sen vaikutuksesta, Ahvenanmaalla Ruotsin joukkoja komentanut kenraali Georg Carl von Döbeln sopi venäläisten ylipäällikön Bogdan Feodorovitš von Knorringin kanssa Klemetsbyssä maaliskuun 14–15. päivänä 1809 aselevosta, mutta paikalle ennättänyt Venäjän sotaministeri Aleksei Andrejevitš Araktšejev repi sopimuksen kappaleiksi vaatien von Knorringia jatkamaan hyökkäystä Ruotsiin. Hyökkäys sammui kuitenkin vaikeiden jääolosuhteiden vuoksi Väddön saaren ja Grisslehamnin valloittamiseen, joita kasakkaeversti Jakov Petrovitš Kulnev miehitti noin kuukauden ajan.

David Alopaeus saapui maaliskuun 3. päivänä 1809 neuvottelumatkallaan Pietarista Porvooseen, jossa maapäiviä parhailaan valmisteltiin. Hänellä oli mukanaan puolisonsa Jeannette sekä sisarensa poika Karl Samuel Forsman Koivistolta, jonka hän majoitti serkkunsa tuomiorovasti Magnus Jacob Alopaeuksen talouteen – tarkoitus oli saada nuori mies pyrkimään kaupungin kymnaasiin.⁴⁰ Turussa hän sai odottaa kolme viikkoa monivaiheisten diplomaattisten tunnustelujen tulosta ja vastapelurinsa, kenraalimajuri, kreivi Schwerinin saapumista, mitä ei koskaan tapahtunut. Väitetään, että Schwerinillä olisi ollut vallankumousjuntan

35. Katajisto (2008) 180.

36. Jussila (2009) 115–122.

37. Max Engman (2009) 232.

38. Frans P. von Knorring (1833) *Gamla Finland eller Det forndna Wiborgska Gouvernementet*, Åbo 50.

39. Kesar Filippovitš Ordin, *Pokoranie Finlandii II* 437–438.

40. Tarkiainen, *Valtakunnan vaihdos 1809*, 163.

puolelta valtuudet sopia Kalix-joen rajasta.⁴¹ Sitten Alopaeus jatkoi matkaa, vaikka hänelle ei Ruotsin puolelta ollut suotu diplomaattista immuniteettia. Hän jätti Turkuun puolisonsa sekä toisen sisarenpoikansa, nuoren Bützowin, Württembergin kuninkaaksi nousseen Friedrich Wilhelmin henkilöäkärin pojan, piispa Jacob Tengströmin suojiin kirjoitettavaksi myöhemmin yliopiston matrikkeliin.

Ruotsin puolelle Alopaeus saapui vaikean jäämatkan jälkeen ja oli Tukholmassa maaliskuun 31. päivänä 1809. Hän asettui mukavasti entiseen ministerihotelliinsa Regeringsgatanilla ja totesi ilokseen, että hänen vankeutensa järjestelijä, kansliapresidentti Fredrik Wilhelm von Ehrenheim, oli vaihtunut uudeksi kansliapresidentiksi (ulkoministeriksi) Gustaf Lagerbjelkeksi. Heti aluksi neuvottelija tuntuu tavanneen Kaarlehartuan, joka kärsi reumaattisesta kohtauksesta mutta oli hyvin taipuvainen rauhaan, hyväksyen koko Suomen luovuttamisen Venäjälle mutta korostaen samalla, että rauhalle tarvittiin vielä Ruotsin valtiopäivien siunaus.⁴²

Tärkeämmäksi muodostuivat kaksi lounasta Lagerbjelken kanssa, joilla käytyä keskustelua on syytä selostaa lähemmin. Alopaeus esitti valtakirjansa mukaiset vaatimukset ulkoministerille, mutta muutti Tornionjokea koskevan kohdan Kalix-jokea koskevaksi. Tarkkaan sanoen hän korosti, että hän katsoi ”viitaten suomen kielen valta-asemaan paikallisessa kielenkäytössä” (idiom), että sopiva raja kulkisi juuri Kalixia pitkin. Sitä paitsi Venäjän miehityskin ulottui kyseessä olevalla hetkellä juuri Kalixvirtaan. Lagerbjelke myönsi miehitysargumentilla (uti possidentis) olevan painoa, mutta torjui ajatuksen kielirajasta sanomalla, että Ruotsissa oli suomalaista asutusta kaikkialla siellä täällä, eikä sen mukaan voida vetää mitään rajoja. Olipa suomalaisia ulkoministerin mukaan muuttanut jopa

Sveitsiin.⁴³ Lagerbjelke ehdotti, että Ruotsi ratkaisisi konfliktin ilman rajansiirtoja kuten Turun rauhassa 1743, kutsumalla joko jonkun venäläisen suuriruhtinaan tai Oldenburgin prinssin kuninkaakseen. Tähän Alopaeus huomautti kuivasti, että Venäjällä oli huono kokemus sellaisesta dynastisesta ratkaisusta, olihan tuolloin kruununprinssiksi kutsutun Aadolf Fredrikin poika aloittanut sodan keisarikuntaa vastaan.

Näin ”Galoppaeuksen” ehdotukset eivät lopulta johtaneet pitempään keskusteluun. Sotapuolue oli Ruotsissa vielä liian voimakas. Alopaeus oli jyrkentänyt saamansa valtakirjan ehdottamaa rajaa Tornioista Kalixjokeen jo van Suchtelenin esittämällä argumentilla, että suomalainen väestö pitäisi saada saman rajan taakse.⁴⁴ Eräänlaisena ”vastavetona” Alopaeuksen kielipohjaiselle argumentaatiolle tuntuu vallankumousjuntaa lähellä ollut Magnus Björnstierna ajatelleen, että ruotsinkielisen Pohjanmaan (”Ruotsin kolonia Pohjanmaalla”) pitäisi jäädä tulevassa rauhassa Ruotsille, koska revanssisodan käyminen Venäjää vastaan olisi ilman tukikohtaa Pohjanlahden itärannalla mahdotonta.⁴⁵ Björnstierna kävi huhtikuussa 1809 yhdessä kreivi Rosénin kanssa Napoleonin päämajassa Donauwerthissa selittämässä keisarille Ruotsissa vallitsevaa uutta poliittista tilannetta. Napoleon piti ruotsalaisten tunnustelijoiden vastaanottamista arkaluontoisena, koska hän oli liitos-
sa Venäjän kanssa, mutta lausui silti Ruotsilla olevan käyttöä hänen tulevissa suunnitelmissaan. Ruotsin olisi kuitenkin ensin tehtävä rauha Aleksanteri I:n kanssa, sillä Suomen saaminen oli Venäjän keisarille ”elämän kysymys”. Vasta tuonnempana olisi Ruotsin revanssisota Ranskan tuella Ve-

41 Hamnström (1902) 14–15. On sanottu, että ruotsalaisissa kirjeissä sana ”Kemi” olisi kirjuriin hajamielisyiden vuoksi epähuomiossa vaihtunut sanaan ”Kalix”.

42. K.F.Ordin, *Pokoranie II* 441–442.

43. Ibidem s. 443. Lagerbjelken kummallinen viittaus Sveitsiin selittyy ehkä Ruotsissa ajankohtaisesta etymologisesta Sveitsin syntymyytistä (Schweiz- Sverige), jonka mukaan ruotsalaiset olisivat aikoinaan perustaneet Sveitsin ja antaneet sille nimen. Katso lähemmin Arto Latvakangas (1993) *Sveitsiläisten alkuperätarinan synty ja rooli ruotsalaisessa traditiossa*. Die Schweiz und Finnland. Menschliche Wechselwirkungen. Turku: Henrik Gabriel Porthan Instituutti, Julkaisuja 14.

44. Hamnström (1902) 92–93.

45. K.F.Ordin, *Pokoranie II* 447–448.

näjää vastaan ehkä mahdollinen.⁴⁶ Donauwerthin tapaamisessa poliittinen kuvio oli siis samanlainen kuin 150 vuotta myöhemmin, kun Suomen ministeri Kivimäki tapasi Saksassa talvisodan loppuviikkoina Göringin, joka niin ikään kehotti tekemään rauhan mutta lupasi tukea tulevaa revanssisotaa ajatellen.⁴⁷

Paluumatkalla huhtikuun 4. päivänä 1809 Grisslehamnissa Alopaeus ”vuoti” taitavasti ruotsalaisille saamansa ulkoministeri Rumjantsevin kirjeen, jossa sanottiin, että Suomesta oli Porvoossa tehty suuriruhtinaskunta, jolla oli omat maapäivät ja jota yhdisti uskollisuus Venäjään.⁴⁸ Varmaan tunnustelijalle oli pettymys, että tilanne oli Tukholmassa niin epäselvä ja sotapuolue vielä niin vahvoilla, ettei välittömiä rauhankeskusteluja voitu aloittaa. Lagerbjelke itse oli katsonut, ettei Venäjä voisi loputtomiin pitää hallussaan Suomea. Maan luonne, uskonto, kieli sekä suomalaisten voima (kraftfullhet) tekisivät sen ajan mittaan mahdottomaksi.

Neuvottelujen turhuus oli Alopaeuksen viesti hänen palatessaan Porvooseen huhtikuun 9. päivänä 1809. Tuolloin oli maapäivien avajaiset jo pidetty ja arkityöskentely alkanut, mutta Alopaeus lienee saanut niistä tyhjentävän kuvauksen serkultaan tuomiorovastilta, joka oli toiminut maapäiväsaarnaajana ja osallistui nyt innolla pappis-säädössä pidettyihin keskusteluihin. Tuomiorovastin sormessa kimalteli venäläinen, suurella A-kirjaimella koristettu briljanttorsorus, jonka valtios sihteeri Mihail Speranski oli luovuttanut hänelle keisarin lahjana maapäivien avajaispäivällisillä.⁴⁹

Haminan keskustelut

Rauhanneuvottelut alkoivat toden teolla vasta elokuussa 1809, jolloin Ruotsi määräsi edustajikseen entisen Pietarin-lähettilään kenraali Curt von Stedingkin ja kenraalimajuri Anders Fredrik Skjöldebrandin. Näistä edellinen oli uuden kuninkaan Kaarle XIII:n suosikki, jolla oli ainutlaatuinen asema Venäjän keisariperheen läheisenä ystävänä ja suosittuna julkisuuden henkilönä Pietarissa. Toinen Ruotsin neuvottelijoista, Skjöldebrand, oli kapinakenraaleiden Stedingkiä vahtimaan panema mies. Neuvottelukunnan sihteerinä toimi Carl Hochschild, minkä lisäksi Stedingkillä oli mukana kolme adjutanttia, joista yksi oli arkkitehti Fredrik Blom, joka tulisi myöhemmin piirtämään hänen Pietarin empiretyyliä edustavan kartanonsa Elghammarin päärakennuksen Södermanlantiin.⁵⁰ Blom maalasi myös akvarelleja matkan varrelta, muun muassa Haminasta.⁵¹

Venäjä lähetti neuvotteluihin ulkoministerinsä Nikolai Petrovitš Rumjantsevin sekä David Alopaeuksen. Kohtaamispaikaksi tuli pienen horjunnan – myös Pietari ja Viipuri olivat puheena – Haminan kaupunki, jonne Rumjantsev asettui odottamaan ruotsalaisia. Tämä rajakaupunki oli noussut kansainväliselle kartalle paitsi varuskuntansa vuoksi myös siksi, että se oli aikaisemminkin ollut Venäjän keisareiden ja Ruotsin kuninkaiden yöpymis- ja neuvottelupaikka (Katariina II ja Kustaa III vuonna 1783, Kustaa IV Aadolf vuonna 1797 ja Aleksanteri I vuonna 1802). Paikan valinnan tarkoituksena oli myös estää Stedingkiä pääsemästä suoraan yhteyteen keisarin kanssa ja hankkimasta tältä myönnytyksiä.

Rauhanneuvottelut kestivät useita viikkoja. Ilmassa oli aluksi odottelua, sillä sota oli Pohjois-Ruotsissa täydessä käynnissä ja ruotsalaiset toivoivat sieltä voitonviestiä, jota ei tullut. Keskusteluja dominoi Rumjantsev, joka oli loistava, vieraanvarainen ja säkenöivä keskustelija, sekä erinomainen

46. Magnus Björnstjerna (1852) *Anteckningar II*, Stockholm 93–94.

47. Heikki Ylikangas (2001) *Tulkintani talvisodasta*, Helsinki: WSOY. Helsinki. Ylikankaan teoria on yksityiskohdissaan kiistanalainen, mutta sen pääidea – hahmotelma tulevasta revanssisodasta suurvallan tuella, muistuttaa monia ruotsalaisia mielialoja vuodelta 1809.

48. Hamnström (1902) 16–18.

49. Tarkiainen (1985) 214.

50. von Platen (1995) 276.

51. Erkki Kuujo (1992) *Saksalaisuus Vanhan Suomen kaupungeissa. Kahden kruunun alla. Kymijoki rajana 1743–1811*, Kouvola 110.

isäntä, mutta myönnytysten suhteen täysin kivikova neuvottelija. Skjöldebrand kirjoittaa hänestä, että ”hän oli käytökseltään uskomattoman miellyttävä henkilö. Lähes ylitsevuotavan kohteliaana hän osasi antaa kohteliaisuuksilleen avomielisyyden ja ystävällisyyden sävyn.”⁵² Suomen kannalta tämä upporikas taiteen ja kirjallisuuden keräilijä oli pelottava henkilö. Hänen tavoitteenaan oli ollut liittää Suomi provinssina Venäjään, poistaa sen niin sanotut perustuslailliset oikeudet ja venäläistää maa kokonaan.⁵³

Alopaueksen osuutta neuvotteluissa on pidetty vähäisenä, mutta aivan näin ei ole. Rumjantsevin taipumattomuuden ja kategorisuuden vuoksi keskustelua joutui paljon pitämään hengissä Alopaeus, joka yritti eri keinoin pehmentää ruotsalaisia hyväksymään Venäjän vaatimukset. Hän pelasi aluksi Ruotsin vallanperimyksellä tietäen Stedingkin kannattaneen kustavilaista ratkaisua, erotetun kuninkaan pienen Gustafprinssin valitsemista kruununperijäksi, ja ehkä myös arvaten oman keisarinnansa – tämä oli Ruotsin erotetun kuningattaren sisar – dynastiset sympatiat. Yrityksen kaaduttua siihen, että Ruotsilla oli jo toinen kruununperijä, Alopaeus kaivoi esiin Norjan-kortin luvaten Venäjän suopeutta Ruotsin yrityksille liittää läntinen naapurimaa itseensä.⁵⁴ Nämä ehdotukset eivät olleet Venäjän virallisen politiikan mukaisia, erityisesti koska Tanska oli sen liittolainen, mikä osoittaa Alopaeuksen ottaneen tiettyjä vapauksia lopputuloksen saavuttamiseksi. Tanskan Pietarin-lähettiläs de Blume oli sitä paitsi paikalla Haminassa vahtimassa, etteivät Ruotsi ja Venäjä tekisi rauhaa hänen maansa kustannuksella. Rumjantsev näyttää sallineen Alopaeuksen ehdotukset neuvotteluissa luvallisina koepalloina.

Ruotsalaisilla oli mukanaan instruktio, mutta se todettiin heti vanhentuneeksi.⁵⁵ Keskustelu koski ensiksi rauhanteon suuria linjoja. Ruotsalaiset eivät aluksi hyväksyneet ajatusta koko Suomen luovuttamisesta, vaan esittivät parhaana vaihtoehtona Suomen jakoa pitkin Suomenselkää niin, että kaikki Suomenlahteen virtaavat joet ja niiden latvat annettaisiin Venäjälle mutta kaikki Pohjanlahteen juoksevat joet Ruotsille. Raja pantaisiin etelässä alkamaan joko Porkkalan tai Hankoniemeltä. Toisessa yhteydessä ruotsalaiset perääntyivät tästä hieman ja ehdottivat rajan vetämistä Porista pitkin Kokemäenjokea sisämaahan, jolloin yksi kuudesosa Pohjanlahden rantaviivasta tulisi Venäjälle.⁵⁶ Tämä Suomen jakoa koskeva vaihe sivuutettiin kuitenkin melko nopeasti.

Heti neuvottelujen alussa käytiin kovin vääntö toisesta asiasta, Ahvenanmaan statuksesta, joka oli keskustelujen jatkossakin polttava kysymys. Kun Stedingk oli sanonut, että ”kukaan ei voisi nukkua rauhassa Tukholmassa”, jos Ahvenanmaa joutuisi Venäjän haltuun, replikoi Alopaeus, että juuri Ahvenanmeri oli valtakunnan rajaksi sopiva ”luonnollinen raja” (estestvennaja granitsa). Myöhemmin ruotsalaiset ehdottivat jopa Ahvenanmaan jakoa, mutta Venäjän edustajat pitivät ehdottomasti kiinni vesilinjasta, joka olisi juuri Ahvenanmeri.⁵⁷ Neuvottelun myöhemmistä vaiheista on jäänyt eläväksi Rumjantsevin lause, että oli mieletöntä ”ottaa matka-arkku, mutta jättää sen avain toiselle”, millä ulkoministeri tarkoitti juuri Suomea ja Ahvenanmaata.⁵⁸

Meitä kiinnostaa tässä yhteydessä neuvotteluissa sittenkin vähemmän tärkeäksi koettu väittely pohjoista vaihtoehtoista, Kalixista ja Kemistä. Venäläinen osapuoli näyttää aluksi lähteneen Alopaeukselle keväällä annetun valtakirjan ehdottamasta Tor-

52. A. F. Skjöldebrand, *Excellensen, grefve A.F. Skjöldebrands memoarer* 3, 168.

53. Esko Häkli (2001) *Valtakunnankansleri Nikolai Petrovitš Rumjantsev Suomen tieteen suosijana*. Res publica litteraria, Helsinki: Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja 71, 38–39.

54. Hamnström (1902) 66 ff.

55. Katso tästä Jyrki Paaskoski (2009) ”Venäjän keisarikunta ja Suomen suuriruhtinaskunnan synty 1808–1820”, *Kansallisarkiston näyttelyluettelo*, toim. Pertti Hakala, Helsinki: Arkistolaitoksen toimituksia 6, 42–43, kartta.

56. K.F. Ordin, *Pokoranie II* 455.

57. Hamnström (1902) 47.

58. K.F. Ordin, *Pokoranie II* 462.

nionjoesta. Keisari ei kuitenkaan suostunut Kalix-joen linjasta luopumiseen kuin äärimmäisessä tapauksessa, jolloin neuvottelijoidenkin linja koveni. Ruotsalaisten ehdottama Kemijoen linja todettiin venäläisten taholta mahdottomaksi epämääräisyytensä vuoksi. Tämä virtahan ei yltänyt Norjan tuntureille asti.⁵⁹

Venäläisen osapuolen taipumattomuuden vuoksi Ruotsin neuvottelijat alkoivat kokonaan masentua, mitä Skjöldebrand kuvaa kaunopuheisesti muistelmissaan. Etenkin Stedingk tuntui vaipuvan depression. Tehävän vaikeuden lisäksi tunnelmaan vaikuttivat suomalaiset kansanjoukot, jotka olivat neuvottelijoiden matkan aikana Turusta alkaen joka kestikievarissa vedonneet ruotsalaisiin olemaan jättämättä heidän maataan Venäjän armoille.⁶⁰ Neuvottelujen polkiessa paikallaan Stedingk sai luvan lähettää kuriirin viemään kirjettä Ruotsiin. Kirjeessään, jota Ruotsin tuolloinen johtoelin salainen valiokunta käsitteli elo-syyskuun vaihteessa, Ruotsin neuvottelijat pyysivät lupaa saada katkaista keskustelut, minkä lisäksi tuhoutunut Stedingk oli liittänyt pyyntöönsä Suomen takaisinvaltaamista koskevan sotasuunnitelman. Neuvottelijan mukaan koko Suomen kansa tahtoi jäädä Ruotsin valtaan, ”jos lasken pois muutaman yksilön, joka on huomannut omien etujensa mukaiseksi palvelulla uusia herroja”.⁶¹

Ruotsin hallituksen pikakuriiri Östbomin tuoma vastaus saavutti neuvottelijat Haminaassa syyskuun 4. päivänä 1809 kello yhdeksän illalla. Viesti Tukholmasta oli epätoivoinen – neuvotteluja ei saanut millään päästää katkeamaan, ja viime keinona oli pyydettävä, että venäläiset antaisivat liittolaisensa Napoleonin määrätä valtakuntien rajat. Ehdotus oli niin Venäjää loukkaava, ettei Stedingk edes esittänyt sitä, vaan sairastui vakavasti. Vasta neuvottelijan sairastumisella oli tehoa, sillä Rumjantsev alkoi pelätä Stedingkin kuolevan keisarin Haminaan lähettämästä henkilöäkäristä huolimatta, jolloin rauhasta ei tietysti enää tulisi mitään.

Meillä ei ole tarkkaa tietoa tapahtumien kulusta ja järjestyksestä, mutta tämän jälkeen on olemassa paljon viitteitä epävirall-

lisista rajaa koskevista keskusteluista. Rajalinjan kulusta joko Kemin tai Kalixin kohdalla tehtiin lukemattomia ehdotuksia ja vastaehdotuksia. Tämä neuvottelujen vaihe näyttää kestäneen kolme tai neljä päivää.⁶² Vaihdetuista repliikeistä ilmenee, että molemmat osapuolet kiinnittivät suurta huomiota luonnollisten rajojen teoriaan, tosin tulkiten sitä kumpikin omalla tavallaan. Skjöldebrand sanoi vedoten omiin kokemuksiinsa Lapin kävijänä, että juuri Kemi-joki olisi sopiva rajaksi, koska se virtasi mahtavana ja vuolaana sekä täynnä koskia olevana ”asumattoman tundran” läpi. Tähän Alopaeus vastasi, että tämä joki olisi rajana perin epämääräinen, mikä aiheuttaisi tulevaisuudessa vaikeita kiistoja. Stedingkiä suretti eniten, että jos Venäjä tunkeutuisi Kalix-joelle asti, se merkitsisi liian ”suuren jalan astumista” Ruotsin puolelle. Hän piti siksi Venäjän vaatimuksia aivan kunnialle käyvinä.⁶³ On huomattavaa, että niin ruotsalaiset kuin venäläiset tekivät tietyn eron Suomen alueen ja Pohjois-Ruotsin osien suhteen. Pohjois-Ruotsista ei miehityksen aikana ollut vaadittu uskollisuudenvalaa ja sieltä oli otettu raskas sotavero.⁶⁴ Pohjois-Ruotsin osien saaminen keisarikuntaan oli näin ikään kuin ylimääräinen töyhtö Venäjän hattuun.

Tuntuu siltä, että juuri näissä keskusteluissa Alopaeus olisi voinut esittää uudelleen ajatuksen, että Kalix-joki oli muita Perämereen laskevia jokia sopivampi rajaksi siksi, että sitä myöten kulki myös suomen- ja ruotsinkielisten Länsipohjan alueitten raja. Yksiselitteistä näyttöä juuri tämän seikan korostamisesta ei käytettävissä olevissa lähdereferateissa kuitenkaan ole. Kuten olemme jo huomanneet, ajatuksen isä oli ollut kevättalvella 1809 hollantilaisyyntyinen kenraali van Suchtelen. Tämä argumentti – vaikka se tukikin Venäjän neuvottelulinjaa

59. K.F.Ordin, *Pokoranie II* 460.

60. von Platen (1995) 280–281.

61. Ibidem 285–287.

62. Martin Härstedt (2007), *Suomen sota 1808–1809*, Helsinki: WSOY, 377.

63. K.F. Ordín, *Pokoranie II*, s. 463–464.

64. Eric Anthoni (1922) ”De västerbottniska områdenas förening med Finland”, *Historisk Tidskrift för Finland*, Årg. 7., Helsingfors, 1.

– herätti kuitenkin pääneuvottelija, ulkoministeri Rumjantsevin taholta tyytymättömyyttä.⁶⁵ Sitä paitsi itse kieliraja ei ollut Pohjois-Ruotsissa yksiselitteinen, sillä toisaalla suuret, asumattomat erämaat kyllä erottivat kielialueet toisistaan, mutta toisaalla kielet saattoivat myös lomittua yllättävällä tavalla.⁶⁶

Neuvotteluissa kysymys kielirajasta, samoin kuin myös kysymykset Länsipohjan kaivosteollisuudesta, sivuutettiin lopulta kevyesti, sillä venäläisille oli jo tullut kiire tehdä rauhaan johtanut myönnytys, rajavaatimusten jousto Tornionjoelle. Aloite lienee tässä kysymyksessä ollut Rumjantsovin, joka sai keisarinsa hyväksymään Tornionjoen rajaksi. Tornion kaupunki, vaikka se oli joen pääuoman länsirannalla, liitettäisiin oman pyyntönsä perusteella kuitenkin Venäjään.⁶⁷ Aivan neuvottelujen viime päivinä Stedingk korjasi pienen voiton sillä, että rajan pohjoisosaksi määrettiin Muonionjoki eikä Tornionjoen latva. Keskustelu tästä yksityiskohdasta paljastaa, että ”luonnollisen rajan” ajatus eli ihanteena molempien osapuolten mielissä. Panemalla rajalinja Muonionjokeen rajasta saatiin lyhyt ja suoraan etelä-pohjoissuuntainen.⁶⁸ Tällaisena keisari Aleksanteri I merkitsi rajapyykit punamusteella Samuel Gustaf Hermelinin karttaan, jonka hän lähetti Pietarista Haminan lopullisen rauhanteon pohjaksi. Rauha allekirjoitettiin sitten syyskuun 17. päivänä 1809, minkä jälkeen parantunut Stedingk lähti asemapaikalleen Pietariin. Alopaeus puolestaan matkusti Skjöldebrandin seurana

65. Hamnström (1902) 92–93. Hamnström lainaa tältä osin Ordinin kuvausta neuvotteluista.

66. Christer Kuvaja (2008) *Språkgräns – verklighet eller myt? Finskt och svenskt i Norrbotten och östra Nyländ under senare hälften av 1700-talet*. Makten mosaik. Enhet, särart och självbild i det svenska riket, Skrifter utgivna av Svenska litteratörallskapet i Finland nr 715, red. Max Engman & Nils Erik Villstrand, Helsingfors 298–299.

67. von Platen (1995) 292–293. Tornion kaupungin pyyntö saada liittyä Venäjään esitettiin tilanteessa, jossa Kalix-joesta kaavailtiin rajaa. Kaupunkilaiset tukivat tätä ajatusta; olisihan silloin koko Tornion Lappi säilynyt heidän takamaanaan. Rajan vetäminen Tornion jokeen oli kaupungille syvä pettymys ja miltei katastrofi. Katso tästä Ilkka Teerijoki (2007) *Tornion historia 2. 1809–1918*, Jyväskylä, 20–21.

68. K.F. Ordini, *Pokoranie II*, 473–474.

katsomaan Imatraa, jonka mahtavuus suorastaan mykisti ruotsalaisen luonnonihailijan, loukkaantui lievästi pillastuneiden vetohevosten kaadettua vaunut, mutta selvisi lopulta hänkin matkatoverinsa kanssa Venäjän pääkaupunkiin.

Onko kieliraja-argumentti uskottava?

Tieto kielirajan esittämisestä viimeisenä argumenttina Kalix-joen rajan puolesta herättää spontaaneja epäilyksiä. Kielirajat eivät missään kohtaa Ruotsin valtakunnassa muodostaneet hallinnollisia rajoja, vaan läänit niin Suomessa kuin myös Pohjois-Ruotsissa olivat merenrannikoltaan ruotsinkielisen rahvaan, ylämaan osalta taas suomenkielisen maalaiskansan asuttamia. Kielierot eivät millään alalla aiheuttaneet vaikeuksia, sillä kommunikaation tarve oli eliitin ja rahvaan välillä suhteellisen vähäinen. Tornionlaakson suomalainen vähemmistö Ruotsin puolella ei herättänyt mitään kielikiistaa ennen vuotta 1865, jolloin vasta Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran stipendiaatti David Skogman nostatti ensimmäisen irredenta-väitteen artikkelillaan Suomettaressa.⁶⁹ Tämä kiista tuli vähitellen, 1900-luvun alkupuolella Suomen itsenäistyttyä, vähäksi ajaksi kiristymään vaikeaksi kipupisteeksi valtakuntien välillä.

David Alopaeuksen Tukholmassa varmastikin, mutta Haminassa vain luultavasti esille nostama, anakronistiselta vaikuttava argumentti vaatii kommentaareja. Puhuiko hän todella kielirajan sopivuudesta valtionrajaksi? Vai eikö sanaan ”suomalainen” ehkä sisältynytkään viitettä kielestä, vaan puhuja tarkoitti muita tämän käsitteen elementtejä, uskontoa ja hallinnollisia oloja. Voi hyvin ajatella, että hänen äskeiset kaksi käyntiään sukulaississaan Porvoossa olivat vahvistaneet hänen alunperäistä suomenmielisyyttään, ja siksi hän esiintyi Haminassa ei vain Venäjän, vaan myös suuriruhtinaskunnan etujen ajajana, sellaisiksi kuin hän ne käsitti. Merkillille pantava viittaus Alopaeusten kielitie-

69. Katso tästä Sulo Haltsonen (1932–33) ”David Skogman Pohjois-Ruotsin suomalaisten parissa 1–2”, *Viritäjä*, Helsinki.

teellisiin harrastuksiin sisältyy lähettilään serkunpojan, lukionlehtori Magnus Alopaeuksen Porvoon lukiossa marraskuun 17. päivänä 1809 – kaksi kuukautta rauhanteon jälkeen – pitämään Haminan rauhan ylistyspuheeseen, jossa hän tervehti ilolla Suomen joutumista samaan valtakuntaan, jossa suomalaisten kielisukulaiset jo olivat.⁷⁰

Mutta myös toinen – itse asiassa merkittävämpi – lähde osoittaa David Alopaeuksen vieneen kieliraja-argumentaation Haminan neuvottelupöytään. Se sisältyy ministerin kadonneeseen, 16-niteiseen arkistoon, jonka hän jätti jälkeensä kauniisti sidottuna asiakirjasarjana heittäessään henkensä Venäjän lähetystössä Berliinissä 1831. Arkistoon sisältyivät päiväkirja, josta on jo ollut puhetta, muistelmat, sekä koko henkilökohdainen kirjeenvaihto, jonka menestyksekkäs diplomaatti oli kerännyt myöhemmän loisteliaan uransa aikana keisarinsa edustajana Württembergin hovissa, Lothringenin varakuninkaana, Wienin kongressin neuvottelijana sekä lopulta pitkäaikaisena Venäjän ministerinä Preussin hovissa.

Tämä arkisto joutui kuin ihmeen kaup-paa Alopaeuksen kaukaisen sukulaisen, E. (von) Bützowin haltuun tämän ollessa nuori avustaja Venäjän lähetystössä Pekingissä 1800-luvun jälkipuoliskolla. Paperit löytyivät nimittäin naapurista, Ranskan Kiinan-lähetystöstä, johon ne olivat tuntemattomalla tavalla harhautuneet. Onnellinen Bützow kuljetti sitten isoenonsa arkistoa mukanaan kaikkialla missä liikkui – hän oli Tukholmassakin Venäjän lähettiläänä vuosisadan vaihteessa – ja luki tämän kirjeenvaihtoa, jonka olemassaolosta tieto sitten tihkui Jac. Ahrenbergille, viipurilaisuuden yhdistäessä näitä molempia muuten hyvin erilaisia henkilöitä. Ahrenberg sai muutaman aamupäivän aikana selailtakin papereita, joiden joukosta omistaja oli kuitenkin varovaisesti pannut piiloon Haminan rauhaa koskevan niteen – elettiinhan parhailaan Bobrikovin levottomia aikoja. Enemmän kuin luki Ahrenberg kuitenkin kuunteli isäntäänsä, joka tunsu aineiston ja kertoi mielellään siitä. Bützow tuntuu erityisesti keskittyneen Alopaeuksen suomenmielisyyteen, joka tämän mukaan oli ”jotakin, mitä nykyisin sanottai-

siin fennomaniaksi”. Erityisenä todisteena ammoisen esi-isänsä mielenlaadusta Bützow luki Ahrenbergille pitkän suomenkielisen lorun, jolla lähettiläs oli Wienin kongressin väliajalla huvittanut kollegoitaan, kun keskustelussa oli tultu kysymykseen, mikä Euroopan kielistä oli kaunissointuisin. Kuuntelija muisti Bützowin puheista vain runon alkusäkeet ”Poika soittaa illan suussa, linnut laulaa koivupuussa”.⁷¹ Mitä Haminan keskusteluihin tuli, katsoi Bützow Ahrenbergin mukaan, että kun Ruotsi ja Suomi kerran oli ollut pakko erottaa toisistaan, niin olisi ollut hyvä, jos rajasta olisi myös tullut ”rotu- ja kieliraja, eikä vain maantieteellinen demarkaatiolinja”.⁷² Näistä sanoista kajahtaa hyvin selvästi 1800-luvun loppupuolen henki, eikä niillä varmasti ollut täyttä katetta itse aineistossa.

Ahrenberg yritti suostutella Bützowia luovuttamaan aarteensa Suomen Valtionarkistolle, mutta tämä katsoi – asiallisesti aivan oikein – aineiston kuuluvan enemmän Venäjän historiaan ja Venäjän valtioneuvostolle. Sinnekään niitä ei sijoitettu, sillä Bützow kuoli kesken hankkeittensa kylpylämatkalla Saksassa. David Alopaeuksen arkistosta ei sen jälkeen ole mitään tietoa, ja siksi olemassa oleva elämäkerrallinen esitysikin perustuu muissa arkistoissa oleviin, huomattavan niukkoihin aineksiin.

Jac. Ahrenbergin 1908 julkaiseman artikkelin sananvalinnat johtivat siihen, että David Alopaeuksesta tuli joksikin aikaa fennomaanisessa perspektiivissä Suomen historiaa tarkastelevan tutkimuksen ikoni. Olihan merkillistä, että jo 1800-luvun sarastuksessa Vanhasta Suomesta oli löydettävissä tällainen ”fennomaani”. Sellaiset tutkijat kuin J. R. Danielson-Kalmari ja J. J. Mikko-la korostivat lyhyissä maininnoissaan Alopaeuksen olleen edellä aikaansa, ja samaa linjaa on jatkanut Päiviö Tommila. Mutta erosiko Alopaeuksen näkemys sittenkään ajan yleisistä katsomuksista? Ehkä siinä mielessä, että Suomessa tuntuu todella vallinneen eräänlainen identiteettikriisi 1809 tie-

70. Kari Tarkiainen, *Valtakunnan vaihdos* 215.

71. Jac. Ahrenberg, *Grefve David Alopaeus* 351 ff.

72. *Ibid.* 355.

noilla. Esimerkkinä entisen Ruotsin Suomen kolmikantaisesta kansallisuuskäsityksestä voi mainita pohjalaisen Erik Gustaf Ehrströmin, joka 1812 esitteli itsensä sanoilla Jag är Svensk till Nation, ehuru nu Rysk Undersåte från Nya Finland.⁷³ Tällainen ei ollut David Alopaeuksen näkemys, koska häneltä puuttui se ”synnynnäinen ruotsalaisuus”, joka leimasi Uutta Suomea, eikä hänen identiteettinsä myöskään ollut ”vaihtoehtoinen ja muutettavissa” kuten vanhan valtakunnanrajan länsipuolella syntyneiden. Hän ei tosin vaatinut – kuten van Suchtelen – sivistyneistön kielenmuutosta Suomessa, vaan hyväksyi polemisoiden tämän näkemyksiä vastaan jatkossakin ruotsin kielen käytön Suomessa, koska maan rauhoittaminen vaati sitä.⁷⁴

Kanta identiteettikysymykseen näkyy muutamasta David Alopaeuksen kirjeestä ja muiden hänestä lausumista mainesanoista. Niinpä Alopaeus sanoo kirjeessään piispa Jacob Tengströmille helmikuun 28. päivänä 1810, hän oli kirjoittanut sen ranskaksi valitellen horjuvaa ruotsin kielen taitoaan, että hän yhä oli ”hyvä suomalainen” (bon finlandois), joka odotti hartaasti tilaisuutta, ”jotta saisin tehdä hyödyllisiä palveluksia kauniille maakunnallemme”, jonka onnelle hän halusi omistaa ”parhaat toivotuksensa”.⁷⁵ Täsmällisesti tulkiten kirjeen lähettäjä siis pyysi piispalta anteeksi sitä, että häneltä puuttui yksi suomalaisuuden peruselementti, täydellinen ruotsin hallinta, mutta että hän tästä huolimatta oli täysi suomalainen. Sanonta ”maakunta” viitanee siihen, että diplomaatti halusi palvella nimenmaan Vanhan Suomen etuja, sillä hän oli hyvin selvillä siitä, että varsinainen Suomi oli jo jotain enemmän kuin maakunta.

David Alopaeus näyttää myös olleen yhteydessä Pietarissa tuohon aikaan käymässä olleeseen suomalaiseen upseerivaltuuskuntaan, jota johti kenraali Johan Fredrik Aminoff. Sotaministeri vaati suomalaisia astumaan Venäjän palvelukseen, jos he halusivat säilyttää palkkaetunsa, minkä vuoksi Aminoff vetosi Alopaeuksen apuun. Tämä oli silloin viipymättä lähtenyt esimiehensä ulkoministeri Rumjantsevin luo selittämään asiaa parhain päin. Aminoffin keisarille mai-

nitsemista argumenteista tärkein oli Vanhan Suomen kurja tila, minkä hän sanoi johtuneen siitä, että kuvernementtiin oli sen valloituksen jälkeen 1710 tulvinut vierasta yläluokkaa, mikä vaara nyt uhkasi Uutta Suomeakin, jos kotimaiset upseerit olisivat toimeentulon puutteessa pakotetut jättämään maan. Tällä argumentilla Aminoff onnistui keisarin audienssissa saamaan toivomuksensa läpi ja hallitsijan antamaan maaliskuun 27. päivän 1810 päivätyn reskriptin, jolla entisille suomalaisille ruotuväen upseeristolle taattiin heidän entisten virkatojojensa säilyminen. Kun Vanhan Suomen oloihin vetoaminen ei mitenkään voinut olla Aminoffin keksintöä, lienee tässäkin perusteessa nähtävissä Alopaeuksen vaikutusta.⁷⁶

Suomen asioiden järjestely ja suhde venäläisiin viranomaisiin oli ajankohtainen asia Pietarissa vuosina 1810–11, jolloin Alopaeus viipyi pääkaupungissa odottaen seuraavaa virkanimitystään ulkomaille, joka vei hänet keväällä 1811 Venäjän lähettilääksi hänen entisen suosijansa Württembergin kuninkaan Friedrich Wilhelm hoviin Stuttgartiin. Pietarissa annettiin syksyllä 1809 jo aikaisemmin toiminnassa olleelle Vanhan Suomen komissiolle myös Uuden Suomen asiat, jotka sitten muodostuivatkin sen päätehtäväksi. Komissioon kuului vanhastaan hyvin suomalaismielinen emigrantti Jan Anders Jägerhorn, joka oli Porvoon maapäivien aikoihin tehnyt itsenäisyyttä hipovia ehdotuksia uuden suuriruhtinaskunnan aseman järjestämiseksi.⁷⁷ Jägerhorn halusi kirjeessään Gustaf Mauritz Armfeltille toukokuun 24. päivänä 1811 suositella Alopaeusta mainitun komission jäseneksi. ”Meidän tulee vielä anoa, että Hänen Majesteettinsa suvaitsi nimittää suomalaiseen komiteaan

73. Johanna Wassholm (2008) *Svenskt, finskt och ryskt. Nationens, språkets och historiens dimensioner hos E.G.Ehrström 1808–1835*, Åbo 2.

74. Engman (2009) 232.

75. J. J. Mikkola (1924), ”David Alopaeus suomalaisuudesta”, *Historiallinen Aikakauskirja*, Helsinki, s. 278–279.

76. J.R. Danielson-Kalmari (1911) *Viipurin läänin palauttaminen muun Suomen yhteyteen*, Porvoo 94.

77. Osmo Jussila (2004) *Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1917*, Helsinki: WSOY 90–92.

herra Alopaeuksen, niin että sinne joutuisi Vanhasta Suomesta arvokas ja taitava jäsen, siinä tapauksessa, että Hänen Majesteettinsa tahtoo asettaa sellaisen neuvoston ja yhdistää molemmat maat.”⁷⁸ Näin oli David Alopaeuksen nimi tullut kytketyksi ajankohdan suureen projektiin, molempien Suomien yhdistämiseen samaksi suuriruhtinaskunnaksi Venäjän keisarin valtikan alla.

Vanhan Suomen yhdistäminen – ruotsalaisen revansismin jatkumo vai venäläistä filantropiaa?

Vanhalla Suomella ymmärrettiin niitä Suomen alueita, jotka Ruotsi oli Uudenkaupungin rauhassa 1721 ja Turun rauhassa 1743 luovuttanut Venäjälle. Näiden alueiden takaisinvaltaaminen oli yksi Ruotsin ulkopolitiikan päämääriä 1700-luvulla ja syynä molempiin silloin tehtyihin hyökkäyshenkiin sotiin, Hattujen sotaan ja Kustaa III:n sotaan. Uudelleenyhdistäminen valloituksen muodossa oli luonnollinen ajatus Porvoon hiippakunnan papistolle, ja David Alopaeuksen serkku, myöhempi tuomiorovasti Magnus Jacob Alopaeus olikin sanonut puheessaan Kustaa III:lle Porvoossa heinäkuun 9. päivänä 1788 toivovansa, että kuningas olisi ”niin suuri Herran työkalu, että hän valtaisi uudelleen hyvin häpeällisesti menetetyt Ruotsin maat ja kaupungit, vapauttaisi uskonveljemme, maanmiehemme ja jopa monet sukulaisemme ulkomaisesta ikeestä”.⁷⁹ Samanlaista toivetta elätteli varmasti mielessään moni muukin jaetun maan asukas rajan molemmin puolin. Viimeisiä heijastuksia Ruotsin taholta tulevasta alueiden yhdistämisestä lienee kuninkaallisen sihteerin Johan Albrecht Ehrenströmin reaktio hänen kuultuaan Napoleonin marsalkan Jean-Baptiste Bernadotten valitsemisesta kruununperijäksi Örebron valtiopäivillä 1810. ”On luultavaa”, hän kirjoitti, ”että Bernadotte Ruotsin kuninkaana on tilaisuudessa huomattavasti laajentamaan meidän maa-alueitamme, hankkimaan meille takaisin kalliin Suomen parannetuin rajoin (Viipuri ja Käkisalme) sekä kukaties, ilman miekaniskua, saattamaan Norjan Ruotsin valtikan alle”. Vielä hieman myöhemmin Ehrenström kirjoitti ystävälleen Gustaf Mauritz Armfel-

tille, varoittaen tätä ankarasti suunnitelmasta muuttoa suuriruhtinaskuntaan: ”Suomi, palanneena Ruotsin yhteyteen rajojen ulottuessa Viipuriin ja Käkisalmeen tai ehkä Nevajoelle saakka, saisi ainakin säätyläisten osalta kokea kovia Ruotsin taholta lyhyen Venäjään kuulumisensa johdosta”.⁸⁰

Mutta yhdistäminen tapahtui lopulta Venäjän taholta. Sitä olivat ehdottaneet jo Anjalan miehet 1770- ja 1780-luvulla. Ensimmäisiä konfliktin sytyttyä toimineita idean ajajia oli maanpaossa elänyt kenraali Göran Magnus Sprengtporten, joka kirjoitti merkittävässä muistiossaan uudenvuoden päivänä 1808 (vanhaa lukua), että ”meidän täytyy valloittaa Ruotsin Suomi ja yhdistää se Venäjän Suomeen, jotta näistä molemmista alueista tulisi rajamuuri, joka samalla kun se karkoittaa sodan pois rajoiltamme, myös tarjoaa meille mahdollisuuden milloin tahansa tunkeutua vihollisemme sydänmaihin”.⁸¹ Sprengtportenin muistio oli sotilaalliselta kannalta ajateltu, eikä sanan ”yhdistää” merkitys ole siinä kristallinkirkas. Voidaan ajatella, että ”yhdistämiseksi” riittäisi, että alueet joutuisivat saman valtikan alle. Mutta Vanhan Suomen asema nousi myös ikään kuin itsestään päiväjärjestykseen senkin vuoksi, että liikenne Suomeen Pietarista yltyi sodan ja muun kanssakäymisen vuoksi entistä paljon vilkkaammaksi ja että eri asioissa matkustavat henkilöt alkoivat nyt toden teolla tehdä havaintoja ja vertailuja molemmista alueista. Sekä Pietariin vievät sotavangit että Suomen lähetyskunta tekivät matkallaan keisarin luo samantapaisia, masentavia havaintoja Vanhan Suomen kurjuudesta, likaisuudesta ja ränsistyneestä yleisilmeestä. Myös Venäjään niinkin myönteisesti suhtautuneen henkilön kuin Robert Henrik Rehbinderin muistelmissa kuvaus alueen tuolloisista oloista on hyvin varauksellinen.⁸² Tietylnainen ensi askel yhdistä-

78. Danielson-Kalmari (1911) 94.

79. Tarkiainen (1985) 183.

80. Yrjö Blomstedt (1963) *Johan Albrecht Ehrenström, kustavilainen ja kaupunginrakentaja*, Helsinki 244–250.

81. L.G. von Bonsdorff, *Den ryska pacificeringen i Finland 1808–09*, 50.

82. Danielson-Kalmari (1911) 58–59.

miseen tapahtui, kun ylipäällikkö Friedrich Wilhelm von Buxhoevden poisti kaupparajoitukset Vanhan ja Uuden Suomen väliltä. Savon talonpojat olivatkin heti halukkaita suuntaamaan kaupankäyntinsä Viipuriin. Muutoin yhdistämiskysymys jätettiin lepäämään varsin monen, mm. Tengströmin ja Mannerheimin, vastustaessa koko ajatusta, puhumattakaan siitä, että se herätti kielteisiä reaktioita Venäjällä.⁸³ Venäjän valtiosihtööri – käytännössä yksinvaltiainen – Mihail Speranski hoiteli suuren työkuormansa ohessa molempien Suomien asioita apulaisenaan tässä suhteessa nuori oikeusoppinut Robert Henrik Rehbinder. Speranskin työpöydällä lepäsi vähän ennen hänen kukistumistaan talvella 1811–12 suunnitelma Venäjän talonpoikien vapauttamisesta maaorjuudesta, ajatus, joka sivusi läheltä myös Vanhan Suomen kysymystä.⁸⁴

Näkemykset Venäjän Suomen ja Ruotsin Suomen välisistä eroista olivat olleet muutoksen alaisia koko 1700-luvun ajan ja vielä 1800-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Aluksi eivät esimerkiksi ulkomaalaiset matkailijat, joiden silmiä ei ruotsalainen tai venäläinen nationalismi sumentanut, huomanneet suurtakaan eroa alueitten välillä. Vasta vähitellen alettiin heidän selonteoisissaan puhua rahvaan elämän eritasoisuudesta, tällöinkin luultavasti ymmärtäen itäsuomalaisen kaskikulttuurin väärin Länsi-Suomen maatalousoloja alkeellisemmaksi. Alimman arvosanan matkailijoiden silmissä sai Inkerinmaa, ja vielä sitäkin alemman Viron- ja Liivinmaa, joiden rahvaan oloja pidettiin läpeensä kurjina.⁸⁵

Tietynlainen yhdistäminen suunnittelutalolla tapahtui kuitenkin siten, että Vanhan Suomen oloihin keskittynyt, vuonna 1802 perustettu aikaisempi Suomen asiain tarkastuskomitea sai tehtävän huolehtia myös Uuden Suomen asioista, jotka pian nousivatkin asialistalla sen päätyöksi.⁸⁶ Tämän neuvotelukunnan nimeksikin tuli nyt koko Suomen asiain komissio. Yhdistymistä kannattivat lämpimästi Johan Fredrik Aminoff ja pian Venäjälle siirtyvä Gustaf Mauritz Armfelt – ja kuten olemme jo nähneet, sitä kannatti toisessa muodossa myös kolmas vanha kustavilainen Ehrenström – mutta samalla

on mainittava, että ilmeisesti myös David Alopaeus toimi tarmokkaasti asian hyväksi kulissien takana. Tämän vaikutelman saa ainakin Aminoffin maininnasta muistelmissa, että ”ministeri Alopaeus, hän kun oli syntynyt Viipurin läänissä, oli monta kertaa kuvaillut minulle tämän läänin sanomattoman kurjaa tilaa” ... ”Tämä kunnianarvoisa mies se oikeastaan olikin”, Aminoff jatkoi, ”joka sai aikaan Viipurin läänin yhdistämisen valloitetuun ns. Uuteen Suomeen”.⁸⁷ Venäläinen historiantutkimus onkin katsonut, että juuri Alopaeus on kuljettanut 1770- ja 1780-luvulta olevan idean 1800-luvun alun päättäjille.⁸⁸ Ja kuten olemme huomanneet, ehdotti Suomen asiain komissioon kuuluva Jan Anders Jägerhorn keväällä 1811 Alopaeuksen kutsumista mukaan sen jäseneksi, mikä hanke kuitenkin kariutui tämän lähtiessä uuteen diplomaattiseen missioon sa Würtembergiin. Komission nimi vaihtui tässä yhteydessä Suomen asiain komiteaksi. Lisäksi on otettava huomioon, että kun Aleksanteri I korotti Alopaeuksen suomalaisen vapaaherran arvoon 1819, hän teki tämän siksi, että Alopaeus oli monilla tärkeillä toimillaan ”hyödyttänyt syntymäseutuaan Suomea”.⁸⁹ Lauseen voi tulkita koskeneen joko Vanhaa Suomea tai sitten suuriruhtinaskuntaa kokonaisuudessaan. Meillä on siis kahdesta tai kolmesta eri lähteestä – ainakin Aminoffin muistelmissa ja Jägerhornin kirjeestä – vihje Alopaeuksesta Vanhan ja Uuden Suomen yhdistämisen lämpimänä kannattajana, jopa aktiivisena toimijanakin. Viittaukset vaikuttavat varsin uskottavilta.

Hankkeen peri kuitenkin Suomeen muuttanut Gustaf Mauritz Amfelt, sittemmin Suomen asiain esittelijä keisarille, joka oli käynyt jo kesällä 1810 Pietarissa tunnustele-

83. Ibidem 65.

84. Ibidem 91–92.

85. Yrjö Kaukiainen (1969) *Vanha Suomi ulkomaisten matkailijoiden kuvauksissa*, Helsinki:Historiallinen Arkisto 64, 118–203.

86. Osmo Jussila (1996) *Kenraalikuvernööri, ministerivaltiosihtööri ja senaatti*, Suomen keskushallinnon historia 1809–1996, Helsinki:Edita 81–84.

87. Danielson-Kalmari (1911) 93.

88. Paaskoski (1997) 309–310.

89. Danielson-Kalmari (1911) 94.

massa mahdollisuuksiaan siirtyä Suomeen. Hän kirjoitti tuolloin memoriaalin, jossa sanotaan muun muassa, että ”oltuaan vuosisadan ajan kahtia jaettu, yhdistettiin Suomenmaa äskettäin saman valtikan alle”, mikä oli onnellista, koska rajan molemmin puolin asui samaa kansaa.⁹⁰ Tässä vaiheessa molemmat maat olivat kuitenkin erillisinä saman keisarikunnan osina. Perustekijä yhdistämisen kannalta oli sotilaallinen, sillä Pietari ei enää kaivannut Vanhan Suomen linnoituksia puolustukseksi. Ne lakkautettiinkin vähin erin jo vuonna 1810.⁹¹

Kun Armfelt sitten oli todella asettunut Suomen asioiden esittelijäksi Pietariin, hän kävi keisarin kanssa merkittävän keskustelun toukokuun 19. päivänä 1811, jonka tuloksena hänelle uskottiin Vanhan Suomen yhdistämisen kehittäminen. Armfelt työskenteli koko kesän 1811 asian parissa kooten parisataasivuisen hanketta puoltavan asiakirja-aineiston, joka käsitteli yksinomaan alueella vallitsevia epäkohtia. Hän kirjoitti 19. lokakuuta 1811 puolisolleen, että hän oli ”tänään aloittanut suuren työnsä molempien Suomien yhdistämiseksi”, mikä tarkoittanee, että hän oli tuolloin aloittanut esityksensä pukemisen kirjalliseen muotoon.⁹² Kohta tämän jälkeen, lokakuun 22. päivänä 1811 Armfelt ilmoitti Hämeen ja Uudenmaan läänien maaherralle Fredrik Stjernvallille, että yhdistämistyö oli täydessä käynnissä, mutta että vain keisari ja hän itse tiesivät asiasta. Vaitiolo oli siksi vielä paikallaan. Marraskuun 5. päivänä 1811 Armfelt allekirjoitti kaksi memoriaalia, joista toinen oli osoitettu keisarille, toinen Venäjän valtakunnan neuvostolle. Viimemainitussa muistiossa ”Mietteitä Vanhan ja Uuden Suomen yhdistämisestä” Armfelt perusteli toimenpidettä kirjoittamalla, että Vanha Suomi tarvitsi ”lain suojaaman aseman” kohotukseen ylös ”eläimellisestä tilastaan”. ”Jokainen ihmisystävä pitää tätä yhdistämistä mitä kauneimpana esimerkkinä siitä, kuinka kukistettu kansa voidaan tehdä onnelliseksi ja todellinen isänmaanystävä pitääkin tätä toimenpidettä hajonneen perheen yhdistämisenä vanhojen kotijumaliensa alttarin eteen”. Mutta ”tämän Suomen kansakunnan yhdistämisen (cette réunion

de la Nation Finoise) piti pysytellä Viipurin kuvernementin rajojen piirissä” ja sulkea sisäänsä sellaiset suomalaiset, joilla oli luterilainen uskonto ja samat tavat, lait ja asetukset kuin mitä Suomessa oli. Laajennuksen piti siksi pysähtyä Rajajoelle ja suurelle Laatokalle, ei ulottua Aunuksen kuvernementtiin tai Inkerinmaalle. Näin saataisiin suuriruhtinaskunnalle myös idän suunnalla luonnolliset rajat – la naturel frontiere, Armfeltin sanoja lainataksemme.⁹³ Lopullinen, keisarin allekirjoittama yhdistämismanifesti on päivätty joulukuun 23. päivänä 1811.

Valmistelutyö sekä keisarin suhtautuminen siihen osoittaa, että yhdistämistyön päämotiivi oli filantrooppinen. Syynä oli Vanhan Suomen vaikeiden talonpoikaisolojen parantaminen. Ei ole epäilystäkään siitä, että keisarilla oli tässä projektissa selväpiirteinen oma tahto.⁹⁴ Aleksanteri I:n maailmankuva perustui tässä kysymyksessä toisaalta valistusajan perintöön mutta toisaalta myös Venäjällä perinteiseen talonpoikaiskapinoiden kammoon, uhkasivathan ne yhtä lailla kuin palatsikaappauksetkin keisarikunnan vakautta, ja erityisen vaarallista olisi voinut olla niiden syttyminen pääkaupungin liepeellä. Tälle kannalle, että talonpoikaiskysymys oli yhdistämisen varsinainen syy, ei kansallisuuskysymys, on nykytutkimus kallistunut.⁹⁵ Mutta samalla on muistettava, että yhdistämisaatuksen kehitys oli alkanut puhtaana ruotsalaisena revansismina.

Laajempaa taustaa vasten on nimittäin ilmeistä, että talonpoikaisongelma ja erilaiset alueliitokset eivät Venäjällä välttämättä ollenkaan langenneet yhteen. Talonpoikaiskysymys heijastui Venäjällä paitsi keisarikunnan kokonaisuongelmana esimerkiksi

90. Ibidem 74.

91. Jyrki Paaskoski (1997) 301–302.

92. Danielson-Kalmari (1911) s. 99.

93. Ibidem s. 98–112. Katso myös J. R. Danielson-Kalmari, *Viborgs läns återförening med det övriga Finland* 91–92.

94. Stig Ramel (1997) *Gustaf Mauritz Armfelt 1757–1814, Dödsömd kungagunstling i Sverige, Årad statsgrundare i Finland*, Stockholm: Atlantis 317.

95. Jyrki Paaskoski (1997b) *Vanhan Suomen lahjoitusmaat 1710–1826*, Helsinki: Bibliotheca Historica 24.

Liivin- ja Vironmaan talonpoikaislaeissa vuodelta 1802 sekä näiden alueiden talonpoikien vapauttamisena vuosina 1816 ja 1819. Baltian ritaristot olivat kivenkovaan vastustaneet näitä alun perin saksalaisten literaattien vaatimia reformeja, mutta Venäjän keisari oli ajanut ne läpi. Hankkeisiin ei kuitenkaan liittynyt rajojen muuttamista. Epäilemättä Vanhan Suomenkin ongelma olisi voitu yrittää ratkaista ilman mitään rajansiirtoa. Sellaisiahan sattui sekä suunnitelmien että realiteettien tasolla esimerkiksi Puolassa, jonka sirpaleiden yhdistämistä alettiin suunnitella kohta Puolan jakojen jälkeen ja jonka Napoleon osaksi toteuttikin vuonna 1807 yhdistämällä Preussin ja Itävallan haltuun joutuneet Puolan osat.

Suomen suuriruhtinaskunnan ja Vanhan Suomen yhdistäminen talonpoikaiskysymyksen vuoksi on Venäjän historiassa uniikki tapahtuma. Kahden eri agraarisen oikeuskäsityksen voimakkaasta yhteentörmäyksestä syntynyt ongelma yritettiin ratkaista siirtämällä se suuriruhtinaskunnan piiriin, mutta ei donaatioiden synnyttämä kipu rajansiirrosta mihinkään kadonnut, vaan lahjoitusmaiden ankeat olot jatkuivat 1800-luvun jälkipuoliskolle ja aiheuttivat jatkuvaa tulehdusta ratkaisuponnisteluista huolimatta. Lahjoitusmaista lopen hermostunut valtios sihteeri R. H. Rehbinder ehdottikin vuonna 1824 – tosin tuloksetta – 25 Viipurin läänin itäisimmän pitäjän, joissa oli eniten lahjoitusmaita, palauttamista takaisin Venäjälle. Ruotsalaisen oikeuden ulottaminen Pietarin porteille muodosti hänen mielestään pysyvän uhan Suomen erityisasemalle.⁹⁶ Kaikkiaan Vanhan Suomen noin sadantuhannen lahjoitusmaatalonpojan ongelma oli häviävän pieni verrattuna Venäjän talonpoikaisongelmaan – Venäjän maaseudulla oli vuoden 1858 väestönlaskennan mukaan 43 miljoonaa maaorjaa.

Vanhan Suomen liittämiseksi on myös etsitty puhtaasti ulkopoliittisia syitä. Sehän osuu ajallisesti miltei yksin Ruotsin vuonna

1812 aloittaman rauhanpolitiikan kanssa. On kuitenkin epävarmaa, vaikuttiko toimenpide sanottavasti Turun kokoukseen Aleksanteri I:n ja Kaarle Juhanan välillä. Kokouksen menoa kyllä häiritsi talonpoikien ja muun rahvaan mielenosoituksellinen innostus Ruotsin kruununprinssin näkemisestä. ”Kansaa oli kaikkialta Suomesta virrannut Turkuun. Talonpojat sanoivat, että he joisivat krouveissa koko vuoden ansionsa siitä ilosta, että he olivat nähneet hänet [Kaarle Juhanan].”⁹⁷ Venäläisten politiikan piti Suomessa ottaa huomioon ei vain eliitin, vaan myös jatkuvasti ruotsinmielisen talonpojiston opinionit, ja näihin tietysti Vanhan Suomen osalta tehty ratkaisu vetoisi myönteisesti.

Pappien Göttingenin tuomiset

Vanhan ja Uuden Suomen eroja miettiessä unohtuu helposti se tosiasia, että yhtäläisyydet olivat alueiden välillä toki paljon painavimmat kuin erot. Olisihan kahden aivan erilaisen alueen yhdistäminen ollut perin tarpeetonta. Näihin yhtäläisyyksiin kuului paitsi osa yhteiskuntajärjestyksestä myös kansankieli (ja jossain määrin ruotsi) sekä ennen muuta luterilaisuus, joka oli yhteisen pappissivistyksen muodossa ollut Kymijoen yli ulottuvana yhdyssiteenä aina vuoteen 1802 asti, jolloin Vanhan Suomen protestanttinen pappiskoulutus siirrettiin Turun akatemiasta uuteen Tarton yliopistoon. Itse asiassa määräys alueitten kirkollisesta yhdistämisestä annettiin Porvoon uudelle piispalle, aikaisemmalle tuomiorovasti Magnus Jacob Alopaeukselle, viisi viikkoa aikaisemmin eli marraskuun 7. päivänä 1811 kuin mikä oli yhdistämismanifestin päiväys. Piispa oli jo ehtinyt lähteä pitkälle tarkastusmatkalleen Vanhan Suomen seurakuntiin ja herättänyt siellä hämmästystä kuukautta ennen kuin Viipurin kuverne-

96. Markku Tyynilä (2006) ”Rehbinder, Robert Henrik (1777–1841), ministerivaltios sihteeri, yliopiston kansleri, kreivi”, *Suomen Kansallisbiografia* 8, Helsinki 179.

97. Lainausta paikalla olleen Ruotsin oikeuskansleri Hans-Gabriel Trolle-Wachtmeisterin muistiinpanoista. Nils Erik Villstrand (2009) *Riksdelen. Tiden 1560–1812*, Finlands svenska historia 2, Helsingfors/Stockholm: Svenska litteratursällskapet/Atlantis. Lainausta on poimittu käsikirjoituksesta.

mentin viranomaiset saivat virallisesti tietää kuuluvansa suuriruhtinaskuntaan.⁹⁸

Hiippakuntanäkökulmalla oli varmaan myös merkitystä David Alopaeuksen ajattelussa. Hän oli Viipurin tuomiorovastin poika, ja isän isä oli ollut myös Viipurin tuomiorovasti, oikeutenaan vihkiä pappeja koko Vanhan Suomen alueelle.⁹⁹ Nämä molemmat henkilöt olisivat ehkä olleet Itä-Suomen piispoja mikäli hiippakunta olisi jäänyt jakamatta. Piispalliseen menneisyyteen viittasi myös David Alopaeuksen etunimi David, joka oli annettu hänelle Viipurin viimeisen Ruotsinajan piispan David Lundin muistoksi. Näin korkean diplomaatin sukuperintökin tuntui vahvasti viittaavan yhteisen, jakamattoman itäsuomalaisuuden suuntaan.

Itäsuomalaisuudessa korostui suomalaisuus toisella tavalla kuin länsisuomalaisuudessa. Asenne suomen kielen parantamiseen oli Viipurin alueella paljon avoimempi kuin lännessä. Venäjä ei toisin kuin Ruotsi ollut mikään kansallisvaltio, vaan Vanhan Suomen säätyläisille, niin saksalaisille kuin suomalaisille, oli mahdollista identiteettinsä säilyttäen hakeutua korkeisiin virkoihin keisarikunnan palveluksessa.¹⁰⁰ Juuri tällainen säätyläinen oli David Alopaeus. Hänen taupauksessaan on otettava myös huomioon toinenkin tekijä, opintovuosien perintö.

Alopaeus oli 1780-luvulla opiskellut Göttingenissä, Saksan vapaimmassa yliopistossa, jossa Ranskan valistusfilosofien vaikutus oli ollut tuntuva. Siellä oli 1700-luvun puolimaista toiminut professorina historiantutkija August Ludwig von Schlözer, Nestorin kronikan julkaisija. Hänen julkaisunsa Staatsanzeigen (1782–93) oli valtio-opillisen neuvonnan kultakaivos. Professori esitti tässä aikakauskirjassaan kansojen onnesta ja elinehdoista ajatuksia, jotka poikkesivat absolutismin ajan hengestä. Schözer hahmot-

ti kansallisuus- ja kulttuuriteoriaansa Rousseauin pohjalta. Myös luonnonkansat, ”historiattomat kansat” olivat luonnollisessa hyvydessään tärkeitä.¹⁰¹ Schlözerin ansiota oli, että Göttingen nousi keskeiseksi suomalais-ugrialaisten kansojen tutkimuskeskukseksi, jonka vaikutusta säteili Turkuun, Pietariin ja Wieniin, joissa kaikkialla käsiteltiin tieteellisesti suomensukuisten kansojen historiaa. Schlözerin oppilas Friedrich Rühls julkaisi esityksen ”Finnland und seine Bewohner” (1809), jossa Suomi oli ensimmäistä kertaa subjektina. Kirjoittaja esitti käsitteen Suomi kansallisuusperusteisesti, ottaen mukaan esityksensä myös ulkosuomalaiset, erityisesti Ruotsin metsäsuomalaiset.¹⁰² Göttingeniläisyyteen liittyi myös A. H. L. Heerenin ja E. M. Arndtin hieman, mutta vain vähän, myöhempi pohdiskelu siitä, oliko historiattomilla kansoilla oma kansallisuutta.¹⁰³ On luultavaa, että tämän tapainen ajastaan edellä oleva ajattelu oli jättänyt jälkiään myös tässä yliopistossa opiskelleeseen David Alopaeukseen.

Lopuksi: David Alopaeuksen todellinen osuus suuriruhtinaskunnan rajojen määrittämisessä 1809–12 on epäselväksi jäävä kysymys. Ainoastaan se tiedetään, että hän kannatti suuriruhtinaskunnan luoteisrajaksi Kalix-jokea ja kaakkoisrajoiksi Viipurin kuvernementin rajoja keisarikuntaa vasten. Nämä rajat olivat ajan käsityksen mukaan ”luonnollisia rajoja”. On otettava huomioon, että vaikka Kalix-joki sitten vaihtuikin paremmin tunnettuun Tornionjokeen, sulkivat uudet rajat sisäänsä luterilaisen kirkon, Ruotsin yhteiskuntajärjestyksen ja osaksi myös suomen kielen hahmottaman valtiollisen yksikön, jonka kuuluminen Venäjään antoi myös keisarikunnalle lännessä ”luonnolliset joki- ja merirajat”. Siksi voi yhtyä maassamme kesällä 1812 matkailleen ma-

98. S. Sirenus (1913) *”Vanhan Suomen” kirkon palauttaminen Suomen kirkon yhteyteen. Piispa M. J. Alopaeuksen osa yhdistämistyössä*, Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia XI, 224–256.

99. Axel Bergholm (1901) *Sukukirja Suomen aatelitomia sukuja I*, Kuopio. Alopaeus-suku.

100. Matti Klinge (1975) *Itä-Suomi 1800-luvun kuvioissa*, Bernadotten ja Leninin välissä, Helsinki: WSOY 58–59.

101. Matti Klinge (1982) *Kaksi Suomea*, Helsinki: Otava 65–66.

102. Ks. Kari Tarkiainen (1993) *Finnarnas historia i Sverige 2. Inflyttarna från Finland och de finska minoriteterna under tiden 1809–1944*, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura/Nordiska museet 131–132.

103. Jukka Ammond (1992) *Arwidsson romantikkona ja runoilijana*. Adolf Ivar Arwidsson, näkijä ja tekijä, toim. Mauno Jokipii, Jyväskylä: Atena Kustannus. 47–48.

dame de Staëlin maanpakolaisuistelmisaan kirjaamaan mielipiteeseen, että Suomen osalta oli toteutunut ”vuosisadan suurin aate, luonnolliset rajat”, kun se oli yhdistetty Venäjään.¹⁰⁴ Myös Ruotsi sai Haminan rauhassa omat ”luonnolliset rajansa”, mikä aikaa myöten heijastui myös henkisen elämän alueelle – niinpä 1800-luvun alun Götiska förbundet ihannoikin rohkeita vii-

kinkejä, jotka kuuluivat ammoiseen aikaan ennen Svean valtakunnan idänekspansiota, edellisen Pien-Ruotsin kuvaan.¹⁰⁵ ■

104. Klinge (2009) 376–379.

105. Gabriel Bladh och Christer Kuvaja (2005) *Från ett rike till två nationalstater. Dialog och särart. Människor, samhällen och idéer från Gustav Vasa till nutid. Svenskt i Finland – finskt i Sverige I*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 25.

MAIJU WUOKKO

Miliisi Helsingissä vuonna 1917 maaliskuun vallankumouksesta Pörssitalon mellakkaan

Kuka vartioi ja ylläpitää yhteiskunnassa järjestystä, kenen puolesta ja ketä vastaan? Kysymys oli päivänpolttava vuoden 1917 Suomessa, kun vanha tsaarinaikainen poliisilaitos pantiin helmikuun vallankumouksen myötä viralta ja korvattiin kunnallisilla miliisimiehistöillä. Maiju Wuokko valottaa Helsingin miliisilaitoksen toimintaa sekä oikeiston ja vasemmiston välistä järjestysvaltataistelua keväällä ja kesällä 1917.

■ Tsaarinvalta kaatui Venäjällä vuoden 1917 helmikuun¹ vallankumouksessa. Kumouksen laineet löivät yli koko laajan valtakunnan ja pyyhkäisivät mukanaan myös Suomen suuriruhtinaskunnan yhteiskunnallista elämää hiljentäneet kansalaisvapauksien rajoitukset ja toisen venäläistämiskauden poikkeuslait. Suomessa vallankumous nostatti hetkeksi yhteiskunnallisen ja kansallisen innostuksen huuman. Uskottiin lujasti, että maan asioista päästäisiin viimein päättämään itse ja että vanhan vallan aikaiset yhteiskunnalliset epäkohdat ratkeaisivat kuin itsestään. Ei kuitenkaan kestänyt kauan, ennen kuin oikeisto ja vasemmisto ajautuivat jyrkkiin erimielisyyksiin maan tulevaisuuden suunnasta. Elintarvikepula ja inflaatio, vanhakantaiset kunnallislait ja kotimainen järjestyksenpito muodostuivat ylittämättömiksi ongelmiksi, jotka vähitellen myrkyttivät yhteiskunnallisen ilmapiirin ja murensivat kevään kansallisen yhtenäisyyden.

1. Venäjällä käytössä olleen juliaanisen kalenterin mukaan vallankumous puhkesi helmikuussa, mutta Suomessa elettiin tuolloin gregoriaanisen kalenterin mukaisesti jo maaliskuuta.

Yhteiskuntarauhaa ja -järjestystä pidetään viime kädessä yllä armeijan ja poliisilaitoksen voimin. Yhteiskunnallisen ilmapiirin kärjistyminen herättikin huolta erityisesti siksi, ettei Suomessa vuonna 1917 ollut järjestyksen turvaamiseen kykenevää poliisitaik armeijakoneistoa. Helmikuun vallankumouksesta lähtien maasta puuttui käytännössä kokonaan kiistattoman legitiimi järjestysvalta. Oma sotaväki oli lakkautettu vuosisadan alussa, eivätkä maahan sijoitetut venäläisjoukot nauttineet suomalaisten tukea tai luottamusta. Vanha tsaarinaikainen poliisilaitos puolestaan erosi tai pakotettiin eroamaan toimestaan heti vallankumouksen jälkeen.

Vallankumouksen synnyttämä järjestysvaltatyhjiö täytettiin Suomessa varsin nopeasti eri kansalaispiirien yhteistyön tuloksena. Sovinnollinen yhteistoimintalinja kaatui kuitenkin jo kevätkesällä käynnistyneeseen kamppailuun vaikutusvallasta uusissa kunnallisissa miliisilaitoksissa. Kuviota mutkisti se, että miliisilaitokset saivat myöhemmin rinnalleen porvariston ja työväestön omia, erillisiä ja toisiaan vastaan ajautuvia järjestyksenpito-organisaatioita. Pulmana vuonna 1917 ei pohjimmiltaan ollutkaan järjestyksenpitäjien puute, vaan päinvastoin järjestyksvallan jakautuminen useille keskenään taisteleville ryhmittymille sekä päätöksenteon että käytännön tasoilla. Lopulta niiden aseistautumiskierre vei Suomen ratkaisemattomaan kahtiajakoon ja veriseen sisällissotaan.

Vuosia 1917–18 tarkasteltaessa kehityskulku vallankumouksesta valtalakiin ja suurlakosta sisällissotaan näyttää helposti kovin suoraviivaiselta. Keväällä ja kesällä 1917 tulevaisuus oli kuitenkin avoin, eikä seuraavan vuoden sisällissota ollut vielä väistämätön. Kestävän yhteistyön linja oli yksi kevään mahdollisista tapahtumahorisonteista. Yhteistyön mahdollisuutta ilmensivät paitsi Tokoin kokoomussenaatti, myös porvariston ja työväestön yhteiset järjestyksenpito-yritykset. Miliisilaitoksen vaiheiden tarkastelu tarjoaa oivallisen esimerkin sekä keväisistä yhteistyöpyrkimyksistä että niiden hukkumisesta alati voimistuvan vastakkainasettelun ja valtataistelun jalkoihin.

Artikkeli paneutuu järjestysvaltakäsymykseen ja sen kehitykseen Helsingissä vuoden 1917 kevään ja kesän kuluessa. Tarkasteltava ajanjakso alkaa helmikuun vallankumouksesta ja päättyy niin kutsuttuun Pörsitalon mellakkaan elokuussa 1917, jonka jälkeen aika ajoi lopullisesti porvariston ja työväen järjestyksenpidollisen yhteistyön ohi. Tarkastelukohteena on nimenomaan Helsinki, koska pääkaupungissa järjestysvaltakäsymys sai aivan omaleimaisia piirteitä. Siellä kaikkien kansalaispiirien maaliskuinen into yhteistoimintaan näyttäytyi ylioppilaiden aktiivisuuden ansiosta ehkäpä kaikkein selkeimmin. Tästä alkunostuksesta huolimatta juuri Helsingissä osapuolet ajautuivat erityisen hankalaan ja pitkäkestoiseen kiistaan miliisilaitoksesta.

Aiempi tutkimus on jo perusteellisesti kuvannut järjestysvaltakäsymystä vuonna 1917 sekä koko valtakunnan että yksittäisten kaupunkien tasolla. Lisäksi tutkimuskirjallisuudessa on selvitetty esimerkiksi juuri Helsingin miliisimiehistön määrää ja sosiaalista koostumusta.² Miliisien konkreettinen toiminta jää sen sijaan vähäisemmälle huomiolle ja pääasiassa erilaisten vuodesta 1917 kertovien muisteloteosten varaan. Järjestysvaltakäsymyksen yleinen kehitys luonnollisesti heijastui miliisilaitoksen käytännön työhön eikä sitä voida tässäkään sivuuttaa, mutta erityisesti artikkeli syvennyy miliisien arkisiin toimiin ja kokemuksiin. Poliittisten kiistojen ylätasoon keskittyvissä tutkimuksissa miliisit helposti sivuutetaan pelkkänä kasvottomana ”järjestyslaitoksena” tai päättäjien pelinappuloina. Tässä artikkelissa pyritään antamaan aktiivisempi ääni itse miliiseille, olivathan he – tosin tietämättään – eräitä vuoden 1917 keskeisimmistä toimijoista.

2. Ks. esim. Eero Autio (1971) *Järjestysvaltakäsymys maamme kaupungeissa maaliskuun vallankumouksen ja vuoden 1918 sodan välisenä aikana*, pro gradu. Helsingin yliopisto: Suomen ja Skandinavian historia; Tuija Hietaniemi (1992) *Lain vartiossa. Poliisi Suomen politiikassa 1917–1948, Historiallisia tutkimuksia* 166, Vammala: Suomen Historiallinen Seura; Turo Manninen (1992) 'Järjestysvalta järkkyy', teoksessa Ohto Manninen (toim.) *Isenäistymisen vuodet 1917–1920. Osa 1. Irti Venäjästä*, Helsinki: VAPK-kustannus; Anthony Upton (1980) *Vallankumous Suomessa 1917–1918 I*, Helsinki: Kirjayhtymä.

Miliisejä ja heidän arkeaan lähestytään artikkelissa aiemmin hyödyntämättömien arkistoaineistojen avulla. Kansallisarkistossa säilytettävästä Helsingin poliisilaitoksen arkistosta löytyvät järjestyslaitoksella piireittäin pidetyt ilmoituspäiväkirjat, joihin miliisit säännöllisesti kirjasiivat mainitsemisen arvoisina pitämänsä tapahtumat ja tilanteet. Myöhemmin kerättyä aineistoa ovat puolestaan Työväen Arkiston muistitietokokoelmat, jotka sisältävät entisten miliisien muisteluja työstään. Muilla arkistolähteillä ja aikakauden lehdistöllä täydennettynä nämä aineistot tarjoavat uutta tietoa miliisimiesten jokapäiväisestä työstä kaupungin kaduilla.

Tarkoituksena on selvittää, millaisissa olosuhteissa miliisi toimi, millaisia tilanteita miliisimiehet kohtasivat työssään, ja miten yleisö otti heidät vastaan. Järjestyslaitoksen arki on mielenkiintoista jo itsessään, onnistuuhan se osaltaan valottamaan elämää vallankumousvuoden Helsingissä. Lisäksi laitoksen konkreettiseen toimintaan perehtyminen voi antaa viitteitä siitä, mihin järjestyksenpidon yhteistyölinja lopulta törmäsi. Pystyikö miliisi tyydyttävällä tavalla pitämään yllä järjestystä? Entä tekikö miliisi työtään puolueettomasti vai oliko sen toiminta luokkakantaista, kuten porvaristo alkoi kesän mittaan syyttää? Vastausta näihin kysymyksiin voidaan viime kädessä etsiä vain mikrotasoon, miliisilaitoksen arkipäivään pureutumalla.

Poliisista miliisiin

Tsaarinaikaista poliisilaitosta halveksittiin Suomessa yleisesti turhan virkaintoisena venäläisen sortopolitiikan välikappaleena. Maaliskuun vallankumouksen myötä vanha järjestyslaitos syrjäytettiin pikaisesti ja poliisikunta päällystöineen erotettiin. Myös santarmisto pantiin viralta ja riisuttiin aseista. Järjestyksenpito siirtyi Suomessa venäläisen sotaväen käsiin ja sotilaspatrullit lähetettiin partioimaan kaupunkien kaduille. Venäläisotilaat puolestaan luovuttivat järjestyksenpidon heti ensi päivien jälkeen paikallisiihin käsiin, työväenjärjestöjen edustajille.³

Suomessa oli kaikkiaan 18 kaupunkia, joissa toimi poliisimestarin alainen poliisilaitos, ja kaikissa niissä siirryttiin maalisi-

kuussa suunnilleen samaan tapaan kunnalliseen miliisijärjestelmään. Käytännössä järjestyksenpidosta huolehtivat edelleen monin paikoin entiset poliisimiehistöt. Miehistöjä täydennettiin erityisesti järjestäytyneen työväen edustajilla ja lisäksi palokuntalaisilla. Univormuista useimmiten luovuttiin, ja järjestysmiesten tunnukseksi otettiin punainen käsivarsinauha. Suurten kaupunkien lisäksi myös pienempiin kaupunkeihin ja maaseudulle perustettiin miliisilaitoksia, mutta moni poliisilaitos selvisi vallankumouskeväästä miltei koskemattomana. Etenkään aluksi uudenlainen järjestyksenpitotilanne ei aiheuttanut kiistoja porvariston ja työväen välille, vaan yleisesti ajateltiin, että kunnallisen miliisin tuli edustaa koko kansaa ja ottaa jäseniä kaikista yhteiskuntaluokista.⁴

Turussa porvaristo ja sosiaalidemokraatit ryhtyivät heti maaliskuun vallankumouksen jälkeen yhdessä organisoimaan miliisimiehistöä. Siihen otettiin 75 miliisimiestä lähinnä työväenjärjestöjen piiristä pitämään yllä järjestystä yhdessä 174-miehisen vanhan poliisikunnan kanssa. Yksituumaisuutta ei kestänyt pitkään, vaan jo kolmisen viikkoa myöhemmin alettiin Turussa vääntää kättä määräysvallasta järjestyslaitoksessa. Työväestö saavutti kamppailussa erävoiton ja sai enemmistön poliisin toimintaa ohjanneessa järjestysvaliokunnassa. Järjestysmiehistö ei sen sijaan työväenvaltaistunut; uudet miliisimiehet luopuivat tehtävistään, ja miltei kaikki entiset poliisit otettiin irtisanomisen ja toimeen uudelleen hakemisen jälkeen takaisin työhönsä. Turun järjestyslaitos jatkoikin toimintaansa melkein samalla kokoonpanolla kuin ennen vallankumousta.⁵

Tampereella järjestäytynyt työväestö otti vallankumouksen jälkeen järjestyksenpidon

käsiinsä ja asetti siitä huolehtimaan 218 miehen vahvuisen miliisin. Turun tavoin myös Tampereella syntyi porvariston ja työväestön välille melko pian kiistaa järjestyksenpidosta. Sielläkin järjestysvaliokunnan saivat käsiinsä sosiaalidemokraatit, jotka päättivät suorittaa poliisilaitoksen miehistössä ”puhdistuksen”. Ilmeisesti suurin osa vanhasta miehistöstä sai silti jatkaa työskentelyään kaupungin järjestyslaitoksessa.⁶

Viipurissa päätettiin porvariston ja sosiaalidemokraattien yhteisneuvotteluissa pidättää palveluksesta entiset poliisit ja perustaa kaupunkiin miliisi, johon otettiin ainoastaan työväenjärjestöjen jäseniä. Samoin kuin Turussa ja Tampereella, järjestyksenpitoa valvova toimikunta muodostui sosialistienemmistöiseksi. Mutta toisista kaupungeista poiketen järjestyslaitoksen miehistö jäi lähes täysin työväen edustajista koostuvaksi vallankumousta välittömästi seuranneiden viikkojen jälkeenkin.⁷

Helsingissä järjestyksenpidon venäläisotilailta hoidettavakseen saanut sosiaalidemokraattinen kunnallisjärjestö ryhtyi kaupunginhallinnon edustajien kanssa neuvotteluihin, joiden tuloksena muodostettiin kolmesta porvarillisen kaupunginvaltuuston edustajasta ja kahdeksasta työväenjärjestöjen edustajasta koottu järjestystoimikunta. Toimikunnan tehtävänä oli järjestyksenpidon organisoiminen Helsingin kaupungissa. Työväestöllä ja porvaristolla ei ensi alkuun ollut erimielisyyksiä järjestyskysymyksessä, vaan se näyttäytyi käytännön ongelmana, joka oli ratkaistavissa yhteistyöllä.⁸

Irtisanotun 600-miehisen poliisikunnan tilalle koottiin Helsingissä 700–800 miehen vahvuinen kunnallinen miliisi, johon kevään sovinnollisissa tunnelmissa haluttiin jäseniä kaikista yhteiskuntaluokista koko kansaa edustamaan. Eri ryhmien voimasuhteet olivat kuitenkin tärkeitä tekijöitä mie-

3. Autio (1971) 4–7, 9; Marja-Leena Salkola (1985) *Työväenkaartien synty ja kehitys punakaarteiksi 1917–18 ennen kansalaissotaa I, Punaisen Suomen historia 1918*, Helsinki: Valtion painatuskeskus, 73.

4. Autio (1971), 21–22; Salkola (1985) 74; Hannu Soikkanen (1975) *Kohti kansanvaltaa 1. 1899–1937. Suomen Sosialidemokraattinen puolue 75 vuotta*, Vaasa: Suomen sosiaalidemokraattinen puolue, 229.

5. Autio (1971) 20–21, 31–33; Eino Jutikkala (1957) *Turun kaupungin historia 1856–1917*, Turku: Turun kaupunki, 752–726.

6. Autio (1971) 14–18, 39; Väinö Voionmaa (1935) *Tampereen kaupungin historia. IV osa. Tampereen uusin historia*, Tampere: Tampereen kaupunki, 41–42.

7. Autio (1971) 18, 36–39.

8. Autio (1971) 10–11; Hietaniemi (1992) 38–39; Soikkanen (1975) 229; Heikki Taskinen (1986) *Järjestyskysymys 1917*, pro gradu. Helsingin yliopisto: oikeudenyleistieteet, 2, 4.

histöä valittaessa, ja työväenjärjestöt varmistivat vaikutusvaltansa katsomalla, että enemmistö miliiseistä valittiin järjestöihin kuuluvista työläisistä. Noin kolmannes miliiseistä otettiin entisen poliisilaitoksen miehistöstä ja kuudenneksen muodostivat ylioppilaat. Vaikka valtaosa ylioppilaista jättäytyi melko pian pois miliisistä, heidän palvelukseen hakeutumisensa voi tulkita kuvastavan kevään toiveikasta ja yhteistyöaltista mielialaa.⁹ Ajan kuluessa työväestön osuus miehistössä kasvoi, ja syksyllä heitä oli jo yli neljä viidesosaa miliiseistä.¹⁰

Kevään ilmapiiriä heijastaa myös vastaperustetun miliisilaitoksen saama vastaanotto porvarilehdistössä. *Helsingin Sanomien* asenne oli tosin hivenen varautunut, kun se esitti toiveenaan, että ”uusi laitos täysin oikeudenmukaisena ja puolueettomana, silmämääränään koko yhteiskunnan turvallisuus, käy käsiksi tärkeään tehtäväänsä suojella kansalaisten vapautta ja rauhaa”. *Uudessa Suomettaressa* sen sijaan riemuittiin avoimesti eri yhteiskuntaluokkien yhteistyöstä ja erityisesti ylioppilaiden mukanaolosta järjestyslaitoksessa. Miliisimiesten tunnusmerkkinä oli punainen käsivarsinauha, jossa ”hohtavan” H-kirjaimen Uuden Suomettaren nimimerkki Matti tulkitsi innostuksessaan merkitsevän pelkän Helsingin sijaan: ”Hyvä! Hyvä!”¹¹

Miliisimiehistön keskuudessa vallitsi monenlaisia poliittisia ja yhteiskunnallisia näkemyksiä, ja hiljaisina hetkinä poliisikamarilla käytiin väittelyitä päivänpolttavista kysymyksistä. Erimielisyyksistä huolimatta miehistön keskinäinen yhteisymmärrys oli

ainakin miliisilaitoksen toiminnan alkuvaiheessa varsin hyvä. Ajan mittaan sisäiset poliittiset erimielisyydet epäilemättä jyrkenivät ja johtivat yhteenottoihinkin. Rauhantonta työskentelyilmapiiriä kuvastaa se, että miliisilaitoksen miehistön sekä etenkin päällystön vaihtuvuus oli suurta.¹² Järjestyksenvalvonta ei ollut levottomana vallankumousvuonna 1917 helppoa¹³ eikä miliisinä olo kaikille mikään toiveammatti. Tätä kuvaa järjestysmiehenä toimineen Matti Valkosen muistelmia: ”Menin miliisiksi, missä olin vain yhden kuukauden ajan. En pitänyt siitä ja menin Jätkänsaareen Helsingin kaupungin hätäaputöihin, missä tasotettiin saarta ja tehtiin tavara suuleja.”¹⁴

Uusi miliisimiehistö oli suurelta osin täysin kokematon ja tehtäviinsä tottumaton. Aiemman tutkimuskirjallisuuden mukaan miliiseille ei järjestetty koulutusta, vaan sitä alettiin suunnitella vasta syksyllä. Järjestystoimikunnan pöytäkirjoista käy kuitenkin ilmi, että koulutustoimintaa kaavailtiin jo toukokuussa. Ilmeisesti suunnitelmia ei silti saatu pantua täytäntöön.¹⁵ Entinen miliisimies K. V. Koski tosin muistelee: ”Minä jouduin poliisikouluun. Siellä annettiin periaatteellista ja käytännöllistä opetusta. Siellä opetettiin lakia rikollisuuteen. Koulun opettaja oli entinen poliisien opettaja, joka antoi käytännön opetusta. Hänen ohje oli, että voi pitää järjestyksen vartioalueellaan, vaikka ei tee aina pidätystäkään. Hän kielsi jyrkästi syyttömäin pidätykset.”¹⁶

Kaupungilla miliisit kulkivat siviiliasuissa, ja heidän tunnusmerkkeinään olivat vain

9. Ylioppilasmiliiseistä tarkemmin ks. Maiju Wuokko (2007) ”Täydellinen itsenäisyys ulospäin. – Ja järjellinen järjestys sisäänpäin.” *Ylioppilaat ja järjestyksenpitokysymys vuonna 1917*, pro gradu. Helsingin yliopisto: Suomen ja Pohjoismaiden historia.

10. *Työmies* 23.3.1917, ”Järjestyksenpito Helsingissä”; Autio (1971) 9, 12; Tuija Hietaniemi (1987) ”Kysymys järjestysvallasta 1917”, teoksessa Tuija Hietaniemi (toim.) *Vallankumous 1917. Tutkielmia Venäjän vallankumouksen vaikutuksista Suomessa ja imperiumin muilla reuna-alueilla, Helsingin yliopiston poliittisen historian laitoksen julkaisuja* 1/1987, Helsinki: Helsingin yliopisto, 79–80; Salkola (1985) 74.

11. *Helsingin Sanomat* 23.3.1917, ”Järjestyksen ylläpito pääkaupungissamme”; *Uusi Suometar* 25.3.1917, nimimerkki Matti, ”Kirje Helsingistä”.

12. Keijo Kylävaara (1967) *Vuosi seitsemäntoista. Reportaasi*, Helsinki: Helsingin Sanomat, 75; Einar W. Juva (1938) *Suomen kansan aikakirjat X. 1917–1918*, Helsinki: Otava, 155; Kimmo Keskinen & Oula Silvennoinen (2004) *Helsingin poliisilaitoksen historia 1826–2001*, Helsinki: Helsingin kihlakunnan poliisilaitos, 95, 101.

13. Työväen arkisto, Muistitieto, 26 D 92/62 K. V. Koski ja 74 92/21.

14. Työväen arkisto, Muistitieto, LIX 51/44 Matti Valkonen.

15. Kansallisarkisto [KA], Helsingin poliisilaitoksen arkisto [HPLA], Kanslia I, Hd Helsingin kaupungin järjestystoimikunnan asiakirjat, Hd 5 Kirjekonseptit 1917 I, Pöytäkirja 21.5.1917; Hietaniemi (1987) 80; Keskinen & Silvennoinen (2004) 95.

16. Työväen arkisto, Muistitieto, 26 D 92/62 K. V. Koski.

numerolaatta, kolmikielinen järjestysmieskortti ja jo edellä mainittu H-kirjaimella varustettu punainen käsivarsinauha. Viranomaiset eivät näet halunneet antaa laitokselle lopullista hyväksyntäänsä virkapuvun muodossa. Ylioppilasmiliisit saattoivat monesti kulkea kaupungilla valkolakki päässään. Miliisit partioivat kaupungilla nelituntisissa vartiovuoroissa aina kaksittain, työmiehen ja ylioppilaan tai entisen poliisikonstaapelin muodostamissa pareissa. Aseistuksena miliiseillä oli aluksi vain puinen patukka, joka sai lempinimen ”Tokoin tuolinjalka”. Myöhemmin keväällä järjestysmiehille annettiin myös revolverit, ”provnikit”. Muistelmissa ja järjestystoimikunnan pöytäkirjoissa puhutaan lisäksi vihellyspilleistä, joilla miliisi saattoi pyytää virkaveljeltään apua. Palkkaa miliiseille maksettiin 10 markkaa päivässä, mikä oli hieman enemmän kuin poliisit olivat siihen mennessä saaneet.¹⁷

Miliisi toiminnassa

Katsaus Helsingin vartiopiirien¹⁸ ilmoituspäiväkirjoihin vuodelta 1917 valottaa sitä, millaisiin asioihin ja tapahtumiin miliisi puuttui toiminnassaan. Päiväkirjamerkinnoissä mainitaan jokunen murto, tapaturma ja kuolemantapauskin. Melko usein on raportoitu tappeluita ja pahoinpitelyitä. Löytötavaroita on kirjattu paljon: rahapussien, käsilaukkujen ja korujen lisäksi omistajiltaan on keväällä 1917 kadonnut muun muassa postilaatikko. Myös liikenteen vaaratilanteet ja rikkomukset työllistivät miliisiä, kun muutamat onnettomat joutuivat raitiovaunun kumoon tai yliajamaksi, huolimattomat autoilijat ajoivat automobiileil-

laan ilman tulta takalyhdyssä ja pika-ajurit kieltäytyivät ajosta, ottivat maksua yli tak-san, ajoivat huonokuntoisilla hevosilla tai ajoivat nurin jalankulkijoita. Miliisille valittiin kissojen ja koirien puremisista, lanasta kadulla ja paljosta lumesta katolla. Toistuvia merkintöjä ovat saaneet osakseen myös puistoissa voimistelutemppeja tehneet kiinalaiset.

Elintarvikkeiden saannin vaikeutuminen ja elintarvikepulaksi kärjistyminen sekä säännöstelyn käynnistyminen nostattivat työläisten keskuudessa huhuja suurista elintarvikevarastoista, joita hintojen nousun toivossa pidättäydyttiin myymästä. Ilmoituspäiväkirjoissa on jo kevästä lähtien runsaasti merkintöjä, jotka viittaavat elintarvikekysymykseen ja säännöstelyyn. Mainintoja ovat saaneet muun muassa ”suuremman sokerimäärän” varastoiminen, luvaton kauppa, pilaantuneiden tuotteiden myynti, myymästä kieltäytyminen sekä tuotteille asetettujen rajahintojen ylittäminen.

Miliisi huolehti myös kaupunkilaisten siiveillisyyden valvomisesta, sillä päiväkirjoissa on useita huomautuksia esimerkiksi kortinpeluusta, prostituutiosta, poikien sopimattomista puheista ja lähentely-yrityksistä sekä helsinkiläisnaisten ja matruusien välisistä suhteista. Onpa merkintöjen joukossa myös kuvaus salaperäisestä henkilöstä, ”joka luultavasti on mies mutta pukeutuu naisen vaatteisiin”. Venäläissotilaat työllistivät miliisejä toistuvasti syüllistyessään sukupuolisen siveettömyyden ohella juopotteluun ja ammuskeluun.¹⁹

Jopa nelisenkymmentä prosenttia päiväkirjamerkinnoista käsittelee juopuneita tai ”väkijuomain liikuttamia” miehiä ja naisia. Juopuneiden pidätyksiä muistelee myös miliisinä ollut Johan Tenning. Lisäksi päiväkirjoissa on useita merkintöjä väkijuomien myynnistä ja myyjien pidätyksistä.²⁰ Eero

17. KA, HPLA, Kanslia I, Hd Helsingin kaupungin järjestystoimikunnan asiakirjat, Hd 5 Kirjekonseptit 1917 I, Pöytäkirja 21.3.1917, 22.3.1917, 19.4.1917 ja 2.5.1917; Työväen arkisto, Muistitieto, 26 D 92/62 K. V. Koski, 73 92/12 K. V. Koski, XXXVI 598/1 Johan Tenning; *Helsingin Sanomat* 23.3.1917, ”Järjestyksen ylläpito Helsingissä”; *Uusi Suometar* 23.3.1917, ”Järjestyksenpito Helsingissä”; Autio (1971) 11, 61–62; Juva (1938) 155.

18. Helsinki jakaantui järjestyksenpidollisesti neljään vartiopiiriin, jotka olivat I piiri eli Kruunuhaka, II piiri eli Eira, III piiri eli Hietaniemi ja IV piiri eli Kallio. Poliisin korvaaminen miliisillä ei aiheuttanut varsinaisia muutoksia näissä piirijaossa.

19. KA, HPLA, I piiri, Ab I 206 Ilmoituspäiväkirja 2.1.–16.8.1917 ja Ab I 207 Ilmoituspäiväkirja 15.8.–30.12.1917; KA, HPLA, II piiri, Ab I 161 Ilmoituspäiväkirja 2.1.–12.9.1917 ja Ab I 163 Ilmoituspäiväkirja 5.10.–30.12.1917; KA, HPLA, III piiri, Ab I 116 Ilmoituspäiväkirja 2.1.–31.10.1917; KA, HPLA, IV piiri, Ab I 106 Ilmoituspäiväkirja 5.1.–28.12.1917.

20. KA, HPLA, I piiri, Ab I 206 Ilmoituspäiväkirja 2.1.–16.8.1917 ja Ab I 207 Ilmoituspäiväkirja

Autio on pro gradussaan kuvannut miliisin erityisen halukkaasti puuttuneen juuri alko-holinkäyttöön ja tulkinnut tämän työväenliikkeelle vanhastaan tärkeän raittiusasian ilmentymäksi. Toisaalta julkinen juopumus oli ollut rikos jo miltei 200 vuotta, ja ensimmäisen maailmansodan syyttyä asetettu alkoholikielto oli vuonna 1917 edelleen voimassa.²¹ Helsingin poliisilaitoksen vuosikertomusaineistoista käy ilmi, että juopumuspidätysten määrä oli vuonna 1917 pudonnut viidennekseen sotaa edeltäneestä tasosta, vaikka pientä lisäystä onkin havaittavissa edellisvuosiin verrattuna.²² Raittiusaate on epäilemättä nauttinut kannatusta työväenluokkaisessa miliisissä, mutta Aution käsitys raittiusaateen vaikutuksesta miliisien toimintaan tuntuu turhan yksioikoiselta.

Työväenluokkaisten miliisien saattoi joka tapauksessa olla välillä vaikeaa noudattaa omien näkemysten kanssa ristiriidassa olevia, porvarillisiksi luokkalaeksi koettuja määräyksiä. Vaikeita tilanteita syntyi esimerkiksi silloin, kun olisi pitänyt hajottaa tuttujen tovereiden levoton mielenosoituskokous. Miliisi näyttää myös välillä olleen haluton antamaan virka-apua hädöissä ja ulosmittauksissa.²³ Pertti Haapala on arvioinut järjestysvallan toimineen kaiken kaikkiaan kohtuullisesti, ja etenkin alkuvuoden

15.8.–30.12.1917; KA, HPLA, II piiri, Ab I 161 Ilmoituspäiväkirja 2.1.–12.9.1917 ja Ab I 163 Ilmoituspäiväkirja 5.10.–30.12.1917; KA, HPLA, III piiri, Ab I 116 Ilmoituspäiväkirja 2.1.–31.10.1917; KA, HPLA, IV piiri, Ab I 106 Ilmoituspäiväkirja 5.1.–28.12.1917; Työväen arkisto, Muistitieto, XXXXVI 598/1 Johan Tenning.

21. Autio (1971) 62, 64; Matti Peltonen (1997) *Kerta kiellon päälle. Suomalainen kieltolakiementiteetti vuoden 1733 juopumusasetuksesta kieltolain kumoamiseen 1932*, Hämeenlinna: Hanki ja jää, 83, 88.

22. KA, HPLA, Kanslia I, Vuosikertomusaineistoa Hf:3 1911–1915 ja Hf:4 1916–1919. Vuonna 1913 juopumuksesta pidätettyjä oli ollut Helsingissä kaikkiaan 23266, kun heitä vuonna 1917 oli enää 5133. Vuonna 1915 juopumuspidätyksiä oli tehty yhteensä 4446 ja vuonna 1916 kaikkiaan 4290. Kieltolain tultua voimaan vuonna 1919 pidätykset pysyivät vuoden 1917 tasolla, yhteensä 5488 tapauksessa.

23. KA, HPLA, Kanslia I, Hd Helsingin kaupungin järjestystoimikunnan asiakirjat, Hd 6 Kirjekonseptit 1917 II, Pöytäkirja 21.6.1917 ja 26.7.1917; Autio (1971) 62; Tero Tuomisto (1984) *Tienraivaajan osa. Sata vuotta Helsingin Työväenyhdistyksen historiaa 1884–1984*, Helsinki: Helsingin työväenyhdistys, 255.

puolella rikollisuutta sekä häiriöitä kyettiin hänen mukaansa torjumaan.²⁴

Samaan suuntaan osoittaa myös Helsingin poliisilaitoksen vuosikertomusaineisto. Poliisin/miliisin tietoon tulleiden rikosten määrässä on selvä piikki levottomien vuosien 1917 ja 1918 kohdalla. Vuonna 1919 rikosten määrä oli taas laskusuunnassa, joskin korkeammalla kuin vuosina 1914–16. Verrattaessa eri vuosien tilastoja toisiinsa on otettava kuitenkin huomioon, että lähes kaikki poliisin tietoon tullut rikollisuus väheni huomattavasti heti ensimmäisen maailmansodan alettua syksyllä 1914. Rikollisuus pysyi kokonaisuudessaan ennätysmäisen alhaisella tasolla kesään 1917 saakka, vaikka työttömyys, inflaatio ja tavarapula kuvastuivat varkauksien ja näpistysten yleistyemisessä. Rikosten määrä kasvoi Helsingissä merkittävästi loppupuolella vuotta 1917, mutta kaiken kaikkiaan on arvioitu, ettei rikollisuus siltikään paisunut miliisilaitoksen kaudella siinä määrin kuin olisi kenties voinut olettaa. Iisakki Laati tosin huomauttaa, ettei kaikki rikollisuus varmaankaan ole tullut vallankumousvuonna 1917 poliisin tietoon. Sama varaus voitaneen kuitenkin esittää mistä tahansa vuodesta, ja sitä paitsi poliisille/miliisille ilmoitettujen rikosten määrä on vuonna 1917 ollut suurimmillaan koko kuuden vuoden tarkastelujaksolla.²⁵

Yleisö ei aina antanut kovin suurta arvontoa miliiseille järjestyksenpitäjinä, ja reaktiot miliisiä kohtaan olivat usein varsin kielteisiä. Helsingin järjestystoimikunnalle esitettiin useita valituksia järjestysmiesten väärinkäytöksistä virkatoimissaan. Järjestysmiehenä ollut Johan Tenning tosin muistellee yleisön suhtautuneen miliisiin hyvin ja totelleen sen määräyksiä, vaikka ”rikkaat eivät hyväksyneet semmoista köyhälistön ja työväestön meininkiä” ja ”olivat vähän vastenmielisiä”. Yleisön kielteistä asennetta heijastaa toisaalta selvästi Tenningin koke-

24. Pertti Haapala (1995) *Kun yhteiskunta bajosi. Suomi 1914–1920*, Helsinki: Kleio ja nykypäivä, 238.

25. KA, HPLA, Kanslia I, Vuosikertomusaineistoa Hf:3 1911–1915 ja Hf:4 1916–1919; Iisakki Laati (1955) ’Kunnalliselämä’, teoksessa Ragnar Rosén et al. (toim.) *Helsingin kaupungin historia IV:2*, Helsinki: Helsingin kaupunki, 166; Peltonen (1997) 88.

ma pahoinpitelyn uhka. Järjestyspiirien ilmoituspäiväkirjojen sekä järjestystoimikunnan pöytäkirjojen mukaan miliisejä vastaan on hyökätty sanoin, nyrkein ja jopa terä- tai ampuma-asein. Pahoinpitelijänä saattoi usein olla venäläissotilas, yllyttäjänään virkavallan kanssa erimielisyyksiin joutunut viinakauppias tai ”ystävätär”.²⁶

Järjestyksenpidon varsinaisen kohderyhmän suhtautumista miliiseihin kuvastaa K. V. Kosken muisto, että ”jos Miliisi otti järjestyksen rikkomisesta, syystä tai toisesta miehen kiinni ja vei häntä piirille pidättämistä varten, niin monasti kuuli pidätetyn sanovan: Olette yhtä virkaintoisia kuin entiset Poliisitkin ja vielä pahempiakin.” Myös ilmoituspäiväkirjoihin on kirjattu vastaavallaisia järjestysmiesten niskaan syydettyjä solvauksia, joissa miliisiä on verrattu ”vanhaan poprikoffin aikuiseen poliisiin” tai suorasukaisemmin ”perseeseen”.²⁷ Taustalla kuultaa näkemys, jonka mukaan työväenluokkaan nojaavan miliisin olisi pitänyt olla entistä poliisilaitosta suvaitsevampi ja suurpiirteisempi usein puutteenalaisista oloista tulevia lainrikkooja kohtaan.

Pidätetyksi joutuneiden katkeruudesta huolimatta porvaristo näki miliisin puolueellisena ja epäluotettavana luokkakaartina, joka ei puuttunut kyllin määrätietoisesti kriittisiin tilanteisiin vaan osoittautui voimattomaksi yhteiskunnallisen levottomuuden edessä. Toisaalta vasemmisto kyseenalaisti järjestyksilaitoksen puolueettomuuden mahdollisuuden aiemmankin poliisijärjestelmän taantumukselliseen luokkaluonteeseen vedoten. Joka tapauksessa radikaalit ainekset saavuttivat vähitellen valtaseaman miliisimiehistössä, ja viranomaisten sekä kaupunkilaisten keskuudessa nousi

entistä voimakkaampana esille kysymys miliisin kyvyistä ja haluista yleisen järjestyksen turvaamiseen. SDP:n kansanedustaja Juho Nestor Arosen eduskuntapuheenvuoro on kuvaava: ”kun kaksi huligaania aiheutti epäjärjestyä kadulla, otti miliisi järjestyksin nauhan pois käsivarresta ja lähti kävelemään niinkuin joku siviilihenkilö päästäkseen puuttumasta asiaan.”²⁸ Pääosin vasemmisto kuitenkin koki miliisilaitoksen suoriutuneen hyvin tehtävistään, vaikka järjestyksien olisi välillä toivottu antaneen enemmän taustatukea työväestön pyrkimyksille. Miliisin näkökulmasta määrätietoista toimintaa hankaloittivat osaltaan työväestön ja porvariston erilaiset vaatimukset ja odotukset, ja sen oli käytännössä mahdotonta onnistua tyydyttämään kaikkia osapuolia toiminnallaan.²⁹

Miliisilakko käynnistää järjestyksenvallataistelun

Oikeisto oli alun perin suostunut työväenjärjestöjen hallitsevaan asemaan, koska oli ajateltu järjestyksen täten parhaiten säilyvän. Saman oletuksen jakoivat myös sosialistit, mikä kuvastui työväestön välittömässä aktiivisuudessa asiassa heti maaliskuun vallankumouksen jälkeen. Työväellä oli jo kokemusta järjestyksenpidosta työtaisteluiden, mielenosoitusten ja vuoden 1905 suurlakon yhteydestä. Hyvällä järjestyksellä ajateltiin nyt parhaiten suojeltavan vallankumouksen synnyttämää suotuisaa yhteiskunnallista tilannetta. Vallankumouskeväen edetessä kesäksi alkoi yhteiskunnallinen ilmapiiri kiristyä ja vasemmiston sekä oikeiston välinen

26. KA, HPLA, Kanslia I, Hd Helsingin kaupungin järjestystoimikunnan asiakirjat, Hd 5 Kirjekonseptit 1917 I, Pöytäkirja 2.5.1917; KA, HPLA, Kanslia I, Hd Helsingin kaupungin järjestystoimikunnan asiakirjat, Hd 6 Kirjekonseptit 1917 II, Pöytäkirja 16.8.1917; KA, HPLA, I piiri, Ab I 207 Ilmoituspäiväkirja 15.8.–30.12.1917; KA, HPLA, II piiri, Ab I 163 Ilmoituspäiväkirja 5.10.–30.12.1917; Työväen arkisto, Muistitieto, XXXVI 598/1 Johan Tenning; Manninen (1992) 264.

27. KA, HPLA, II piiri, Ab I 161 Ilmoituspäiväkirja 2.1.–12.9.1917; Työväen arkisto, Muistitieto, 74 92/21 K. V. Koski.

28. Valtioapäivät 1917, Pöytäkirjat 2, perjantai 13.7.1917, välikysymys Helsingin kaupungin järjestysmiehistön lakon johdosta; Aino Ackté (1932) *Kenraali Bruno Jalanderin muistelmia Kaukaasiasta ja Suomen murskautumiselta*, Helsinki: Otava, 187; Autio (1971) 62–63; Hannes Ignatius (1927) *Sortovuosista itsenäisyyteen. Muistelmia*, Helsinki: Otava, 145, 148; Keskinen & Silvennoinen (2004) 101; Tuomo Polvinen (1989) *J. K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö I. 1870–1918*, Juva: WSOY, 307.

29. Autio (1971) 62; Haapala (1995) 238; Jarmo Keskinen (1993) *Kustaa Rovio – ammattivallankumouksellinen Kustaa Rovion toiminta Suomen ja Venäjän vallankumouksellisessa työväenliikkeessä vuosina 1905–1929*, pro gradu. Turun yliopisto: yleinen historia, 91–92; Keskinen & Silvennoinen (2004) 95, 101; Tuomisto (1984) 255; Upton (1980) 124.

vastakkainasettelu syventyä. Samalla myös järjestysvaltakysymys politisoitui jyrkästi, mikä johti taisteluun vaikutusvallasta miliisilaitoksissa. Se kylvi syvää epäluuloa kiistapuolien välille ja muodostui lopulta yhdeksi vaikeimmista yhteiskuntasopua estävistä erimielisyyksistä, johon ei löydetty minkäänlaista kompromissiratkaisua.³⁰

Järjestyksenpidon yhteistyölinja ajautui umpikujaan Helsingissä loppukesällä. Kaugunginvaltuusto pyysi jo toukokuussa Tokoin senaatilta toimenpiteitä riippumattoman järjestysvallan luomiseksi, mutta senaattorit olivat kysymyksessä erimielisiä. Vasemmiston kantana oli, että järjestyksenpito tuli hoitaa paikallistasolla kaupunkien omiin asukkaisiin ja erityisesti työväestöön tukeutuvien kunnallisten laitosten avulla, kun taas porvaristo kaipasi vahvaa, keskitettyä ja valtiojohtoista järjestysvaltaa. Yhtä mieltä oltiin siitä, että keväällä väliaikaisiksi perustetut miliisilaitokset olisi saatettava vakinaiselle kannalle. Suuria poliittisia erimielisyyksiä oli kuitenkin siitä, miten vakinaistaminen käytännössä toteutettaisiin. Sosiaalidemokraatit halusivat ratkaista asian lainsäädäntöteitse eduskuntaenemmistönsä turvin, kun taas oikeistossa ilmeni pyrkimyksiä saattaa järjestysasiat ”lailliselle kannalle” eli vanhan poliisijärjestelmän mukaiseksi. Käytännössä tämä olisi tarkoittanut parin sadan työläismiliisin irtisanomista, mistä kiivastuneina miliisit aloittivat 30.6. sitkeän lakon.³¹

”Lakkokokouksessa sanottiin, että jos Miliisi näkee kadulla tai missä hyvänsä tehtävän törkeätä väkivaltaa, niin yksityisenä ihmisenä sen voi estää, mutta ei tehdä pidätystä. Yksilönä voi pitää muistissa vaikka oikeutta varten, mutta ei tehdä muistiinpanoja”, kuvailee Koski muistelmissaan. Hän jatkaa: ”Rikollisuus alkoi levitä, sillä kaikki ei olleet selvillä mitä tehdä ja mitä ei.” Järjestys romahti, ja varkaudet, ryöstöt sekä

pahoinpitelyt lisääntyivät. Miliisilakon tiimoilta käydyssä valtiopäiväkeskustelussa on tästä useita huolestuneita esimerkkejä. Kansanedustaja Aronen kuvaa nähneensä, kuinka ”neljä ryöväriä – sillä muuksi en niitä käsitä – on lyönyt rikki erään kellokappan näyteikkunan ja ryöstänyt kelloja parikymmentä kappaletta, ja kun minä ja pari muuta henkilöä, tosin aseettomina, saavuimme paikalle ja kun sattui paikalle myös neljä lakossa olevaa miliisiä ja me pyysimme heitä ei miliiseinä vaan rehellisinä, kunnan kansalaisina auttamaan, jotta ryövärit saataisiin kiinni, kieltäytyivät he siitä”. Arosen puoluetoveri, kansanedustaja Edvard Valpas puolestaan kauhistelee väkijuomakauppaa, juopuneita henkilöitä ja ”jopa puoleksi revittyjä alastomia naisia kaduilla” sekä ”korttisakkeja, jotka viettävät verrattain rivoa elämää”. Hänen mukaansa tappelut, puukotukset ja jopa murhat olivat päivittäisiä. Murtovarkauksia kohdistui niin vähävaraisiin kuin rikkaisiin liikkeisiin, ja syyttääpä Valpas ”porvarillisten varkaiden” vieneen sosialistikkansanedustajien taskusta rahaa.³²

Porvarillinen lehdistö ei päässyt juuri ottamaan kantaa miliisilakkoon, koska kirjapainoalan työntekijät menivät lakkoon samaan aikaan miliisien kanssa ja lakkoilivat aina elokuun alkupuolelle saakka. Tänä aikana useimmat sanomalehdet jäivät ilmestymättä. *Työmiestä* julkaistiin lakon aikana normaalisti, ja lehdessä uutisoitiin lukuisista rikoksista sekä valitettiin elämän kaupungissa alkavan käydä ”sellaiseksi, että hulikaanit ja varkaat alkavat temmeltämään aivan mielensä mukaan”.³³ Laittomuuksien korostamisella sekä *Työmies* että kenties myös sosialistikkansanedustajat tähtäsivät luonnollisesti lakon lopettamiseen sellaisin ehdoin, jotka olisivat miliisien hyväksyttävissä.

Kun porvarilehdet vihdoin elokuussa pääsivät jälleen ilmestymään, suhtauduttiin

30. Autio (1971) 25; Haapala (1995) 238–239; Salkola (1985) 53, 73, 77; Marja-Leena Salkola (1987) ”Työväenkaartit ja vallankumouksellisuus 1917”, teoksessa Risto Alapuro et al. (toim.) *Kansa liikkeessä*, Helsinki: Kirjayhtymä, 252.

31. Autio (1971) 25, 45–48, 52–54; Hietaniemi (1992) 52; Keskinen & Silvennoinen (2004) 95–97.

32. Työväen arkisto, Muistitieto, 73 92/12 K. V. Koski; Valtiopäivät 1917, Pöytäkirjat 2, perjantai 13.7.1917, välikysymys Helsingin kaupungin järjestysmiehistön lakon johdosta ja keskiviikko 25.7.1917, Helsingin miliisilakon lopettamista; Autio (1971) 52.

33. *Työmies* 3.7.1917, ”Hulikaanit ja varkaat toimesa”.

miliisilaitokseen jo kovin eri tavoin kuin kevään kannustavassa ilmapiirissä. Nyt miilisit saivat niskaansa kovaa kritiikkiä toimittomuudestaan levottomuuksien ja laittomuuksien edessä. *Uudessa Suomettaressa* julistettiin häiriöiden olevan aivan luonnollisia, ”kun väkivallan tekijät edeltäkäsintietävät, että he voivat vaaratta tehdä mitä tahansa”. Lehti peräänkuuluttikin järjestysvaltaa, jonka kaikki tietäisivät täyttävän velvollisuutensa ja tarpeen tullen asevoimien estävän lainvastaiset teot. Nykyisellään järjestysmiehet olivat pikemmin ”epäjärjestysmiehiä”, joiden syytettiin jopa itse osallistuvan mellastukseen ja estämisen sijaan vain avustavan ryöstelyä.³⁴

Ajankohdan lehdistöä tutkinut Anthony Upton on tulkinnut, ettei miliisilakko lisännyt rikollisuutta tuhoisasti, mutta sen sijaan lakko heikensi oleellisesti kaupunkilaisten turvallisuudentunnetta. Miliisilaitoksen legitimeettiä porvariston silmissä murensi ensi sijassa elintarvikepulan, työttömyyden ja inflaation herättämä yhteiskunnallinen levottomuus, jonka edessä miliisi osoittautui voimattomaksi. Se, että miliisi vielä itse lähti työtaisteluun, rapautti lopullisesti oikeiston vähäisenkin luottamuksen miliisiin. Lakko jouduttiin lopettamaan miliisien ehtoilla, ja järjestyslaitos luisui peruuttamattomasti työväen käsiin. Tarve työväenjärjestöistä riippumattoman järjestysvallan kokoamiseen ”miliisikurjuuden” lopettamiseksi tuntui entistä pakottavampana kunnallishallinnon ja porvarillisten aktivistipiirien keskuudessa.³⁵

Yhteistyölinja katkeaa

Kolmisen viikkoa miliisilakon päättymisen jälkeen, perjantaina 17.8. Helsingin kaupunginvaltuusto kokoontui istuntoonsa Pörsöitalolle. Kokouksen esityslistalla oli päivänpolttavia kysymyksiä, kuten hätäapu-

työiden järjestäminen ja elintarvikepula. Lisäksi keskusteltiin – valtuutettujen aavistamatta aiheen ajankohtaisuutta – tyydyttävän järjestysvallan tarpeesta kaupungissa, sillä miliisi ei valtuuston mielestä ollut näyttänyt voivansa ylläpitää asianmukaista järjestystä.³⁶

Jo ennen kaupunginvaltuuston kokousta alkoi Pörsöitalon edustalle kerääntyä työttömiä odottamaan valtuuston päätöksiä työttömyysasiassa. Heidän ohellaan paikalle kokoontui kaupungin työntekijöitä, uteliaita ihmisiä ja venäläistä sotaväkeä. Pörsöitalon pihaa ja ovea vartioi jokunen miliisimies, jotka estivät kokouksen aikana asiattomien pääsyn paikalle. Miliisit eivät kuitenkaan kyenneet hajottamaan uhkaavasti kasvavaa ihmismassaa, vaan joutuivat pakenemaan venäläisten sotamiesten hyökkäykseltä.³⁷ Kokouksen päättyttyä väkijoukko esti valtuusmiesten poistumisen paikalta, pakotti nämä palaamaan takaisin istuntosaliin ja vaati heitä tekemään vaatimustensa mukaisia päätöksiä. Valtuusmiehet uhattiin ”repiä alas” ja ”polkea mäsäksi”, ja ellei väkijoukolle mieleisiä päätöksiä pian kuuluisi, saisivat he ”istua arestissa vaikka tuomio-päivään saakka” – tarkempi ajankohta tosin määriteltiin seitsemän viikon päähän, jolloin valtuutettujen jo arveltiin mätänävän.³⁸

Kaupungille kiiriessään tiedot valtuusmiesten röyhkeästä pidättelemisestä ja painostamisesta herättivät suuttumusta ja vaatimuksia valtuuston vapauttamisesta vapaaehtoisvoimin. Keskuspoliisiasemalle koontuikin satakunta valkoisin käsivarsinauhoin varustautunutta vapaaehtoista, joiden joukossa oli entisiä poliiseja, ylioppilaita sekä nuoria urheilijoita. Vapaaehtoiset otettiin miliisijoukkojen tueksi ja heille

36. HKA, Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1917, Ca:56, Pöytäkirja 17.8.1917.

37. Kansan Arkisto, Helsingin työväenjärjestöjen eduskunta 1A, Pöytäkirjojen liitteet, Liite 52; *Työmies* 18.8.1917, ”Työttömyyskysymys Helsingin kaupungin valtuustossa”; Salkola (1985) 266.

38. HKA, Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1917, Ca:56, Pöytäkirja 17.8.1917; *Helsingin Sanomat* 18.8.1917, ”Mukana olleen tuokiokuvia”; *Hufvudstadsbladet* 18.8.1917, ”Upprörande våldsdåd mot stadsfullmäktige i går”.

34. *Helsingin Sanomat* 19.8.1917, ”Kiihoittajat saatettavat rangaistukseen”; *Helsingin Sanomat* 19.8.1917, nimimerkki Riippumaton sosialisti, ”Maamme sosialidemokratia ja anarkia”; *Uusi Suometar* 17.8.1917, ”Nykyiset väkivaltaisuuudet”; *Uusi Suometar* 19.8.1917, ”Anarkiaa vastaan”.

35. Autio (1971) 63–64; Hietaniemi (1992) 43–44; Soikkanen (1975) 230; Taskinen (1986) 32; Upton (1980) 124.

annettiin pamppuja ja hevosia. Puolennyön jälkeen miliisit ja vapaaehtoiset tekivät rynnäkön Pörssitalolle, taltuttivat nopeasti mellakoitsijat ja vapauttivat kaupunginvaltuuston lähes kuusi tuntia kestäneestä piirityksestä.³⁹

Vapaaehtoisvoimin vahvistettu miliisi sai kaupunginvaltuutetuilta kiitosta toimistaan Pörssitalolla. *Työmies* kertoo valtuutettu Schybergsonin tuumanneen heti vapauduttuaan, että ”[n]lyt on miliisi kunnostautunut”, ja seuraavassa istunnossaan koko valtuusto lausui miliisille ja vapaaehtoisille kiittolisuutensa heidän voimakkaasta ja pelottomasta esiintymisestäään mellakan lannistamisessa.⁴⁰ Myös porvarillisen lehdistön äänenpainot miliisiä kohtaan muuttuivat myönteisemmiksi tai vähintään neutraalimmiksi kuin ne olivat olleet vielä ennen mellakkaa.⁴¹ Mellakoitsijat ja heidän tukijansa sen sijaan syyttivät miliisejä petturuudesta ja osoittivat seuraavana päivänä mieltään poliisiaseman edustalla.⁴² Miliisi ja vapaaehtoiset toimivat yhdessä Pörssitalon mellakan tukahduttamisessa, mutta kyse oli vain työväestön ja porvariston viimeisestä yhteiseiintymisestä järjestysasiassa. Järjestyksenpidon yhteistyölinja oli käytännössä katkennut jo miliisilakoon, eikä sille voitu enää palata. Sekä porvaristo että työväestö suuntautuivat nyt järjestyskysymyksessä omille, pian jo vastakkaisille linjoilleen.

Sattumalta juuri mellakkapäivänä, ennen piirityksen kohteeksi joutumistaan, kaupunginvaltuusto oli asettanut komitean valmistelemaan järjestysvallan kiireellistä saattamista tyydyttävään kuntoon. Toimiin ryhdyttiin, ja Kaivohuoneella sekä Saksanniemen kartanossa ryhdyttiin kouluttamaan poliisimiehistöjä, joiden värväämisestä ja opettamisesta vastasivat Helsingin poliisilaitoksen aiempaan päällystöön kuuluneet miehet. Virallisena pyrkimyksenä oli miehistön valmistaminen vakinaiselle kannalle saatettavan järjestyslaitoksen palvelukseen, mutta yhtä tärkeää oli muodostaa reservi työväestön aiheuttamien levottomuuksien varalle. Koulutus pyrittiin pitämään mahdollisimman huomaamattomana eivätkä poliisikoululaiset käytännössä näytelleet merkittävää osaa kaupungin järjestyksenpi-

dossa. Työväestön keskuudessa porvarilliset poliisipyrkimykset kuitenkin herättivät syvenevää huolta.⁴³

Porvarillisen poliisikoulutuksen käynnistämisen lisäksi Pörssitalon tapahtumat antoivat kimmokkeen Helsingin suojeluskunnan perustamiselle. Suojeluskunta muodostui nimenomaan mellakkaa kukistamassa olleiden vapaaehtoisten ympärille, ja sen tavoitteeksi määriteltiin järjestyksen turvaaminen viranomaisten apuna. Hankkeen johtomiehet korostivat, ettei ryhmittymän ohjelma ollut poliittinen eikä mitään tiettyjä järjestöjä vastaan suunnattu. Tarkoituksena oli kerätä yhteen voimia kaikista puolueista maata uhkaavan huligaanivallan torjumiseksi, ja tukea toivottiin myös järjestäytyneeltä työväeltä. Vakuuttelut eivät kuitenkaan onnistuneet lieventämään työväestön epäluuloja suojeluskuntaa ja sen pyrkimyksiä kohtaan.⁴⁴ Työväki puolestaan oli jo helmikuun vallankumouksesta lähtien perustanut järjestysmiehistöjä huolehtimaan järjestyksestä omissa keskuudessaan esimerkiksi lakkojen ja mielenosoitusten yhteydessä. Aina syyskesään saakka työväenkaartit ja suojeluskunnat olivat pikemmin rinnakkaisia kuin vastakkaisia järjestöjä. Syksyllä keskinäiset epäluulot ajoivat kuitenkin ryhmittymät varustautumiskilpailuun ja asettivat ne yhä jyrkemmin toisiaan vastaan.⁴⁵

Miliisilaitosten ja muiden kunnallisten järjestyksenpitopyrkimysten ylle nousi siis

39. Sota-arkisto, Pikkukokoelmat 869/12, Vapaussotakertomukset, Johan Teodor Sylvén; Hietaniemi (1987) 85–86; Keskinen (1993) 91–92; Laati (1955) 171–172.

40. HKA, Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1917, Ca:56, Pöytäkirja 18.9.1917;

41. *Dagens Press, Helsingin Sanomat, Hufvudstadsbladet, Uusi Suometar* 1917.

42. *Helsingin Sanomat* 19.8.1917, ”Huligaanimellakat Helsingissä”.

43. Helsingin kaupunginarkisto, Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat, Ca:56, Pöytäkirja 17.8.1917; Ackté (1932) 189–193; Hietaniemi (1992) 47–49; Keskinen & Silvenoinen (2004) 99–100; Salkola (1985) 267.

44. *Työmies* 20.8.1917, ”Porvarikaarti muodostumassa”; *Uusi Suometar* 22.8.1917, ”Helsingin suojeluskunta”; N. V. Hersalo (1955) *Suojeluskuntain historia I. Puolustustahainen kansa*, Lahti: Hata, 213–214; Hietaniemi (1992) 49; Laati (1955) 172; Salkola (1985) 267.

45. Manninen (1992) 317–322, 339, 343; Salkola (1985) ks. erityisesti 63, 66–67, 157, 197, 200–201, 269, 319–321.

syksyllä uusi, uhkaava voima, joka täydellisesti hautasi alleen järjestysvaltakamppailun sovinnollisen ratkaisemisen mahdollisuudet. Vastakkainasettelujen noidankehä kiihtyi, kun työväki ja porvaristo perustivat kiihtyvällä tahdilla puolustukseksi toistensa kanssa nokitusten ajautuneita työväenkaarteja ja suojeluskuntia. Alkuperäiset yhteiset tavoitteet unohtuivat täysin, ja kiista etäännytti kauas kevään ja kesän miliisasiasta ja järjestyksenpidon käytännön haasteista.

Miliisien arkipäivän tarkastelu tukee Haapalan ja Uptonin arvioita siitä, ettei yleinen järjestys suinkaan romuttunut uuden järjestyslaitoksen kaudella. Miliisi ei tosin aina puuttunut häiriöihin kyllin määrätietoisesti, mutta sen toiminta ei myöskään vaikuta olleen räikeän luokkakantaista. Se ei ollut pelkkä ”kansan tahdon” puolustaja tai katsonut täysin läpi sormien rettelöitä ja rikoksia. Huomionarvoista on, että miliisi sai moitteita porvariston lisäksi myös työväestön taholta, eikä sen ylläpitämä järjestys

siten voinut olla yksinomaan työväen toiveiden ja edun mukaista järjestystä.

Jos aika olisi ollut rauhallisempi ja riidattomampi, olisi miliisiin erityisesti keväällä ja kevätkesällä voitu olla kohtuullisen tyytyväisiä. Levottomana vallankumousvuonna järjestysmiesten oli kuitenkin vaikeaa täyttää toiminnallaan oikeiston ja vasemmiston vastakkaisia odotuksia. Ongelmana ei viime kädessä ollut miliisin oma toiminta tai edes toimimattomuus, vaan pikemmin epäluulon vähitellen kyllästävä yhteiskunnallinen ilmapiiri, joka rajasi miliisin liikkumatilan hyvin kapeaksi. Miliisilaitoksen arki ei näytä toimineen varsinaisena sysäyksenä järjestyksenpidon kriisiytymiselle, vaan kriisin ainekset kasautuivat ympäröivästä yhteiskunnasta ja sen ristiriitaisista paineista. Uhka, että järjestysvaltaa väärinkäytettäisiin poliittisten tarkoituksien ajamiseen, teki miliisistä kiistakapulan porvariston ja työväestön välille ja riisti siltä todelliset mahdollisuudet ylläpitää järjestystä eri osapuolia tyydyttävällä tavalla. ■

POHJAN MORMONIT

KIM ÖSTMAN

Mormoniherätys Pohjan pitäjässä 1880- ja 1890-luvulla

Kim Östman tarkastelee mormonismien vaikutusta Pohjan pitäjässä, jossa Brödtorpin tilalla työskennelleen ruotsalaisen puutarhuri Johan Blomin toiminnan seurauksena syntyi 1880-luvulla herätys. Kielteiset reaktiot johtivat ainoaan mormonismia koskevaan oikeudenkäyntiin Venäjän vallan alaisessa Suomessa. Tutkimustulokset osoittavat sosiaalisten verkostojen olleen ensisijaisen tärkeitä liikkeen vaikutuksen leviämässä, mutta se hävisi vähitellen Blomin lähdettyä.

■ Suomen uskonnollinen kenttä pluralisoitui vahvasti 1800-luvulla. Kotimaisten herätysliikkeiden lisäksi uusia tuulia toivat anglosaksiset liikkeet, eritoten baptismi ja metodismi.¹ Evankelis-luterilainen kirkko oli kuitenkin ortodoksisen kirkon ohella lainsäädännöllisesti erityisasemassa, eikä ulkomailta tulleilla liikkeillä siten ollut vapautta toimia maassa esimerkiksi käännystyötä tehden. Luterilaisen kirkon erityisasemasta ja siitä poiskäännynnän rikollisesta luonteesta säätivät mm. Ruotsin valtakunnan

1. Anneli Lohikko (2006) *Baptistit Suomessa 1856–2006*, Tampere: Kharis. Leif-Göte Björklund (2005) *Rikssvenska metodistpredikanterns betydelse för metodistkyrkans framväxt och utveckling i Finland 1880–1923*, Åbo: Åbo Akademi University Press.

laki vuodelta 1734 (joka oli olennaisilta osin Suomessa voimassa myös autonomian aikana) sekä 24.1.1781 päivätty Kustaa III:n julistus, joka soi tarkoin rajattuja oikeuksia muille kuin luterilaisille.²

Vuoden 1869 luterilainen kirkkolaki salli suomalaisten eroamisen valtionkirkosta, mutta mm. yllä mainitun maallisen lainsäädännön vuoksi se oli lähinnä teoreettinen mahdollisuus.³ Ortodoksien asemaan Suomessa liittyneet ongelmat viivästyttivät eriuskolaislain syntyä ja siten laajemman uskonnonvapauden toteutumista aina 1880-luvun lopulle. Silloin saatiin aikaiseksi kompromissi, jonka pohjalta protestanttiset liikkeet kuten yllä mainitut baptismi ja metodismi saivat laillisen oikeuden järjestäytyä.⁴ Jotkut uskontokunnat jäivät tässä vuoden 1889 eriuskolaislaissa kuitenkin edelleen vaille oikeuksia. Näistä yksi oli Myöhempien Aikojen Pyhien Jeesuksen Kristuksen Kirkko (nk. mormonikirkko), joka oli toiminut Suomessa vuodesta 1875 lähtien.

Mormonikirkko perustettiin New Yorkin osavaltiossa Yhdysvalloissa vuonna 1830. Pitkälti protestanttisena kirkkona taipaleensa aloittanut yhteisö omaksui ajan myötä piirteitä, jotka erottivat sen valtavirrasta ja tekivät siitä 1800-luvulla sekä tunnetun että parjatun. Näihin piirteisiin kuuluvat Raama-

2. *Utdrag Utur alla ifrån år 1780 utkomne Publique Handlingar, Placater, Förordningar, Resolutioner Och Publicationer* (1799–1802), osa 12, Stockholm, 138–147.

3. *Suomen Suuriruhtinanmaan Asetus-Kokous wuodelta 1869* (1870), Helsinki: Keisarillisen Senaatin kirjapaino, nro 30.

4. *Suomen Suuriruhtinanmaan Asetus-Kokous wuodelta 1889* (1890), Helsinki: Keisarillisen Senaatin kirjapaino, nro 33.

tun ohella pyhinä pidetyt kirjat ja ilmoitukset, Utahin territorion asuttaminen 1840-luvun lopulta lähtien ja siitä edelleen vahvistunut oma ryhmäidentiteetti, sekä kaikkein tunnetuimpana sittemmin hylätty moniavioisuus. Lähetystyötä Suomessa alettiin tehdä, kun Vaasan alueelle saapui Ruotsin Sundsvallista syksyllä 1875 kaksi mormonismiin kääntynyttä veljestä. Mormonismin leviäminen Suomessa perustui esimerkiksi baptilismin tavoin maallikkotoimintaan, joskaan ei mormonien tapauksessa juurikaan suomalaisten maallikoiden. Vuoteen 1900 mennessä maassa oli työskennellyt 25 tällaista maallikkosaarnaajaa, joiden työn tuloksena noin 80 henkilöä oli kääntynyt ja osa jopa lähtenyt kirkon opin mukaisesti siirtolaisena kirkon keskuspaikkaan Utahiin.⁵

Maallikkolähetysaarnajien työ keskittyi ruotsinkielisille alueille länsirannikon Kokkolasta etelärannikon Porvooseen. Pienet käännynnäisryhmät olivat enimmäkseen eristyksissä toisistaan pitkin rannikkoa, eikä varsinaista liikettä sosiologisessa mielessä syntynyt. Tätä taustaa vasten merkittävä oli Pohjan pitäjä. Mormoniaktiiviteetti oli Pohjassa suhteellisen pitkäkestoista ja vahvemmin vuorovaikutuksessa sosiaalisen ympäristönsä kanssa kuin monella muulla alueella Suomessa, mikä tekee siitä hedelmällisen tutkimuskohteen. Lisäksi uskontososiologisessa tutkimuksessa on päädytty siihen, että olemassa olevat sosiaaliset verkostot ovat tärkeässä asemassa uuden uskonnollisen liikkeen levittäessä; kääntyminen voidaan jopa nähdä niin, että henkilö ”tulee omaksuneeksi ystäviensä mielipiteen”.⁶ Pohjan tapaus antaa tästä hyvän osoituksen suomalaisessa kontekstissa.

Artikkeli etenee kronologisesti ja siinä käytetään sekä Suomessa että Yhdysvalloissa sijaitsevaa arkistoinen. Suomalaisista lähteistä tärkein on syksyllä 1883 pidetyn

oikeuskäsittelyn pöytäkirja, mutta myös sanomalehtiaineisto on keskeisessä asemassa. Sen saatavuus ja käytettävyyks on lisääntynyt huomattavasti Kansalliskirjaston digitaalisen Historiallisen sanomalehtikirjaston myötä. Yhdysvaltalainen aines koostuu mm. mormonikirkon tuonaikaisesta Suomen jäsenluettelosta ja kokousmuistiosta sekä maassa vierailleiden lähetysaarnajien kirjoittamista kirjeistä. Käännynnäisiltä itseltään materiaalia ei tähän mennessä valitettavasti ole löytynyt.

Mormonismin tulo Pohjaan

Uudenmaan lääniin kuuluvassa Pohjassa oli 1880-luvulla noin 3 500 asukasta.⁷ Alue oli erityisen tärkeä suomalaiselle rautateollisuudelle, jonka toiminta näkyi lukuisia ihmisiä työllistäneiden ruukkien muodossa (Antskog, Billnäs, Fagervik jne.). Toiminta oli alkanut jo 1600-luvulla Carl Billstenin toimesta; 1700-luvulla kolme ruukki siirtyi tämän jälkeläisiltä ruotsalaisen kapteenin Johan Wilhelm Hisingin omistukseen.⁸ Uskonnollista maisemaa hallitsi evankelisluterilainen kirkko. Seurakunnan pitkäaikainen kirkkoherra Herman Sohlberg kuoli kesäkuussa 1881,⁹ minkä jälkeen seurakunta oli neljän vuoden ajan tiuhaan vaihtuneissa käsissä.¹⁰ Lounais-Suomessa vahvasti toiminut evankelinen herätysliike löi josakin määrin leimansa Pohjan lähialueen uskonnollisuuteen. Liikkeen perustaja Fredrik Gabriel Hedberg oli 1880-luvulla kirkkoherrana Kemiössä, muutaman kymmenen kilometrin päässä Pohjasta.

Ekenäs Notisblad taas totesi vuonna 1883, että ”hengelliset puhujat” tuntuivat tykättyneen Tammisaareen. Siellä oli liik-

5. Kim Östman (2007) 'Suomesta Siioniin: Mormoni-siirtolaisuus Utahiin 1800-luvulla', *Siirtolaisuus – Migration* 34, 4:12–19.

6. Rodney Stark ja Roger Finke (2000) *Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion*, Berkeley: University of California Press, 116–118 sekä Rodney Stark ja William Sims Bainbridge (1985) *The Future of Religion: Secularization, Revival, and Cult Formation*, Berkeley: University of California Press, 309.

7. Ludvig Wennerström (1885) *Tilastollinen ja biografillinen Suomen Evankelis-Lutherilaisten Seurakuntain ja Papiston Matriikki*, Porvoo: Werner Söderström, 119.

8. Helmer Tegengren (1949) *Billnäs bruks historia*, Helsingfors: ei kust., 22–54 ja 87.

9. *Consistorii Ecklesiastici i Åbo af trycket utgifna Cirkulärbref. Sjuttonde flocken. I från början af år 1876 till slutet af år 1884. N:o 645–733* (1885), Åbo: Åbo Boktryckeri Aktiebolag, 413. Ks. myös Gunvor Nordström & W.E. Nordström (1966) *Pohjan pitäjän historia*, osa 3, Pohja: Pohjan kunta, 325–328.

10. *Consistorii Ecklesiastici* (1885) 413. Wennerström (1885) 490, 493, 503, 508 ja 534.

kunut useita puhujia ja kaupungissa asui kiertävä lestadiolainen saarnaaja.¹¹ Maaliskuussa 1885 pidetyssä papiston kontrahtikokouksessa todettiin, että Pohjassa oli kahtena edellisenä talvena liikkunut metodistisaarnaajia. Lestadiolaisten eli ”hihhu-lien” toiminnan alkaminen Tammisaaressa, Inkoossa ja Bromarvissa pantiin myös merkille. Reaktio oli usein negatiivinen: rovas-ti Ernst Strandbergin mukaan ”kirkollinen järjestyksemme ja lakimme on näille kuumentuneiden tunteiden ajamille uusille opettajille ja herätysaarnaajille lähes merkityksetön”.¹² Uusien uskonnollisten liikkeiden lisäksi papisto oli huolissaan kansan arvoista ja tavoista. Esimerkiksi Ernst Reuter pahoitteli aviorikosten kasvavaa määrää ja totesi myös juopuneisuuden lisääntyneen. Pohjan pitäjältä oli tullut ”ym-päristön yleinen krouvi”.¹³

Pohjassa ei ennen kevättä 1880 ollut varsinaista mormonitoimintaa. Tuona keväänä 31-vuotias Johan Blom muutti vaimonsa Annan ja kolmen lapsensa kanssa Pohjaan. Johan oli kääntynyt mormonismiin Ruotsin Östhammarissa heinäkuussa 1878, kun taas Anna kastettiin kaksi kuukautta myöhemmin.¹⁴ Mikä toi Blomin perheen Suomeen? Tuolloisen mormoniopin mukaisesti Blomin perhe oli pohtinut Utahin ”Siioniin” eli kirkon keskusalueelle lähtemistä, ja Johan keskusteli asiasta Tukholman konferenssin (hiippakunnan kaltainen mormoniyksikkö) johtajan kanssa. Tämän vastaus poikkesi yleisestä käytännöstä, koska tämä ehdotti Utahin sijasta Suomeen muuttamista. ”Tarvitsemme sinua siellä, jossa lähetyssaarnaajilla on vaikeaa”, Johanille oli sanottu.¹⁵

Ehdotuksen mukaisesti Blomit muuttivat keväällä 1880 Suomeen, josta Johan sai koulutettuna puutarhurina töitä Eduard Hisingerin palveluksessa Brödtorpin tilalla Pohjassa. Tämä vaikutusvaltainen Brödtorpin omistaja oli vuodesta 1858 keskittynyt mm. maanviljelykseen. Vuoteen 1862 mennessä hän oli kirjoittanut tärkeän sienikirjan, ja myöhempien saavutustensa pohjalta Helsingin yliopisto myönsi Hisingerille kunniatohtorin arvon vuonna 1882.¹⁶ Hisinger oli myös yhteiskunnallisesti aktiivinen. Hän osallistui valtiopäiviin ja johti Pohjan kun-

nanhallitusta. Kouluja käyneenä ja poliittisesti valveutuneena Hisingerillä oli alueella siten huomattavaa vaikutusvaltaa.¹⁷

Blomien uskonnollinen vakaumus tuli tunnetuksi pian heidän saapumisensa jälkeen ja johti rajanvetoihin. Kirkkoherra Sohlberg lupasi, että perhe saa harjoittaa uskontoaan, mutta varoitti Johania käännetystyöstä kirkkoneuvoston eteen kutsumisen uhalla. Työnantaja Hisinger antoi samanlaisen lupauksen ja varoitti: ”älä puhu väelle, koska se ei ymmärrä uskonnonvapautta”. Siihen Johan totesi, että hänen olisi mahdotonta pidättäytyä uskonnosta puhumisesta.¹⁸

Perheen uskonnollinen elämä näyttää koostuneen mm. rukouksista, hartauksista ja mormonijulkaisujen lukemisesta. Heidän luonaan vieraili 1881–83 myös Suomessa työskennelleitä mormonilähetyssaarnaajia (esimerkiksi ruotsalaiset David Ekenberg, Anders Norell ja Lars Swalberg sekä Paimiossa syntynyt ja Yhdysvaltoihin muuttanut Joseph Lindvall), jotka osallistuivat perheen hartaustilaisuuksiin ja puhuivat niissä. Lähetyssaarnaajat saattoivat myös yöpyä perheen luona.

11. 'Andliga talare', *Ekenäs Notisblad* 24.3.1883, 2.

12. Ernst Strandberg 30.3.1885. E VII:22c, Turun tuomiokapitulien arkisto (TTA), Turun maakunta-arkisto (TMA).

13. Ernst Reuter 12.10.1883. E VI:158, TTA, TMA.

14. Jäsenluettelo, Uppsalan seurakunta 1865–1884. Myöhempien Aikojen Pyhien Jeesuksen Kristuksen Kirkon sukututkimuskeskus, Salt Lake City, USA (FHL).

15. John Bloom Kirkon historioitsijan toimistolle 29.4.1925, Manuscript History of the Finnish Mission, Myöhempien Aikojen Pyhien Jeesuksen Kristuksen Kirkon arkisto, Salt Lake City, USA (CHLA).

17. E. H. (1862) *Kalle Skog Swambuggare eller anvisning till de matnyttiga Swamparnes igenkännande och användande*, Åbo. Kirjasta julkaistiin suomenkielinen käännös vuonna 1863.

17. F. L. Hisinger (1925) *Historik över friherrliga ätten Hisinger*, Helsingfors, 13. Gabriel Nikander (toim.) (1928) *Herrgårdar i Finland*, osa 1, Helsingfors: Söderström & C:o, 54. Eino Jutikkala ja Gabriel Nikander (toim.) (1939) *Suomen kartanot ja suurtilat*, osa 1, Helsinki, 105.

18. Eduard Hisinger Georg von Alfthanille 19.8.1883 sekä Johan Blomin lausunto 29.10.1883. AD 380/1884, Senaatin oikeusosaston arkisto (SOO), Kansallisarkisto (KA).

Johan Blom työskenteli pian Brödtorpiin tultuaan nuoren suomalaisen puusepän Karl Lindlöfin kanssa.¹⁹ Puheenaiheena oli usein uskonto, ja Blom puolusti mormoniooppeja. Lindlöf mainitsi nämä keskustelut äidilleen Wendlalle, joka oli pohtinut uskonnollisia asioita jo pidemmän ajan.²⁰ Huomattavaa on, että Blom toimi tässä ensisijaisesti Karl Lindlöfin työtoverina, ei uskonnollisena saarnaajana. Uskonnollisen roolin keskeyttä edelsi siten sosiaalisen siten luominen työtoverina (toki Lindlöf saattoi tietää Blomin olevan mormoni jo aikaisemmin, mutta he tutustuivat työn kautta). Karl Lindlöfin sosiaalisen verkoston avautuminen Blomille oli olennaista mormonismiin levämiselle Pohjassa.

Wendla Lindlöf vieraili Johan Blomin luona varhain keväällä 1882 uskonnosta keskustellakseen. Vierailut tiheni Wendlan kiinnostuessa mormoniopeista, ja kuvaan tuli mukaan hänen kälynsä Maria God Kiskon Aijalasta. Blomien kodissa pidettiin uskonnollisia kokouksia kuulijakunnan läsnä ollessa; myöhemmin niitä alettiin Wendlan toivomuksesta pitää myös hänen kotonaan. Kokouksissa Blom ja lähetyssaarnaajat, mikäli olivat paikalla, ”selittivät pyhää Kirjoitusta oppiensa mukaisesti”.²¹ Sunnuntai-iltana 4.6.1882 Johan Blom kasti 57-vuotiaan Lindlöfin ja 50-vuotiaan Godin upottamalla mormonikirkon jäseniksi Lammasjärven rannassa, kahden kilometrin päässä Brödtorpista. Anna Blom oli mukana, ja myöhemmin Blomit ja uudet käännynnäiset nauttivat yhdessä sakramentin.²²

Mormonismista kiinnostui Blomien kautta myös Alexandra Lindroth, joka työskenteli perheen piikana marraskuusta 1881 marraskuuhun 1882. Johan ilmoitti Alexandralle, että tämä voi halutessaan osallistua perheen hartauksiin.²³ Myöhemmin Alexandra muisteli näiden hartauksien joskus jatkuneen yli keskiyön ja käsitelleen sellaisia aiheita kuin sakramenttia ja Jeesuksen toista tulemistä. Raamatun rinnalla pyhänä pidettyä Mormonin kirjaa oli tuskin mainittu. Hartauksia kuunnelllessaan Alexandra vakuuttui siitä, että hänen pitäisi aikuiseksi tultuaan ottaa mormonikaste, jotta saisi syntinsä anteeksi. Niin hänet kasti vierailulla

ollut lähetyssaarnaaja Lammasjärven alkusyksyllä 1883.²⁴ Alexandran vanhempien ja sisarusten reaktioista ei ole varmaa tietoa, mutta sanomalehtikirjoituksen mukaan hänen isänsä tunsikin jonkinasteista rauhatonmuutta: ”nuori harhaanjohdettu tyttö” oltiin viemässä Amerikkaan samana syksynä ”isänsä suureksi suruksi”, kertoi paikallinen kirjeenkirjoittaja.²⁵ Alexandra lähti omaehtoisesti Utahiin vasta vuonna 1890.

Syksyyn 1883 mennessä Johan Blomin toiminnan seurauksena oli siis kääntynyt kolme henkilöä. Sosiaalinen yhteys (suora tai verkoston kautta) kuhunkin oli syntynyt ennen kuin uskonnosta tuli keskeinen aihe. Wendla Lindlöf ja Maria God tutustuivat Blomiin Wendlan pojan Karlin kautta, koska tämä oli Blomin työtoveri. Alexandra Lindroth taas tunsikin Blomin työnantajanaan. Toisin sanoen kukaan näistä kolmesta ei kääntynyt kuunneltuaan vierailevaa tuntematonta mormonisaarnaajaa, vaan tutustuttuaan mormoniin muulla tavoin.

On vaikea sanoa, johtuuko kasteiden siinänsä pieni määrä mielenkiinnon puutteesta vai mormonisanoman levittämisen hankaluudesta. Oli miten oli, useat ihmiset

19. Nimi kirjoitetaan eri yhteyksissä joko Lindlöf, Lindelöf tai Lindlöv. Käytän tässä artikkelissa luterilaisen rippikirjan käyttämää muotoa Lindlöf.

20. Karl Otto Lindlöfin lausunto 31.10.1883. AD 380/1884, SOO, KA.

21. Wendla ja Otto Wilhelm Lindlöfin lausunnot 30.10.1883. AD 380/1884, SOO, KA. Wendla Lindlöfin ja Maria Godin suhteesta tarkemmin ks. Anna-Liisa Rinne (1986) *Kristuksen kirkko Suomessa: Kertomus Myöhempien Aikojen Pyhien Jeesuksen Kristuksen Kirkon juurtumisesta tähän maahan*, Turku: omakustanne, 9.

22. Sakramentti on mormonismissa käytetty nimitys ehtoolliselle. Zachary R. Jones (2009) 'Conversion amid Conflict: Mormon Proselytizing in Russian Finland, 1860–1914', *Journal of Mormon History*, 35, 3:35 sanoo, että ohrana pidatti Blomin heti kasteiden jälkeen. Tästä ei kuitenkaan ole olemassa todisteita; päinvastoin Blom väitti myöhemmin, että hänen annettiin kasteiden jälkeen ymmärtää, ettei kasteiden suorittamisessa ollut mitään erityisen vakavaa. Ks. Johan Blomin lausunto 29.10.1883. AD 380/1884, SOO, KA.

23. Johan Blomin lausunto 29.10.1883. AD 380/1884, SOO, KA.

24. Alexandra Lindrothin ja Anna Tunanderin lausunnot 30.10.1883. AD 380/1884, SOO, KA.

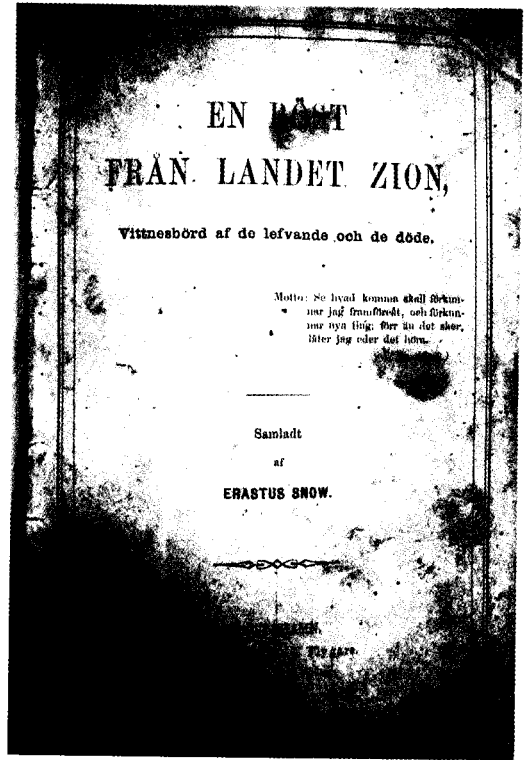
25. 'Mormonerna i Pojo', *Helsingfors Dagblad* 23.8.1883, 2.

tiesivät Brödtorpin mormonitoiminnasta. Yllä mainittiin Blomien ja Lindlöfien kotona pidetyt hartaustilaisuudet, ja näiden lisäksi sanomalehtitiedot mormonismista näyttävät lisänneen mielenkiintoa. Johan Blom totesi lokakuussa 1883, kuinka ”hänen naapurinsa ja muut tuttavansa – olivat monta kertaa tulleet hänen luokseen esittääkseen hämmästyksensä siitä, kuinka sanomalehdissä aina silloin tällöin ja erityisesti viime aikoina annetut halventavat tiedot voisivat olla totta”. Ilmeisesti ensi käden kokemus Blomeista erosi siitä, mitä nämä ihmiset olivat mormoneista lukeneet tai kuulleet.²⁶ On myös mahdollista, ettei Blom kertonut mormonismista kiistanalaisemmista piirteistä laajemmin, minkä vuoksi sanomalehtien kertomukset tulivat yllätyksenä.

Suomalaisten sanomalehtien analyysi osoittaa, että ruotsalaisen Jonas Stadlingin kirjoitukset olivat erityisen suosittuja vuonna 1883. Stadling kirjoitti mm. siitä, mitä hän ”näki ja kuuli mormonien Siionissa”, väittäen että pohjoismaisten siirtolaisten elämä Utahissa oli surkeaa ja pimeä varjo siitä, millaisena mormonilähetysaarnaat elämää siellä kuvasivat. Hän kertoi myös Salt Lake Cityssä Utahissa pidetystä mormonikokouksesta, jossa hän kuunteli puhujia ja näki ”yhden surullisimmista näyistä, joka on koskaan kohdannut silmiäni”, viitaten fanaattisina pitämiinsä kielitaidottomiin mormoneihin, jotka olivat jättäneet kotimaansa Pohjolassa ja joita heidän uskonnolliset johtajansa pitivät köyhyydessä ja tietämättömyydessä.²⁷ On ymmärrettävää, että tällaiset kirjoitukset herättivät kysymyksiä. Mormonikirjallisuus oli myös kiinnostanut, sillä Johan Blom oli lainannut ruot-

26. Johan Blomin lausunto 29.10.1883. AD 380/1884, SOO, KA.

27. Stadlingin kirjoituksia julkaistiin esim. *Nya Pressen* 9.6.1883 ja *Folkvännen* 16., 19. ja 22.6.1883 sekä myöhemmin kirjana Jonas Stadling (1883) *Genom den Stora Vestern: Reseskildringar*, Stockholm: J. Stadling. Toinen vahvasti negatiivinen artikkeli näihin aikoihin oli 'En 'warning', *Folkvännen* 18.4.1883, 3, joka mm. totesi, että ”naisen asema mormonien keskuudessa on kauhea”. *Folkvännen* julkaisi myös yleisempiä tietoja mormoneista pohjautuen teokseen Samuel M. Schmucker (1860) *A History of All Religions*, Philadelphia: Duane Rulison, Quaker Publishing House; ks. 'Om mormonerna', 12., 13. ja 14.4.1883.

Mormonilehtinen En röst från landet Zion. Kansallisarkisto.

salaista mormonilehti Nordstjernania ja opillisia perusteoksia joillekin ihmisille.²⁸ Lisäksi Pohjassa oli liikkeellä käännytyskirjallisuudeksi luokiteltavia lehtisiä *En röst från landet Zion* ja *En sannings röst till de uppriktiga af hjertat*.²⁹ Blom oli yhtäältä tarjonnut tällaista kirjallisuutta ihmisille, toisaalta jotkut olivat pyytäneet sitä häneltä.

Pohjan luterilaista seurakuntaa hoitanut nuori pappi Fredrik Nauklér oli saanut kuulla Johan Blomin toiminnasta. Koska Blom ei ollut Suomen luterilaisen kirkon jäsen, Nauklér ei kokenut voivansa kutsua

28. Orson Pratt (1876) *Evangelii sanna grundsatser*, Köpenhamn: N. C. Flygare, ja John Jaques (1873) *Cateches för Barn: Framställande de wigtigaste lärdomarne i Jesu Christi Kyrka af de Yttersta Dagars Helige*, Köpenhamn: C. G. Larsen.

29. Erastus Snow (1878) *En röst från landet Zion: Vittnesbörd af de lefvande och de döde*, Köpenhamn: N. C. Flygare ja Erastus Snow (1879) *En sannings röst till de upprigtiga af hjertat*, Köpenhamn: N. C. Flygare. Georg von Alfthan 11.9.1883 ja Anna Tunanderin lausunto 30.10.1883. AD 380/1884, SOO, KA.

tätä kirkkoneuvoston eteen. Hän kuitenkin varoitti Blomia kesäkuun 1882 kasteiden jälkeen ja muistutti tätä vuonna 1880 kirkkoherra Sohlbergin kanssa sovitusta rajoitteista. Blomin ei tarvitsisi häätää kiinnostuneita kuulijoita kodistaan, mutta hän ei myöskään saisi tehdä aktiivista käännästyötä.³⁰

Julkisuudessa taas esitettiin syksyllä 1883, että mormoniasiaan oli puututtu edellisen vuoden kasteiden jälkeen ja että ongelman uskottiin siksi kuolevan pois.³¹ Papisto ei myöskään reagoinut voimakkaasti kääntyneisiin seurakuntalaisiin: Wendla Lindlöf on merkitty Pohjan rippikirjassa mormoniksi kun taas Alexandra Lindroth ei, kuten ei myöskään Maria God Kiskon rippikirjassa.³² Tiedossa ei ole kutsuttiinko käännännäisiä puhuteltaviksi, vaikkakin esimerkiksi Pohjan sielunhoidosta vastannut pappi Ernst Reuter sen esitti rovasti Ernst Strandbergille mahdollisuutena Lindlöfin ja Godin osalta lokakuussa 1883.³³ Rovastintarkastuksensa aikana Strandberg joka tapauksessa kommentoi mormonismia ja moniavioisuutta lyhyesti, ”kehottaen jokaista olemaan varuillaan opillisia harhoja vastaan ja että sen joka seisoo tulisi olla varuillaan jotta ei kaadu”.³⁴

Tilanne kiristyy

Alexandra Lindrothia seurasi Blomin perheen piikana Ida Ottman. Edeltäjänsä tavoin Ida sai vapauden osallistua perheen rukouksiin niin halutessaan. Näin tapahtuikin joskus, ja myöhemmän lausuntonsa mukaan hän myös lainasi Blomeilta virsikirjaa. Tilanne muuttui, kun Blomit olivat tyytymättömiä Idan työhön ja kun tämä kuuli hartauskokouksissa kritiikkiä luterilaista pa-

pistoa kohtaan. Muistamansa mukaan mormonit kehottivat Ottmania olemaan luke-matta luterilaisen virsikirjan tapaisia teoksia, ”joiden kanssa joudut helvettiin”. Hänen oma asenteensa mormonismia kohtaan tuli myös kielteisemmäksi; hän ei halunnut kuunnella ”siirappipappeja” ja oli ”liian viisas” tullakseen Blomin kastamaksi. Hän jätti työnsä helmikuussa 1883.³⁵ Mahdollisesti uskonnollisista huolista johtuneet fyysiset ja henkiset terveysongelmat hankaloittivat tilannetta, ja Ida toimitettiin pian mielisairaalaan Lappvikiin.³⁶ Ei ole tiedossa, missä määrin juuri mormonismi vaikutti Idan ongelmiin ja kuinka todenmukaisia hänen myöhemmät lausuntonsa asiassa ovat. Tällaiset yksityiskohdat ovat kuitenkin jälkikäteen merkityksettömiä, koska mormonismista tuli tuolloin joka tapauksessa vaikean tilanteen syntipukki. Liikkeestä konstruoitu kuva sosiaalisena ongelmana korostui ja tuli yhä useamman ihmisen tietoisuuteen.

Asia tuli pian julkiseksi laajemminkin, kun eräs paikkakuntalainen valotti Pohjan ”tärkeämpiä tapahtumia” kirjeessään Ekenäs Notisbladille maaliskuussa 1883. Oli syytä uskoa Ottmanin tilan olevan seurausta huolesta, ”joka johtuu hänen työnantajansa kehotuksista hyväksyä uusi oppi”. Monet muut olivat hyväksyneet opin ja odottivat lämpimämpiä ilmoja ottaakseen kasteen. Luterilaiset taas suunnittelivat kokousta ”keskustellakseen ja harkitakseen sopivinta tapaa vastustaa lahkon leviämistä edelleen”.³⁷ Saman kuun lopulla Blom näyttää olleen valmis lähtemään Pohjasta; hän sanoi

30. Fredrik Nauklérin lausunto 31.10.1883 sekä Johan Blomin loppulausunto 31.10.1883. AD 380/1884, SOO, KA.

31. 'Mormonerne i Pojo', *Helsingfors Dagblad* 23.8.1883, 2.

32. Pohjan seurakunta, rippikirja 1877–1886, 85 ja 315. Kiskon seurakunta, rippikirja 1880–1889, 5, Kiskon seurakunnan arkisto, TMA.

33. Ernst Reuter Ernst Strandbergille 12.10.1883. E VI:158, TTA, TMA.

34. Lokakuussa 1883 pidetyn rovastintarkastuksen pöytäkirja. E VI:158, TTA, TMA.

35. Anna Tunanderin lausunto 30.10.1883 sekä Fredrik Nauklérin ja Ida Ottmanin lausunnot 31.10.1883. AD 380/1884, SOO, KA.

36. Ida Ottmanin lausunto 31.10.1883 sekä Ivar Rothström Eduard Hisingerille 2. ja 4.3.1883. AD 380/1884, SOO, KA.

37. 'Korrespondens', *Ekenäs Notisblad* 17.3.1883, 2. Kirjeen mormoniosio julkaistiin kopiona myös muualla, ks. 'Från Pojo', *Helsingfors* 19.3.1883, 2 ja 'Om mormonismen i Pojo', *Folkvännen* 20.3.1883, 2. Hisinger vastasi myöhemmin, että kaksi naista oli jo kastettu mormoneiksi toisin kuin alkuperäinen kirjoittaja oli antanut ymmärtää; ks. 'Korrespondens', *Ekenäs Notisblad* 31.3.1883, 3.

itsensä irti, ja työsuhte loppuisi marras-
kuussa.³⁸

Elokuussa toimitettu Alexandra Lindrothin kaste näyttää olleen sittemmin paroniksi nimitetylle Eduard Hisingerille liikaa.³⁹ Hän koki Blomin pettäneen luottamuksen ja aiheuttaneen yleistä rauhattomuutta toimintansa vuoksi. Hisinger kirjoitti Uudenmaan läänin kuvernöörille viikkoa myöhemmin, pyytäen tätä tarttumaan vahvoihin toimiin Blomin karkoittamiseksi maasta. Varoittaminen ei ollut auttanut, ja nyt tilanne

aiheuttaa yleistä suuttumusta, huolta ja tyytymättömyyttä kunnassa, jolla epäilemättä on oikeus olla tulematta [Blomin] ja tämän majoittamien Amerikasta tulleiden mormonien häiritsemiksi, jotka ovat olleet paikkakunnalla viimeisenä kolmena kesänä ja työskennelleet saman asian eteen.⁴⁰

Hisingerin kritiikki näyttää rajoittuneen Blomin uskonnolliseen toimintaan. Ongelmien syntymisen jälkeenkin Blom oli hänen mielestään ”taitava puutarhuri, kunnollinen ja raitis”, ja hän oli ”täysin tyytyväinen” tämän työhön, mikä Hisingerin luontoharrastuksen huomioon ottaen oli huomattava kehu. Vielä helmikuussa 1884 Hisinger totesi kantanaan, että olisi pitänyt Blomin työntekijänään mikäli tämä olisi kunnioittanut uskon-
nosta tehtyä sopimusta.⁴¹ Mutta Blom oli levittänyt mormonismia, ”pettäen luottamukseni, kieroudella ja aivan katalasti, ensin täysin salassa mutta sittemmin aina rohkeammin, hävyttömästi ja uhmaavasti”.⁴²

Valtakunnallisesti merkittävä lehti Helsingfors Dagblad julkaisi 23.8.1883 Pohjasta lähetetyn kirjeen, jossa tilannetta selostettiin seikkaperäisesti. Kirjoittaja pahoitteli toiminnan jatkumista ja piti mormoneja epärehellisinä. Johan Blom oli kiitollisuuden

osoittamisen sijaan vain lisännyt salaisia toimiaan uskonsa levittämiseksi ja oli saattanut nuoren tytön henkisesti epävakaaaksi. Uskonnollisia kokouksia oli pidetty iltaisin tai öisin, ja ”myöhään jatkunut ulina ja epämiellyttävä melu oli häirinnyt naapureita usein”. Lähetysaarnajia kirjoittaja piti susina lammasten vaatteissa ja ihmetteli, miksei kunnanhallituksen puheenjohtaja (Hisinger) ollut ryhtynyt toimiin.⁴³ Hisinger vastasi kirjeeseen, pitäen valitusta ”täysin oikeutettuna”. Hän olisi halunnut saattaa Blomin vastuuseen välittömästi toiminnan alettua, mutta oli viimeiseen asti pyrkinyt välttämään kaikkea, joka voitaisiin tulkita uskonvainoksi. Aikakauden liberaalistuneen hengen huomioon ottaen Hisinger halusi ilmeisesti välttää tulemasta nähdäksi umpi-
mielisenä konservatiivina. Viimeaikaiset tapahtumat olivat Hisingerin mielestä kuitenkin osoittaneet, että oltiin tekemisissä ”takiaisten ja iilimatojen” kanssa, ei ”ihmisten, joiden kanssa pystyy keskustelemaan”, joten Blomista oli raportoitu viranomaisille.⁴⁴

Turun hovioikeus otti ”mormonijutun” asiakseen ja järjesti Tammisaaren pormestarin johdolla pidetyt kuulemiset tuon kaupungin kestikievarissa 29.–31. lokakuuta 1883. Ne kestivät yhteensä 26 tuntia. Syyttäjä vetosi Blomin kohdalla kolmeen lainpykälään. Kaksi niistä koski ei-luterilaisen opin levittämistä (vuoden 1734 lain pahanteon kaaren 1. luvun 4. pykälä ja 24.1.1781 annettu kuninkaallinen julistus), kolmas rikoksen tekemistä sapattina eli sunnuntaina (pahanteon kaaren 3. luvun 6. pykälä).⁴⁵ Blomia itseään kuultiin noin viiden tunnin ajan ensimmäisenä päivänä. Hän tunnusti kastaneensa kaksi naista ja antaneensa mor-

38. Johan Blomin lausunto 29.10.1883 ja Eduard Hisingerin lausunto 27.7.1883. AD 380/1884, SOO, KA.

39. Paroniksi nimittämisestä ks. Tegengren (1949) 220.

40. Eduard Hisinger Georg von Alphanille 19.8.1883. AD 380/1884, SOO, KA.

41. Eduard Hisingerin lausunnot 27.7.1883 ja 22.2.1884. AD 380/1884, SOO, KA.

42. Eduard Hisingerin loppulausunto 31.10.1883. AD 380/1884, SOO, KA.

43. 'Mormonerna i Pojo', *Helsingfors Dagblad* 23.8.1883, 2. Kirje julkaistiin myös muualla, ks. 'Om mormonerna i Pojo', *Morgonbladet* 24.8.1883, 3, 'Mormonerna i Pojo', *Åbo Underrättelser* 24.8.1883, 2, 'Mormonfrågan i Pojo', *Folkvännen* 7.7.1883, 1–2 ja 'Mormonfrågan i Pojo', *Folkvännen* 8.9.1883, 1. Kirjoittajan nimikirjaimet ja kirjeessä käytettyjen fraasiien samankaltaisuus Hisingerin myöhempien kommenttien kanssa (ks. AD 380/1884, SOO, KA) huomioon ottaen on mahdollista, että kirjeen kirjoitti Eduard Hisinger itse, oikeuttaakseen toimintansa.

44. 'Mormonerna i Pojo', *Helsingfors Dagblad* 27.8.1883, 3.

monikirjallisuutta, mutta kiisti painostaneensa piikojaan millään tavoin.⁴⁶ Blom muisteli myöhemmin, että häntä pyydettiin myös puhumaan mormonismista ja luterilaisuuden eroista, mm. moniavioisuudesta. Blom puolusti uskoaan ja muistutti paikallaloilijoita Vanhan testamentin patriarkkojen moniavioisesta elämästä. Hän tunsu "Jumalan Hengen runsaana saadessani etuoikeuden puhua niin isolle yleisölle, suurelle huoneelle täynnä pappeja ja merkittäviä ihmisiä, jotka olivat kaikki tulleet seuraamaan tätä mormonijuttua – – tuomari nousi ja kiitti minua itsensä ja kaikkien läsnäolijoiden puolesta siitä, mitä olin sanonut", Blom muisteli noin 40 vuotta myöhemmin Kaliforniassa asuessaan.⁴⁷

Jutussa todisti yhteensä 31 henkilöä, joista useimmat asuivat Brödtorpissa. Eduard Hisinger oli kutsunut näistä useimmat, Johan Blom kaksi. Todistajien joukossa olivat mm. käännynnäiset Wendla Lindlöf ja Alexandra Lindroth, kolme Wendlan perheenjäsentä sekä Ida Ottman. Useimmiten lausunnot käsitelivät neljää asiaa: todistaja (1) ei ollut kuullut Blomin kehottavan ketään ottamaan kasteen, vaikka tunsikin kastettuja henkilöitä, (2) oli ollut paikalla Blomin hartaustilaisuudessa, (3) ei ollut nähnyt Blomin tarjoavan mormonikirjallisuutta, eikä (4) tiennyt, oliko Blom painostanut palvelusväkeään kääntymään näihin. Kukaan todistajista ei ollut avoimesti vihamielinen Blomia kohtaan, vaan kovimmat sanat lausui Hisinger itse. Tämä totesi kuitenkin useaan kertaan, ettei "tämä koskaan ole ollut eikä ole nytkään uskonvainoa tai mitään sinne päinkään". Blomille oli annettu uskonnonvapaus omalta osaltaan; ongelmana eivät olleet hänen uskonnolliset näkemyk-

ensä sinänsä vaan niistä seuranneet tapahtumat.

Sanomalehdet seurasivat mormonijuttua suurella mielenkiinnolla. Oikeussalista raportoi ensin paikallinen Ekenäs Notisblad, jonka kirjoituksia useat ruotsinkieliset lehdet ympäri maata julkaisivat saksijournalismin hengessä. Suomenkieliset lehdet eivät osoittaneet kiinnostusta. Useimmissa lehdisä juttu oli asiallinen, ja jotkut jopa julkaisivat mormonien opilliset "Uskonkappalet", jotka Blom oli esittänyt oikeudessa. Ekenäs Notisblad tosin huomautti, etteivät ne sisällä "sanaakaan moniavioisuudesta ja sen välttämättömyydestä kaikkien naisten pelastukseksi", vihjaten siten etteivät mormonit ehkä kertoneet koko totuutta kaikissa asioissa.⁴⁸

Juttu noteerattiin myös uskonnonvapauden kannattajien keskuudessa. Lekmannen totesi koenumerossaan, että mormonijuttu oli jokseenkin hankala näille piireille: Blomia puolustavat leimattiin herkästi mormoneiksi, kun taas häntä vastustavat eivät olleet vapauden puolustuksessaan johdonmukaisia. Blom ei myöskään tuntunut tehneen suurta vääryyttä:

Me vihaamme kuten muutkin mormonismista moraalittomia piirteitä, mutta tähän mennessä selvitetyn perusteella Blom on ainoastaan kääntänyt itsessään mitä harmittomimmilla opeilla, eikä moniavioisuusdogmeista ole jälkeäkään. Ne ajat ovat toivottavasti mennyttä kun sakotetaan, vielä vähemmän karkotetaan, sellaista jonka ainoa rikos koostuu uskonnollisiin kokouksiin kutsumisesta ja kastamisesta – – Emme tarvitse kostotoimia vaan viisasta ja ajanmukaista eriuskolaislakia.⁴⁹

45. *Sveriges rikets lag gillad och antagen på riksdagen åbr 1734* (1894), Helsingfors: Otava, 159 ja 161. *Utdrag Utur alla ifrån år 1780 utkomne Publique Handlingar, Placater, Förordningar, Resolutioner Och Publicationer* (1799–1802), osa 12, Stockholm, 138–147.

46. 'Religionsmål', *Nya Pressen* 1.11.1883, 2 ja 'Religionsmålet emot trädgårdsmästaren Blom', *Nya Pressen* 2.11.1883, 2.

47. John Bloom Kirkon historioitsijan toimistolle 29.4.1925, Manuscript History of the Finnish Mission. CHLA.

48. 'Mormonmålet i Pojo', *Ekenäs Notisblad* 31.10.1883, 1 ja 'Mormonmålet i Pojo', *Ekenäs Notisblad* 3.11.1883, 1–2. Ainakin seuraavat lehdet sisälsivät versioita näistä alkuperäisistä jutuista: *Hufvudstadsbladet* ja *Nya Pressen* 1.11., *Folkwännen*, *Morgonbladet*, *Nya Pressen* ja *Åbo Underrättelser* 2.11., *Morgonbladet* 5.11., *Folkwännen*, *Hufvudstadsbladet* ja *Tammerfors Aftonblad* 6.11., sekä *Norra Posten* 15.11.1883.

49. 'Kommentarier', *Lekmannen*, näyttenumero (10.11.1883), 4.

Helmikuussa 1884 Turun hovioikeuden kanneviskaali Alfred Forsström esitti mieliteenään, että Johan Blom voitaisiin tuomita kahden naisen kastamisesta sapattina ja mormonikirjallisuuden levittämisestä. Piikojen painostamisesta ei kuitenkaan ollut löytynyt todisteita.⁵⁰ Blomin mielestä taas mitään rikollista ei ollut tapahtunut, ja hän pyysikin hovioikeudelta täyttä vastuuvapautta. Blom jopa pyysi hovioikeutta velvoittamaan Hisingerin 70 markan korvauksiin niistä kuluista, jotka Blomille oli oikeudenkäynnistä aiheutunut.⁵¹

Tuomio julkaistiin kesäkuussa 1884, ja sen mukaan Blom oli syyllinen kolmeen rikokseen: mormonikirjallisuuden levittämiseen, osallisuuteen Wendla Lindlöfin ja Maria Godin luopumiseen luterilaisesta uskosta ja kastamiseen sapattina.⁵² Mielenkiintoista kyllä, Blomia ei siis tuomittu Alexandra Lindrothin johtamisesta pois luterilaisesta uskosta; itse kasteaktin suorittaminen näyttää siten olleen ratkaisevassa asemassa. Blom määrättiin maksamaan 595 markan ja 20 pennin sakko sekä yli 400 markkaa oikeudenkäyntikuluja, todistajien kulut mukaan luettuina. Vaihtoehtoisesti sakon voisi sovittaa 28 päivällä vankilassa vedellä ja leivällä.⁵³

Alkuperäisten kuulemisten tapaan jutun tuomio sai julkisuutta lehdistössä, nyt alkaen Åbo Tidningistä.⁵⁴ Asian käsittely oli yleisesti ottaen asiallista eikä sisältänyt oikeuden päätöksen kehumista tai mormonismien haukkumista. Tässä mielessä raportointi poikkeaa paljosta muusta mormoneihin liittyneestä negatiivisesta kirjoittelusta Suomessa tuohon aikaan, joka yleensä käsitte-

50. Alfred Forsström Turun hovioikeudelle 11.2.1884. AD 380/1884, SOO, KA.

51. Johan Blom Turun hovioikeudelle 3.4.1884. AD 380/1884, SOO, KA.

52. Turun hovioikeuden päätös 30.6.1884. AD 380/1884, SOO, KA.

53. Tilastokeskuksen muuntokertoimella nykyrahaksi muutettuna 595 markkaa ja 20 penniä vastaa noin 2400 euroa.

54. Alkuperäinen uutinen on 'Ett religionsmål', *Åbo Tidning* 5.7.1884, 2. Eripituisia kopioita varten ks. *Helsingfors Dagblad* ja *Åbo Underrättelser* 6.7., *Morgonbladet* ja *Nya Pressen* 7.7., *Folkvännen* ja *Hufvudstadsbladet* 8.7., *Ekenäs Notisblad* 9.7. ja *Österbottniska Posten* 17.7.1884.

li mormonismia ulkomailla, joskus harvemmin lähetyssaarnaajien toimintaa Suomessa. On myös huomionarvoista, että tämä kritiikin puute havaitaan juuri Suomessa tuotussa artikkelissa; ehkä tuomion implisiittinen kritiikki koettiin riittäväksi. Joka tapauksessa artikkeli osoittaa, että mormonismia voitiin käsitellä Suomessa myös ilman suurempia tunteenpurkauksia.

Oikeudenkäynnin jälkipyykki

Johan Blom oli tyytymätön tuomioonsa ja kirjoitti Tukholman konferenssin johtaja Carl Ekille, että "välillä näyttää vähän synkältä". Vähävaraisuutensa vuoksi oikeudenkäyntikulut hoidettaisiin "pieni pesäni ulosmittaamalla", ja sakot Blom aikoi varojen puutteessa sovittaa vankilassa. Hän ei kuitenkaan aikonut antaa periksi, vaan suunnitteli valituksen tekemistä senaatille. Mormonijohtajat Ruotsissa puolestaan kokivat tuomion häpeällisenä. Se oli heidän mielestään esimerkki siitä, "kuinka 'kristikunta' käsittelee Jumalan palvelijaa johtuen tämän kuuliaisuudesta Herran käskyille ja kuinka epäjohtonmukaisesti ihmiset voivat toimia myöhempien aikojen pyhiä kohtaan". He ihmettelivät, kuinka "Suomen viisaat tuomarit" voivat pitää Jumalan palvelemista sunnuntaina kastamalla kolmannen käskyn rikkomisena.⁵⁵

Suomessa ei Blomin tapauksen lisäksi ole tiedossa muita mormoneihin liittyviä 1800-luvun oikeusprosesseja. Tukholman konferenssissa tällaiset tuomiot eivät kuitenkaan olleet ennenkuulumattomia. Vuonna 1874 kaksi lähetyssaarnaajaa Västeråsissa sai kokousten pitämisestä sakkoja, jotka voitiin tarvittaessa sovittaa vedellä ja leivällä.⁵⁶ Konferenssin silloinen johtaja Lars Olsson kirjoitti Uppsalasta vuonna 1880 kertoen, kuinka kaksi mormonia oli joutunut vankilaan "kristittyjen ystäviensä" toimesta. Yhdellä näistä oli Blomin tavoin vaimo ja lapsia, ja täten ainoa lohtu oli että "hän ei

55. Johan Blom Carl Ekille 18.7.1884, ks. 'Utdrag af korrespondenser', *Nordstjernan* 8, 266–267. Ks. myös kirjeen tekstiä edeltävä kommentaari.

56. C.G. Larsen H.K. Olsenille 4.5.1874, ks. 'Korrespondance', *Skandinavians Stjerne* 23, 252.

kärsi todellisen rikoksen vuoksi vaan koska on Korkeimman palvelija”.⁵⁷

Elokuun lopulla 1884 tekemässään valituksessa Blom totesi, ettei uskonnosta puhumista ja kirjallisuuden levittämistä tulisi ”meidän aikanamme” pitää rikoksena, varsinkin kun siihen ei liittynyt kääntymys-suostuttelua. Hänen mielestään vuoden 1869 luterilainen kirkkolaki ajoi vanhojen lakien (1734, 1781) edelle, eikä sakkojen antaminen ollut uuden lain hengen mukaista. Mutta vaikka vuoden 1781 kuninkaallinen julistus olisikin voimassa, sillä ei Blomin mielestä ollut enää käytännön merkitystä ”yleisestä oikeus- ja uskontotietoisuudesta” johtuen. Kun Suomessa jo toimi useita ei-luterilaisia kirkkokuntia ja hiljattain oli pidetty luterilaisuutta kohtaan hyvin kriittisiä luentoja, Blom pohti miksi juuri hänen yksityistä toimintaansa syrjittiin tällä tavoin.⁵⁸

Eduard Hisinger ja kanneviskaali Alfred Forsström eivät vakuuttuneet Blomin vastineesta,⁵⁹ eikä senaattikaan näytä niin tehneen, koska se vahvisti Turun hovioikeuden tuomion lokakuussa 1885. Lokakuun 1883 kuulemisten ja kesäkuun 1884 tuomion tavoin senaatin päätös herätti kiinnostusta lehdistössä. Hufvudstadsbladetin 18.11.1885 julkaisema alkuperäinen juttu kopioitiin lukuisiin lehtiin ympäri maata. Huomattavaa oli, että nyt myös suomenkieliset sanomalehdet nostivat uutisen esiin palstoillaan. Aikaisemman julkisuuden tavoin uutinen oli faktoihin pitäytyvä eikä sisältänyt mormonismia haukkumista. Yleisestä kiinnostuksesta kielii myös Ekenäs Notisbladın toteamus, jonka mukaan juttu aikanaan ”herätti aika suurta huomiota”.⁶⁰

Johan Blomin vaikeudet eivät poistaneet joidenkin Pohjan asukkaiden osoittamaa kiinnostusta mormonismia kohtaan. Päinvastoin, Ekille Blom kirjoitti kuinka ”jotkut ystävistämme sanovat, että mitä suurempia vainot ovat, sitä enemmän heidän uskonsa evankeliumiin vahvistuu”. Vastustus lisäsi mielenkiintoa, ja itse asiassa suurin osa Pohjan mormonihätykseen liittyvistä kasteista tapahtui Blomin kesällä 1884 saaman tuomion jälkeen. Ensimmäiset kolme toimitettiin marras-joulukuussa 1884, kun ruot-

salainen lähetyssaarnaaja Alexander Hedberg vieraili alueella. Eduard Hisinger oli kuullut tämän tulosta, mistä oli seurannut ”hirmuinen häly” jonka johdosta Blom ei voinut majoittaa Hedbergiä. Hedberg oli pahoillaan Blomin puolesta ja piti tätä hyvänä miehenä, joka oli tehnyt paljon mormonisanoman leviämisen eteen, mutta ”suomalaiset eivät tunne armoa mormoneja rangaistessaan. He eivät mielellään anna elinkautistuomioita, kuten veli Blom saa karvaasti kokea”. Hedbergin vertaus osoittaa, kuinka vakavana jotkut mormonit pitivät Blomin saamaa tuomiota; uskossa pysyminen osoitti siten suurta päättäväisyyttä.

Vaikeuksista huolimatta Hedberg oli huomannut Pohjan alueen mahdollisuudet. ”Viivysin seudulla salaa parin päivän ajan ja kastoin 2 ihmistä ja aion kastaa useita, jotka uskovat; he ovat pyytäneet kastetta”.⁶¹ Yksi näistä kastetuista oli Blomin työtoveri Karl Lindlöf, ja samana päivänä kastettiin tämän lanko Karl Grönström. Joulukuussa kastettiin Karlin vaimo, Maria Godin tytär Maria Lindlöf.⁶² Muista Hedbergin mainitsemista ihmisistä ei ole varmaa tietoa. Nämä kolme kastetta ovat kuitenkin merkittäviä, koska ne laajensivat mormonismia vaikutusta Karl Lindlöfin sosiaalisessa verkostossa.

Koska senaatti oli viimeinen valitusinstanssi, Johan Blomin oli alistuttava saamaansa tuomioon. Skandinavian lähetysjohtaja Anthon Lund piti vankeutta ”melkein kuolemantuomiona”,⁶³ mutta tapahtumasarja ei näytä vähentäneen Pohjan mormonien intoa. Esimerkiksi Billnäsin ruukilla tammi-

57. Lars Olson Niels Wilhelmsenille 2.1.1880, ks. 'Korrespondens', *Nordstjernen* 4, 27.

58. Johan Blomin valitus 28.8.1884. AD 380/1884, SOO, KA.

59. Eduard Hisingerin ja Alfred Forsströmin keisarille osoitetut päiväämättömät lausunnot. AD 380/1884, SOO, KA.

60. Alkuperäinen uutinen on 'Mormonmälet afgjort', *Hufvudstadsbladet* 18.11.1885, 1. Kopioita ainakin seuraavasti: *Folkvännen* 18.11., *Finland, Helsingfors Dagblad, Nya Pressen, Uusi Suometar ja Åbo Underrättelser* 19.11., *Ekenäs Notisblad* ja *Sanomia Turusta* 20.11., *Aura, Tampere* ja *Turun Lehti* 21.11., *Kokkolan Lehti* ja *Suupohjan Työmies* 24.11., *Tapio* ja *Waasan Lehti* 25.11. ja *Oulun Lehti* 28.11.1885.

61. Alexander Hedberg Anthon Lundille 22.11.1884, ks. 'Korrespondens', *Nordstjernen* 8, 376-377.

62. Finland Branch Record 1876-1897, CHLA.

kuussa 1886 pidetyssä kokouksessa ”kolme paikalla olevaa veljeä astui esiin ja todisti evankeliumin jumalallisesta alkuperästä ja sanoi haluavansa sekä elää että kuolla sen puolesta”. Ruotsalainen lähetyssaarnaaja Carl Selin oli paikalla, ja Blom lausui loppurukouksen. Kokouksessa vihittiin myös kaksi miestä alempaan mormonipappeuteen: Karl Lindlöf opettajan virkaan ja August Nordin papin virkaan.⁶⁴ Tarkoituksena oli luultavasti vahvistaa yhteisön paikallisia jäseniä silloisten ja tulevien ongelmien vuoksi ja varalle.

Rangaistuksensa Johan Blom kärsi Helsingin kruununvankilassa 30.1.1886 alkaen. Blomin vaiheista vankilassa ei ole tietoa, mutta hänet vapautettiin 27.2. ja hän matkasi luultavasti välittömästi Pohjaan.⁶⁵ Vankeustuomio jätti luultavasti jälkensä Blomin fyysiseen kuntoon, ja Skandinavian lähetysjohtaja kehotti maaliskuussa Tukholman konferenssin johtajaa antamaan Blomille tarvittavaa apua.⁶⁶ Blomin poissaoloaikana Pohjan mormoniyhteisö oli edelleen kasvanut kolmella käännyttämisellä. Näitä olivat Carl Selinin 17.2. kastamat Wilhelmina Lindroth (Alexandran äiti), Ida God (Maria Godin tytär ja Maria Lindlöfin sisar) ja Amanda Wikström. Ida Grönströmin (Wendla Lindlöfin tytär ja Karl Grönströmin vaimo) Selin kastoi Kemiössä 21.2.

Johan Blom lähti perheineen Utahiin kesällä 1886, siis pian vankilasta päästyään. Hänet oli lähetetty Suomeen lähetystyötä tukemaan, ja luultavasti hän piti tehtävää suoritettuna. Pohjaan oli syntynyt mormonierätyksensä, ja hänen kotinsa oli toiminut yhteinä matkustavien maallikkolähetyssaarnaajien kiintopisteistä Suomessa. Lukumääräisesti

ajatellen tehtävä oli onnistunut, mutta toisaalta Blom oli saanut kärsiä henkilökohtaisesti, koska mormonitoiminta ja kasvava yhteisö henkilöityi häneen. Nyt tuo yhteisö jäi ilman keskushahmoaan.

Yhteisö ilman keskushahmoa

Mormonilähetyssaarnaajat jatkoivat Pohjan pitäjässä vierailemista Blomin perheen lähdeyttä. Ensimmäinen vierailu tapahtui ruotsalaisen Fredrik Sandbergin kastaessa Amanda Wikströmin miehen Karlin kesäkuun lopussa 1886. Viimeinen Pohjan kasteista toimitettiin vuonna 1889, kun suomalaissyntyinen lähetyssaarnaaja John Berg kastoi Wendla Lindlöfin psyykkisesti ongelmaisen tyttären Evan. Kasteiden lisäksi muutkin dokumentit osoittavat, ettei Blomin lähtö merkinnyt mormonierätykselle välitöntä loppua. Loppuvuodesta 1886 Karl ja Maria Lindlöf joutuivat vaikeuksiin kieltäytyessään kastattamasta lastaan luterilaiseksi; lapsi oli jo siunattu mormonimenoin. Lindlöfit olivat ilmoittaneet kirkkoherra Alfred Sadeniukselle vauvansa syntymästä. Sadenius oli kehottanut heitä kastattamaan vauvansa ja uusi myöhemmin kehotuksensa kahden seurakuntalaisen todistaessa. Kun tämä ei ollut auttanut, Karl Lindlöf kutsuttiin Pohjan kirkkoneuvoston eteen marraskuussa 1886. Siellä Karl edelleen kieltäytyi kastattamasta lastaan, todeten kuuluvansa mormoneihin ja ettei siten uskonut lapsikasteeseen. Neuvosto katsoi nyt tarpeelliseksi aloittaa vuoden 1869 kirkkolain määrittelemän kirkkokurimenettelyn.⁶⁷ Mormonit olivat muun lainsäädännön vuoksi edelleen luterilaisen kirkkokurin ulottuvilla, vaikka se heille itselleen ehkä olikin menettänyt merkityksensä.

Kirkkolain 101. pykälän mukaan seurakunnan kirkkoherran tuli ensin varoittaa ”julkiseen syntiin tai pahuuteen” syyllistyvää seurakuntalaista, sitten varoittaa tätä kahden tai kolmen seurakuntalaisen toimiessa todistajina, ja mikäli sekään ei tuotaisi tulosta, itse kirkkoneuvoston tulisi antaa varoitus. Seuraavana askeleena neuvos-

63. Anthon Lund Carl Ekille 1.8.1884, Scandinavian Mission Letterpress Copybooks (SMC), osa 6, CHLA. Ks. myös Anthon Lund John Henry Smithille 12.12.1884 samassa lähteessä.

64. Kokouspöytäkirja 24.1.1886, Finland Branch Record 1876–1897, 24, CHLA. Tällä hetkellä ei ole tiedosta, missä Nordin kastettiin tai missä hän asui.

65. Helsingin kruununvankilan vankiluettelot 1886, Turun hovioikeuden arkisto, TMA.

66. Nils Flygare James Yorgasonille 8. tai 9.3.1886, SMC, osa 8, CHLA. Blom lahjoitti kymmenyksiä yli 60 markkaa, jotka palautettiin hänelle mahdollisesti tuen osoittamiseksi; ks. Finland Branch Record 1876–1897, CHLA.

67. Alfred Sadenius Turun tuomiokapitulille 3.3.1886. E VI:158, TTA, TMA.

to saattoi poistaa seurakuntalaisen oikeuden toimia kummina tai seurakunnan luottamushenkilönä, ja viimein tuomiokapituli saattoi evätä tämän pääsyn ehtoolliselle. Lisäksi 102. pykälän mukaan lapsensa kastattamisesta kieltäytyviin vanhempiin tuli soveltaa kirkkokuria 101. pykälän mukaisesti.⁶⁸ Karl Lindlöfin tapauksessa näyttää siltä, että kolme ensimmäistä askelta oli otettu.

Tammikuun lopussa 1887 Sadenius ilmoitti Turun hiippakunnan tuomiokapitulille, että Maria Lindlöf ”pitää kiinni mormoninäkemyksestään” yhtä vahvasti kuin miehensä, ja siten hänetkin tuli asettaa kirkkokurin kohteeksi. Hän oli kuitenkin sairas, eikä tiedetty milloin asiassa voitaisiin edetä.⁶⁹ Syyskuussa Sadenius totesi, että kaksi ensimmäistä kirkkokurin askelta oli otettu ”mormoniharhaoppeihin” uskovan Marian tapauksessa, mutta tämä oli kuollut kesäkuun lopussa ”antamatta vakuuttaa itseään harhakäsityksistään”.⁷⁰ Karl Lindlöfin myöhemmästä kohtalosta kirkkokuriasiassa ei ole varmuutta. Hän muutti vuonna 1889 Inkooseen ja avioitui sitten edesmenneen vaimonsa sisaren kanssa, jonka kanssa hän sai lisää lapsia. Karl kuoli vuonna 1897, ja vieraileva mormonilähetysaarnaaja kirjoitti jäsenkirjaan, ettei hän ollut ”täydessä kirkon yhteydessä”. Tämä tarkoittaa, että Karl oli joko luopunut uskostaan tai syyllistynyt muihin mormonien vakavina pitämiin rikkeisiin.⁷¹

Muihin alueella toimineisiin uskonnollisiin liikkeisiin verrattuna mormonit eivät näytä olleen kovin keskeisellä sijalla 1880-luvun alun julkisuuden jälkeen. Esimerkiksi vuonna 1885 rovasti Ernst Strandberg totesi kontrahtikokouksessa alueella olevan lestadiolaisia ja metodistien valin-

neen Pohjan ja joitakin muita lähistön seurakuntia ”koekentäksi toiminnalleen”, mutta ei puhunut mormoneista.⁷² Tehdessään rovastintarkastuksen Pohjassa vuonna 1891 Strandberg puhui lahkolaisuudesta yleisesti negatiiviseen sävyyn, todeten että ”monenlaisten yhteisöjen lahkolaiset ovat asettuneet eivät vain lähimpään kaupunkiin vaan myös maaseudulle seurakunnan alueelle”. Mormoneja ei mainittu erityisesti, eivätkä he näytä olleen suuri ongelma luterilaisen papiston näkökulmasta.⁷³ Tiedossa ei ole, pitivätkö mormonit ilman Johan Bloimia omia kokouksiaan; he eivät kuitenkaan olleet kovin aktiivisia uskonsa levittämisessä. Tammikuussa 1887 kirkkoherra Alfred Sadenius totesi, että ”mormonilahko koostuu täällä tietävästi kuudesta henkilöstä, eikä tiedossa ole että he olisivat pyrkinet ylipuhumaan ketään harhaisiin oppeihinsa”.⁷⁴ Jäljellä olivat mitä luultavimmin Wendla, Karl ja Maria Lindlöf, Wilhelmina Lindroth sekä Amanda ja (miehensä) Karl Wikström.

Vuonna 1889 Pohjan mormonien iät vaihtelivat 36:sta (Eva Lindlöf) 66:een (Wendla Lindlöf) vieden keskiarvonkin melko korkealle. Lasten puuttuminen joukosta on huomattava piirre. Esimerkiksi Karl ja Amanda Wikströmillä oli tullessaan kastetuiksi vuonna 1886 neljä lasta, joista kolme oli yli 8-vuotiaita ja jotka olisi siten mormoniopin mukaan voitu kastaa kirkon jäseniksi; ei kuitenkaan ole tiedossa, että näin olisi tehty. Vaikuttaakin siltä, että Pohjan mormonihätyksen yksi keskeinen ongelma oli uskon siirtäminen seuraavalle sukupolvelle, jopa silloin kun jälkipolvi oli vielä nuorta. Lindlöfin perhe muodostaa tässä suhteessa poikkeuksen, sillä Wendlan lapsista neljä kääntyi mormoneiksi aikuisiällä. Tietävästi kuitenkin vain yksi hänen lapsenlapsistaan otti mormonikasteen 1900-luvun alkuun mennessä, mutta ei Pohjassa.⁷⁵

Syy ei selviä löytämästäni dokumenttiaineistosta. Joka tapauksessa Pohjan mormo-

68. *Suomen Suuriruhtinamaan Asetus-Kokous wuodelta 1869* (1870), nro 30, 25–26.

69. Alfred Sadenius Turun tuomiokapitulille 24.1.1887. E VI:158, TTA, TMA.

70. Alfred Sadenius Turun tuomiokapitulille 12.9.1887. E VI:158, TTA, TMA. Kirje puhuu Wendla Lindlöfin kuolemasta, mutta edesmenneen henkilön yhdistäminen tyttölapsen tekee selväksi, että kyseessä on Maria Lindlöf. Tämä kuoli 28.6.1887; ks. Pohjan seurakunta, rippikirja 1887–1896, 421.

71. Inkoon seurakunta, rippikirja 1892–1899, 773. Rinne (1986) 11. Finland Branch Record 1876–1897, CHLA.

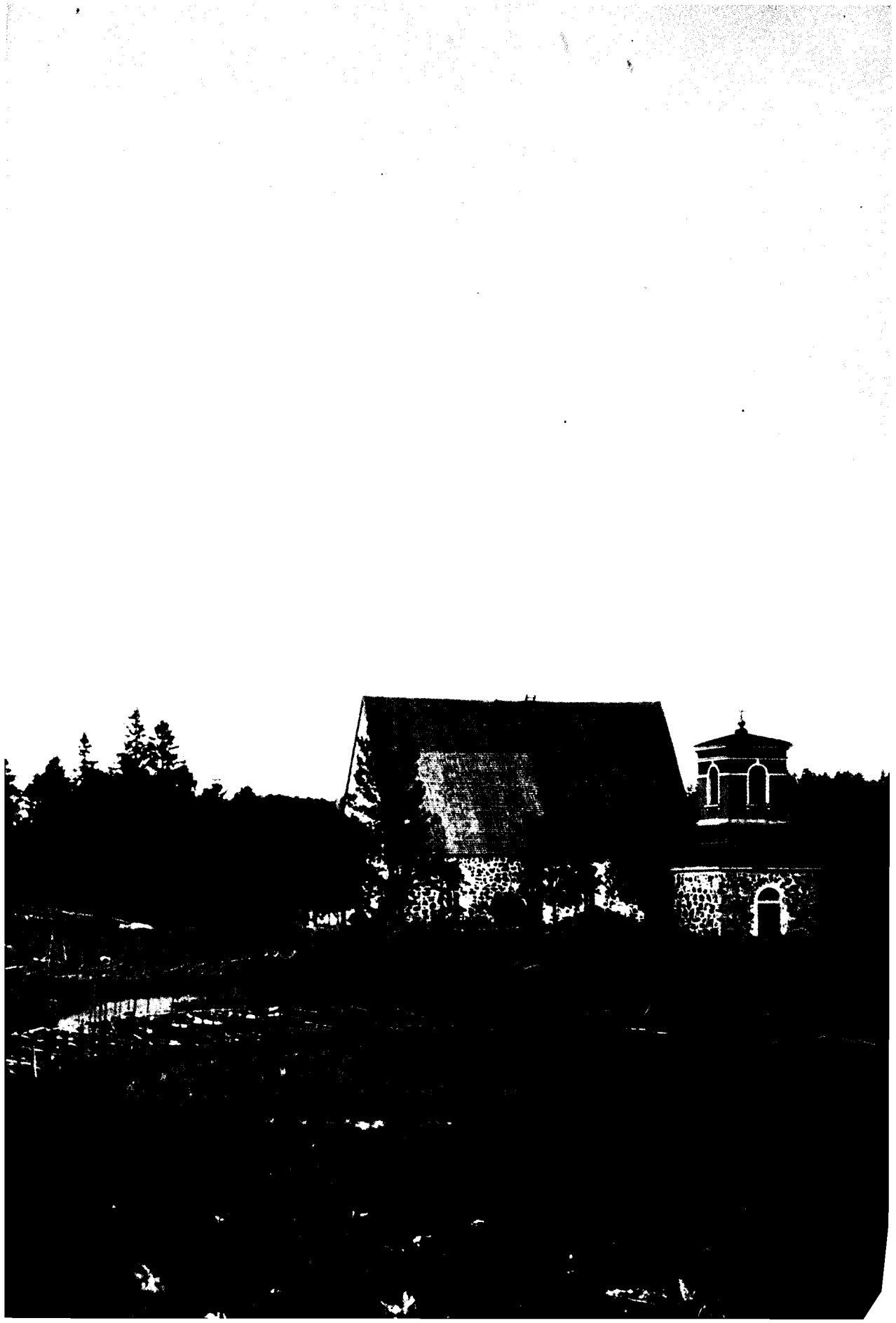
72. Ernst Strandberg 30.3.1885. E VII:22c, TTA, TMA.

73. Ernst Strandberg 27.10.1891. E VI:158, TTA, TMA.

74. Alfred Sadenius Turun tuomiokapitulille 24.1.1887. E VI:158, TMA, TTA.

Pohjan luterilainen seurakunta puuttui mormoniberätykseen sekä papiston että kirkkoneuvoston välityksellä. Valokuva Pohjan keskiaikaisen kirkon tienoosta vuodelta 1872. Museovtrasto/C. J. Malmberg.

nismiin ei näytä kuuluneen voimakas ekspansiointo ainakaan silloin, kun alueella ei ollut lähetyssaarnaajia. Lapset eivät siten kasvaneet vakiintuneessa ja aktiivisesti toimivassa yhteisössä, joka olisi mahdollistanut sosiaalistumisen sen maailmankatsomukseen. On myös mahdollista, etteivät vanhemmat halunneet vaarantaa lastensa asemaa antamalla heidän kastattaa itsensä laittomaan yhteisöön; siten voi olla, ettei edes kodeissa ollut tarjolla ensisijaista sosiaalistumista mormonismiin. Karl Lindlöfin tytär kuitenkin muisteli myöhemmin, että hänen kotonaan luettiin Mormonin kirjaa, mikä osoittaa uskonnon olleen ainakin josakin määrin osa perheiden yksityiselämää. Koska Karl kuoli tämän tyttären ollessa vauva ja hänen uusi vaimonsa tyttären ollessa kahden vuoden ikäinen, on mahdollista että tämä koti viittaa isovanhempien kotiin.⁷⁶

Pohjassa ei enää tapahtunut mormonikäntymyksiä vuoden 1889 jälkeen. Johan Blomin yhteys Lindlöfin sosiaaliseen verkostoon tuotti kuitenkin lisää tulosta muualla. Blomia vankilaan saattanut Johan Lindlöf oli kirjoittanut Blomille Utahiin vuonna 1894 kertoen haluavansa tavata lähetyssaarnaajia ja että oli alkanut uskoa mormonioppeihin. Lindlöf asui Pietarissa vaimonsa Alman kanssa toimien siellä kultaseppänä. Skandinavian lähetysjohtaja Peter Sundwall sai tiedon ja aloitti kirjeenvaihdon Lindlöfin kanssa, kysellen lisää Venäjän tilanteesta ja toivoen että lähetyssaarnaaja voisi vierailla perheen luona, jotta ”voisitte tällä tavalla täyttää toiveenne Jeesuksen Kristuksen kirkon jäseneksi tulemisesta”.⁷⁷ Näin tapahtui ruotsalaisen mormonijohtaja August Höglundin matkustaessa Ruotsista Pietariin kesäkuussa 1895. Sekä Höglund että Sundwall olivat innoissaan ja toivoivat, että Lindlöf voisi edelleen levittää mormonismia pietarilaisten tuttaviensa joukossa. Ainakin yksi Lindlöfin naapureista kastettiin siellä kaksi vuotta myöhemmin.⁷⁸

Höglund vieraili paluumatkallaan Pohjassa, jossa ei ollut käynyt lähetyssaarnaajaa kuuteen vuoteen. Neljän päivän aikana Höglund tapasi paikalliset mormonit ja nautti sakramentin näiden kanssa. Hän toi terveisiä Johanin vanhemmille, tapasi Utahiin muuttaneen Alexandra Lindrothin äidin Wilhelminan ja piti kokouksen Karl ja Amanda Wikströmin kotona. Pohjan mormoneille tämä näyttää olleen hengellinen kohokohta. Höglund kirjoitti, että ”vahvistimme ja rohkaisimme toisiamme parhaalla tavalla ja veljet ja sisaret olivat hyvin iloisia ja tyytyväisiä”. Hän sai myös tietää, että Johan Blom ”muistetaan vielä ja suomalaiset puhuvat hänestä hyvää”.⁷⁹ Mielenkiintoista kyllä, Höglund vieraili myös Alma Lindlöfin mormoneihin kuulumattoman äidin luona. Hänen kertomuksensa Almalle valottaa hieinan niitä pelkoja, joita mormoneilla saattoi olla ihmisten suhtautumisesta heidän uskoonsa. Alman äiti ”tarjosi kahvia ja pullaa. Jos hän olisi tiennyt, että olin eksyttänyt hänen tyttärtään niin paljon kuin olin, ei kukaan tiedä kuinka minut olisi otettu vastaan”, Höglund kirjoitti tapaamisesta, eikä selittänyt äidille tarkemmin Pietarissa käyntinsä syytä.⁸⁰

Lähetyssaarnaajat Erick Gillén ja Alonzo Irvine vierailivat Pohjassa kesäkuussa 1896

75. Tämä lapsenlapsi oli Oskar Lindlöf; ks. Tukholman seurakunnan jäsenluettelo 1863–1903, FHL. Toinen lastenlapsi (Karlin tytär Dagmar, s. 1896 Inkoossa) kastettiin 1946 laajemman mormonilähetyksen alettua; ks. Rinne (1986) 11 ja Suomen lähetyskentän jäsenluettelo vuoteen 1952, 452, FHL.

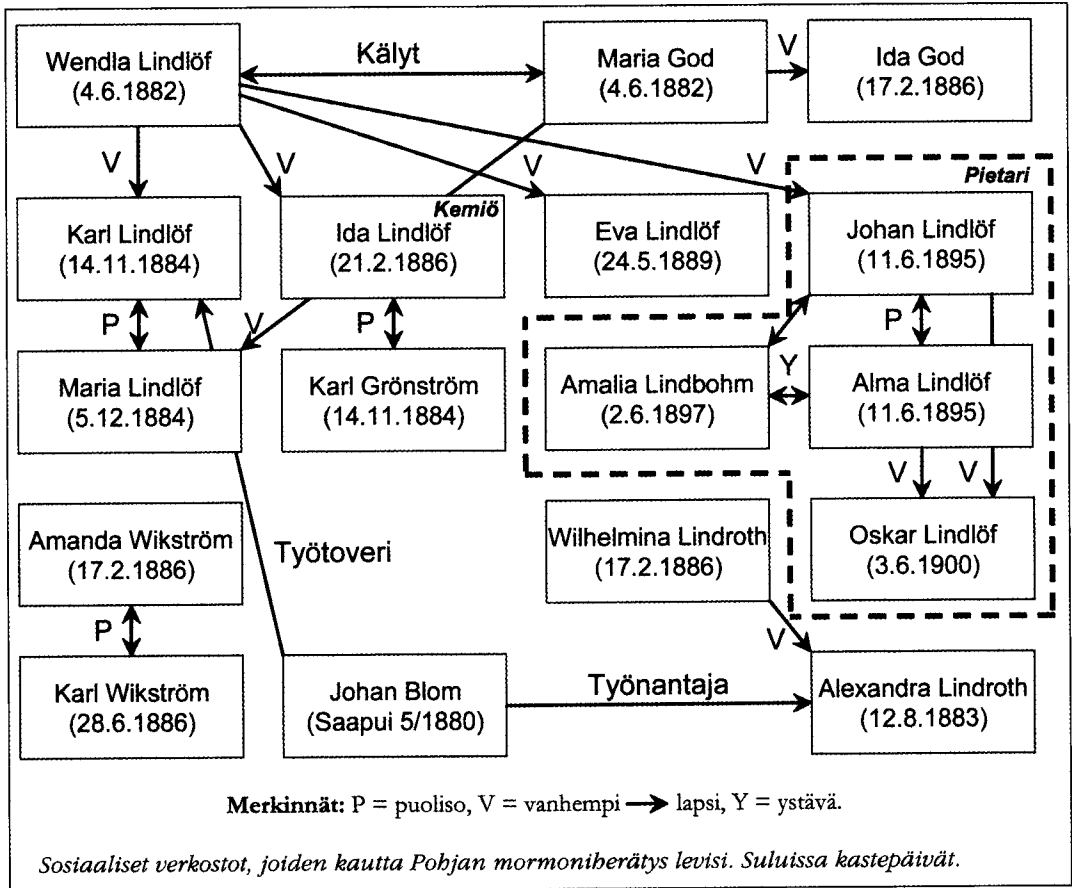
76. Ensi- ja toissijaisesta sosiaalistumisesta ks. Peter L. Berger & Thomas Luckmann (1987) *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, Harmondsworth: Pelican Books, 150–174. Tyttären liittyen ks. Rinne (1986) 24. Ks. myös Inkoon seurakunta, rippikirja 1892–1899, 773 sekä luettelo kuolleista ja haudatuista 1899–1958, 1.

77. Peter Sundwall Johan Lindlöfille 30.10.1894, SMLC, osa 14, CHLA.

78. Peter Sundwall Anthon Lundille 17.6.1895, SMLC, osa 14, CHLA. S. Norman Leen omaelämäkerta, 40, MSS 4034, L. Tom Perry Special Collections, Harold B. Lee Library, Brigham Young University, Provo, USA. Lindlöfeistä Pietarissa on tietoa esimerkiksi Kahlile Mehrin artikkeleissa 'Johan and Alma Lindlof: Early Saints in Russia', *Ensign* 11, 7:23–24, 'The 1903 Dedication of Russia for Missionary Work', *Journal of Mormon History* 13, 116 ja Kahlile Mehr (2002) *Mormon Missionaries Enter Eastern Europe*, Provo and Salt Lake City: Brigham Young University Press and Deseret Book, 22–23.

79. Peter Sundwall Anthon Lundille 25.7.1895, SMLC, osa 11, CHLA.

80. August Höglund Johan ja Alma Lindlöfille 8.7.1895. Finland Branch Record 1876–1897, fd. 3, CHLA.

Suomeen ja Pietariin ulottuneen matkansa aikana. He kirjoittivat löytäneensä Pohjasta mormoneja, jotka olivat uskollisia, vaikka "he ovat alttiit monille koettelemuksille ja – – lähetyssaarnaajat vierailevat harvoin" heidän luonaan. Pieni yhteisö osoitti kuitenkin lähetyssaarnaajille "rakkautta ja hyväsydämyyttä" niin kuin mormonit muualakin tekivät.⁸¹ Pohjassa vieraili lähetyssaarnaajia ainakin vielä kesäkuussa 1897, kun Carl Ahlquist ja Norman Lee kävivät Höglundin, Gillénin ja Irvinen tavoin siellä laajemman matkan aikana. He nauttivat jäsenten kanssa sakramentin ja vihkivät Karl Wikströmin papputeen, jotta "he voivat nyt halutessaan nauttia sakramentin". Tarkoituksena näyttää siten olleen mormoniyhteisön vahvistaminen niin, että se voisi toimia itsenäisesti ja pitää omia kokouksiaan. Wikström oli ilmeisesti halvaantunut, eikä siten ole tietoa siitä kuinka hyvin hän pys-

tyi johtamaan toimintaa.⁸² Laajentumista ei kuitenkaan enää tapahtunut, ja mormonierätys nähtävästi kuoli viimeisen jäsenen mukana (vuonna 1929 kuollut Amanda Wikström).⁸³ Pietarissa koettujen vaikeuksien jälkeen Johan Lindlöf muutti vaimonsa kanssa Suomeen vuonna 1927, mutta asetui Helsinkiin eikä Pohjaan.⁸⁴

81. Alonzo Irvinen päiväamätön kirje, ks. 'Korrespondens', *Nordstjärnan* 20, 298.

82. Kokouspöytäkirja 12.6.1897, Finland Branch Record 1876–1897, 34, CHLA. Wikströmin halvaus mainitaan Pohjan seurakunnan rippikirjassa 1887–1896, 115.

83. Brödorpissa oli samoihin aikoihin myös metodistierätystä, mutta sekin hiipui ruotsalaisen keskushahmon lähdettyä; ks. Leif-Göte Björklund (2005) *Rikssvenska metodistpredikanters betydelse för metodistkyrkans framväxt och utveckling i Finland 1880–1923*, Åbo: Åbo Akademi University Press, 220–221.

84. Johan Lindlöf [sic] E. Blomqvistille 13.2.1940, ks. Pohjan ruotsalainen seurakunta, rippikirja 1951–1971 VII, 2447, Pohjan ruotsalaisen seurakunnan arkisto.

Menestyksenkäs vai epäonnistunut herätys?

Herätyksen analyysi on tuonut esiin kolme keskeistä seikkaa. Ensiksi, mormonismien yhteisö Pohjan sosiaalisen ympäristön kanssa ei ollut kitkatonta. Pohja on kiintoisaa tapaustutkimus, joka tuo esiin vuoden 1869 liberaalimman kirkkolain ja 1800-luvun muun sekulaarin uskontolainsäädännön ristiriidan. Luterilaisesta kirkosta eroaminen oli mahdollista teoriassa, mutta samalla poiskäännättäjä altisti itsensä lain kouralle; kiinnostavaa kyllä, käännyttäisiä ei tässä tapauksessa tuomittu. ”Mormonijuttua” voidaankin pitää osittain oikeusjuttuna lain mukaan rikollista ei-luterilaisuutta vastaan, ei vain nimenomaan mormoneja vastaan kohdistuneena toimenpiteenä.

Toiseksi, kuten usein uusien uskonnollisten liikkeiden tapauksessa, ennen liikkeen saapumista syntyneet sosiaaliset verkostot olivat tärkeitä sen leviämislle. Yleisesti Pohjan mormonien sosiaalinen verkosto on näytetty oheisessa kaaviokuvassa. Kaikki Johan Blomin tunteneet ihmiset eivät luonnollisestikaan kääntyneet, mutta Blomin kontakti Karl Lindlöfin ja Alexandra Lindrothin verkostoihin oli erityisen tär-

keä. Oleellista on, että Blom ei tuntenut näitä kahta henkilöä ensisijaisesti uskonnollisena saarnaajana vaan työtoverina tai työnantajana. Tärkeimmät suhteet muiden henkilöiden välillä olivat vanhemmuus- tai avioliittosuhteita. Mormonismien tulo Pohjaan tuotti liikkeelle käännyttäisiä myös Pietarissa.

Kolmanneksi, Pohjan mormoniyhteisö ei pystynyt kasvamaan ilman kontaktia läheyyssaarnaajiin tai ilman mormonismien hyvin tuntevaa keskushahmoansa Johan Blomia tämän lähdettyä pois kesällä 1886. Uskon siirtäminen seuraaville sukupolville oli ongelma ja mormonihäätys kuihtui lopulta pois. Jossakin määrin se voidaan siten nähdä epäonnistumisena, koska herätys ei jatkunut eikä jäsenillä ollut kiinteää yhteyttä mormonikirkkoon laajemmin. Mormonien uskonnollisesta näkökulmasta se oli kuitenkin myös menestys. Kasteiden lisäksi Alexandra Lindroth lähti Utahiin kirkon keskuspaikkaan. Johan ja Alma Lindlöfin kääntymisen taas merkitti nuorelle kirkolle läsnäoloa ja tukikohtaa Pietarissa, kauempana Venäjällä kuin koskaan aikaisemmin. ■

JARKKO HAAPANEN

Taivas ja evoluutio Sun Yatsenin poliittisessa argumentaatiossa

1900-luvun alku oli Kiinassa monenlaisten murrosten aikaa. Keisarivalta päättyi vuoden 1911 vallankumouksessa ja länsimaiset ajattelumallit levisivät Kiinaan. Tässä artikkelissa käsitellään Sun Yatsenin tekstit toimivat esimerkkinä siitä, kuinka vanha ja uusi ajattelu sekoittuivat tuon ajan poliittisessa retoriikassa. Evoluutioteoria ja siihen liittyneet sosiaalidarvinistiset mallit saivat uusia ominaispiirteitä kiinalaisessa keskustelussa.

■ 1800- ja 1900-luvun taitteessa kiinalaisoppineet alkoivat kiinnostua yhä enemmän länsimaisesta tieteestä. Tämänäyttävyyseen kehitykseen myötävaikuttivat Kiinan käymät oopium-sodat (1839–42 ja 1856–1860), jotka osoittivat länsimaiden voiman suhteessa rappeutuneeseen Kiinaan. Kiinan hegemonia keskusvaltana ja sinosentrinen kosmologia, jossa Kiinaa pidettiin maailman ainoana sivilisaationa, joutuivat kyseenalaisetuiksi. Oopium-sotien jälkeen kansainvälinen kauppa lisääntyi Kiinassa ja sen ohella myös länsimainen kirjallisuus alkoi levitä Kiinaan. Kauko Laitisen mukaan tuolloin tapahtunut vanhan maailmankuvan murtuminen aikaansai Kiinassa intellektuaalisen tyhjön, mikä teki Kiinasta avoimen länsi-

maisille ajattelusuuntauksille. Uudet tuulet kuten sosiaalidarvinismi, nationalismi, sosialismi, anarkismi ja demokratia puhalsivat lännestä.¹ Länsimaisen tieteen leviäminen Kiinaan käynnisti epistemologisen murroksen.

Tässä artikkelissa keskitytään tämän murroksen yhteen osa-alueeseen: murrokseen tavassa käsittää aika ja siihen kuinka tämä murros ilmeni Sun Yatsenin (1866–1925) poliittisessa argumentaatiossa. Ajatus aikakäsitysten murroksesta Kiinassa ei toki ole uusi. Muun muassa Luke Kwong on esittänyt, että myöhäis-Qingin aikaan tapahtui kiinalaisissa aikakäsityksissä selvä murros, jonka jälkeen aikaa alettiin kuvata lineaarisena ja eteenpäinsuuntautuneena. Tälle murrokselle, kuten käsitelmurroksille yleensäkin, ei voi esittää mitään tiettyä alkamis- ja päättymisajankohtaa. Sen sijaan, murros tapahtui vähitellen 1800-luvun lopulta lähtien.²

Sunia ja hänen poliittista ajatteluunsa on aiemmin tarkasteltu lukemattomissa julkaisuissa. Tämän artikkelin tarkoitus on tarjota Sunin poliittiseen ajatteluun uudenlainen näkökulma keskittymällä hänen argumentaationsa aika-aspekteihin. Artikkelin tarkoituksena ei siis ole esittää kokonaisvaltaista esitystä Sun Yatsenin poliittisesta ajattelusta, vaan tarkastelu keskittyy Sunin teksteissä esiintyviin evoluutio- (進化, jin-hua) ja Taivas (天, tian) -käsitteisiin ja nii-

1. Kauko Laitinen (1990) *Chinese nationalism in the late Qing dynasty, Zhang Binglin as an anti-Manchu propagandist*, London: Curzon press, 48.

2. Luke Kwong (2001) 'The Rise of the Linear Perspective on History and Time in Late Qing China c.1860–1911', *Past and Present* 173, 170–173.

den väliseen suhteeseen. Sun Yatsenin tekstien on tarkoitus toimia esimerkkinä tuon ajan kiinalaisesta poliittisesta argumentaatiosta ja erityisesti evoluutio-retoriikasta. Noustuaan presidentiksi vuonna 1912 Sun Yatsen korvasi vanhan kuun kiertoon perustuvan kalenterin länsimaisella auringon kiertoon perustuvalla gregoriaanisella kalenterilla. Merkittäväksi tämän muutoksen tekee irtautuminen vanhasta dynastioiden ajasta, ja päätöstä kalenterin vaihdosta voidaan pitää uuden aikakauden alkamisen symbolina. Sun edusti merkittävää murros-aikaa Kiinassa, mikä tekeekin hänen argumenteistaan erityisen mielenkiintoisia, sillä nykypäivän kiinalainen edistysretoriikka juontaa juurensa juuri samaiseen murros- aikaan.

Sunia pidetään nykyisin niin Manner-Kiinassa kuin Taiwanissakin kansakunnan isänä. Guangdongin maakunnasta lähtöisin oleva Sun opiskeli Havaijilla ja brittien hallitsemassa Hong Kongissa saaden lääketieteen opintonsa päätökseen vuonna 1892. Vain kahta vuotta myöhemmin hän luopui lääketieteellisestä urastaan ja perusti ensimmäisen vallankumoukseen tähdänneen ryhmänsä. Sunin johtamat vallankumousorganisaatiot pyrkivät syrjäyttämään Kiinan Qing-dynastian lukuisia kertoja ennen onnistunutta vuoden 1911 vallankumousta. Vaikka tämän niin kutsutun Xinhai-vallankumouksen aikana Sun oli ulkomailla, häntä pidetään usein vallankumouksen johtajana ja viimeisen dynastian kaatajana. Hänet valittiin uuden tasavallan ensimmäiseksi presidentiksi tammikuussa 1912, mutta hänen presidentinuransa jäi vain muutaman kuukauden mittaiseksi. Sun luovutti paikansa sotilasjohtaja Yuan Shikaille jo huhtikuussa 1912. Sunin pääteos Kansan kolme periaatetta, joka oli kirjaksi koottu luentosarja, toimi hänen perustamansa Guomindang-puolueen teoreettisena ohjenuorana. Nämä kolme periaatetta ovat nationalismi (民族主義, minzu zhuyi), demokratia (民權主義, minquan zhuyi) sekä kansan toimeentulo (民生主義, minsheng zhuyi). Sun alkoi valmistella Kansan kolmen periaatteen ensimmäistä versiota Japanissa jo 1900-luvun alussa. Teoksen ensimmäinen vuosina

1905–06 esitetty versio tuhoutui tulipalossa vuonna 1922. Sun teki muutoksia alkupe- räiseen käsikirjoitukseen ja piti luennot uudesta Kantonissa 1924. Yleisönä oli pääasiassa Sunin kannattajia ja paikallisia opiskelijoita. Sun Yatsenin Kansan kolme periaatetta, jonka viimeinen versio on vuodelta 1924, ei siis edustanut epistemologisen murroksen ensimmäistä vaihetta, vaan pikemminkin murroksen loppupuolta.

Dynastioihin kytkeytyvä syklinen aika

Syklinen aika oli kytköksissä hallitsevaan dynastiaan. Dynastian alkuvaiheessa, sen ollessa voimakkaimmillaan, uskottiin syklin olevan noususuunnassa. Vastaavasti dynastian alkaessa heikentyä myös ajankulun katsottiin kulkevan kohti loppuaan. Syklin nousuvaihetta pidettiin sotilaallisen voiman aikana ja keskivaihetta rauhan ja stabiiliuden aikana. Syklin laskusuunnan puolestaan uskottiin heijastuvan koko valtakuntaan.³ Jokainen uusi dynastia oli ikään kuin uuden aikakauden alku, uuden ajallisen syklin alku. Regressiiviseksi on puolestaan tulkittu aikakäsityksiä, joissa kiinalaiset uskoivat kulkevasa jatkuvasti pois päin menneisyydessä sijaitsevasta kulta-ajasta. Usein nämä kaksi, syklinen ja regressiivinen, olivat myös kytköksissä toisiinsa.

Keisariaikaisessa Kiinassa Taivasta pidettiin ylimpänä auktoriteettina, ja hallitsijaa pidettiin Taivaan poikana, joka toimii Taivaan mandaatin turvin. Hallitsijan tehtävänä katsottiin olevan Taivaan tahdon toteuttaminen. Syklinen aikakäsitys Kiinassa muotoutui Michael Loewen mukaan alunperin 300-luvulla ennen länsimaisen ajanlaskun alkua. Syntymän, rappion ja uudelleensyntymisen sykli toteutui yinin ja yangin keskinäisen tasapainon ja epätasapainon tuloksena siten, että syklin laskun uskottiin aiheutuvan näiden voimien epätasapainosta. Taivaan uskottiin määräävän ihmisten kohtalon ja myös määrittävän dynastisten syklien nousun ja laskun. Kiinalaishallitsijat linkittivät konfutselaisen moraalinormiston

3. Frederik Wakeman jr. (1977) *The Fall of Imperial China*, New York: The Free Press, 59.

dynastiseen sykliin. Näitä normeja noudattamalla tuhon ja muutoksen uskottiin olevan vältettävissä.⁴ Keisaria pidettiin ainoana Taivaan kanssa kommunikoimaan kykenevänä henkilönä maan päällä. Dynastisen syklin kulku henkilöityikin tätä kautta aina keisarin toimintaan. Dynastiset syklit toimivat myös tulkinnallisena kategoriana politiikkaan.⁵ Tulevaisuus oli tässä 'ikuisessa maailmassa' sidottu, eikä sen uskottu olevan kansalaisten vaikutusmahdollisuuksien piirissä.

Arkaaisten ihmisten aikakäsityksiä tutkineen Mircea Eliaden mukaan syklisyys perustuu ihmisten tarpeeseen "syntyä ajoittain uudelleen hävittämällä aika". Ikuisen kertaantumisen myytti merkitsee yritystä kumota ajan toistumattomuus, tehdä muuttuvasta staattista. Arkaainen ihminen pyrkii kaikin keinoin taistelemaan historiaa vastaan. Tapahtumien kuvitelu toistuvuus aikaansaa turvan tunteen. Historia taas merkitsee arkaaiselle ihmiselle ennalta-arvaamattomia tapahtumia. Ajan toistuvuus pyritään kumoamaan arkkityyppien jäljittelyllä sekä esikuvallisten tekojen kertaamisella. Riittien myötä profaani ajan kulku ja kesto lakkaavat olemasta. Kyky sietää kärsimyksiä perustuu siihen, että niillä uskotaan olevan yliluonnollisten voimien määräämä merkitys, eivätkä ne siis ole merkityksettömiä.⁶ Myös Michael Loewe on tullut samansuuntaisiin päätelmiin tarkastellessaan syklisiä malleja Kiinassa.⁷

Syklisestä ajasta on esitetty myös poikkeavia näkemyksiä. Esimerkiksi Tu Weimingin mukaan vanha kiinalainen kosmologia ei ollut syklinen tai spiraalinen vaan

muutokseen perustuva (transformational).⁸ Joseph Needham on puolestaan esittänyt, että lineaarinen aikakäsitys oli syklistä voimakkaampi jo ennen 1800-luvun loppupuolta.⁹ Luke Kwongin mukaan on kuitenkin selvää, että myöhäis-Qingin aikaan tapahtui aikakäsityksissä selvä murros. Jos lineaariseen verrattavia käsityksiä ajasta oli jo olemassa ennen tätä, ne olivat erilaisia, eivätkä missään tapauksessa symbolisia järjestyksiä ja merkityksiä muokkaavia.¹⁰ Myös esimerkiksi David Der-wei Wang, James Townsend ja John Fitzgerald ovat esittäneet uudet 1800- ja 1900-lukujen taitteen kirjoitukset ajasta ja edistyksestä uudenaikaisina verrattuna vanhaan kiertävään malliin ajasta.¹¹

Evolutionistiset kosmologiat Kiinassa

James Reeve Puseyn mukaan evoluutiokäsite ja darvinismi tulivat Kiinassa tutuiksi vuonna 1898 Yan Fun (1854–1921) kääntäessä Thomas Henry Huxleyn teoksen *Evolution and Ethics* (1893) kiinaksi.¹² Yan myös lisäsi tekstiinsä runsaasti omia näkemyksiään, mikä oli tyyppillistä tuon ajan kiinalaisille käännöksille. Yan Fun ohella Liang Qichao (1873–1929) oli 1800- ja 1900-luvun taitteen merkittävimpiä länsimaisen ajattelun esittelijöitä Kiinassa. Darwinismista puhuminen on kiinalaisessa kontekstissa harhaanjohtavaa, sillä kiinalaisten omaksumat evoluutiokäsitykset eivät olleet

4. Michael Loewe (1986) 'The Religious and Intellectual Background', teoksessa Denis Twitchett & Michael Loewe (toim.) *The Cambridge History of China*. Vol 1: The Ch'in and Han Empires: 221 B.C.–A.D. 220, Cambridge: Cambridge UP, 690.

5. Kwong (2001) 164.

6. Mircea Eliade (1993) *Ikuisen pahuuden myytti*, Helsinki: Loki-kirjat, 35, 73, 81–84, 105.

7. Michael Loewe (1995) 'The Cycle of Cathay: Concepts of Time in Han China and their Problems', teoksessa Huang Chun-chieh & Eric Zürcher (toim.) *Time and Space in Chinese Culture*, Leiden, New York & Cologne: Brill, 312.

8. Tu Wei-ming (1985) *Confucian Thought: Selfhood as Creative Transformation*, New York: State University of New York.

9. Joseph Needham (1965) *Time and Eastern Man*, London: The Royal Anthropological Institute.

10. Kwong (2001) 170.

11. David Der-wei Wang (1997) *Fin-de-siècle Splendor, Repressed Modernities of Late Qing Fiction, 1849–1911*, Stanford: Stanford UP; James Townsend (1996) 'Chinese Nationalism', teoksessa Jonathan Unger (toim.) *Chinese Nationalism*, New York: M.E. Sharp; John Fitzgerald (1996) 'The Nationless State: the Search for a Nation in Modern Chinese Nationalism', teoksessa Jonathan Unger (toim.) *Chinese Nationalism*, New York: M.E. Sharp.

12. James Reeve Pusey (1983) *China and Charles Darwin*, Cambridge: Harvard UP, 83. Itse asiassa ensimmäinen versio Yanin tekstistä oli valmistunut jo paria vuotta aiemmin, mutta tunnetuksi tullut laajempi painos on vuodelta 1898.

darwinilaisia. Ne muistuttivat selvästi enemmän Herbert Spencerin (1820–1903) ja Jean-Baptiste Lamarckin (1744–1829) evoluutio-konseptioita. Kokonaista käännöstä Lajien synty -teoksesta ei ollut Kiinassa edes saatavilla ennen vuotta 1919. Frank Dikötterin mukaan Yan Fu muutti omissa 'käännöksissään' Darwinin teorian yksilöistä rotujen väliseksi kamppailuksi. Siinä missä Darwinin teos puhui yksilöistä, Yanin version päähenkilönä oli ihmisjoukko tai -ryhmä.¹³ Hyväksymällä konfliktit ja kamppailun osana kehitysprosessia evolutionismi pystyi perustelemaan Kiinan ahdingon. Tämä oli Jerome B. Griederin mukaan yksi pääsyistä darvinismin suosioon Kiinassa.¹⁴

Vallankumouksellisten¹⁵ Min Bao -julkaisua vuosien 1905–08 ajalta tutkinut Hu Chang-tze kertoo, että lehden kirjoittajat rinnastivat lineaarisen kehityksen länsimaihien. Maailmanhistoria kuviteltiin yhdeksi yhtenäiseksi lineaariseksi prosessiksi, jonka läpi kaikkien valtioiden tuli kulkea. Min Bao -kirjoittajat, Sun Yatsen mukaanlukien, esittivät vallankumouksen oikopolkuna valoisaa tulevaisuuteen. He hylkäsivät menneisyyden, jonka katsottiin viittavan Qing-dynastian aikaan, oman identiteettinsä muokkaajana.¹⁶

Evolutionististen kosmologioiden levitessä uudistusmielisen kiinalaisoppineiston teksteihin he joutuivat sovittamaan yhteen traditionaalisia kiinalaisia käsitteitä uudelleenlaiseen prosessuaalisen muutoksen kieleen. Stabiiliorientoitunut Kiina oli sovittava aktiiviteetti-orientoituneeseen uuteen kansainväliseen maailmaan. Nationalistien kieleen tuli tähän aikaan sen kaltaisia uusia käsitteitä kuten kansallinen sielu ja kansallishen-

ki¹⁷. Ongelmakohtaksi kiinalaisintellektuelleille muodostuivat useat filosofisen tradition käsitteet, etenkin Taivas ja dao (道), suuri harmonia (大同, datong) sekä monia muita käsitteitä, joita ilman metafysiikkaa ei tuossa ajattelun kontekstissa oltu totuttu käsittelemään. Näitä käsitteitä ja ajatusmalleja ei siis voitu unohtaa tai siirtää sivuun, vaan ne usein sisällytettiin ja pyrittiin sovittamaan yhteen uudenlaisen ajattelun kanssa.

Vallankumouksellisille, kuten Sun Yatse-nille, evoluutiosta ja edistyksestä tuli keskeisiä argumentoinnin välineitä. He pyrkivät puolustautumaan ja muuttamaan tilannetta, jossa entiset barbaarit olivat Kiinaa ylemmällä evoluution tasolla. Vallankumoukselliset esittivät oman toimintansa osana evolutionistista prosessia ja asettivat sen vastakohtana keisarillisen Kiinan taantumukselle. Dynastinen sykli edusti vanhaa aikaa, evoluutio, vallankumous sekä demokratia uutta aikaa. Taivaan tahtoon vetoaminen ei tosin vieläkään täysin kadonnut poliittisesta argumentoinnista, mutta sen rinnalle nousi uusi voima-argumentti: evoluutio. Ennen länsimaisen tieteen leviämisen aikaansaamaa murrosta Taivaan tahto oli ollut ainoa poliittisen toiminnan perustelija: jos toiminta oli Taivaan tahdon mukaista, sitä ei voinut kyseenalaistaa. 1890-luvun lopusta alkaen evoluutio nousi keskeiseksi argumentiksi länsimaisesta tieteestä kiinnostuneiden kiinalaiskirjoittajien teksteissä. Uudessa asetelmassa oma politiikka tuli asettaa yhteneväksi evoluution kanssa. Toisin sanoen, tehokas ja oikea politiikka tuli aina argumentoida evoluutiota edistäväksi. Näin myös Sun argumentoi oman kansan kolmen periaatteen johdattavan Kiinan evoluution tielle¹⁸.

Aikakäsityksen murros dynastisista sykleistä länsimaiseen edistysuskoon ja evolutionismiin oli osa laajempaa epistemologista murrosta. Murros ei siis tapahtunut ainoastaan ajassa, vaan myös tilassa.

13. Frank Dikötter (1992) *The Discourse of Race in Modern China*, London: Hurst & Co, 101–104.

14. Jerome B. Grieder (1981) *Intellectuals and the State in Modern China*. New York: Free Press, 246–247.

15. Vallankumouksellisilla viitataan tässä artikkelissa Sun Yatseniin ja tämän liittolaisiin, jotka pyrkivät kaatamaan Qing-dynastian.

16. Hu Chang-tze (1995) 'Historical Time Pressure: an Analysis of Min Pao (1905-1908)', teoksessa Huang Chun-chieh & Erik Zürcher (toim.) *Time and Space in Chinese culture*, Leiden, New York & Cologne: Brill, 330–337.

17. Sun Lung-kee (2002) *The Chinese National Character, from Nationhood to Individuality*, Armonk & London: East Gate, 51.

18. Pusey (1983) 335.

Vanha sinosentrinen kosmologia, jossa Kiinan kuviteltiin olevan keskipiste ja maailman ainoa sivilisaatio, joutui syrjään ja Kiina siirtyi kansallismaiden maailmaan. Sosiaalidarvinistiset (tai -spenceristiset) ajatukset evoluutiosta ja toisiaan vastaan kilpailevista valtioista eivät olisi olleet mahdollisia sinosentrisen maailmankuvan valitessa. Kyse on siis laajasta kosmologisesta murroksesta. Sun Yatsenin aikaretoriikkaa tarkastelemalla voidaan nähdä, miten uusi ja vanha sekoittui poliittisessa argumentaatiossa.

Sun Yatsenin evoluutio-käsite

Sun Yatsen tuns Charles Darwinin klassikkoteoksen ja piti tätä evoluutioteorian isänä. James Reeve Puseyn mukaan Sun mainitsi Darwinin ensimmäisen kerran jo vuonna 1897. Sunin käyttämä kiinankielinen sosiaalidarvinistinen käsitteistö oli omaksuttu Yan Fun ja Liang Qichaon teksteistä.¹⁹ Lajien synnyn julkaisu aiheutti Sunin mukaan totaalisen muutoksen tieteissä ja sen, että kaikki tieteenalat ovat siitä lähtien pohjautuneet evoluutioteoriaan. Tämä käsitys evoluutioteorian merkittävydestä selitti pitkälti myös evoluution suosiota poliittisena argumenttina. Poliittista teoriaa, joka ei ottanut evoluutioteoriaa huomioon, ei pidetty uskottavana. Vuonna 1918 Sun kirjoitti evoluutioteorian olevan luonnollinen selitys kaikkien olentojen kehitykselle. Taistelu selviytymisestä, luonnonvalinta ja sopeutumiskykyisimpien selviytyminen olivat Sunin mukaan lajien evoluution pääprinsiipit.²⁰ Kolme vuotta myöhemmin Sun totesi survival of the fittest -ajattelun olleen jo vanhentunut:

”Kuten Darwinin jälkeiset ajattelijat ovat huomanneet ihmisevoluution primäärivoima on yhteistyö, eikä eläimille ominainen kamppailu. Mitä nopeammin tällainen eläimellinen taisteluvaisto saadaan eliminoidua ihmisestä, sitä parempi.”²¹

19. Pusey (1983) 317.

20. Sun Yat-sen (1918/1979) *Memoirs of a Chinese revolutionary*, New York: AMS Press, 96-97.

21. “As it has been discovered by post-Darwin philosophers that the primary force of human evolution

Edistystä ei voinut Sunin käsityksen mukaan tapahtua ilman yhteistyötä. Tässä on nähtävissä paljon Kiinassa tuohon aikaan luetun Pjotr Kropotkinin (1842–1921) vaikutus Sunin argumentointiin. Pjotr Kropotkin oli yksi tunnetuimmista Spencerin ja muiden sosiaalidarvinisteiksi kutsuttujen ajattelijoiden kriitikoista. Kropotkinin mukaan yhteistyö (mutual aid) oli tärkeämpi ja olennaisempi evoluution osatekijä kuin lajien välinen kamppailu ja kaikkien sota kaikkia vastaan. Yhteistyön avulla tuli Kropotkinin mukaan pyrkiä kilpailun eliminointiin.²² Pääerottaja sosiaalidarvinistien sekä Kropotkinin välillä oli heidän suhtautumisensa kilpailuun ja kamppailuun. Sosiaalidarvinisteille kilpailu ja kamppailu olivat tavoiteltavia, sillä niitä tarvittiin edistytksen toteutumiseksi. Konflikteihin täytyi siis pyrkiä, jotta edistystä ja evoluutiota olisi tapahtunut. Kropotkin puolestaan näki kilpailun ja kamppailun ihmiskunnan ongelmana ja evoluution lieveilmiönä, mitä tuli pystyä välttämään yhteistyön ja avunannon avulla. Evoluution päävoimana Sunilla oli kropotkinilaisittain yhteistyö, eikä eläimellinen taistelu muita eläviä olentoja vastaan. Myös esimerkiksi Lu Shih-chiangin käsityksen mukaan luokkataistelu ei Sunille ollut sosiaalisen edistytksen tulos eikä lähde, vaan pikemminkin sairaus²³. Paul Linebarger on lisäksi huomauttanut, että ainoat Sunin hyväksymät luokkataistelun muodot ovat kansainvälinen luokkataistelu, jossa sorretut valtiot nousevat sortajia vas-

is co-operation and not the struggle as that of the animal world, so the fighting nature, a residue of the animal instinct in man, must be eliminated from man, the sooner the better.” (Käännös JH) Sun Yat-sen (1921/1975) *The International Development of China*, New York: Da Capo, 231. Teksteistä *Memoirs of a Chinese Revolutionary* ja *The International Development of China* on käytössäni ollut ainoastaan englanninkieliset versiot.

22. Petr A. Kropotkin (1902/1987) *Mutual Aid: a Factor of Evolution*, London: Freedom press, 13, 72, 203.

23. Lu Shih-chiang (1986) ‘Significance of Dr. Sun Yat-sen’s Lectures on the Three people’s principles: A Perspective from Thought Waves in the early Republic’, teoksessa *Proceedings of Conference on Dr. Sun Yat-sen and Modern China*. Volume I: Thought and Theories of Dr. Sun Yat-sen. Taipei: Compilation Committee of Proceedings of Conference on Dr. Sun Yat-sen and Modern China, 148.

taan sekä luokkataistelu, jossa nationalistinen kiinalaisproletariaatti nousee ulkomaalaisia imperialisteja vastaan.²⁴ Sun uskoi, ettei Kiina tarvinnut luokkataistelua, vaan eteneminen kohti niin kutsuttua valtiokapitalismia oli hänen mukaansa mahdollista ilman tämän kaltaista konfliktia. Sunin valtiokapitalismin taustalla oli ajatus, jonka mukaan kehitystä ei voinut tapahtua ilman kapitalismia ja taas toisaalta luokkien väliset konfliktit olivat estettävissä vain voimakkaan valtion ohjatessa markkinoita.²⁵

Sunilla evoluutioon pystyi myötävaikuttamaan yhteistyön kautta ja tätä harmoniaan pyrkivää versiota sosiaalidarvinistien evoluutiosta voidaan pitää Sunin evoluutiokäsityksen mallina 1910-luvun loppupuolelta lähtien. Sunin pääteos Kansan kolme periaatetta (sen viimeinen versio)²⁶ ei edusta sosiaalidarvinistien evoluutiokäsitystä, vaan on huomattavasti lähempänä Kropotkinin evoluutio-konseptiota. Kropotkinin ohella Sunin evoluutio-käsitteeseen vaikutti myös amerikkalainen Maurice William ja hänen käsitteensä ”sosiaalinen evoluutio”. James T. Shotwellin mukaan Sun tutustui Williamin teokseen *Social Interpretation of History* vuonna 1924 Shanghaissa valmistellessaan Minsheng-luentojaan (Kansan kolmen periaatteen kolmas osa).²⁷ Williamin perusargumentti on, että luokkataistelu ei ole ”sosiaalisen evoluution” mukainen. Sosiaalinen evoluutio näyttäisi olevan eräänlainen moralisoitu versio spenceriläisestä evoluutiosta, jota leimaavat sopeutumiskykyisimpien selviytyminen ja taistelu selviytymisestä. Williamin sosiaalinen evoluutio kulkee kohti harmoniaa ja konfliktitonta yhteiseloä. Näin ollen, pyrkimys yhteistyöhön on aina sosiaalisen evoluution mukais-

ta, kun taas konfliktihakuisuus ja luokkataistelu ovat vastakkaista tälle.²⁸

Sun mainitsee Kansan kolmessa periaatteessa Qing-reformisti Kang Youwein (1858–1927) uudelleen muotiin tuoman käsitteen ”suuri harmonia” (大同, datong), joka merkitsee konfutselaista ihanneyhteiskuntaa. Myös Sunin esittämässä kuvassa kehitys näyttäisi kulkevan kohti harmoniaa. Samainen käsite esiintyy usein myös varhaisemmissa Sunin teksteissä:

”Qing -dynastian aika toi maamme häpeään ja aikaansai ulkomaalaisvastaisia mielialoja tuhoutumiseensa saakka. Minä liittolaisineni kannatan yhteistyötä, rauhan ylläpitoa ja Kiina tulee jälleen osaksi kansainvälistä yhteisöä, mikä mahdollistaa maailman kulkemisen kohti harmoniaa.”²⁹

Sun esitti oman politiikkansa aina rauhanomaisena ja harmoniaan pyrkivänä. Vastavasti vastustajansa, kuten tässä tapauksessa jo edesmenneen Qing-dynastian, Sun esittää konfliktihaluisena. Päämääränä oli harmonia, joka ei kosketanut ainoastaan Kiinaa, vaan koko maailmaa ja tämä harmonia edellytti Kiinan läsnäoloa. Jos Kiina olisi taistellut muuta maailmaa vastaan, evoluutio ei olisi voinut kulkea kohti harmonista yhteiseloä, vaan se olisi joutunut sivuraiteille. Sun esitti omat toimintalinjansa niinä, jotka pystyisivät viemään Kiinan kehitysprosessia ’oikeaan suuntaan’. Joitakin vuosia myöhemmin Sun kirjoitti harmonian lähestyvän:

Mikä on ihmisevoluution tarkoitus? Jo Konfutse osoitti tämän sanoessaan: ”Kun päämääränne on saavutettu, voitte elää

24. Paul Linebarger (1973) *The Political Doctrines of Sun Yat-sen*, Westport: Greenwood, 259.

25. Arif Dirlik (1982) ‘Socialism Without Revolution: The Case of Contemporary China’, *Pacific Affairs* 54, 648.

26. Muutoksista alkuperäisen ja viimeisen version välillä on tarkastellut ainakin Audrey Wells (2001) *The Political Thought of Sun Yat-sen*, New York: Palgrave.

27. James T. Shotwell (1932) ‘Sun Yat-sen and Maurice William’, *Political Science Quarterly* 47, 20–21.

28. Maurice William (1922) *Social Interpretation of History: Refutation of Marxian Economic Interpretation of History*, London: George Allen & Unwin, 76, 168.

29. “满清时代辱国之举措与排外之心理，务一洗而去之。与我友邦益增睦谊，持和平主义，将使中国见重于国际社会，且将使世界渐趋于大同。” (käännös JH) Sun Zhongshan (1912) *Zhonghua minguo linshi da zhongtong xuanyan shu* http://cyc7.cycnet.com:8091/leaders/szs/content.jsp?id=6641&_code=1102 (5.3.2007)

maan päällä niin kuin taivaissa.” ... Moderni sivilisaatio kulkee eteenpäin valtavien harppauksin. Viime vuosikymmenien edistys on verrattavissa viimeisten tuhansien vuosien edistykseen ja tulevaisuudessa kymmenen vuoden kehitys on verrattavissa satojen vuosien aikana kuljettuun tiehen. Tästä voimme nähdä kehityksen nopeuden ja todeta että ajat joista haaveilemme eivät enää ole kaukana.”³⁰

Tässä katkelmassa on nähtävissä ajatus kiihtyvistä edistyksistä. Sunin mukaan vauhti oli noussut moninkertaiseksi vanhaan verrattuna ja tämä vauhdin kiihtyminen tulee jatkumaan. Harmoninen yhteiskunta ei tästä kiihtyneestä matkavauhdista johtuen enää ollut Sunin argumentoinnin mukaan kaukana. Käsillä oleva aika oli erityistä; se oli nopeiden muutosten aikaa. Kyseinen lainaus on mahdollista tulkita niin, että Sunin evoluutiolla on olemassa selkeä päätepiste ja tavoite. Sun ei kuitenkaan tämän tarkemmin eritellyt, mitä hän harmonialla tarkoitti.

Kansan kolmessa periaatteessa evoluutio ei ollut Sunille pelkästään luonnonvoimien ohjaama prosessi, vaan se oli riippuvainen myös ihmisvoimista.³¹ Evolutionistinen prosessi toteutuu ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksen seurauksena. Tämä Sunin näkemys näyttäisi implikoivan sitä, ettei evoluutiolla ollut vain yhtä mahdollista suuntaa, kuten mekanistiset ja finalistiset evoluutiokäsitykset olettavat.³² Ihmisvoimien sekaan-

tuminen ja vaikuttaminen evoluutioon luo siihen tietyn kontingenttiuden: ihmisten toimintaa ei voi etukäteen tietää, ja se on usein myös sattumanvaraista. Ihminen ei ole voimaton Sunin kuvaamassa evolutionistisessa prosessissa, vaan ihminen voi toiminnallaan itse vaikuttaa tähän prosessiin. Näin ollen Kiina ja Kiinan kansa olivat pelastettavissa, jos ne pystyisivät vastustamaan imperialistien taloudellisia ja poliittisia valtapyrkimyksiä. Sun halusi tehdä Kiinasta niin voimakkaan, että se itse kykenisi toimimaan evoluution ylimmällä tasolla, ja että Kiinan kansa olisi eteenpäin kulkevien kansojen joukossa.

Sunin nationalistinen menneisyysargumentointi

Sun Yatsenin menneisyysargumentointi on tiiviisti kytköksissä hänen evoluutio-konseptioonsa. Evoluution implikoima historia on eräänlainen kehitystarina, siispä menneisyyskin tuli esittää tällaisena. Ei siis pelkästään narratiivi menneestä, vaan koko evolutionistinen prosessi, jossa nykyisyys ja tulevaisuus asettuvat menneisyyden jatkeeksi, oli aseteltu Sunin argumentoinnissa puolustamaan hänen omia poliittisia näkemyksiään.

Charlotte Furthin mukaan jo ennen vuoden 1911 vallankumousta Qing-dynastian reformistit olivat kiinnostuneita siitä, kuinka Kiinan historia aina muinaisajoilta, kansan ja kulttuurin syntymästä asti, oli sovitettavissa senhetkiseen kamppailuun itsemääräämisestä ja itsenäisyydestä. He pyrkivät rakentamaan historian, joka palvelisi nationalistista ideologiaa ja oikeuttaisi nationalismin oikeana keinona Kiinan arvokkaan kulttuuriperinnön suojelemiseksi. Tämänkaltaisista ajatuksista syntynyt liikettä kutsuttiin Kansallisen olemuksen -liikkeeksi. Liike pyrki myös esittämään klassisen konfutselaisen kaanonin osana kansallista historiaa.³³ Samantyyppistä nationalistista men-

30. "What is the end of human evolution? It is the aim indicated by Confucius when he said: 'When your goal has been reached, you can live on the earth as in the heavens.' ... Modern civilisation is moving forward with gigantic strides, the progress of the last century may be compared with the progress of the last thousands of years, and as in the future the development of the last ten years will be comparable with the road travelled in the last hundred years, we can calculate the rapidity of progress and realize that the times we dream of are not far away." (Käännös JH) Sun (1918/1979) 99.

31. Sun Zhongshan (1924a) *Minzu zhuyi* 2. <http://www.folkdoc.idv.tw/classic/p02/ba/ba01/b2.htm> (20.10.2006).

32. Mekanistisista ja finalistisista evoluutiokäsityksistä katso lisää Henri Bergson (1911/1984) *Creative Evolution*, Lanham: America UP, 37–45.

33. Charlotte Charlotte Furth (1987) 'Intellectual Change: from the Reform Movement to the May Fourth Movement, 1895–1920', teoksessa John K. Fairbank (toim.) *The Cambridge history of China*. Vol. 12: Republican China: 1912–1949, Part 1. Cambridge: Cambridge UP, 352–353.

neisyysargumentointia on nähtävissä myös Sunin teksteissä. Sun yritti löytää kiinalaisuuden idean, sen kulttuurisen ytimen tai kansallishengen, joka olisi riittävän voimakas pitämään kiinalaiset yhtenä kansana ja riittävän ylevä tuodakseen argumentoinnille eräänlaista historiallista lisäarvoa. Sun pyrki esittämään kiinalaisen historian, jossa Kiinan kansa päähenkilönä toimii transhistoriallisena subjektina, joka on tarpeeksi voimakas ja yhtenäinen selviytymään nykyisyyden ja tulevaisuuden vaaroista ja koko kehitysprosessista.

Vuoden 1911 vallankumous lopetti keisarivallan Kiinassa ja mantsut syrjäytettiin vallasta. Tämän jälkeen myös eri etnisten ryhmien vastakkainasettelu hiipui vallankumouksellisten argumentoinnista. Sen tilalle vallankumousretoriikkaan tuli kulttuurinen yhtenäisyys, jossa keskiössä ei enää ollut han-kansa, vaan ”kiinalainen kansa”. Tämä muutos näkyy myös Sunilla. Presidentin virkaanastujaispuheessa 1.1.1912 Sun puhuu han-kiinalaisten, muslimien, mantsujen, mongolien ja tiibetiläisten yhtenäistämistä ”yhdeksi ihmiseksi”.³⁴ Vuoden 1919 luenossaan kansan kolmesta periaatteesta Sun argumentoi, että han-kiinalaisten tulee luopua erillisestä nationalismistaan, historiastaan ja identiteetistään. Tämä vanha nationalismi tulee korvata uudella, jossa han, mantsut, mongolit, muslimit ja tiibetiläiset ovat edustettuina yhdessä.³⁵

Hans Kohnin mukaan siirryttäessä kansallisvaltioiden aikaan nationalismi ja kansallinen itsemääräämisoikeus nousevat uskonnon paikalle valtion keskeisenä periaatteena. Vakavimmaksi synniksi nationalistisen ajattelun kehityttyä nousee anti-nationalismi ja patriotismin puute. Usein nationalismi ajautuu törmäyskurssille vanhan uskonnon kanssa, mutta usein se myös on kykenevä käyttämään uskonnon voimaa omaksi edukseen toimien sen liittolaisena. Tyypillistä nationalismiin nousun ajalle on myös menneiden aikakausien romantisoi-

minen. Menneisyys otetaan esille nykyisyydessä uudella tavalla: loistavista menneisyyksistä etsitään kansallisia luonteenpiirteitä, jotka erottavat kyseisen kansallisuuden toisista kansallisuuksista.³⁶ Tämä Kohnin hahmotelma kuvaa hyvin myös Sun Yatsenin nationalistista retoriikkaa: Sun käyttää menneisyyttä argumentointinsa ehtymättömänä lähteenä, sillä kiinalaisen kansan ylevät luonteenpiirteet tulevat esille parhaiten juuri menneisyydestä kertovissa menestysnarratiiveissa.

Sun tukeutui ”Taivaan tahtoon” myös nationalistisessa argumentaatiossaan. Sunin mukaan Taivaskin puolusti nationalismia, eikä se vastustanut kansallishenkeä, vaan vaati sen herättämistä ja uudelleen löytämistä.

”Taivas on asettanut suuria velvollisuuksia kiinalaisille ... Taivas ei ole tuhonnut meitä, koska Taivas haluaa edistää maailman evoluutiota. Jos Kiina tulevaisuudessa menehtyy, johtuu se suurvaltojen tahdosta, ja tämä olisi vastoin evoluutiota.”³⁷

Sun asetti tässä argumentissa vieraiden suurvaltojen tahdon ja Taivaan tahtoman evoluution vastakkain. Kiinalla oli oma autonominen menneisyytensä ja myös oma Taivaan tukema evoluutionsa. Tätä kautta Sun nosti jälleen esiin Kiinan ainutlaatuisuuden. Näyttäisi siis siltä, että Kiinan homogeenisuus Sunin argumentaatiossa rakentuu osaltaan myös sen erityisen ajallisuuden varaan. Sun pyrki esittämään Kiinalle sen oman ajallisen temponsa, sen oman evoluution kulun, jonka omnipotenttina suojelijana toimi Taivas. Kiinan evoluutio ei tässä mallissa noudata yhtä koko universumia yhdistävää evolutionistista linjaa, vaan toimii itsenäisesti Taivaan johdattama-

36. Hans Kohn (1969) *A History of Nationalism in the East*, Michigan: Scholarly Press, 8–9.

37. ”天既付託重任於中國人... 天既不要淘汰我們，是天要發展世界的進化。如果中國將來亡了，一定是列強要亡中國，那便是列強阻止世界的進化” (Käännös JH) Sun Zhongshan (1924b) *Minzu zhuyi* 3. <http://www.folkdoc.idv.tw/classic/p02/ba/ba01/b3.htm> (20.10.2006)

34. Sun (1912).

35. Sun Yat-sen (1919/1994) ‘The Three Principles of the People’, teoksessa *Sun Yat-sen: Prescriptions for Saving China. Selected Writings of Sun Yat-sen*, Stanford: Stanford UP, 225.

na. Vaikka toisaalta Sunin evoluutio-argumentointi korosti Kiinan omaa evoluution kulkua, muistutti tämä evoluutio läheisesti jo kehittyneiden maiden kehityskulkua. Myös Kiinan kehityskaari tuli esittää samankaltaisena, jotta se olisi uskottava.

Kansan kolme periaatetta Kiinan pelastajana

Uudenlaiselle ajattelulle Kiinassa oli syntynyt tarve 1800-luvun lopulla, sillä aiemmin barbaareina pidetyt länsimaalaiset ja japanilaiset näyttäytyivät nyt todellisena uhkana. Oopiumsodat ja viimeistään sota Japania vastaan vuosina 1894–95 paljastivat tilanteen vakavuuden. Evoluutioteoria ja siihen liittyneet sosiaalidarvinistiset ajattelumallit vastasivat osaltaan tähän tarpeeseen, ja evoluution kautta argumentoitiin muutoksen välttämättömyys. Uudistusmielisten mukaan vanhan keisarillisen järjestelmän puolustama status quon säilyttäminen ei ollut tässä muuttuneessa toimintaympäristössä mahdollinen selviytymiskeino. Kiinaa täytyi sitä vastoin vahvistaa nopeasti, sillä muutoin Kiinan uskottiin pyyhkiytyvän maailmankartalta darvinistisen luonnonvalinnan myötä.

Sun Yatsenin retoriikkaa tarkastelemalla voidaan sanoa, ettei kyse ole missään nimessä täydellisestä murroksesta, jossa vanha tapa käsitellä aikaa lakkaa ja korvautuu uudella. Kuten aina käsiteltäessä käsitelmurroksia, kyse on hitaasta ja vaihteeltaisesta muutoksesta. Uusia käsityksiä ja käsitteitä omakсутaan, mutta niitä käytetään samanaikaisesti vanhojen, perinteisten käsitysten ja käsitteiden lomassa. Murros ei siis ole totaalinen tai täydellinen. Sun Yatsen sekoitti omassa argumentaatioissaan ikuisia (kuten Taivas) käsitteitä ajallisten (kuten edistys) kanssa ja operoi siis samanaikaisesti murroksesta katsottuna vanhalla ja uudella tasolla. Sun ei ollut tässä suhteessa poikkeus, sillä samankaltaista uuden ja vanhan sekoittumista on helposti löydettävissä esimerkiksi Qing-reformisti Kang Youweilta, joka kirjoittaa harmoniasta historian päätepiirteenä tai Kiinan ensimmäisenä darvinistina pidetyltä Yan Fulta, joka Sunin tavoin sekoittaa Taivaan evoluutioon ja edistykseen.

Sosiaalidarvinistinen argumentointi on omiaan alleviivaamaan nykyhetken kriittisyyttä, koska se esittää todellisuuden jatkuvana elämän ja kuoleman kamppailuna. Tällaiseen ajattelutapaan kytkeytyvä poliittinen argumentaatio esittää myös merkittävät poliittiset ratkaisut elämän ja kuoleman kysymyksinä. Elämä on jatkuvaa selviytymiskamppailua, ja tämä kamppailu ohjaa kaikkea toimintaa. Sun Yatsen käytti juuri tämänkaltaista retoriikkaa ja kuvasi Kiinan tilanteessa, jossa se pitää pelastaa. Hän esitti itsensä ja oman politiikkansa tällaisena pelastajana, ikään kuin ainoana mahdollisena vaihtoehtona. Sun pyrki antamaan omasta politiikastaan kuvan eteenpäinvievänä evolutiivisena politiikkana tilanteessa, jossa paikallaan pysyminen oli rinnastettu kuoleman ja kansan tuhoutumisen kanssa.

Sunin nationalismiretoriikkaa leimasi Kiinan erityisen kehityskulun korostaminen. Näin näyttäisi olevan etenkin silloin, kun ikuinen ja ajallinen sekoittuivat argumenteissa keskenään. Sun argumentoi Taivaan johtavan kiinalaista evoluutiota. Tätä kautta Kiinan evoluutio näyttäisi olevan erityinen ja ainutlaatuinen, sillä Taivas ei voisi johdattaa minkään muun valtion kehitystä. Sunin teksteissä evoluutio näyttäisi olleen samanaikaisesti sekä Kiinan yksityinen kehityslinja että myös laajempi koko maailmaa koskettava linja, ja nämä kaksi kulkivat limittäin kohti tulevaa. Kiinalla oli oma kehityskaarensa, mutta se muistutti läheisesti jo kehittyneiden maiden kulkemaa tietä.

Tässä artikkelissa käsitelty aika (1800- ja 1900-luvun taite) oli Kiinassa murrosten aikaa. Kiinalaisen ja länsimaisen tieteen ja kulttuurin sekoittuminen toisiinsa sai Kiinassa aikaan muutoksia myös tavassa käsitellä aikaa. Muutos ei tapahtunut ainoastaan ajassa, vaan myös tilassa sekä ajan ja tilan välisissä suhteissa. Se uusi tila, jonka Kiina kohtasi oli keskenään kamppailevien kansallisvaltioiden maailma. ”Edistys” ja ”moderni” samaistettiin Kiinassa ”länsimaisen” kanssa. Qing-eliitti toivoi länsimaisten ajattelumallien seuraamisen johtavan nopeaan voimistumiseen ja kiinalaisia opiskelijoita alettiin lähettää ulkomaille. Sun Yatsen kuului tähän ensimmäiseen ulkomaille opiske-

lemaan lähteneeseen kiinalaisopiskelijoiden aaltoon ja hänen poliittisessa ajattelussaan sekoittuivat monet elementit kiinalaisesta (esimerkiksi Taivas, Suuri harmonia tai dao) ja länsimaisesta ajattelusta (esimerkiksi evoluutio, nationalismi tai demokratia). Vaikka

edistys ja evoluutio olivat keskeisiä argumentoinnin välineitä, ei Kansan kolme periaatetta ollut irtautunut ikuisesta. Taivas ja Taivaan tahto toimivat edelleen voimakkaina argumentaation välineinä. ■

PLATONIN LUKEMISESTA

TANELI KUKKONEN

on Jyväskylän yliopiston antiikin tutkimuksen professori.

■ Platonia luennoissa saa tavan takaa kokea elämyksiä, joita on vaikea pukea sanoiksi muuten kuin vertauskuvan muodossa. Lähinnä mieleen tulee syvänmerensukeltajan otsalamppu, jonka valokiilaa sukeltaja suuntaa vuoroin sinne, vuoroin tänne. Syvissä vesissä jotkin eksoottiset otukset tulevat äkkiä yllättävänkin lähelle, näyttävät hahmoltaan oudon tutuilta. Kalan pyrstö lyö rivakasti vaaksan päätä, silmä toljottaa aivan kuin katsoisi suoraan omaan silmään. Silti kun katsetaan kurottaa vähääkään kauemmas, taustalla hahmottaa enää ääri- viivoja, varjoja ja hämärää – viitteitä jostain paljon suuremmasta maailmasta, joka on jo peruuttamattomasti tavoittamattomissa.

Kumpi kokemus vastaa paremmin totuutta, terävänä piirtyvä välitön kosketus vai jo kahden metrin päässä pälyävä sameus? Platonin kohdalla kumpaisellekin vaikutelmalle voidaan esittää vakuuttavat perustelut. Yhtäältä Sokrateen luotsaamat keskustelut tempaavat lukijan voimalla mukaansa. Eloisa, dramaattinen kuvaus saa hetkeksi uskommaan, että Perikleen Ateenan katuja mittailivat koko lailla samanlaiset ihmiset kuin Suomen Ateenan. Etenkin varhaisissa dialogeissa tapaa vereviä henkilöahmoja jot-

ka keskustelevat aiheista, joista nykylukijankin on helppo olla jotain mieltä. Näin tämä voi myös ilahtua yhdessä Sokrateen kanssa, kun vanhat varmuudet vaihtuvatkin hämmentyneeksi kyselyksi.

Toisaalta dialogeihin sisältyy siksi runsaasti paikallisväriä, että lukija pakostakin joutuu pian kysymään, kuinka paljon kirjoitusten merkityksistä on mahtanut hukkaa aikojen pyörteisiin. Dialogien henkilöahmot muun muassa ovat järkiään todella eläneitä henkilöitä, tunnettuja Ateenan kansalaisia. On täten hyvää syytä olettaa Platonin monessa kohtaa nojanneen yleisönsä hiljaiseen tietoon ja vallitsevaan kulttuuriseen ymmärrykseen tavalla, joka nykylukijalta jää helposti pimentoon. Esimerkiksi *Kharmides*-dialogissa nimihenkilö ja tämän toveri Kritias haastattelevat Sokratesta järkevyyden tai tervejärkisyyden hyveestä (*sōfrosynē*). Auttaako lukijaa, mikäli tämä tietää, että mainitut kaksi nuorta miestä olivat paitsi Platonin sukulaisia, myös niiden etuoikeutettujen ylimysten joukossa, jotka seikkailupolitiikallaan ajoivat Ateenan perikaatoon?

Varmasti. Ylipäätään Platonista saa verrattomasti enemmän irti, mikäli itse keskusteluihin sisältyvän sokraattisen ironian lisäksi pystyy hahmottamaan jotain toisesta ironian tasosta, jonka Platon loihtii ilmoille siinä, miten hän asemoi keskustelunsa. Kuka puhuu kenen kanssa ja mistä, missä ja milloin? Platon pystyy hyödyntämään lähimenneisyydestä vallitsevaa yleistä mielihäpäilyä ja myös leikittelemään sillä, kun hän fiktiivisissä, filosofisissa dialogeissaan kirjoittaa uusiksi Sokrateen – ihailun, vihatun Sokrateen – elämänvaiheita ja kohtaamisia.

Mikäli näin on, käy houkuttelevaksi yhtyä pessimistisempien aatehistorioitsijoiden mielipiteeseen, jonka mukaan aikalaishorisontti ainakin antiikin tekstien tapauksessa jää meiltä lopultakin saavuttamatta. Liian paljon on yksinkertaisesti painunut peruuttamattomasti historian hämäriin.

On silti kaikkea muuta kuin selvää, missä määrin mainitun kaltaisten yksityiskohdientien hallinta auttaa ymmärtämään Platonin filosofiaa nimen omaan filosofiana. Eikö Sokrateen suuhun asetettujen sanojen ole sittenkin tarkoitus pikemminkin johdattaa lukija Ideoiden todellisuuden portille, sielun kolmijaon äärelle, pohtimaan kaiken hyveen ykseyttä? Ja eikö tässä tarkoituksessa myös lukijan ole lupa suodattaa dialogeista kontingentti historiallinen aines pois ja keskittyä yksinomaan siihen, mikä puhuttelee iättömästi ja iankaikkisesti? Näinhän platonistit kautta historian ovat tehneet käsitteissä, johdannossa ja parafraseissaan. Menettely istuu totta kai hyvin niiden pirtaan, jotka Ideoihin uskovat. Historioitsija, jonka silmä on tottunut kiinnittämään huomiota yksityiskohtaan ja erisnimeen, saattaa kurtistaa kulumiaan.

Platon muodostaa erityistapauksen ongelmasta, joka koskettaa filosofian historiaa laajemmin. Filosofisen kirjoittamisen perinteellehän on ollut luonteenomaista sanottavan pukeminen mahdollisimman abstraktiin ja persoonattomaan muotoon – poikkeuksena 1800-luvun eksistentialistit – ja tätä vastaava ajatus, että filosofisissa teksteissä esitetyt väittämät tulee käsittää ajattomiksi ja yleispäteviksi. Tästä filosofian historian tutkijat ovat äityneet kohtelevaan tutkimuskohteitaan kuin aikalaisajattelijoina. Taustalla on ajatus, että jotta historialliset ajattelijat ylipäättään voitaisiin ottaa vakavasti, heidän täytyy olettaa voivan puhutella nykyihmistä aivan yhtä lailla kuin elossa olevienkin ajattelijoiden. Ei lieneäkään sattumaa, että filosofian historioitsijat ovat tyypillisesti työskennelleet filosofian laitoksilla.

Valitettavasti vain oletus historiallisten ajattelijoiden ikiaikaisesta puhuttelevuudesta kariutuu alkuunsa, kun otetaan vakavasti käytetyn kielen historiallisesti määrittynyt luonne ja tästä nousevat monet vaikeudet.

Ei tarvitse hakea tukea kielellistä käännettä koskevasta teoreettisesta kirjallisuudesta, ei tieteen sosiologiasta, ei genealogian tai hermeneuttisen tulkintahorisontin käsitteistä. Riittää, kun koettaa kääntää ensimmäistäkään antiikin kreikan tekstiä nykysuomeksi. Mitä esimerkiksi seuraa siitä, että hyveeksi useimmiten käännetty sana *arête* tarkoittaa kreikkalaisessa kirjallisuudessa kaikinpuolista erinomaisuutta, hyvyyttä sanan siinä merkityksessä, jota nykyään kutsuttaisiin eino-matiiviseksi? Ja että vastaavasti herrasmies on *kalos kai agathos*, loistava ja erinomainen? Alasdair MacIntyren väite, että ymmärrämme usein vain hämäästi sitä moraalia koskevaa sanastoa, jonka olemme perineet yhtäältä antiikin filosofeilta, toisaalta Vanhan testamentin profetoilta, vaikuttaa perustellulta.

Jokainen käännös on tulkinta aivan kuten jokainen tulkinta on yhdenlainen käännös. Havainto ei ole mitenkään uusi vaan jo keskiajan ajattelijat kamppailivat saman ongelman kanssa, seikka, jota Borgesin novelli *Averroëksesta* ja Aristoteleen *Runousopista* mainiosti havainnollistaa. Edelleen voidaan viitata Robert Wardyn tutkimukseen jesuiitoista, jotka 1500-luvulla joutuivat pohtimaan sitä, miten selittää kiinaksi aristoteelista näkemystä olevaisesta, joka nojaa olennaisesti kategorioihin ja jälkimmäinen puolestaan indoeurooppalaiseen kielioppiin.

Yksi tapa väistää ongelma on väittää, että filosofian historia tai sen harjoittaminen eivät olekaan rinnastettavissa yleisempään aate- tai käsitehistoriaan. Filosofian historioitsijaa eivät täten kiinnostaisi menneiden ajattelijoiden käsitykset sinänsä vaan se, miten heidän ajatuksenjuoksunsa eteni – eivät käsitteiden sisällöt, vaan päättelymuodot.

Viehättääkö Platonissa sitten ajattelun liike? Tämänkö arvelen tunnistavani? Varmaan niinkin, mutta tuskin yksinomaisesti. Kyllä yhtä suuri rooli on oudon vähittäisessä tekemisessä tutuksi, samoin oudon tunnustamisessa oudoksi. Sitä paitsi: logiikkallakin on historiansa. Platonin dialektiikkaa pitää opiskella – Platonia lukemalla, mutta myös Aristotelesta ja sofistaja.

SATU MATIKAINEN

Romanian juutalaisten siirtolaisuus 1900-luvun alussa

Ennen ensimmäistä maailmansotaa Romaniasta lähti lähes satatuhatta juutalaista osana suurta muuttoliikettä Euroopasta Amerikkaan. Amerikkaan pyrkiessään juutalaiset matkustivat Euroopan halki, mikä synnytti aikalaismielikuvia hallitsemattomista siirtolaisjoukoista, jotka kenties asettautuisivat läpikulkumaihin. Ilmiö johti siirtolaisuuden syiden pohtimiseen ja muuttoliikkeen hillitsemiskeinojen etsimiseen.

■ Tarkastelen tässä artikkelissa juutalaisten joukkosiirtolaisuutta Romaniasta keskittyen 1900-luvun alkuvuosiin, jolloin siirtolaisuus oli suurimmillaan. Aluksi käydään läpi siirtolaisuustilastoja ja siirtolaisuuden kohteita. Tarkastelun pääpaino on Romanian juutalaisten siirtolaisuuden erityispiirteiden ja siirtolaisuuden syiden pohdinnassa sekä aikalaisten ehdottamien ratkaisumallien analysoinnissa. Romanian juutalaisten siirtolaisuus oli yhtäältä osa Itä-Euroopan juutalaisten joukkosiirtolaisuutta, mutta toisaalta Romanian siirtolaisuudessa oli piirteitä, jotka vaikuttivat reaktioihin läpikulkumaisissa ja lopullisissa kohteissa. Osa Romanian juutalaisista nimittäin lähti siirtolaisik-

si jalkaisin, samalla rahaa keräten, ja osa puolestaan joutui matkan varrella hyväntekeväisyyden armoille.

Tarkoituksena on nimenomaan keskittyä eurooppalaisiin reaktioihin ja jättää siirtolaisten saapuminen Amerikkaan ja heidän vastaanottonsa siellä syrjään. 1900-luvun alussa juutalaisilla ei ollut kohdemaiden asettamia esteitä maahantulolle, koska tuoloin Yhdysvallat ja muut tärkeimmät muuttokohteet ottivat rajoituksetta vastaan kaikki paitsi fyysisesti sairaimmat tulijat. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen monissa maissa käyttöön tulleet siirtolaisuuskontrol- lit eivät tuolloin vielä olleet kehittyneet.

Siirtolaisuuden taustalla vaikutti Romanian juutalaisten yhteiskunnallinen tilanne ja laillinen asema. Romaniaa pidettiin ennen ensimmäistä maailmansotaa Venäjän ohella yleisesti Euroopan häpeäpilkkuna juutalaisten oikeuksien saralla. Juutalaisten osuus väestöstä oli Euroopan suurimpia: vuoden 1899 väestönlaskennan mukaan juutalaisia oli noin 267 000 eli 4,5 % väkiluvusta.¹ Useimmat juutalaiset olivat muuttaneet Romaniaan 1800-luvun kuluessa pohjoisesta, Itävallan ja Venäjän valtakuntien alueelta. Onkin merkillepantavaa, että Romania muuttui hyvin nopeasti 1800- ja 1900-luvun vaihteessa juutalaisten muuttoliikkeen kohteesta ja siten muuttovoittoisesta maasta muuttotappiolliseksi valtioksi. Juutalaisilla ei pääsääntöisesti ollut Romanian kansalaisuutta, ja heidän elämäänsä

1. *Recensământul general al populației României 1899* (1905), București, xlv. Romanian väestötilastoja ei pidetä täysin luotettavina, mutta ne antavat kuitenkin riittävän oikeansuuntaisia tietoja juutalaisten määrästä.

rajoittivat 1800-luvun lopulla säädetyt juutalaisvastaiset lait. Osa juutalaisista voitiin laskea kuuluvan kaupunkien keskiluokkaan, mutta monet elivät hyvin vaatimattomissa oloissa. Juutalaiskysymyksestä muodostui Romanianlle vaikea sisäinen ongelma, ja tilanne sai myös kansainvälistä ulottuvuutta, kun Länsi-Euroopan juutalaiset vaativat kotimaidensa hallituksia painostamaan Romanian hallitusta kohtelemaan juutalaisia paremmin.²

Romanian juutalaisten asemasta oli periaatteessa säädetty kansainvälisoikeudellisin keinoin vuonna 1878 Euroopan suurvaltojen laatimalla Berliinin sopimuksen artiklalla 44, jossa määrättiin, että keneltäkään ei saanut evätä kansalaisoikeuksia tai poliittisia oikeuksia uskonnon perusteella.³ Romanian oli äärimmäisen vaikeaa hyväksyä sopimusartikkelia. Romania vastusti kaikkea ulkopuolista sekaantumista juutalaiskysymykseen, jota se piti puhtaasti maan sisäisenä asiana. Juutalaisten aseman parantamista vastustettiin lähinnä taloudellisten ja kansallisten syiden perusteella: Romanian kansalliset ominaispiirteet tuli turvata ja talouselämää oli suojeltava juutalaisten invaasiolta.⁴ Maa onnistui lopulta kiertämään Berliinin sopimuksen määräystä säätämällä perustuslain lisäyksen, jonka perusteella juutalainen saattoi saada Romanian kansalaisuuden erillisellä, monimutkaisella hakemuksella. Tämä täytti muodollisesti Berliinin sopimuksen vaatimukset, mutta, kuten usein huomautettiin, kansalaisuuslaki oli kuitenkin vastoin sopimuksen henkeä. Käytännössä Romanian parlamentti ei hyväksynyt kansalaisuushakemuksia, ja ainoastaan alle 2 000 juutalaista perheineen sai lain

perusteella kansalaisuuden ennen ensimmäistä maailmansotaa. Loput juutalaisista olivat maattomia muukalaisia, jotka eivät olleet enää minkään muunkaan valtion suojeluksen alaisia.⁵

Siirtolaistilastot

Vuosina 1880–1914 noin 2,5 miljoonaa Itä-Euroopan juutalaista lähti siirtolaisiksi. Juutalaisten siirtolaisuudesta ennen ensimmäistä maailmansotaa on olemassa runsaasti tutkimusta. Useimmissa käsitellään myös Romaniaa, ainakin pintapuolisesti. Romanian siirtolaisuudesta on myös olemassa melko kattavia, joskin nyt jo sangen vanhentuneita erityistutkimuksia.⁶

Juutalaisten määrä romanialaisten asuttamalla ja hallitsemilla alueilla oli noussut taiseesti 1800-luvun ajan. Tuolloinen Romania poikkesi maantieteelliseltä alueeltaan nykyisestä; kun Romania itsenäistyi vuonna 1877, alue kattoi vain Moldavian ja Valakian vanhat ruhtinaskunnat. Suuri Transilvanian alue oli puolestaan Itävalta-Unkarin alaisuudessa. Tuleekin muistaa, että tässä esitetyt tilastot ja luvut koskevat vain tätä ns. Vanhaa Kuningaskuntaa, johon ei kuulunut Transilvania. Vuonna 1899, kun Romaniassa asui yhteensä noin 267 000 juutalaista, heistä lähes 200 000 asui Moldavian alueella, siis Vanhan Kuningaskunnan pohjois- ja koillisosissa. Useimmat juutalaiset elivät kaupungeissa ja muodostivat jopa väestön enemmistön muutamissa moldavialaisissa kaupungeissa. Puolet Moldavian tärkeimmän kaupungin Iaşin asukkaista oli juutalaisia. Valakian ruhtinaskunnan puolella maan pääkaupunki Bukarest oli tärkein juutalaiskeskus.⁷

2. Romanian juutalaisten historiasta ennen ensimmäistä maailmansotaa, ks. esim. Carol Iancu (1978) *Les Juifs en Roumanie 1866–1919: De l'exclusion à l'émancipation*, Aix-en-Provence: Université de Provence.

3. Berliinin sopimuksen teksti, teoksessa Fred Israel (toim.) (1969) *Major Peace Treaties of Modern History 1648–1967, vol. 2*, New York, 975–997.

4. Romanian antisemitismistä ennen ensimmäistä maailmansotaa ks. William O. Oldson (1991) *A Providential Anti-Semitism: Nationalism and Polity in Nineteenth-Century Romania*, Memoirs of the American Philosophical Society 193, Philadelphia: American Philosophical Society.

5. Kansalaisuuskyymyksestä ks. Satu Matikainen (2006) *Great Britain, British Jews, and the International Protection of Romanian Jews, 1900–1914: A Study of Jewish Diplomacy and Minority Rights*, Jyväskylän Studies in Humanities 56, Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 178–181.

6. Joseph Kissman (1947–1948), 'The Immigration of Rumanian Jews up to 1914', *YIVO Annual of Jewish Social Sciences* 2–3; Zosa Szajkowski (1951) 'Jewish Emigration Policy in the Period of the Rumanian Exodus', *Jewish Social Studies* 13:1.

7. *Recensământul general al populației României* (1905) xlv–xlvi.

Vuosisadan vaihteen jälkeen siirtolaisuus vaikutti sekä juutalaisten absoluuttiseen että suhteelliseen määrään Romaniassa. Vuoteen 1912 mennessä juutalaisten määrä laski virallisen tilaston mukaan hieman; vuoden 1912 väestötilastot ilmoittivat juutalaisten määräksi 241 000. Valtaväestön määrä oli kuitenkin samaan aikaan kasvanut nopeasti, joten juutalaisten osuus kokonaisväkiluvusta oli enää 3,3 %.⁸

Romanian juutalaisten massamuutto alkoi varsinaisesti vuoden 1899 kuluessa ja näkyväksi ilmiöksi se nousi seuraavana vuonna. Aiemmin muuttoliike oli ollut vähäistä (1870-luvulta alkaen yleensä vain muutamia satoja henkilöitä vuosittain), joten asia ei ollut herättänyt erityistä huomiota ulkomaille tai Romanian sisällä. Olosuhteet muuttivat kuitenkin ratkaisevasti vuosisadan vaihteessa, kun Romanian talouslama yhdistettynä juutalaisvastaisen lainsäädännön kokonaisvaikutuksiin saattoi monet vähävaraiset juutalaiset mahdollomaan tilanteeseen. Siirtolaisuudesta tuli houkutteleva vaihtoehto. Suosituin määränpää oli Yhdysvallat, mutta muuallekin muutettiin: Kanadaan, Australiaan, Etelä-Afrikkaan, Palestiinaan ja Länsi-Eurooppaan.

Romaniasta lähteneiden juutalaissiirtolaisten määrästä vallitsee tutkijoiden keskuudessa jonkinmoinen yksimielisyys, vaikka myös valtavirrasta poikkeavia lukuja on esitetty. Yhdysvaltain siirtolaistilastojen mukaan maahan saapui vuosina 1881–1914 noin 75 000 Romanian juutalaista.⁹ Tämän lisäksi laskuihin mukaan tulevat siis ne, jotka matkustivat muualle kuin Yhdysvaltoihin. Romanian juutalaissiirtolaisten kokonaismäärän ylärajana voidaan pitää noin sataa tuhatta edellä mainittuna ajanjaksona.¹⁰

Vuodet 1899–1904 olivat Romanian juutalaisten maastamuuton huippukautta, ja tutkijoiden huomio on usein keskittynyt nimenomaan tähän vaiheeseen. Juutalaisjärjestö Alliance Israélite Universellen keräämiin tilastoihin perustuen Carol Iancu on esittänyt, että lähes 42 000 juutalaista lähti Romaniasta noiden vuosien aikana. Suunnilleen samaan lukumäärään on päätyntä Zosa Szajkowski: siirtolaisten määrä oli lä-

hes 43 000 kyseisinä vuosina. Ehdoton huippuvuosi oli 1900, jolloin lähes 17 000 juutalaista poistui maasta. Seuraavaksi vilkkaain vuosi oli 1902, jolloin lähes 9 000 lähti siirtolaisiksi. Vuoden 1904 jälkeen siirtolaisuusvirrat alkoivat ehtyä, vaikka vuosittainen määrä olikin tuhannesta neljään tuhanteen. Szajkowski, joka kirjoitti Romanian juutalaisten siirtolaisuutta käsittelevät teoksensa jo 1950-luvulla, on huomauttanut, että luotettavien tilastojen laatiminen juutalaisten siirtolaisuudesta on hyvin hankalaa. Szajkowski mielestä luvut ovat itse asiassa suurempia kuin tilastoissa näkyvät numerot. Syyksi hän on esittänyt puuttuvia passeja ja niiden myötä puuttumista lähtötilastoista sekä toisaalta romanialaisten viranomaisten yrityksiä saada luvut vaikuttamaan pienemmiltä.¹¹

Iancu ja Szajkowski ovat olleet kiinnostuneita Romaniasta lähteneiden määrästä. Toinen keino selvittää juutalaissiirtolaisten määrää on tarkastella tärkeimpien kohdemaiden saapumistilastoja. Samuel Josephin ja Joseph Kissmanin jo klassikon asemaan nousseissa juutalaissiirtolaisuuden tutkimuksissa tarkastellaan Yhdysvaltoihin saapuneiden siirtolaisten määrää. Joseph Kissmanin mukaan Romaniasta Yhdysvaltoihin saapuneiden juutalaisten määrä oli noin 36 000 vuosina 1899–1904. Suurimmillaan määrä oli vuonna 1903, jolloin noin 8 500 juutalaista saapui maahan. Kissman esittää, että kaiken kaikkiaan 75 000 Romanian juutalaista saapui Yhdysvaltoihin vuosien 1881–1914 aikana. Suurin osa Romaniasta tulleista siirtolaisista, 90 %, oli juutalaisia.¹²

Lähtömaassa ja kohdemaassa tilastoidut määrät eivät korreloi keskenään kovin tarkasti, esimerkiksi siitä syystä, että siirtolaiset eivät aina saapuneet Yhdysvaltoihin samana vuonna kuin olivat lähteneet Romaniasta.

8. *Buletinul Statistic al României* (1921) seria 4, 16: 6–7, București, 6, 49, 52.

9. Kissman (1947–1948) 176–178.

10. Suurimpia lukuja (103 000) on esittänyt esim. Dan Cohn-Sherbok (1996) *Atlas of Jewish History*, London: Routledge, 163.

11. Iancu (1978) 260; Szajkowski (1951) 56.

12. Kissman (1947–1948) 176–178.

Vuonna 1900 Romaniasta lähtenyt henkilö saapui Yhdysvaltoihin kenties vasta vuonna 1901 oleskeltuaan välillä tilapäisesti vaikkapa Britanniassa. Tutkijat ovatkin myöntäneet, että kauttakulkusiirtolaisuus oli tilastoinnin kannalta suuri ongelma. Nimittäin jos siirtolainen oli asunut jonkin aikaa Britanniassa tai Kanadassa, jotka olivat tyypillisiä kauttakulkukohteita, hänet saatettiin Yhdysvalloissa laskea näistä maista saapuneiden joukkoon, eikä alkuperämaa Romania siten näkynyt lainkaan tilastoissa. Monet olivat jopa oleskelleet ensin Britanniassa, sitten Kanadassa ja vasta kolmanneksi ajautuneet Yhdysvaltoihin.¹³ Suurin osa Romanian juutalaissiirtolaisista päätyi kuitenkin lopulta Yhdysvaltoihin. Esimerkiksi Britanniaan jäi pysyvästi vain noin 5 000 Romanian juutalaista.¹⁴

Siirtolaisuuden hämmästyttäviä piirteitä

Vuonna 1900 eurooppalainen lehdistö kirjoitteli ahkerasti Romanian juutalaisten siirtolaisuudesta. Suurimpana syynä tähän kiinnostukseen oli siirtolaisuuteen liittynyt sensaatiomainen piirre; tuhansia Romanian juutalaisia lähti marssimaan jalkaisin kohti Itävalta-Unkaria tarkoituksenaan kulkea koko Euroopan läpi länsieurooppalaisiin satamakaupunkeihin, joista sitten noustaisiin Amerikkaan purjehtiviin laivoihin. Ilmiötä kuvaamaan käytettiin yleisesti jiddishinkielistä sanaa *fusgeyers* (kävelijät, vaeltajat).¹⁵

Kävelijäliike alkoi keväällä 1899, kun ensimmäiset ryhmät lähtivät Moldaviasta ja Bukarestista kohti Länsi-Euroopan satamia. Kävelijäjoukot muodostuivat yleensä nuorista työmiehistä, jotka olivat olleet lähtöpaikkakunnallaan saman synagogan jäseniä. Heidän ideologiaansa on hankala määritellä, mutta yleisesti ottaen he korostivat rooliaan työläisjuutalaisina, jotka pyrkivät eteenpäin ja tähtäsivät mahdollisten elin-

olojensa parantamiseen siirtolaisuuden avulla, kuitenkin ilman varsinaista sosialistista aatesisältöä. He pitivät siirtolaisiksi lähtemistä ainoana mahdollisuutena saavuttaa ihmisarvoinen ja vapaa elämä. Ryhmän koko oli yleensä satakunta henkeä, joskus kaksi tai kolmekin sataa. Matkan varrella kävelijät keräsivät rahaa laulaen, esittäen pieniä näytelmiä ja jakaen lentolehtisiä. He saivat apua ja yösijan sekä juutalaisilta että valtaväestöltä niillä paikkakunnilla, joiden läpi he kulkivat – tosin monet myös suhtautuivat heihin kielteisesti. Toiminta ei ollut varsinaista kerjäämistä, eivätkä kävelijät itse tai ulkopuoliset havainnoitsijat sitä kerjäämiseksi yleensä tulkinneetkaan. Ensimmäiset kävelijäryhmät olivat varsin hyvin organisoituneita ja idealistisia, ja joillain ryhmillä oli jopa yhtenäinen univormu. Pian mukaan liittyi kaikenlaista väkeä, myös sellaista joka oli fyysiseltä kunnoltaan liian heikkoa pitkään kävelymatkaan.¹⁶

Jill Culiner on jäljitellyt kävelijöiden matkaa Romaniasta aina Kanadaan saakka matkakirjaa ja historiantutkimusta yhdistelevässä teoksessaan, jossa todetaan, että merkkejä ja muistoja kävelijöistä on sadan vuoden jälkeen varsin hankala löytää. Culiner käveli Romanian läpi vuonna 2001 Jacob Finkelstein -nimisen alkuperäisen kävelijän jalanjäljissä. Finkelstein lähti Romaniasta vuonna 1900. Hänen omaelämäkerrallinen kertomuksensa matkan vaiheista ilmestyi vuonna 1945, ja tämä jiddishinkielinen lähde muodostaakin Culinerin teoksen rakenteellisen ja temaattisen selkärangan.¹⁷

On muistettava, että kävelijät muodostivat vain vähemmistön Romanian juutalaissiirtolaisista, sillä suurin osa siirtolaisista matkusti alusta pitäen junalla tai laivalla. Kävelijöiden osuus oli Joseph Kissmanin arvioiden mukaan ”muutama tuhat”.¹⁸ Kävelijät saivat kuitenkin suhteettoman runsaasti huomiota aikalaiskeskustelussa. Toisaalta kävelijätkin matkasivat jalkaisin pää-

13. Samuel Joseph (1914) *Jewish Immigration to the United States from 1881 to 1910*, New York: Columbia University Press, 93–95, 167.

14. Matikainen (2006) 93–94. Tilastointitavat estävät tarkan ja luotettavan tiedon saamisen tästä asiasta.

15. Kissman (1947–48) 163–166.

16. Jill Culiner (2004) *Finding Home: In the Footsteps of the Jewish Fusgeyers*, Toronto: Sumach Press, 20–23; Kissman (1947–48) 163–166.

17. Culiner (2004) erityisesti 24–25 Finkelsteinin kirjoituksen luonteesta.

18. Kissman (1947–48) 165.

osin vain Romanian alueella ja nousivat myöhemmin juniin. Sekä kävelijät että muut kohtasivat vaikeuksia matkallaan Euroopan halki. Monilla loppuivat rahat, minkä jälkeen matkalaiset joutuivat reitin varrella asuvien uskonveljiensä armoille ja hyvän- tekeväisyyden kohteeksi.¹⁹

Vakavat ongelmat alkoivat joidenkin kohdalla jo Romanian ja Itävalta-Unkarin rajalla – mikäli siirtolainen oli päässyt edes sinne asti. Unkarilaisviranomaiset eivät ajoittain sallineet maahantuloa tai edellyttivät, että matkaajat eivät poistuneet lainkaan junasta unkarilaisten hallinnoimilla alueilla. Ne, jotka olivat syystä tai toisesta käännetytty tai painostettu palaamaan Itävalta-Unkarin alueelta, saattoivat leiriytyä rajalle. He eivät uskaltaneet tai halunneet palata Romaniaan tai romanialaiset viranomaiset eivät päästäneet heitä palaamaan vedoten siihen, että siirtolaisille myönnetty matkustusasiakirjat sallivat vain Romaniasta poistumisen ilman paluumahdollisuutta.²⁰

Osa siirtolaisista suuntasi lännen sijasta itään tai etelään. Oma lukunsa oli sionistinen muuttoliike Palestiinaan, mutta se ei 1900-luvun alun Romanian siirtolaisuuden yhteydessä herättänyt juuri mitään huomiota. Palestiinaan muutto oli tuossa vaiheessa ylipäätään vähäistä. Sionistisessa liikkeessä oli vaikeita sisäisiä ristiriitoja, kun osa sionisteista hyväksyi juutalaiseksi kansankodiksi ainoastaan Palestiinan ja osa oli halukas harkitsemaan muitakin vaihtoehtoja. Epäonnistuneet maanviljelysprojektit Anatoliassa ja Kyproksella puolestaan olivat dramaattisia tapahtumasarjoja, joissa siirtolaisten kohtalona oli ennen pitkää paluu takaisin Romaniaan. Esimerkiksi Kyproksella kyse oli idealistisesta asutushankkeesta, jota ajoi Saksan juutalainen Davis Trietsch. Hän houkutteli Romanian juutalaisia mukaan hankkeeseen, mutta tilanne riistäytyi hallinnasta, kun siirtolaiset alkoivatkin tehdä omia suunnitelmiaan. Alus, jossa oli 250 Romanian juutalaista, käännettiin Kyprokselta vuonna 1900. Viranomaiset epäilivät tulokkaiden olevan varattomia ja kykenemättömiä elättämään itseään, eikä Trietsch suostunut ottamaan heistä vastuuta.²¹

Kun siirtolaiset, usein rahattomina, saapuivat Wieniin asti, matkassa alkoi uusi vaihe: he kohtasivat läntisiä juutalaisyhteisöjä, joilla oli oma sanansa sanottavana matkalaisten kohtalosta. Siirtolaiset matkustivat Itävallan ja Saksan läpi satamakaupunkeihin kuten Hampuriin, Rotterdamiin ja Breмениin. Sieltä he nousivat laivoihin, jotka veivät heidät joko suoraan Amerikkaan tai – useammassa tapauksessa – ensin Englantiin, josta matka jatkui välittömästi tai myöhemmin toisella laivalla Amerikkaan. Englannin kautta matkustaminen oli halvempaa laivayhtiöiden hinnoittelukäytäntöjen vuoksi.²²

Siirtolaisuuden saama julkisuus lisääntyi, ja huhut länteen vyöryvistä siirtolaisjoukoista levisivät ja herättivät levottomuutta juutalaisyhteisöjen keskuudessa. Saksan ja Itävallan lehdistössä kirjoitettiin ilmiöstä ja uutiset levisivät länteen päin, kun esimerkiksi englantilaiset lehdet lainasivat saksalaisten lehtien kirjoituksia.²³ Lehdet myös laajensivat kirjoitteluaan puhtaasti siirtolaisuuteen liittyvistä asioista Romanian juutalaisten kokonaistilanteeseen. Käsittelyn alla oli niin juutalaisvastainen lainsäädäntö kuin Romanian taloudellinen tilanne ja sitä myöten siirtolaisuuden taustatekijät.

Tulkintoja siirtolaisuuden syistä

Romanian juutalaisten siirtolaisuuden syistä esiintyi erimielisyyksiä heti siirtolaisuuden käynnistyttyä, ja tulkintakiistat ovat ainakin jossain määrin jatkuneet myös historiantutkimuksessa. Aikalaisille oleellinen kysymys oli, kumpaa syytä voitiin pitää ensisijaisena, Romanian hallituksen harjoittamaa sortopoliittikkaa vai lamasta johtunutta taloudellista ahdinkoa. Juutalaisten oma tulkinta korosti juutalaisvastaisen lainsäädännön ja antisemitismin roolia, vaikka myönsikin talousvaikeuksien olemassaolon. Juutalaisvastai-

19. *Jewish Chronicle (JC)* 3.8.1900.

20. *JC* 3.8.1900.

21. *JC* 14.9.1900 ja 12.10.1900; Matikainen (2006) 68–70.

22. Lloyd P. Gartner (1973) *The Jewish Immigrant in England 1870-1914*, London: Simon Publications, 31–36.

23. *Frankfurter Zeitung* 7.7.1900; *Neue Freie Presse* 8.7.1900; *The Times* 23.7.1900.

nessa, pääosin Romanian hallituksen kannattamassa, tulkinnaissa painotettiin talouslamaa ja juutalaisten nopeaa väestönkasvua, mutta myös syytettiin kansainvälisiä juutalaisjärjestöjä siirtolaisuuteen yllyttämisestä. Historiantutkimuksessa on nostettu selkeämmin esille Romanian juutalaisyhteisön rakenteelliset tekijät, väestönkasvu ja keskittyminen harvoille urbaaneille ammattialoille.²⁴ Tätä kautta syyt on liitetty laajempaan kontekstiin, Itä-Euroopan juutalaisyhteisöjen demografiseen kokonaistilanteeseen, joka vaikutti siirtolaisuuden syntyyn ja määrään muissakin maissa kuin Romaniassa.

Carol Iancu on jakanut siirtolaisuuden syyt sisäisiin ja ulkoisiin syihin. Sisäiset syyt, kuten väestön rakenne, keskittyminen kaupunkeihin ja sionismin vaikutus, juonsivat juurensa juutalaisyhteisön sisältä. Ulkoiset tekijät puolestaan liittyivät romanialaiseen yhteiskuntaan. Iancu näkeekin nämä ulkoiset tekijät, kuten juutalaisvastaisen lainsäädännön ja antisemitismin, ensisijaisina.²⁵

Kaikki havainnoitsijat ja tutkijat ovat kuitenkin olleet yhtä mieltä siitä, että Romaniassa vuonna 1899 alkanut taloudellinen kriisi vaikutti siirtolaisuuden määrän jyrkkään nousuun. Kuivuus oli vienyt sadon, ja maataloustuotteiden viennistä riippuvainen Romania ajautui vaikeisiin talousongelmiin. Ongelmat olivat tosin kasautuneet jo useiden vuosien ajan, kun valtio oli velkaantunut saksalaisille ja ranskalaisille pankeille. Paljon spekulointia herätti se seikka, että kyseiset pankkiiriliikkeet olivat suurelta osin juutalaisten omistamia ja johtamia: painostaisivatko pankit Romaniaa muuttamaan juutalaispolitiikkaa myönteisempään suuntaan?²⁶ Pankkien juutalaiskytkökset eivät lopulta vaikuttaneet käytännössä.

Juutalaisjärjestöjen tarjoama selitysmalli korosti Romanian yhteiskunnan juutalaisvastaisuutta siirtolaisuuden keskeisenä taustatekijänä. Romanianlaisen valtaväestön puuttuminen siirtolaisuuden joukosta tuntui tukevan tätä tulkintaa. Tulkinta korosti antisemitististä ilmapiiriä, juutalaisvastaista lainsäädäntöä ja yleisesti ottaen Romanian viranomaisten asennetta. American Jewish Yearbook -vuosikirjassa julkaistussa laajassa Romanian juutalaisia koskevassa kirjoituksessaan Elias Schwarzfild kuvaili Romaniaa ”helvetilliseksi maaksi” juutalaisten kannalta. Siirtolaisuus oli siten Romanian juutalaisten ainoa pakotie toivottomasta tilanteesta.²⁷ Britannian juutalaisten järjestö Anglo-Jewish Association esitti tyypillisen näkemyksen juutalaisten asemasta Romaniassa:

”Tiukasti kudotussa säädösten ja määräysten verkossa on tuskin jäljellä enää yhtään porsaanreikää, jonka kautta juutalaiset voisivat ansaita elantonsa rehellisesti ja rauhassa... Täytyy muistaa, että jokainen vuosi tuo aina lisää rajoituksia. Nimenomaan tämä jatkuvasti lisääntyvien lakien ja sääntöjen kumulatiivinen vaikutus tekee Romanian juutalaisten tilanteesta sietämättömää kurjuutta, jolle ei ole vertaa juutalaisen rodun modernissa eikä keskiaikaisessa historiassa”²⁸

Säälittelevästä sävystä huolimatta Anglo-Jewish Associationin arvio tilanteesta oli oikeansuuntainen: Romanian juutalaisvastainen lainsäädäntö kattoi kaikki elämän alueet talouselämästä ja ammatinharjoittamisesta koulutukseen ja poliittisiin oikeuksiin. Lainsäädäntö ei nimellisesti ollut juutalaisvastaista, vaan suuntautui ”ulkomaalaisia” vastaan ja suosi ”romanialaisia”, ”Romanian kansalaisia” ja ”kristittyjä”. Koska

24. Lloyd P. Gartner (1984) *The Great Jewish Migration 1881-1914: Myths and Realities*. Cape Town: Kaplan Centre Papers 1984, 4; Matikainen (2006) 61–66.

25. Carol Iancu (1981) 'L'emigration des juifs roumains dans la correspondance diplomatique française, 1900–1902', *Proceedings of the Seventh World Congress of Jewish Studies*, Jerusalem, 251.

26. *The Roumanian Bulletin* 11.7.1902. Tämä *Jewish Chronicle*n liitteenä julkaistu muutaman kerran ilmes-

tynt pampfletti keskittyi yksinomaan Romanian vastaiseen kampanjointiin.

27. Elias Schwarzfild (1901) 'The Situation of the Jews in Roumania since the Treaty of Berlin 1878', *The American Jewish Year Book* 5662, Philadelphia: The Jewish Publication Society of America, 85–86. Internet-osoitteessa: http://www.ajcarchives.org/AJC_DATA/Files/1901_1902_2_Formatter.pdf, luettu 30.3.2009.

28. The Anglo-Jewish Association (1911) *Annual Report 1910–1911*, London, 15–17.

suurin osa maassa asuvista juutalaisista ei ollut Romanian kansalaisia, lainsäädäntö koski käytännössä heitä. Juutalaisia voitiin esimerkiksi ajoittain karkottaa maaseudulta kaupunkiin sillä perusteella, että ulkomaalaiset eivät saaneet asua maaseudulla. Tämä ilmiö kasvatti kaupunkien juutalaisyhteisöjen liikaväestöä ja edisti tietyille ammattialoille keskittymistä. Suurin osa lainsäädännöstä oli laadittu 1880- ja 1890-luvulla, eikä 1900-luvun puolella enää ilmestynyt mitään uutta ja mullistavaa. Poikkeuksena tähän oli vuoden 1902 käsityöläislaki, joka liittyi tiiviisti myös siirtolaisuuskysymykseen.²⁹

Käsityöläislain tarkoituksena oli yhdenmukaistaa käsityöläisten lupakäytäntöjä. Juutalaisten kannalta oleellinen pykälä koski vastavuoroisuusperiaatetta: ulkomaiset käsityöläiset saivat ammattiluvan vain jos heidän kotimaissaan myönnettiin lupia romanialaisille käsityöläisille samoin ehdoin.³⁰ Romaniassa asuvat juutalaiset eivät tietenkään voineet osoittaa kotimaidensa käytäntöiden vastavuoroisuutta, koska he eivät olleet minkään maan kansalaisia. Kun laki hyväksyttiin Romanian parlamentissa maaliskuussa 1902, se herätti Länsi-Euroopassa ja Yhdysvalloissa huolta siirtolaisuuden lisääntymisestä. Vuosi 1902 olikin verraten vilkas muuttovuosi, mutta muuton lisääntyminen voidaan panna pikemmin lakia koskevien pelkojen kuin lain varsinaisten vaikutusten tiliin. Juutalaisjärjestöjen täytyi seuraavana vuonna myöntää, että lakia ei ollut sovellettu juutalaisia vastaan, ja juutalaiset saivat harjoittaa käsityöammatteja rauhassa.³¹

Eliyahu Feldman on analysoinut siirtolaisten omia näkemyksiä lähtönsä syistä rabbi Moses Gasterin arkistoon³² sisältyvien siirtolaiskirjeiden perusteella. Nämä kirjeet on enimmäkseen lähetetty kokonaisten kavelijäryhmien nimissä, mutta osa on yksittäisten henkilöiden lähettämiä, yleensä jo ennen Romaniasta lähtöä. Feldmanin mukaan kirjeistä esille tulevat siirtolaisuuden motiivit voidaan jakaa kahteen pääluokkaan, taloudellisiin syihin ja poliittisiin perusteluihin. Suurin osa kirjoittajista korosti Romanian viranomaisten juutalaisvastaista

politiikkaa, ja taloudelliset syyt näyttäytyivät toissijaisina.³³ Myös juutalaisvastaiset mellakat, joita esiintyi aivan 1800-luvun viimeisinä vuosina, vaikuttivat siirtolaisten omien kertomusten perusteella lähtöpäätökseen.³⁴

Romanialaiset aikalaisnäkemykset korostivat kansainvälisten juutalaisjärjestöjen roolia siirtolaisuuden edistämässä ja siirtolaisten houkuttelemisessa. Syyllisiksi nimettiin esimerkiksi Alliance Israélite Universelle ja varakkaat ulkomaiset juutalaiset. Romanialaiset liittivät tämän maan taloudelliseen tilanteeseen: juutalaisjärjestöt hyökkäsivät Romaniaa vastaan tarkoituksella juuri kun Romania oli talousvaikeuksissa. Siirtolaisuus ja sen saama huomio siis näyttivät Romanian kielteisessä valossa, mikä lisäsi sen lainaongelmia saksalaisten pankkien kanssa, varsinkin kun pankkiirit olivat juutalaisia. Romanian hallitus ryhtyi vastaiskuun syöttämällä artikkeleja ulkomaisiin lehtiin.³⁵ Toisin kuin romanialaiset väittivät, Alliance Israélite ei kuitenkaan rohkaissut siirtolaisuutta – päinvastoin, kuten jäljempänä tulee ilmi. Merkilläpantavaa kuitenkin on, että eurooppalaisissa sanomalehdissä julkaistiin sekä juutalaisille myönteisiä että romanialaismielisiä kirjoituksia, jotka esittivät kilpailevia tulkintoja siirtolaisuuden syistä ja merkityksestä.

29. Edmond Sincerus (1901) *Les juifs en Roumanie: Depuis le Traite de Berlin jusqu'à ce jour: les lois et leurs consequences*, Londres: Macmillan, kokoa kattavasti juutalaisvastaisen lainsäädännön. Sincerus oli Elias Schwarzfeldin pseudonyymi. Ks. myös Matikainen (2006) 45–50.

30. *Monitorul Oficial*, 5/18.3.1902. Tämä oli Romanian valtion virallinen lehti.

31. Metropolitan Archives, London, Archives of the Board of Deputies of British Jews (BDBJ), ACC 3121/C11/1, Conjoint Committeeen kokouspöytäkirja, 4.2.1903.

32. Romanialaissyntyisen, Britanniassa asuneen Gasterin arkistoa säilytetään University Collegen käsikirjoituskokoelmassa Lontoossa.

33. Eliyahu Feldman (1980) 'A Batch of Letters from Prospective Jewish Emigrants from Roumania, 1900', *Michael: On the History of the Jews in the Diaspora* 6, 63–67.

34. Culiner (2004) 50. Culiner lainaa Jacob Finkelsteinin kertomusta.

35. National Archives, London, Records of the Foreign Office, FO 104/143/65, Kennedy Salisburyille 18.8.1900; Szajkowski (1951), 55.

Useimmat puolueettomuutta tavoittelevat aikalaishavainnoitsijat löysivät monisyisiä tekijöitä siirtolaisuuden taustalta. Puolueettomista havainnoitsijoista on usein mainittu Romaniassa oleskelleet ulkomaiset diplomaatit. Vaikka heitä ei lähdekriittisesti voida pitää täysin neutraaleina – on selvästi havaittavissa, että esimerkiksi Romanian juutalaisia koskevia asenteita oli tullut Romanian viranomaisten kautta – heidän arvioissaan oli kuitenkin selkeä pyrkimys tarkastella asiaa kaikki näkökohdat punnitellen.

Brittidiplomaatit korostivat taloudellisia syitä: katovuotta, finanssikriisiä sekä niiden aiheuttamia pienyrittäjien ja käsityöläisten vaikeuksia. Juutalaisyhteisöjen sisäisellä rakenteella oli myös osansa; juutalaiset olivat keskittyneet liikaa juuri niihin ammatteihin, jotka olivat kärsineet lamasta eniten. Juutalaisvastaisilla mellakoilla ei ollut osuutta, koska siirtolaisuus ei ollut alkanut välittömästi mellakoiden jälkeen – mutta täytyy muistaa, kuten Jill Culinerinkin lainaamat siirtolaiset kertoivat, että mellakat vahvistivat lähtöpäätöstä, vaikka ne eivät olisikaan johtaneet välittömään maastamuuttoon. Jotkut brittidiplomaatit vähätelivät yleisen antisemitistisen ilmapiirin merkitystä. Samoin kuin romanialaisissa arvioissa, ulkomaisten juutalaisten rooli siirtolaisuuden yllättäjinä mainittiin, mutta nyt syyllisiä olivat ”sionistit”.³⁶ Myös ranskalaiset diplomaatit pitivät talouskriisiä ja siitä johtuneita pienyrittäjien ongelmia ensisijaisina syinä. Juutalaisvastainen lainsäädäntö ja antisemitismi vaikuttivat myös, ja sionismi edisti muutto-liikettä.³⁷

Sionismin rooli oli aikalaisten tulkinnoissa hyvin epäselvä. Toki osa siirtolaisista oli sionisteja, mutta nämä pyrkivät yleensä muuttamaan Palestiinaan tai ainakin johonkin sillanpääasemaan lähelle Palestiinaa, kuten aiemmin mainitulle Kyprokselle. Toiset siirtolaiset taas näyttivät yhdistäneen sionismin kaikkeen muuttoliikkeeseen. Esimerkiksi Lontooseen saapuessaan jotkut siirtolaiset ilmoittivat, että sionistit olivat houkutteleet heidät matkaan. Tämän sionistit kiistivät heti jyrkästi: he eivät missään tapauksessa kannattaneet järjestäytymätön-

tä siirtolaisuutta Britanniaan ja Amerikkaan.³⁸

Lloyd P. Gartner on korostanut, että Itä-Euroopan juutalaissiirtolaisuus ei johtunut yksinomaan juutalaisvainoista. Vainoilla ja mellakoilla oli toki osuutensa, erityisesti Venäjällä, mutta suhteellisesti eniten juutalaisia lähti kuitenkin siirtolaisiksi Itävalta-Unkarin itäosista, Galitsiasta, jossa juutalaiset olivat muodollisesti tasa-arvoisia muun väestön kanssa. Gartnerin mielestä väestölliset ja taloudelliset syyt olivat pääsyy siirtolaisuuteen, niin Romaniassa kuin muualla Itä-Euroopassa. Väestönkasvu oli nopeaa, perinteiset juutalaisten ammatit taantuivat ja juutalaiset kohtasivat aiempaa enemmän valtaväestön taloudellista kilpailua. Ammatitirakenne oli jäykkä ja keskittyi pikkukauppaan ja käsityöhön. Juutalainen väestö oli nuorta, mutta nuorille ei ollut työtä. Lisäksi viranomaisten asettamat rajoitukset juutalaisten asumiselle ja ammatinharjoittamiselle vaikeuttivat ammattitilannetta entisestään. Toisaalta Gartner korostaa Amerikan veto-voimaa, ja mahdollisuutta muuttaa sinne ilman rajoituksia ja siedettävien kustannuksien.³⁹ Amerikan vetovoima unohtui usein aikalaiskeskusteluissa, ja pohdinta kohdistui lähtömaassa vaikuttaviin syihin. Vaikka muutamat havainnoitsijat muistivat mainita myös Amerikan mantereen houkutukset, niiden merkitystä ei välttämättä tunnustettu.

Mitä siirtolaisille pitäisi tehdä?

Romaniasta lähteneiden siirtolaisten matkan varrella sijainneiden kaupunkien varakkaat juutalaisyhteisöt esimerkiksi Wienissä, Rotterdamissa ja Lontoossa vaikuttivat mielipiteillään koko ongelman ratkaisumalleihin. Esille nousi kolme toimintalinjaa: hätäratkaisujen löytäminen jo matkalla olevien siirtolaisten ongelmiin, siirtolaisuuden organisointi tulevien ongelmien ehkäisemiseksi sekä perimmäisiin syihin, eli Romanian viralliseen politiikkaan puuttuminen.

36. FO 104/143/57, Browne Salisburyille, 7.8.1900; FO 104/144/92, Kennedy Salisburyille, 31.10.1900.

37. Iancu (1981) 262–263.

38. *JC* 15.6.1900 ja 29.6.1900.

39. Gartner (1984) 1–4.

Kysymys laajeni siten pelkästä siirtolaisuuskysymyksestä kattamaan Romanian juutalaisten tilanteen kokonaisuudessaan; siirtolaisongelmien ratkomisen lisäksi länsieurooppalaiset juutalaisjärjestöt ja -johtajat ryhtyivät kampanjoimaan Romanian juutalaisten aseman parantamiseksi.

Välitöntä huomiota vaati niiden juutalaisten kohtalo, jotka olivat jääneet eurooppalaiseen suurkaupunkeihin köyhäinavun varaan, eivätkä pystyneet palaamaan kotiin tai jatkamaan matkaansa omin neuvoin. Näille annettiin tilapäistä majoitusta ja ruokaa, mutta riippuvaisuus hyväntekeväisyydestä ei useimpien kohdalla muodostunut kovin pitkäaikaiseksi. Lontoon juutalaiset esimerkiksi kritisoivat mannereurooppalaisia juutalaisyhteisöjä liian avokätisestä avun jakamisesta mikä oli omiaan kiihdyttämään muuttoliikettä. Asenteiden jyrkkyyks vaihtelikin jonkin verran eri kaupunkien ja maiden juutalaisyhteisöjen välillä. Siirtolaisten käyttäytymistä seurattiin huolestuneina ja esimerkiksi kadulla nukkumista vastustettiin jyrkästi. Yksin matkustaneet miehet, jotka olivat jättäneet perheensä Romaniaan, saivat erityisesti osakseen juutalaisjärjestöjen paheksuntaa.⁴⁰ Romanian juutalaisten siirtolaisten keskuudessa naisten ja lasten osuus oli itse asiassa verraten suuri; vuosina 1899–1904 se oli noin 30 %.⁴¹ Tämä sivuutettiin yleensä aikalaiseskustelussa, ja keskityttiin yksin matkustavien miesten aiheuttamiin ongelmiin.

Juutalaisjärjestöjen välittömänä tavoitteena oli joko palauttaa siirtolaiset takaisin lähtömaahan Romaniaan tai lähettää heidät hyvässä järjestyksessä kohti Amerikkaa. Yhtenä vaihtoehtona Amerikan mantereella oli Kanada, jossa Jewish Colonization Association -järjestöllä oli jokseenkin epäonnisia maanviljelyshankkeita.⁴² Vuonna 1900, suurimman siirtolaisaallon aikana, monet siirtolaiset haaveilivatkin Kanadaan asettumisesta. Suunnitelmat eivät tuntuneet kovin realistisilta, varsinkin kun useimmilla siirtolaisilla ei ollut mitään kokemusta maanviljelystä. Lontoolainen hyväntekeväisyysjärjestö Jewish Board of Guardians kommentoi, että Romanian juutalaisten oli järjetöntä kuvitella Kanadan voivan vastaanottaa ra-

jattoman määrän kaikenlaisia siirtolaisia.⁴³ Eurooppalaiset juutalaisjärjestöt siis lähettivät siirtolaisia Kanadaan, mutta toisaalta ne myös ymmärsivät, että maanviljelysyhteisöt eivät tulisi menestymään.

Siirtolaisille korostettiin, ettei heidän kannattanut jäädä Länsi-Eurooppaan. Christiane Reinecke on kutsunut juutalaisjärjestöjen toimintaa ”vapaaehtoiseksi siirtolaiskontrolliksi”. Valtion puuttumista asiaan ei toivottu, vaan juutalaiset halusivat huolehtia asiasta omin keinoin.⁴⁴ Mutta myös viralliset tahot reagoivat Romanian juutalaisten siirtolaisuuteen – ainakin epäsuorasti. Romanian juutalaisten siirtolaisuus oli osa suurta Itä-Euroopan juutalaisiirtolaisuutta, joka oli Britanniassa herättänyt vaatimuksia vapaan maahantulon periaatteen kiristämisestä. Hallituksen asettama siirtolaiskomissio päättyi vuonna 1903 suosittamaan maahanmuuton rajoituksia, mutta vain ”ei-toivottujen” ulkomaalaisten kohdalla.⁴⁵ Romanian siirtolaisuuden huippukohta oli ajoittunut samaan ajankohtaan kuin siirtolaiskomission selvitystyö, mutta Romanian tapaus ei missään nimessä ollut ratkaisevassa asemassa päätöksiä tehtäessä. Varsinainen siirtolaislaki säädettiin elokuussa 1905 ja tuli voimaan seuraavan vuoden alussa. Viranomaiset alkoivat tarkastaa siirtolaisia satamissa ja maahantulolupa voitiin evätä ”ei-toivotuilta muukalaisilta”, jotka olivat rikollisia, vakavasti sairaita tai eivät todennäköisesti pystyisi elättämään itseään.⁴⁶ Valvonta oli

40. The Jewish Board of Guardians (1900) *Annual Report 1900*, London, 16–17.

41. Iancu (1978) 260.

42. Kenneth Switzer-Rakos (1987) ‘Baron de Hirsch, the Jewish Colonization Society and Canada,’ *Leo Baeck Institute Year Book* 32, 385–406.

43. The Jewish Board of Guardians (1900) 16.

44. Christiane Reinecke (2009) ‘Governing Aliens in Times of Upheaval: Immigration Control and Modern State Practice in Early Twentieth-Century Britain, Compared with Prussia’, *International Review of Social History* 54:1, 54–55. Reinecke viittaa nimenomaan Romanian siirtolaisiin suhtautumiseen vuonna 1900.

45. *Report of the Royal Commission on Alien Immigration* 8 (1903), Parliamentary Papers, vol. 9, 40.

46. Aliens Act 11.8.1905, *Law Reports* (1905) The Public General Statutes, vol. 43, 22–27.

kuitenkin käytännössä löyhää ja käännytettyjen määrät vähäisiä.⁴⁷

Juutalaisjärjestöt ryhtyivät Romanian siirtolaisuuden organisoimiseen ripeästi heti vuonna 1900. Tavoitteena oli, että mikäli siirtolaiset ylipäätään lähtisivät liikkeelle, he muuttaisivat hyvässä järjestyksessä Euroopan ulkopuolelle. Tällä tavoin he eivät herättäisi kielteistä huomiota, joka leimaisi kaikki juutalaiset, eivätkä toisaalta muodostuisi taloudelliseksi taakaksi länsieurooppalaisille juutalaisyhteisöille. Myös Amerikan mantereella siirtolaisten muuttokohteita pyrittiin ohjailemaan sillä tavalla, etteivät kaikki muuttaisi esimerkiksi New Yorkiin. Muuttoliikkeen organisoinnissa aloitteentekijöinä olivat länsieurooppalaiset juutalaisjohtajat, jotka sopivat, että Jewish Colonization Association ottaisi hoitaakseen siirtolaisuuden järjestelmällisyyden varmistamisen ja käytännön asiat. Koko ajan kuitenkin korostettiin, että tarkoitus ei ollut rohkaista muuttoliikettä, päinvastoin. Jewish Colonization Association valitsi sopivat siirtolaiset Romaniassa, teki lääkärintarkastuksia ja järjesti maksulliset matkaliput Yhdysvaltoihin tai Kanadaan. Romanian siirtolaisuuden kohua herättäneet piirteet hävisivät pian.⁴⁸ Toiminta osoittautui siis tehokkaaksi ja johti toivottuihin tavoitteisiin.

Vaikutusyritykset Romanian juutalaisten asemaan eivät sen sijaan olleet yhtä menestyksekkäitä. Länsimaisten juutalaisjärjestöjen halu vaikuttaa Romanian oloihin liittyi niiden tulkintaan siirtolaisuuden perimmäisistä syistä. 1900-luvun alkuvuosina eurooppalaiset ja yhdysvaltalaiset juutalaisjärjestöt ja yhteisöjen johtajat ryhtyivät useita kertoja kampanjoimaan Romanian juutalaisten puolesta. Tarkoituksena oli painostaa omien kotimaiden hallituksia tekemään ”interventio” Romanian tilanteeseen. Romanian käsityöläislaki oli syynä siihen, että Ranskan Alliance Israélite Universelle kutsui keväällä 1902 eri maiden juutalaisjohtajia kokoukseen Kölniin. Kölnissä päätettiin, että eri

maiden järjestöt koordinoisivat kampanjansa kahdella rintamalla: lehtikirjoittelussa ja kotimaidensa hallitusten painostuksessa.⁴⁹

Tärkein diplomaattinen toimenpide Romanian juutalaisten puolustamisessa oli elokuussa 1902 Yhdysvaltain Romanialle lähettämä ns. Hayn nootti. Yhdysvaltalaisen juutalaisten painostuksen seurauksena Yhdysvaltain hallitus lähetti Romanialle juutalaisten kohtelua koskeneen nootin, jossa perusteltiin Yhdysvaltain kiinnostusta asiaan maahan saapuvien siirtolaisten suurilla määrillä.⁵⁰ Hayn nootilla ei ollut suoranaista vaikutusta Romanian juutalaisten asemaan, ja diplomaattisen painostuksen ja kampanjoinnin tulokset jäivät muutenkin hyvin vähäisiksi.

Ei muutosta ennen ensimmäistä maailmansotaa

Länsieurooppalaiset juutalaisjärjestöt ja juutalaisjohtajat – eivät niinkään näiden maiden valtaväestö tai viranomaiset – olivat keskeisessä asemassa Romanian juutalaisten siirtolaisuusongelmien ratkaisuyrityksissä. Heidän asenteensa Romanian siirtolaisia kohtaan saattaa vaikuttaa oudon kylmäkiskoiselta. Tavoitteena tuntui olevan, etteivät siirtolaiset aiheuttaisi ongelmia vakiintuneille ja emansipoituneille juutalaisyhteisöille, mikä mahdollisesti olisi johtanut antisemitismiin lisääntymiseen. Siirtolaisuutta ei voinut pysäyttää, mutta sen käytänteitä voitiin tehdä järjestelmällisemmäksi. Samalla kuitenkin yritettiin kaikin keinoin kohentaa Romanian juutalaisten asemaa lähtömaassa. Juutalaisjohtajat näkivät perimmäisen ratkaisun olevan juutalaisten aseman parantaminen Romaniassa itsessään: kun valtiollinen politiikka muuttuisi juutalaisille suosiollisemmaksi, juutalaisilla ei olisi tarvetta lähteä siirtolaisiksi. Juutalaisten tasa-arvon valtaväestön kanssa tulkittiin ratkaisevan myös Itä-Euroopan juutalaisyhteisöjen ammatilliset ja rakenteelliset ongelmat: kun

47. Bernard Gainer (1972) *The Alien Invasion: The Origins of the Aliens Act of 1905*, London: Heinemann, 201.

48. JC 27.7.1900, 21.8.1903 ja 5.8.1904.

49. BDBJ, ACC/3121/C11A/1, Conjoint Committeeen kokouspöytäkirja, 13.3.1902; BDBJ, ACC/3121/A/14, BDBJ:n kokouspöytäkirja, 4.5.1902.

50. Gary Dean Best (1982) *To Free a People: American Jewish Leaders and the Jewish Problem in Eastern Europe 1890–1914*, Westport: Greenwood Press, 45–48.

ammatteja saisi harjoittaa vapaasti, juutalais-ten taloudellinen asema paranisi ja ammat-tirakenne laajenisi.

Juutalaisjärjestöjen kampanjoinnista huolimatta Romanian politiikan peruslinjat eivät muuttuneet ennen ensimmäistä maailmansotaa. Juutalaisvastainen lainsäädäntö pysyi voimassa, eivätkä asenteet juutalaisia kohtaan muuttuneet myönteisemmiksi. Juutalaisten asema ei kuitenkaan varsinaisesti huonontunut. Juutalaisten statukseen tuli muutos vasta ensimmäisen maailmansodan jälkeen, kun juutalaiset saivat Romanian kansalaisuuden vuoden 1919 vähemmistö-sopimuksen ja vuoden 1923 kansalaisuus-lain seurauksena⁵¹.

Juutalaisten siirtolaisuus Romaniasta väheni vuoden 1904 jälkeen, mutta jatkui tassa-aisena virtana ensimmäiseen maailmanso-taan asti. Siirtolaisuuden muodolliset raken-teet pysyivät suunnilleen sellaisina kuin ne oli perustettu vuosisadan alkuvuosina. Suu-ria äkillisiä siirtolaisaaltoja ei enää tullut, vaikka juutalaisvastaisia sävyjä saanut vuo-den 1907 talonpoikaikapina aiheutti siirto-laisten lukumäärän lievää kasvua ja jonkin

verran siirtolaisuuspelkoja Länsi-Euroopas-sa. Samaan aikaan kun Romanian juutalais-siirtolaisten asiat poistuivat näyttämöltä ta-ka-alalle, Venäjän siirtolaisuus lisääntyi juu-talaisvastaisten mellakoiden seurauksena. Kansainvälisen juutalaisyhteisön huomio kiinnittyikin vuosien 1903 ja 1904 tienoilta alkaen Venäjälle.

Samanaikaisesti myös Romanian talou-dellinen tilanne oli parantunut. Juutalaisten taloudellisissa oloissa ja mahdollisuuksissa ei tapahtunut erityisiä muutoksia ennen en-simmäistä maailmansotaa. Päinvastoin juu-talaisten taloudellinen asema helpottui hie-man. Siirtolaisuuden myötä väestöpaineet olivat pienentyneet, ja perinteisissä juuta-laisammateissa paremmin tilaa, kun ylijää-mäväestöä oli muuttanut pois. Siirtolaisuus kuitenkin jatkui, vaikka polttavimmat talou-delliset syyt eivät olleetkaan enää niin ajan-kohtaisia kuin aivan vuosisadan alussa. Amerikan vetovoima houkutteli yhä uusia siirtolaisia, ja ne, jotka olivat muuttaneet Yhdysvaltoihin alkuvaiheessa, kustansivat perheitään ja sukulaisiaan luokseen. Tähän toivat muutoksen vasta ensimmäinen maa-ilmansota ja sen jälkeen Yhdysvaltain siir-tolaislainsäädäntö, jotka pysäyttivät Itä-Eu-roopan juutalaisten siirtolaisuuden lähes kokonaan. Se merkitsi myös Romanian juu-talaisten laajamittaisen siirtolaisuuden päät-tymistä. ■

51. Carol Iancu (1992) *L'emancipation des juifs de Roumanie, 1913-1919*, Montpellier: Centre de Recherches et d'Études Juives et Hébraïques, 293-297. Osa juutalaisista, pääosin sodan jälkeen Romaniaan liite-tyillä uusilla alueilla asuvia, jäi kuitenkin ilman kansa-laisuutta.

VELI-PEKKA LEHTOLA

Kolttasaamelaisten asuttaminen Inariin 1945–49

Kun lähes koko pohjoinen Suomi evakuoitiin syksyllä 1944, myös viisisataa Petsamon kolttasaamelaista joutui jättämään kotiseutunsa. Sodan jälkeen koltat asutettiin Inarin kuntaan. 60 vuotta sitten ns. Sevettijärven koltat pääsivät lopullisille asuinsijoilleen Pohjois-Inariin, kun toinen puoli koltista jäi Nellimin alueelle Etelä-Inariin. Veli-Pekka Lehtola käsittelee artikkelissaan niitä keskusteluja ja toimenpiteitä, joita koltat joutuivat käymään läpi sodanjälkeisinä vuosina. Miten kolttien oma ääni pääsi kuuluville suomalaisten viranomaisten toiminnassa?

■ Kotiseudultaan evakuoitujen karjalaisten lisäksi Suomi joutui sotien jälkeen sijoittamaan myös Petsamosta ja Sallasta siirretyt väestöt. Tervolan ja Sallan ohella tärkeäksi sijoituspaikaksi tuli Inarin kunta, jonne sijoitettiin kolmessa vuodessa noin 35–40 Petsamon suomalaista perhettä sekä koko kolttasaamelaisten väestö. Kun myös rajatyömaat aiheuttivat voimakasta muuttoliikettä pohjoiseen, Inarin kunnan väkiluku lisääntyi lähes räjähdysmäisesti, 1945–49 runsaat 26 prosenttia.¹

Siinä missä suomalaisten Petsamon siirtolaisten vaiheista on puhuttu julkisuudessa hyvin vähän, kolttasaamelaisten vaiheisiin erityisesti sotien jälkeen on kiinnitetty enemmän huomiota.² Erityisesti julkiselle keskustelulle on kuitenkin ollut tyypillistä sijoittaa kolttien asuttamiskysymys tietynlaiseen saamelaisia koskevaan ”uhridiskurssiin”, jossa historian saamelaisia on kuvattu myötätuntoisesti alistettuna ja päähän potkittuna vähemmistönä. Vaikka kuvaustapa on osaltaan oikeutettukin, se on hämärtänyt saamelaisten ja valtaväestöjen suhteiden monisyisempää tarkastelua.³

Kolttia on perinteisesti pidetty kaikista saamelaisista syrjäytyneimpinä, mikä erityisesti 1920- ja 1930-luvun suomalaiskansallisissa piireissä tulkittiin kerkeästi rodulliseksi heikkoudeksi. Sotien jälkeen sävy muuttui enemmän myötätuntoisen säälittelyväksi, ja juuriltaan revittyjen kolttien elämää kuvattiin usein synkin värein, ilman toivoa tulevasta, ”katoavan kansan joutsenlaulunä” tai kirjoituksina ”häviävän heimon kylästä”.⁴

Vastapainona suomalaisia viranomaisia ja hallintojärjestelmää on arvosteltu kolttien myöhemmästä tilanteesta. Kolttien kohtaloa koskevissa keskusteluissa viranomaisten on nähty halunneen lähettää koltat takaisin Neuvostoliittoon päästäkseen eroon ”kuumasta perunasta”.⁵ Kolttien Suomeen asuttaminen varmistui, mutta selvitys- ja valmistelytyön tekijöitä on moitittu vitkastelusta, kestihän asuttaminen vuosikausia. Myös asutuksen suunnittelussa viranomaisten on epäilty pyrkineen suomalaistamaan kolttia siinä, että talvikylää ei Petsamon mallin mukaisesti rakennettu, tai halunneen muodostaa Sevettijärvestä ”elävän museon”.⁶

Millaisia neuvotteluja ja keskusteluja kolttien kohtaloista sodan jälkeen käytiin

1. Veli Pekka Lehtola (2003) 'Väestö ja siirtolaiset'. Teoksessa *Inari Aanaar. Inarin historia jääkaudesta nykypäivään*. Toim. Veli Pekka Lehtola. Inari: Inarin kunta, 378–379.

2. Petsamon kolttasaamelaisten evakuoinnista ja uudelleen asuttamisesta ks. Päivi Holsti (1990) *Suonikylän koltat vuosina 1939–1957*. Jyväskylän yliopisto; Veli-Pekka Lehtola (1994) *Saamelainen evakko*. Helsinki: City-Sämit, 170–188; Veli Pekka Lehtola (2000) *Nickul. Rauban mies, rauban kansa*. Inari: Kustannus-Puntsi, 110–123. Koko Petsamon väestön evakuoinnista ja sijoittamisesta erityisesti Tervolaan ks. Kukka Nyssönen (1999) 'Pois Petsamosta' teoksessa *Turjanmeren maa. Petsamon historia 1920–1944*, toim. Jouko Vahtola ja Samuli Onnela. Rovaniemi: Petsamo-seura, 629–656.

3. Ks. Veli-Pekka Lehtola (2005) 'The Right to One's Own Past. Sámi cultural heritage and historical awareness'. Teoksessa *The North Calotte. Perspectives on the Histories and Cultures of Northernmost Europe*, eds. Maria Lähteenmäki & Päivi Maria Pihlaja. Inari: Kustannus-Puntsi, 87–88.

4. Esim. *Seura* 15.11.1951; *Lapin Kansa* 18.9.–25.9.1958.

5. Jukka Nevakivi (1991) 'Entäpä jos karjalaiset ja koltatkin olisi luovutettu?', *Kaleva* 1.10.1991.

6. Ks. "Häviävän heimon kylä Inarin Sevettijärvi" II, *Lapin Kansa* 24.9.1958.

niin julkisuudessa kuin kulissien takanakin? Sen sijaan, että tarkastelisin niitä kasvottomien komiteoiden ja virkamiesten toimintana, pyrin tunnistamaan avainasemissa toimivia henkilöitä, joiden näkemykset ja asenteet saattavat vaikuttaa merkittävästikin omaksuttuihin painotuksiin. Pyrin tavoittamaan myös kolttien omaa ääntä asiakirjoista ja selvittämään, miten he kokivat tapahtumat ja otettiin heidän näkökantojaan huomioon. Olisi kuitenkin yksinkertaistettua väittää, että hankkeen osapuolina olivat vain ”etelän poliitikot/ virkamiehet” ja kolttasaamelaiset. Kiinnitän huomiotani myös makro- ja mikrotason välittäjiin, ulkopuolisiin lapintuntijoihin ja paikallistason virkamiehiin, joiden merkitys ”kentällä” tapahtuvassa kohtaamisessa näyttää merkittävältä.

”Tyytyväisiä nälkää näkeviä...”

Kolttasaamelaiset ovat osa itäsaamelaista kieliryhmää, jonka asuttama alue on kattanut koko Kuolan niemimaan Inarijärven rantamille saakka. Nykyisin koltansaame on yksi kolmesta Suomen saamelaiskielistä, joita lisäksi ovat inarinsaame ja pohjoissaame.⁷ Itäsaamelaisten kohtalona ja jopa tragediana on ollut asua taloudellisesti ja poliittisesti kilpaillulla vyöhykkeellä, josta suurvallat ovat kiistelleet jo vuosisatojen ajan.⁸

Ensimmäinen merkittävä rajanveto, joka koski itäsaamelaisia, tehtiin Täyssinässä 1595 Venäjän ja Ruotsin välillä. Siitä tuli

7. Martti Linkola & Pekka Sammallahti (1995) ”Koltanmaa, osa Saamenmaata.” Teoksessa *Koltat, karjalaiset ja setukaiset. Pienet kansat maailmojen rajoilla*, toim. Tuija Saarinen ja Pekka Suhonen. Kuopio: Snellman-instituutti, 38–42.

8. Yleisesti kolttasaamelaisten historiasta ks. Väinö Tanner (1929) *Antropogeografiska studier inom Petsamo-området. I. Skolltapparna*. Fennia 49:4; ks. myös tiivistetty suomennos Väinö Tanner (1929/2000) *Ihmisaantiiteellisiä tutkimuksia Petsamon seudulta. I: Kolttappalaiset*, toim. Paulu Susiluoto. Suom. Pirjo Hyvärinen. Helsinki: SKS; Karl Nickul (1970) *Saamelaiset kansana ja kansalaisina*. Helsinki: SKS, 1788; Jouni Alavuotunki (1999) 'Petsamon historia yhteisalueen jaosta ensimmäiseen maailmansotaan', teoksessa *Turjanmeren maa. Petsamon historia 1920–1944*, toim. Jouko Vahtola ja Samuli Onnela, Rovaniemi: Petsamo-Seura, 35–58; Veli-Pekka Lehtola (1999) 'Petsamon kolttasaamelaiset', teoksessa *Turjanmeren maa. Petsamon historia 1920–1944*, toim. Jouko Vahtola ja Samuli Onnela, Rovaniemi: Petsamo-Seura, 149–170.

vahva linja erottamaan toisistaan itäisiä ja läntisiä saamelaisryhmiä. Itäsaamelaiset alkoivat saada venäläisiä ja karjalaisia vaikutteita kulttuuriinsa ja omaksuivat ortodoksisen uskon. Kun Norja ja Venäjä jakoivat viimeisen ns. yhteisalueen vuonna 1826, Suomen suuriruhtinaskunnan alueella asuvat koltat käytännössä karkotettiin Norjan puolelle.⁹

Tarton rauhassa 1920 Suomi sai Petsamon alueen ja sen mukana kolme kolttasijdiä eli lapinkylää: Paatsjoen, Petsamonkylän ja Suonikylän yhteisöt. Tarton rajaa piirrettäessä kolttien etuja ei kyselty. Niinpä valtakunnanraja Neuvostoliiton ja Suomen kesken jakoi ”Koltanmaan” tylästi kahtia. Suonikylä menetti neljänneksen kylän alueesta Neuvostoliiton puolelle, muun muassa vanhan talvikylän, joka oli yhteisön keskus. Rajanvedon jälkeen koltat valitsivat kansalaisuutensa sen mukaisesti, kummassa maassa perinteiset sukualueet sijaitsivat. Osa jäi Neuvostoliittoon tai itse asiassa palasi sinne, suuri osa jäi Suomen puolelle.¹⁰

Suomen aikana perinteiset sijdit joutuivat kriisiin erityisesti Paatsjoen ja Petsamonkylän kolttien osalta, jotka sosiaalidarvinistisen näkemyksen mukaisesti luokiteltiin kehityksen rattaissa kuolevaksi ”alemmaksi roduksi”.¹¹ Sen sijaan suonikyläläisten asema oli parempi. He onnistuivat neuvottelemaan suomalaisten viranomaisten kanssa merkittävästikin uudistuksista. Talvikylän menetyksen myötä kolttayhteisö oli vaarassa hajota, mutta kolttien kyläkokous ja muutamat sen johtomiehet saivat neuvoteltua sopimuksen, jonka mukaan uusi talvikylä rakennettiin Suomen valtion varoin.¹²

9. Einar Niemi (1999) 'Østsamene urfolk og grenseminoritet', teoksessa *Samer og nordmenn: temaer i jus, historie og sosialantropologi*, red. Harald Eidheim, Oslo: Cappelen.

10. Tanner (1929) 208; Nickul (1970) 33, 211; Linkola & Sammallahti (1995) 51.

11. Ks. Lehtola (1999) 157.

12. Maatalousministeriö Oulun läänin maaherralle 15. 9. 1926. Petsamon kihlakunnan kruununvoudin ark. (PKVA) BI:45. Oulun maakunta-arkisto (OMA); 'Petsamon kolttappalaiset.' *Helsingin Sanomat* 13.5.1926; Ptk Petsamon kr.voudin suor. loppukatselmuksesta Suonikylässä 12.12.1930 sekä Petsamon kr.voudin tilannekatsaus Oulun läänin maaherralle 31.12.1930.

Toinen merkittävä hanke oli kolttien ehdotus muodostaa Suonikylästä kolttakulttuurin suojelualue, jonne uudisasutusta ei sallittaisi. Tavoitteena oli siis kolttien itsensä hallinnoima alue. Hankkeen takana olivat niin sisäasiainministeriö, Oulun läänin maaherra kuin paikallinen kruununvoutikin, mutta se tyrehtyi 1930-luvun mittaan erityisesti Lapin lääninhallituksen vastustukseen.¹³

Toisessa maailmansodassa koltta-alue oli taas maailmanpolitiikan taistelukenttänä. Kolttamiehet joutuivat armeijaan, ja mahdollisena on pidetty, että talvisodan Petsamon rintamalla Suomen koltat olivat vastakkain omien itäsaamelaisten heimolaistensa kanssa, jotka palvelivat ns. poroprikaateissa Neuvostoliiton joukoissa.¹⁴ Talvisodassa koltat evakuoitiin Tervolaan, mutta he pääsivät palaamaan kotiseudulle, jossa sota ei ollut tehnyt suurta tuhoa. Jatkosodan aikana koltta evakuoitiin lännemmäksi partisaanivaaran takia. Suomalaisten ”saamenystävien” muodostama Lapin Sivistysseura pyrki avustamaan koltta sota-aikana, kuten sen jälkeenkin, järjestämällä muun muassa kansainvälisiä keräyksiä.¹⁵

Saksalaisia vastaan alkanut Lapin sota tiesi koltille niin porojen, asuntojen kuin koko kotiseudunkin menetystä syyskuussa 1944. Suomen ja Neuvostoliiton välinen

aselepo edellytti Suomelta saksalaisten karkottamista kahden viikon kuluessa. Se oli käytännössä mahdotonta ja tiesi sotaa Saksan armeijaa vastaan, joka vetäytyi pohjoiseen Pohjois-Norjan tukialueilleen. Virallinen määräys koko Lapin evakuoimiseksi annettiin 7. syyskuuta. Ensimmäinen turvallinen sijoituspaikka Oulun–Kuusamon korkeudella kulkevan rintamalinjan eteläpuolella oli keskinen Pohjanmaa.¹⁶

Petsamo kuului Inarin ja Utsjoen ohella kaikkein kiireellisimmän evakuoitaviin alueisiin. Evakuoinnin pääteasemat päätettiin vasta evakuoinnin alettua, koska jatkosodan aikana laaditut evakuointisuunnitelmat olivat tähdänneet venäläisten varalta tehtäviin siirtoihin, jotka suuntautuisivat idästä länteen. Petsamon väestö päätettiin 8. syyskuuta sijoittaa Kalajoelle, jonne ohjattiin poikkeuksellisen paljon siirtoväkeä. Syksyllä paikkakunnalla laskettiin olevan noin 4 000 ”ylimääräistä” henkilöä, mikä ylitti tuhannella hengellä lasketun sijoituskyvyn. Vuodenvaihteessa Kalajoen väestöstä oli siirtoväkeä kaikkiaan 58,6 prosenttia, kun toisilla ”saamelaispaikkakunnilla”, Alavieskassa ja Ylivieskassa, määrä oli noin 34 prosenttia ja muualla vähemmän.¹⁷

Niinpä asuntotilanne Kalajoella säilyi erittäin huonona koko talven. Koltat sijoitettiin ensin yhteismajoitukseen nuorisoseurantatalolle, kouluille ja suojeluskuntatalolle. Siirtäminen yksityismajoitukseen eteni hitaasti, ja Vasankarissa osa koltista tungettiin asumaan merenrannan kalamajoihin.¹⁸ Yhteismajoituspaikat eivät kelvanneet talviasumiseen. Ilmojen kylmetessä koltta pyrittiin sijoittamaan pienemmissä erissä neljälle eri kylälle, mutta siirtoväen huollon mukaan ”tyydyttävästi ei heidän olojaan ole saatu

Oulun lääninhall. ark. (OLKA) 59–89. OMA; Nickul (1948) 54.

13. Ptk Suonikylän uuden talvikylän kolttain kokouksesta 12.12.1930. PKVA BI:45. OMA; Lapin läänin maaherra maatalousministeriölle 11. 5. 1938. Kaarlo Hillilän ark. D:7. OMA.

14. Ks. Lehtola (1994) 31, 51, 67–69; Hans Niiles Pieskin suullinen maininta tekijälle.

15. Ks. esim. Karl Nickul (1946) ”Om de finska samernas öden under krigsåren”, julkaisussa *Samefolkets Egen Tidning* 1946:3; Karl Nickul (1956) ”Changes in a Lappish Community. A Reflection of Political Events and State Attitude”, teoksessa *Arctica. Essays presented to Åke Campbell*, Uppsala: Studia Ethnographica Upsaliensis XI, 89–90. Lapin Sivistysseura oli 1932 perustettu, aluksi hyvin akateemiselta pohjalta muodostettu järjestö, joka asetti tavoitteekseen ”suurempien kehittämismahdollisuuksien hankkiminen lappalaisille omaperäisellä pohjalta”. Seuran sisälle syntyi erilaisia suuntauksia. Jotkut näkivät saamelaisasian pelkästään kielikysymyksenä, kun taas erityisesti Karl Nickul (seuran sihteerinä vuodesta 1939) korosti saamelaisasiaa yhteiskunnallisena ”kulttuuriprobleemina” ja sodan jälkeen jopa sosiaalisena kysymyksenä. Ks. Lehtola (2000) 58–78, 92–130.

16. PSuo.Ev.E:n selostus pohj. Suomen evakuoinnista 30. 10. 1944. Poliisitark. Armas Alhavan kok. C:1. OMA.

17. Esim. Luettelo Yht. E. Roin alueen evakuoitavista kunnista, niiden sijoituskunnista ja purkausasemista 10.9.1944. Jälleenrakennusasiakirjat (JRA) Bc:12. OMA; Matti Kyllönen (1980) *Kalajoen ja Raution historia 1865–1975*. Kalajoki: Kalajoen kunta, 478. Kyllönen arvelee, että siirtoväen poikkeuksellisen suuren määrän aiheutti ”jokin sekaannus”. Sama.

18. Siirtoväen huollon johtaja Oulun lh:lle (päiväämätön, marraskuussa 1944). OLKA Hc5:3. OMA.

järjestetyksi, vaan valituksia tulee yhteenään”. Jo varhain tavoitteeksi tuli nimenomaan kolttien siirtäminen sopivampaan paikkaan, jo vapautuneelle Pohjois-Pohjanmaalle.¹⁹

Lapin Sivistysseura totesi loppusyksystä kolttien kärsivän suoranaista hätää Kalajoella.²⁰ Kulkutautien ja terveyden heikentymisen lisäksi viranomaiset näkivät kolttien kärsivän myös henkisestä lamaantumisesta. Siirtoväen johtaja kuvasi: ”Siirtyminen äkkiä näin kokonaan uuteen ja outoon luontoon kaikkine huolineen on saanut aikaan henkisen masennuksen, jolle olisi paras lääke sopiva työ, metsästys y.m.” Tilannetta vaikeutti paikallisen väestön epäluuloisuus ortodoksista, puolipaimentolaisissa oloissa elänyttä väestöä kohtaan.²¹

Kolttien ongelmana oli myös tottumattomuus säännöstelyyn. Lapin Sivistysseuran mukaan he kuluttivat kortsinsa epätaloudellisesti jo säännöstelykauden alussa ja ”kärsivät loppuaikoina nälkää”.²² Helmikuussa 1945 Kalajoella vierailut siirtoväen tarkastaja totesi, että ”leipä loppuu tavallisesti 15–20 päivän aikoihin joka kuukausi ja muu aika on mentävä miten sattuu. Lihaa, tai perunaa, eivät koltat ole onnistuneet saamaan ollenkaan”. Puutteen taustalla oli ”heidän kaikin puolin vähäpätöinen olemuksensa ja ääretön vaatimattomuus”. Kun

rahaa ei juurikaan ollut, koltat eivät pystyneet ostamaan ”sivusta” eli mustasta pörsistä.²³

Maininnan kolttien epätaloudellisuudesta voisi nähdä johtuvan suomalaisten tarkkailijoiden kielteisestä asenteesta kolttia kohtaan. Todennäköisemmin se heijastanee kuitenkin sitä Karl Nickulin havaintoa, että sesonkiluonteisessa pyyntikulttuurissa eläneet koltat olivat tottuneet epäsäännölliseen rytmiin ravinnonsaannissa. Niinpä evakossa olevat koltatkin söivät saamansa ”saaliin” yhteisesti heti sen saatuaan.²⁴

Kaikesta päätellen koltat itse suhtautuivat tilanteeseen rauhallisesti, mutta Lapin Sivistysseuran tavoin suomalaiset viranomaiset näkivät asian toisin. Kolttien parista palaavan tarkastajan hälyttävän raportin mukaan ”sai allekirjoittanut sen käsityksen, että he näkevät suoranaista nälkää (alleiviivaus tarkastajan)”. Hän hämmästeli sitä, että vaikeasta tilanteesta huolimatta koltat säilyttivät valoisuutensa. Tarkastaja kuittasikin viralliseen raporttiinsa: ”Ikävää on nähdä noin tyytyväisiä nälkää näkeviä ihmisiä.”²⁵

Siirtoväen huollon johtajan alkuperäinen suunnitelma kolttien suhteen oli tehdä taositussiirto Yli-Iihin Oulun seudulle.²⁶ Sijoituspaikaksi varmistui kuitenkin Oulujoella sijaitseva Maikkulan pakolaishuoltola, joka oli kunnostettu saksalaisten parakeista inkeriläisiä pakolaisia varten. Helmikuun puolivälissä noin 150 kolttaa siirrettiin Maikkulaan, minkä lisäksi osa sijoitettiin Haukiputaalle, Iihin ja Kuivaniemelle.²⁷

19. Lapin Sivistysseura (LSS) siht. siirtoväen huollon johtajalle 19.11.1944, Siirtoväen huollon johtaja Oulun lh:lle (päiväämätön, reaktio LSS:n sihteerin kirjeeseen), LSS Oulun lh:lle 30.11.1944, Kalajoen piirin nimismies Oulun lh:lle 3.12.1945. OLKA Hc5:3. OMA. Nickul itse oli kaiken aikaa kirjeenvaihdossa Suonikylän johtajan, Jaakko Sverloffin, kanssa. Ks. Jaakko Sverloffin ja Karl Nickulin kirjeenvaihto 1944–45. Karl Nickulin arkisto (KNA), Kansallisarkisto (KA).

20. LSS sihteerin siirtoväen huollon johtajalle 19.11.1944. OLKA Hc5:3. OMA

21. Siirtoväen huollon johtaja Oulun lh:lle (päiväämätön, marraskuussa 1944. OLKA Hc5:3. OMA. Paikallisten asenteet kolttiin näyttävät koko talven olleen kärjekkäämpiä kuin pohjoissaamelaisiin ja inarilaisiin Ala ja Ylivieskassa, ks. Lehtola (1994) 146–149. Kesällä 1945 huoltojohtaja mainitsi kalajokelaisten saattavan jopa turmella huoneistonsa välttyäkseen asuttamasta kolttsiirtolaisia. Sellaisiakin tapauksia oli, että isäntä oli kantanut siirtolaisten tavarat pihalle ja jättänyt perheen ulos. Selostus läänintark. Osmo Martikaisen matkoista m.m. Alavieskaan ja Kalajoelle 11. ja 12.7.1945. KD 9374/46. Siirtoväenos. Ea127. Sisäasiainmin. arkisto (SMA), KA.

22. LSS Oulun lh:lle 30.11.1944. OLKA Hc5:3. OMA.

23. Tarkastaja H. Tenhamon tarkastuskertomus ajalta 4.–10.2.1945. OLKA Hc5:3. OMA

24. Nickul Itkonen. Vanhojen Inarin kalastajasaameilaisten sanotaan kiteyttäneen tämän filosofian: ”Silloin, kun kalaa tulee, me syömmme kaikki hyvin. Silloin, kun kalaa ei tule, me emme syö.” Teuvo Lehtolan suullinen maininta.

25. Tarkastaja H. Tenhamon tarkastuskertomus ajalta 4.–10.2.1945. OLKA Hc5:3. OMA. Kolttien tilanne koko talven säilyi vaikeana ja keväällä suuressa siirtoväen kokouksessa heidän todettiin evakkoaikanaan joutuneen ”puille paljaille”. Ks. ptk siirtoväen kok. 6.5.1945. KD 14.167. Siirtoväenos. Ea64. SMA, KA.

26. Siirtoväen huollon johtaja Oulun lh:lle (päiväämätön, reaktio LSS:n sihteerin kirjeeseen. OLKA Hc5:3. OMA.

27. Oulun lh sisäasiainministeriölle 8.3.1945. OLKA Hc:7. OMA. Suonikylän kolttien siirrosta ks. Elina Ruonakoski (2001) *Kansatieteellisesti ainutlaatuiset. Suo-*

Siirto ei suuresti parantanut oloja. Puoli-toistasataa kolttaa asutettiin viiteen parakkiiin, kooltaan 7,5 x 15 metriä. Niistäkin yhtä ruvettiin käyttämään keittiönä. Lautakämpät olivat hataria, kosteita ja kylmiä. Vieraillessaan Maikkulan evakkoleirillä kirjailija-lehtimies Reino Rinne kauhisteli: ”Piikkilanka-aidalla eristetty parakkialue hiekkakankaalla, ahdas ja ankea. Kuin vankeileiri – miksi? Miksi piikkilanka-aita!”²⁸

Jaakko Sverloffin antama yhteenveto uusista asunnoista oli Lapin Sivistysseuran sihteerialle Karl Nickulille ikävää luettavaa: ”Meille oli parempi asua Rahjankylässä kuin nyt lautaparakissa: aina märkä seinät”. Hän osasi ottaa tilanteen huumorinkin kannalta: ”Kokki (neiti Kaarret) se meillä hyvä, mutta mitä panna pataan.” Hän kertoi ruokana olevan sillivelliä ja kauravelliä. Maaliskuussa hän kehui olojen muuttuneen paremmiksi, kun ruoaksi saatiin hernekeittoa ja maitovelliä.²⁹

”Hyvä Isäntä on kaikkein parhain”

Tammikuussa 1945 sisäasiainministeri Kaarlo Hillilä laati muistion toimenpiteistä kolttasaamelaisten suhteen. Hän päätyi siihen, että kolttien palauttaminen Neuvostoliiton puolelle oli suotava ja kiirehdittävä vaihtoehto. ”Suomen alueella ei ole heidän totuttuja elintapojaan vastaavaa sijoituspaikkaa löydettävissä”, Hillilä kirjoitti. ”Kansantieteellisesti ainutlaatuisena ihmisryhmänä” koltat oli saatava palaamaan vanhoille asuinsijoilleen, jossa he saisivat jatkaa entisiä totuttuja elämäntapojaan. Tämä edellytti Neuvostoliiton kanssa tehtävää sopimus-

nikylästä evakuoitujen kolttasaamelaisten siirto Kalaajoelta Oulujoelle helmikuussa 1945. Tampereen yliopisto: Suomen historian proseminaarityö.

28. Reino Rinne (1991) *Lapin rauha. Retkiä Lapissa 1946.* Kuusamo: Karhukirjat, 170. Oulun lääninhallituksen kiinnitti huomiota Maikkulan pakolaishuoltolan huonoon kuntoon, tosin vasta lokakuussa 1945 kirjeessä sisäasiainministeriölle. O.L.H. Sisäasiainmin. siirtoväenasiainosastolle 18.10.1945. KD 20.642. Siirtoväenos. Ea84. SMA, KA.

29. K. Nickulin kirjeenvaihto J. Sverloffin ja S. Kaarretin kanssa 1945. KNA. KA. Sverloff, josta oli monien muiden kolttien tavoin vasta aikuisiässä tullut Suomen kansalainen, oli oppinut kirjoittamaan ensin venäjäksi, joten suomenkielinen kirjoittaminen tuotti vähän vaikeuksia, vaikka hän osasi puhua sitä kohtalaisen hyvin.

ta. Koska neuvottelut voisivat kestää, koltat oli sijoitettava väliaikaisesti asumaan yhteen ”kolhoosiin” esimerkiksi Inarin alueelle.³⁰ Hillilä vei asiaa eteenpäin neuvottelemalla kolttien palauttamisesta ministeri P. D. Orlovin kanssa, joka ”uskoi asian järjestyvän”.³¹

Jukka Nevakivi on pitänyt Hillilän näkemystä Neuvostoliittoon palauttamisesta ”poikkeuksellisen radikaalina kantana”. Hän oudoksuu tämän oletusta siitä, että koltat olisivat saaneet jatkaa rauhassa perinteistä elämäänsä entisillä alueillaan: ”Eikö hän ollut vanhana tiedustelumiehenä perillä Stalinin tavasta hoitaa alkuperäiskansoja?” Nevakivi päättelee, että Hillilän ehdotus oli yritys saada käsistä ”kuuma peruna” eli ratkaista kolttien asuttamisesta syntynyt kireä tilanne helpoimmalla tavalla.³²

Nevakiven kriittinen kannanotto erityisesti suhteessa Stalinin politiikkaan on paikallaan. Hillilän valinnalla oli kuitenkin oma taustansa, joka oli vielä kevättalvella 1945 täysin perusteltu. Näyttää nimittäin siltä, että Hillilän kannan taustalla oli Lapin Sivistysseuran sihteeri Karl Nickul, jota voi pitää yhtenä parhaimmista koltta-asioiden tuntijoista, mutta joka tuohon aikaan myös eniten kampanjoi Neuvostoliittoon palauttamisen puolesta.

Nickul oli ennen sotia tutustunut läheisesti kolttien oloihin ja pyrkinyt kehittämään niitä kolttien omien näkemysten mukaisesti. Useissa kannanotoissaan viranomaisille talvella 1944–45 hän korosti sitä, että koltat ansaitsivat erityishuomion. Vähäisestä lukumäärästä huolimatta heidän hallussaan oli ollut melkein puolet koko Petsamon alueesta, ja he muodostivat Petsamon alueen kantaväestön. Sen lisäksi he edustivat ainutlaatuista elämänmuotoa sekä Suomessa että koko maailmassa.³³

Syksyllä 1944 viranomaiset näyttävät karsitelleen kolttien kohtaloa osana muiden

30. Kaarlo Hillilä PM. Hki 11.1.1945 sisäasiain siirtoväenosastolle. OLKA Hc:3. OMA.

31. K. Nickul maaherra U. Hannulalle 30.9.1946. Kirjeenvaihto 1944–47. KNA. KA.

32. Nevakivi (1991).

33. Esim. K. Nickul K. Hillilälle 7.3.1945. Kirjeenvaihto 1944–47. KNA. KA.

petsamolaisten asuttamista. Nickul taas ajoi sitä, että kolttaväestö oli asutettava omalla kokonaisuutenaan eikä siroteltava sitä muiden petsamolaisten joukkoon. Hän korosti myös, että kun kolttien asuttamista käsiteltiin, tärkein oli kolttien oma mielipide. Vieraillessaan useita kertoja evakossa olevien kolttien vanhojen Petsamon tuttavien luona Nickul varmistui siitä, että he halusivat palata kotiseudulleen. Kolttien luottamusmies Jaakko Sverloff ilmaisi myös kirjeissään Nickulille vanhan polven hartaan toiveen päästä takaisin kotijärville.³⁴

Nickulilla oli lähihistoriallisia havaintojaakin siitä, että sukualueet merkitsivät koltille enemmän kuin kuuluminen johonkin valtion. Hän tiesi, että Tarton rauhassa koltat olivat valinneet asuinvaltionsa täysin sukualueidensa perusteella. ”Kolttain asenne ei johdu mistään politiikasta. Se on heille pelkästään kysymys elämisen pohjasta ja kotiseudun perinteistä”, hän perusteli Hillilälle. Nickulin vaikutus Hillilän omaksumaan kantaan olikin ilmeinen, olivathan he tehneet yhteistyötä kolttasiassa jo Hillilän toimiessa Lapin läänin ensimmäisenä maaherrana.³⁵

Alkutalven mittaan ja siis Hillilän mietinnön jälkeen kolttien keskuudessa syntyi uusi asetelma, kun rintamamiehet palasivat evakkopaikkakunnalle. He asettuivat vastustamaan Neuvostoliittoon muuttamista. Nuoret miehet olivat kasvaneet 24 vuoden aikana Suomen yhteyteen ja taistelleet suomalaisten rinnalla, minkä takia he suorastaan kammoksuivat paluuta entiseen vihollismaahan. He asettuivat Petsamon siirtoväen kokouksen kannalle, joka oli joulukuussa ehdottanut kolttien sijoitusalueeksi Luton seutua läntisessä Inarissa.³⁶

Nuoret kolttamiehet eivät jääneet odotelemaan uusia esityksiä sijoituspaikasta vaan matkasivat maalisi–huhtikuussa 1945 valmistelemaan kolttien väliaikaista asettamista Petsamontien varteen. Matti Sverloff, entisen suonikyläläisten kylänvanhimman Kiurelin poika, kirjoitti Nickulille Lutolta ja perusteli nuorten kantaa:

”Olisi tietysti edullista meillekin, että menemme omalle synnyinseudullemme, mutta tietysti Suomi on meidän paras Isäntämme ollut ja ehkä tuleekin olemaan edelleen. Se on kyllä selvää, että monet tulevat kyllä moittimaan tätä menetelmää ja etenkin ne tulevat sukupolvet. Synnyinseutu on jokaiselle rakas, mutta hyvä Isäntä on kaikkein parhain, kuin olla siellä minkä sydäntä ei tunneta.”³⁷

Nickul luonnehti syntyneitä ristiriitaa kolttien keskuudessa:

”Tuntuu siltä, että vanhempi väki jossakin mielessä ajattelee niin sanoakseni lappalaiskansallisemmin; nuoremmat ovat sodan aikana omaksuneet toisen asenteen. Sota, johon lappalaiset lojaalisina kansalaisina ovat osallistuneet, on luonut kiperän tilanteen. Vanhemmat ovat kahden vaiheilla. He tahtovat syntymäseuduilleen, mutta lapsirakkaina he eivät tahdo erota nuorista. Nuoret pelkäävät ennen kaikkea, etteivät he kuitenkaan saisi asua entisillä paikoillaan.”

Vanhat kolttasaamelaiset halusivat välttää sukujen ja perheiden hajoamisen. Niinpä nuorten miesten kanta voitti.³⁸

Samaan tulokseen tuli maatalousministeriön asettama ns. Petsamon toimikunta, jonka tehtävänä oli pohtia myös kolttien asutuskysymystä. Kiireellisyys vuoksi se antoi erillisen lausunnon kolttien sijoittamisesta jo maaliskuun lopulla, ennen varsinaisen mietinnön valmistumista. Toimikunnan mielestä kaikki koltat oli asutettava Suomen puolelle Luttojoelle. Suonikylän koltat sijo-

34. K. Nickul K. Hillilälle 7.3.1945. Kirjeenvaihto 1944–47. KNA. KA; LSS sihteeri siirtoväen huollon johtajalle 19.11.1944. OLKA Hc5:3. OMA.

35. Kaarlo Hillilä: PM. Hki 11.1.1945 sisäasiain siirtoväenosastolle. OLKA Hc:3. Hillilä oli Nickulin lapsuudentoveri, joka Lapin läänin ensimmäisenä maaherrana oli vuonna 1938 tutustunut kolttasiiaan Nickulin välityksellä.

36. Karl Nickul (1945) ’Petsamon kolttalappalaiset. Eräitä näkökohtia heidän sijoittamiseensa’, *Helsingin Sanomat* 26.6.1945.

37. Matti Sverloff Karl Nickulille 20.9.1945–13.11.1945. Kirjeenvaihto 1944–47. KNA. KA.

38. Nickul (1945).

tettaisiin poronhoitoon soveltuvammille alueille Luton etelä ja itäosiin. Paatsjoen ja Petsamon kylän koltat asutettaisiin lähemmäksi Inariin johtavaa tietä, koska toimeentulon arveltiin vaativan ansiotöitä.³⁹

Toimikunta teki merkittävän linjanvedon korostamalla sitä, että kolttaväestö piti säilyttää yhtenäisenä ryhmänä, jonka mahdollisuudet jatkaa perinteistä elämäänsä turvataisiin. Erillisillä määräyksillä oli taattava heille yksinoikeus kalastukseen. Samoin poronhoitoalueesta oli neuvoteltava paikallisten paliskuntien kanssa. Vastoin Nickulin kantaa toimikunta ei kuitenkaan kannattanut uuden talvikylän rakentamista, vaan sen mukaan asumukset oli rakennettava koltta-perheiden oman valinnan mukaan hajalleen alueen vesistöjen varsille.⁴⁰

Toimikunnan ehdotus lähti lausuntokierrokselle, jolla paikalliset osapuolet saivat lausua mielipiteensä alueen sopivuudesta ja näköpiirissä olevista mahdollisista ristiriidoista. Kolttien kokous tammikuussa 1946 ilmaisi tyytyväisyytensä alueeseen.⁴¹ Muuten ehdotuksen vastaanotto ei ollut lainkaan innostunut. Tyypillistä oli, että esimerkiksi Inarinjärven eteläpuolella sijaitseva Lapin paliskunta katsoi kolttille löytyvän paremmat poronhoitomahdollisuudet Inarinjärven pohjoispuolelta. Metsähallitus piti kalastusmahdollisuuksia huonompina kuin Suonikylässä, samalla kun se varoitti Nellimin-Luton alueen suurten hakkuiden aiheuttavan rauhattomuutta ihmisten elämässä. Metsähallitus puolsi esitystä sillä ehdolla, että pyyntielinkeinoille ei asetettaisi rajo-

tuksia. Paikallisilla asukkailla oli säilytettävä vapaa kalastus ja metsästysoikeus.⁴²

Nevakivi luonnehti kriittisimpiä lausuntoja: ”Metsälaitoksen herrat pelkäsivät kalapajiaan, eivätkä palkisyhdistystenkään miehet olisi luopuneet jäkälämaistaan.”⁴³ Inarin kunnan hoitokunta totesi, että se ”ei mielellään ottaisi [kolttilta] kunnan alueelle”, mutta ei vastustanutkaan hanketta. Se oli huolissaan siitä, että koltat ”tulevat kauan ja ainakin 5 vuotta olemaan yhteiskunnallisen huollon tarpeessa”. Siksi valtion oli pidettävä huolta siitä, että kunnalle ei aiheutuisi liiallisia rasituksia.⁴⁴

Nuorten miesten ja Petsamon toimikunnan kannasta huolimatta Nickul jatkoi spekulointia Neuvostoliittoon palaamisesta esimerkiksi Helsingin Sanomissa kesäkuussa 1945.⁴⁵ Kirjeessään Matti Sverloffille samana kesänä hän perusteli:

”Pelkään, että kestää vuosikausia ennenkuin uudet asunnot saadaan kuntoon ja sellaisia kalajärviä ette saa mistään kuin Teillä oli ennen. On aivan toinen asia elää pienellä alalla kuin Suenjelin [Suonikylän] laajassa maassa. Olen tullut siihen käsitykseen, että Teidän sittenkin olisi parasta mennä takaisin Suenjeliin. Minusta olisi tietenkin hauska, jos jäisitte Suomeen, mutta sellaista aluetta ei Suomen Lapissa ole ja Suomi on muutenkin nyt köyhä maa.”⁴⁶

On merkillepantavaa Nickulin itsepintaisuus palauttamisasiassa, vaikka nuorten miesten kanta oli ehdoton ja vaikka kirjeissä Matti Sverloffilta hän sai kuulla rajan takaa kantautuneita tietoja poronhoidon kollektivisoinnista. Nevakiven mainitseman realismin sijasta Nickul näyttää pitkään säilyttäneen idealistisen ja naiivinkin uskon siihen, että Neuvostoliitossa koltat pystyisivät jatkaamaan elämäänsä paremmissa oloissa kuin

39. 'V. Kolttalappalaisten sijoitus.' Petsamon toimikunnan mietintö (ote) 24.3.1945. Lapin lh yl. os. ark. (LLHA) Hd:2. OMA; Sisäasiainm. Lapin lh:lle 17.8.1945. OLKA Hc:3. Myös esim. K. Nickul U. Hannulalle 30.9.1946. Kirjeenvaihto 1944–47. KNA. KA.

40. 'V. Kolttalappalaisten sijoitus.' Petsamon toimikunnan mietintö (ote) 24. 3. 1945. OLKA Hd:2. OMA. Päivi Holstin mukaan Petsamon toimikunta palasi jopa sotia edeltäneen ajan kolttakulttuurin suojeluideaan, jossa kolttien alkuperäinen elämäntapa pyrittiin suojaamaan erityisin toimenpitein. Holsti (1990) 29–30.

41. Sisäasiainministeriön siirtoväenasiain osasto Lapin lh:lle 14.8.1945. LLHA Hc5:3. OMA: Maatalousmin. asutusasiainosasto Lapin lh:lle 1.9.1945. OLKA Hd:2. OMA; Ptk kolttien kokouksesta Nangujärvellä 10.1.1946. LLHA Hd:2. OMA.

42. 'Kolttalappalaisten juttu' (yhteenvedo lausunnoista). LLHA Hd:2. OMA.

43. Nevakivi (1991).

44. 'Kolttalappalaisten juttu' (yhteenvedo lausunnoista). LLHA Hd:2. OMA.

45. Nickul (1945).

46. K. Nickul M. Sverloffille 21.8.45. Ks. Lehtola (2000) 110–115.

Suomessa. Vanhojen kolttien tavoin Nickulille tuotti suuria vaikeuksia taipua ajatukseen Suonikylän menettämisestä kalaisine järvineen ja runsaine laidunmaineinen.

Suuri tekijä Nickulin kaavailuihin oli Luton alueen tarjoama karu vastakohta entiselle elämälle. Monien vierailujensa perusteella Nickul tunsu kolttien tilanteen Lutolla paremmin kuin kukaan muu suomalainen ja hänen vakava huolensa oli se, että alue ei pystyisi millään tarjoamaan tyydyttäviä edellytyksiä sen enempää kalastukselle kuin poronhoidollekaan. Koltat itse taas olivat tyytyväisiä siihen, että pääsivät viimeinkin asettumaan aloilleen.

”Köyhinä vierasta polkua käymme”

Kolttaväestön suurpalautukset alkoivat loppukesästä 1945, elokuun puolivälistä syyskuun puoliväliin. Marraskuun loppuun mennessä runsaat puolet koltista, 262 henkeä, oli saatu siirretyksi Inarin kunnan alueelle.⁴⁷ Lähes kaikki olivat suonikyläläisiä, jotka näyttävät saaneen etusijan viranomaisten suunnitelmissa. Siinä, missä koko Suonikylän väestö palautettiin ensin vuoden 1945 aikana, muut koltтарыhmit saivat odottaa vuoroaan evakkopaikkakunnilla Kalajoella ja Oulun seudulla vuoteen 1946 saakka.

Tällä jaottelulla oli suomalaisten viranomaisten toiminnassa vanhat perusteet. Jo Petsamon aikana lähtökohtana oli suojata erityisesti Suonikylän edut, kun taas muiden koltтарыhmiin – ”maantieverren kolttien”⁴⁸ – katsottiin suomalaistuneen tai suomalaistuvan niin, että heidän kulttuurinsa suojeleminen oli turhaa. Esimerkiksi Petsamon kruununvouti, joka 1920- ja 1930-luvulla teki suuren työn niin uuden talvikylän rakennuttamisen kuin Suonikylän suojele-alueenkin eteen, suhtautui kielteisesti muihin koltttiin.⁴⁹

Asetelma tuli esiin sodan jälkeen sisäasiainministeri Kaarlo Hillilän muistiossa, jossa hän Jukka Nevakiven sanoin ”karskisti” jakoi kolttasaamelaiset kahteen ryhmään. Paatsjoen kalastajakoltat olivat hänen mukaansa ”degeneroituja” ihmisiä, jotka olivat elättäneet itsensä osaksi kerjäämällä ja osaksi kalastamalla. Suonikylän koltat taas olivat suuria poronomistajia, jotka olivat tulleet yleensä hyvin toimeen.⁵⁰

Elokuussa 1945 siirtoväenosasto ja Inarin hoitokunta saivat kovaa arvostelua siitä, että Luttojoelle sijoitettavista koltista oli luetteloitu vain suonikyläläiset. Sen sijaan puolet kolttaväestöstä eli Paatsjoen, Lapinkylän ja Vuoremin koltat puuttuivat kokonaan. Helsingissä toimivan Petsamon asian esittelijän mielestä ”näyttää siltä kuin kunnan hoitokunta ei olisi pitänyt tarpeellisena edes tiedustella heiltä asiaa, vaan pitänyt selvänä, että jos suonikyläläiset sijoittuvat Lutolle, niin muut voidaan siirtää sinne ilman muuta.”⁵¹

Sama kävi ilmi Kalajoen kunnantalolla pidetyssä neuvottelussa joulukuussa, jolloin suuri osa suonikyläläisistä oli jo sijoitettu Inariin. Kokous totesi, että Lapinkylän ja Kolttakönkään asukkaiden lopullista sijoituspaikkaa ei ollut lainkaan suunniteltu. He eivät tunteneet Inarin seutua kuten suonikyläläiset. Joka tapauksessa he halusivat Inarin seudulle, lähinnä teiden varsille, jossa olisi tilaisuus kalastaa ja harjoittaa poronhoitoa mutta myös käydä ansiotöissä. Koltat olivat sitä mieltä, että kukin kolttaheimo oli pidettävä koossa.⁵²

50. Kaarlo Hillilä PM. Hki 11.1. 45 sisäasiain siirtoväenosastolle. OLKA Hc:3. OMA; Nevakivi 1991.

51. Petsamon asian ylim. esittelijä asutusasianosastossa tuomari Nukarille siirtoväenasiainosastossa 15. 8. 1945. OLKA Hc5:3. OMA.

52. Neuvottelukokous Oulun lääninhallituksen ja kolttain kesken Kalajoen kunnantalolla 5. 12. 45. OLKA Hc:3. OMA. Joulukuun alussa 1945 Kalajoella oleskeli 34 kolttaperheestä (yhteensä 111 henkeä), kaikki olivat muita kuin suonikyläläisiä. Kolttakyläläisiä oli 30, lapinkyläläisiä 58 ja paatsjokelaisia 23 henkeä. Lisäksi paikkakunnalla oli vielä kahdeksan Petsamon luterilaista saamelaisperhettä. Kolttia oli myös Pohjois-Pohjanmaalla. Esimerkiksi Kuivaniemellä oli 18 Höyhenjärven, Kolttakönkään ja Salmijärven kolttaa. Samoin Iissä oli kuusi kolttaperhettä, yhteensä 22 henkeä. ”Kalajoen koltat 26.6.1945” (muistilappu) sekä Luettelo Kalajoen kunnassa olevista koltista ja lappalaisista

47. Esim. Lapin lh Lääninhallitukselle 30.11.1945. LLHA Hd:2. Hd:2. OMA; Karl Nickul (1947). ’Vähän lappalaisista’, julkaisussa *Raubaa Kobti* 1947:5.

48. Hieman halveksivaa ilmaisuja ”maantieverren koltat” käytettiin Petsamon aikana kulkuteiden varrella asuvista Paatsjoen ja Petsamonkylän koltista. Ks. Lehtola (2000) 49–52.

49. Ks. Lehtola (1999) 157.

EDUC
GOV

Jaakko Sierloff ja Karl Nickul (molemmat ikkunan ääressä) olivat keskeisiä räättyysmiehiä suomalaisen ballinon ja kolttien välillä. Vas. Jaakon vaimo Feodosia eli Fetsi, Nickulin penkillä tekniikko E. Ertesuo ja dosentti Erkki Ala-Könni. Kura vuodelta 1961. Tamperen yliopisto, Kansanperinteen laitos.

Koltat asettuivat Nangujärven, Tsharmijärven sekä muitten suurimpien järvien rannoille. Olosuhteet olivat monin tavoin hankalat. Niin porot, laidunmaat kuin kalavedetkin olivat jääneet rajan taakse. Pelkääntään Suonikylän alue oli käsittänyt 4 800 neliökilometriä, johon mahtui niin erinomaisia jäkälämaita kuin mainioita kalavesiäkin. Uudella alueella sijaitsevat mitättömät järvet olivat kalaköyhiä ja kalastustarvikkeita ei alussa juuri ollut.

Kohtuullisen hyvistä jäkäläköistä oli kovin vähän iloa, kun porot oli menetetty. Kun suonikyläläisillä oli Petsamossa ollut yhteensä runsaat 3 500 poroa, ensimmäiset tilannekatsaukset olivat synkkiä: ”Poroja on koltilla tällä hetkellä n. 10, ollen heillä kuitenkin ajohäristä samoin kuin kalastustarpeista huutava puute.” Matsajärveläinen Matti Fofanoff muisteli kaihoissaan 900 poroa, jotka Onttas Fofanoffin perikunnalla oli vielä edellisenä talvena: ”Siinä oli rikkaus”, hän murehti, ”nyt köyhinä vierasta polkua käymme, maattomina, talottomina, porottomina. Ei verkkoja edes, millä kalanpyyntiin taas kävisi käsiksi ja uutta elämää aloitaisi.”⁵³

Osa koltista hankki toimeentulonsa ansiotöillä, esimerkiksi poroaitojen rakentajina ja pororenkeinä. Jälleenrakennus ja Paatsjoen voimaloiden rakentaminen työllistivät jonkin verran. Pyynnin ongelmien takia kolttien oli pakko käyttää korvausvarojaan myös jokapäiväiseen kulutukseen. Huoltoavustuksia nautti toistasataa henkeä. Anni Feodoroff kuvasi myöhemmin alkuvuosien elämää:

Muutamasta meistä asettuivat Nellimiin, muutamasta Luttojoen ympäristöön. Me jäimme Nangujärvelle, johon oli jäänyt muutama parakki pystyyn. Niitä ihmiset rupesivat laittamaan asuintaloiksi. Oli siinä tekemistä. Kaikki piti aloittaa alusta, mitään ei saanut valmiina. Mikäli onnisti, saattoi kaupasta saada lankaa, josta valmistimme

verkkoja ja nuottia. Miehet tekivät veneitä, rekiä, saneja, pulkkia, länkiä ja hihnoja. Porojakaan ei ollut. Mm. Lapin Sivistysseura osti poroja muilta poromiehiltä ja jakoi niitä perheille niin, että isompi perhe sai enemmän ja pienempi perhe vähemmän poroja. Muutamasta saamelaiset ostivat itsekin poroja. Niin alkoi poroluku vähitellen nousta.⁵⁴

Kuten kuvauksesta käy ilmi, koltat eivät uudessa tilanteessa sittenkään olleet niin olosuhteiden armoilla ja avuttomia kuin on joskus annettu ymmärtää. Heti tullessaan he olivat alkaneet rakentaa erämaihin kesäpaikoiksi kelpaavia kämppejä ja aittoja perinteiseen malliin. Uusilla asuinalueillaankin he pyrkivät nopeasti muodostamaan elämänsä samankaltaiseksi kuin se oli ollut Petsamon aikana. Rakentaminen ei voinut tähdätä pysyvään asutukseen niin kauan kuin päätöstä lopullisesta asuinalueesta ei ollut saatu.

Alusta lähtien Luttojoen alueen ahtaus ja luonnonantimien riittämättömyys herättivät arvostelua sekä kolttien keskuudessa että julkisuudessa. Ei ollut puhettakaan siitä, että koltat olisivat voineet palata vanhaan yhteiskuntajärjestelmäänsä ja puolipaimentolaiseen vuotuiskiertoonsa, kuten vanha polvi ja Nickul olivat toivoneet. Petsamon toimikunnan kannan mukaisesti alueelle ei aiottu rakentaa talvikylää, ja poronhoidon kannaltakin alueen todettiin olevan liian pieni.⁵⁵

Kolttien sijoittamiskysymyksessä näyttää pitkään olleen vain kaksi vaihtoehtoa: joko tyytyminen Luton alueeseen tai palaaminen rajan taakse. Syksyllä 1945 Lapin lääninhalitus ehdotti kolmatta mahdollisuutta eli suonikyläläisten sijoittamista Inarijärven koillis- ja pohjoispuolelle. Se oli Luttojokea parempi sekä kalastusmahdollisuuksien että poronhoidon kannalta. Suojametsäalueena se oli myös rauhoitettu metsänhakkuiden aiheuttamalta levottomuudelta. Metsähallitus oli samalla tavoin huomauttanut mah-

1.12.1945. OLKA Hc5:3. OMA; Sisäasiainmin. siirtoväenosasto 26. 11. 45. sekä Raportit 3.–5.12.1945 liissä, Kuivaniemellä ja Kalajoella tehtyjen kyselyjen tuloksista. OLKA Hc5:3. OMA.

53. *Lapin Kansa* 17.10.1945.

54. Sinikka Semenoja (1992) *Itäsaamelaiset. Koltissaamelainen näkökulma*. Julkaisematon pro gradu -työ. Oulu: Kasvatustieteiden tiedekunta, 54.

55. Ptk kokouksesta Ivalossa 7.7.1946. Lapin maatalousseuran asutustk (LMA) II Ha:7. OMA.

dollisesta laajennuksesta Inarijärven pohjois- ja koillispuolelle niin, että muut koltat jäisivät Lutolle.⁵⁶

Yllättävältä voi tuntua se, että kyläkokouksessaan tammikuussa 1946 koltat torjuivat ehdotuksen alueen laajentamisesta. He halusivat ”jyrkästi pysyä” Petsamon toimikunnan kannassa. Koltat katsoivat menettäneensä vanhoja ”ammattimahdollisuuksia” ja tulleen riippuvaisiksi ansiotöistä. Luttojoella oli tiedossa savottoja, jotka olivat koltillekin tervetulleita. Kokouksen mielestä niin kalastuksen kuin poronhoidonkin edellytykset Luttojoella olivat riittävät. Järven pohjoispuolella kulkuyhteydet olivat hankalat, kun käytössä ei ollut poroja, veneitä eikä moottoreita.⁵⁷

Inarin nimismies, joka välitti kolttien päätöksen lääninhallitukselle, kannatti itse pohjoisempaa sijoituspaikkaa. Hänen mielestään kolttien kantaan vaikutti enemmän entisen asuinseudun ja paliskunnan läheisyys kuin Luttojoen paremmuus.⁵⁸ Yhtä lailla syynä saattoi olla kolttien väsyminen jatkuvaan epävarmuuteen ja muuttoihin. Monet olivat ehtineet rakentaa pieniä asumuksia Luttojoelle, joten uusi muutto tuntui vaivalloiselta.

Kolmas mahdollinen tulkinta on se, että alueen todellinen pienuus ei ollut vielä selvinyt koltille. Vuoden 1945 loppuun mennessä koltväestöstä oli palautettu vasta noin puolet. Niinpä tammikuinen kolttakokous, joka koostui pelkästään suonikyläläisistä, saattoi tehdä laajentamiselle kielteisen päätöksensä olemassa olevan tilanteen pohjalta. Muut koltat palautettiin Luton alueelle vuoden 1946 aikana, erityisesti keväällä ja kesällä. Kun valtioneuvosto huhtikuussa määräsi virallisesti Luton seudun koltta-alueeksi, sinne sijoitettavan koltväestön kokonaismäärä oli sata ruokakuntaa, yhteensä viitisensataa ihmistä.⁵⁹

56. Lapin lh Kemin piirin nimismiehelle 4. 1.1946 sekä Kemin piirin nimismies Lapin lh:lle 7.1.1946. LLHA Hd:2. OMA.

57. Ptk kolttien kokouksesta Nangujärvellä 10.1.1946. LLHA Hd:2. OMA.

58. Inarin piirin nimismies Lapin lh:lle 14.1.1946. LLHA Hd:2. OMA.

Heinäkuussa 1946 Suonikylän ja Paatsjoen kolttien edustajat pitivät kokouksen Lapin maatalousseuran kanssa, jonka agronomi Pauli Sipilä oli asutustoimikunnan puheenjohtaja. Kokouksen tehtävänä oli laatia suunnitelma Luton alueen asuttamiseksi ja hyödyntämiseksi parhaalla mahdollisella tavalla. Se laati luettelot kalajärvistä ja summittaisen suunnitelman sijoittamisesta. Kaikkia järviä ehdotettiin yhteisiksi, jotta kalaa riittäisi kaikille.⁶⁰

Koltat totesivat kokouksessa kuitenkin, että alue oli riittämätön heidän tarpeisiinsa. Vuoden alussa tehty päätös oli siis muuttunut. Maatalousseura välitti sanoman hallitukselle vielä samana syksynä: ”valtioneuvoston määräämä alue ei takaa kaikille kolttalappalaisille heidän entisiä elinkeinoja käyttäen toimeentuloturva”.⁶¹ Nickul ja Sipilä vierailivat syksyllä Helsingissä ministeri Lauri Kaijalaisen puheilla vakuuttelemassa, että koltat eivät voineet saada elatustaan valtioneuvoston määräämästä alueesta. Ministerin tylyn kannan mukaan alueen piti tyydyttää koltia.⁶²

Helpottaakseen kolttien vaikeaa tilannetta Lapin Sivistysseura ja sen sihteeri Nickul organisoivat kansainvälisen keräyksen, jonka tavoitteena oli saada hankittua poroja ja kalastusvälineitä. Norjan ja Tanskan lisäksi kampanja herätti innostusta erityisesti Ruotsissa, jossa järjestetyn keräyksen tuloilla pystyttiin hankkimaan koltille suopunkeja ja kalastusverkkoja. Pelastusarmeijan ja kveekarien vapaaehtoiset tulivat töihin saamelaisalueelle kesästä 1946 lähtien.⁶³

Avustajalistassa oli myös Suomen Punainen Risti, UNRRA (amerikkalainen avustusjärjestö The United Nations Relief and Re-

59. VN päätös maatalousmin. kirjeellä Maatalousseurojen keskusliiton asutusvaliokunnalle 11.4.1946, ks. *Kolttaamelaisten sijoittaminen sekä kolta-alueen ja kolttaetujen kehitys v. v. 1945–1984*. Sevetijärvi: Koltta-asiain kannatusyhdistys (1988), liite 1.

60. Ptk Ivalossa pidetystä kolttakokouksesta 7.7.1946. LMA II. Ha: 27.

61. K. Nickul U. Hannulalle 30.9.1946. KNA. KA; 'Erästä ajankohtaisesta lappalaiskysymyksestä.' K. Nickulin radioesitelmä 25.11.1946. KNA. KA; LSS hall ptk 8.3.1947. Lapin Sivistysseuran arkisto LSSA. KA.

62. LSS hall ptk 8.3.47. LSSA. KA

63. LSS vuosikert. 1946 sekä LSS hall ptk 18.11.1946. LSSA. KA.

habilitation Administration), Svenska Euro-pahjälpen ja monia yksityisiä lahjoittajia. Erityisen arvokkaaksi yhteydeksi koltille osoittautui sveitsiläinen kirjailija Robert Crottet, joka oli vierailut Suonikylässä ennen sotia. Hän suuntasi keräystoiminnan Englantiin, jossa hän perusti avustustoimikunnan nimellä Scolt Lapp Relief Fund. Uuden talvikylän rakentamiseen tähtäävä keräys tuotti yhteensä neljä miljoonaa markkaa.⁶⁴

Valtion määrärahoista ja eri järjestöjen avustuksilla koltat saivat hankituksi yli 1 500 poroa sekä kalastusvälineitä sen verran, että seuraavina vuosina tilanne katsottiin tyydyttäväksi. Ilmaiseksi jaetut porot ja pyyntivälineet aiheuttivat kuitenkin kateutta muiden inarilaisten keskuudessa, joiden mielestä koltat olivat tarpeeksi rikkaita ilman avustuksia. Kolttien asioita hoitava Matti Sverloff sai usein kuulla kolttien olevan ”syöttöläitä”, jotka käyttivät muita hyväkseen. Jopa Inarin kunnassa pelättiin, että kun koltat tottuisivat ilmaiseen elämään, heistä tulisi kunnalle suuri rasitus.⁶⁵

”Lunta oli paljon, lampaat määkivät...”

Kesäkuussa 1947 koltat pitivät kyläkokouksen, jossa pohdittiin vaihtoehtoa ahtaaksi koetulle Luton alueelle. Jaakko Sverloff kirjoitti Karl Nickulille: ”kovasti oli erimielisyyttä, mutta lopuksi [sovittiin, että] Iijärven puolella katsotaan paikka.” Kokous valitsi kuuden miehen retkikunnan tutkimaan kalavesiä ja heinämaita Inarijärven pohjoispuolella. Kolmen koltan lisäksi retkikuntaan kuului Lapin maatalousseuran edustaja.⁶⁶

Iijärven seutu osoittautui liian puuttomaksi. Sen sijaan Sevettijärven ja Inarijärven

väläinen alue vaikutti riittävän laajalta, ja siellä oli paremmat mahdollisuudet poronhoidolle. Heinäkuun lopulla 1947 retkikunnan koltajäsenet selostivat tuloksia heimoalaisilleen ”suenjelinkielellä”. He vakuuttivat, että pohjoispuolella oli paljon paremmat elinmahdollisuudet, kun kuljetusongelmat vain saataisiin ratkaistuiksi.⁶⁷ Seutu oli vanhastaan tuttua aluetta miehille, jotka olivat paimentaneet siellä Suonikylän poroja talvisodan aikana.⁶⁸

Alueella asui ennestään noin kymmenen taloutta Inarin ja Utsjoen saamelaisia sekä muutamia suomalaisia perheitä, yhteensä alle sata henkeä. Lähtökohtana oli olla loukkaamatta heidän etujaan. Kolttien kannalta alue oli historiallisestikin luonteva vaihtoehto. Se oli aikanaan ollut läntisimmän kolttakylän, Näättämön, syyskalastus-alue. Näättämön koltat olivat joutuneet luopumaan siitä vuoden 1826 rajankäynnin yhteydessä, käytännössä aiemminkin.

Retkikunnan tulosten selvittyä maatalousseuran asutustoimikunnan puheenjohtaja Sipilä laati muistion, jossa hän ehdotti koltasaamelaiden toiseksi sijoituspaikaksi Näättämön aluetta Inarijärven koillispuolella. Näättämön alue oli tarkoitettu Suonikylän koltille, joiden pääelinkeinoina oli poronhoito ja kalastus. Sijoitusmäärä oli noin 60 ruokakuntaa, yhteensä 230 henkeä. ”Petsamon muut koltat, jotka ovat tottuneet jo ennenkin ansiotöihin ja jotka jo ennemminkin ovat asuneet Suonikylän koltista erillään muun asutuksen yhteydessä, sijoitetaan Luton alueelle.” Jälkimmäisen alueen sijoitusmäärä oli noin 65 ruokakuntaa eli 220 henkeä.⁶⁹

Sipilän toimikunnan mukaan talvikylää ei rakennettaisi, vaan asutus sijoittuisi ”po-

64. 'Matkavaikutelmia Lapista.' K. Nickulin puhe LSS:n vuosikokouksessa 30.3.1947. Käsikirjoitukset. KNA. KA.

65. LSS hall ptk 8.5.1946. LSSA. KA; A. Nuotio K. Nickulille 19.4.1948 ja 13.5.1948; E. Innola Nickulle 10.5.1948. KNA. KA; Inarin kunnallisltk Lapin lääninhallille 21.4.1948. Kunnallisltk asiakirjat. Inarin kunnan arkisto (IKA); 'Matkavaikutelmia Lapista.' K. Nickulin puhe LSS:n vuosikokouksessa 30.3.1947. Käsikirjoitukset. KNA. KA.

66. Kolttien yl. majoituskokous Ivalon Pikku-Petsamossa 31. 7. 1947. LLHA Hd:2. OMA.

67. Laura Lehtola Karl Nickulille 26.6.1947; Jaakko Sverloff Karl Nickulille 12.8.1947. Lappia koskeva kirjeenvaihto. KNA. KA; Kolttien yleinen majoituskokous Ivalon Pikku-Petsamossa 31.7.1947. LLHA Hd:2. OMA.

68. Ks. esim. Matti Sverloff (1982) 'Lähtö evakkoon', teoksessa *Bälggis. Polku. Lapin Sivistysseura 1932-1982*. Helsinki: Lapin Sivistysseura; Matti Sverloff (2003) *Suenjelin saamelaiden perintö*. Omakustanne, 126-131.

69. Lapin maatalousseuran asutustoimikunta maatalousministeriölle 9.10.1947. Lapin maatalousseuran asutustoimikunta II (LMA II) Ha:13. OMA.

ronhoidollisten ja kalastuksellisten huomioiden mukaisesti sukukunnittain haja-asutuksena, jota koltat itsekin ehdottavat”. Valtio rakentaisi koltille asuinrakennuksen, aitan, lammasläävän ja käymälän. Koltat itse saisivat valita asuinpaikkansa ja päättää, ketkä ja mitkä sukukunnat millekin paikalle asetuisivat. Asutustoimikunta lupasi valvoa, että alueella ennestään asuvan väestön edut huomioitaisiin.⁷⁰ Syksyllä 1947 Sverloff matkusti Helsinkiin, jossa hän Nickulin kanssa pyrki taivuttelemaan virkamiehiä uuden suunnitelman kannalle. Lapin Sivistysseura taas vetosi maatalousministeriöön.⁷¹

Lokakuussa 1947 valtioneuvosto hyväksyi ehdotuksen Näätämön alueen liittämisestä aiempaan koltta-alueeseen, joka laajeni yli kaksinkertaiseksi.⁷² Maanomistuskysymys hoidettiin eräänlaisella kompromissilla. Näätämöön muuttavat koltat olivat suonikyläläisiä, joiden Petsamon aikaisia sukualueita suomalaiset hallintomiehet tulkitsivat yhteisomaisuudeksi. Niinpä yksityisten perheiden maanomistuksen sijaan määriteltiin vain koltta-alueet. Tämä ei vastannut saamelaiden perinteistä käsitystä alueidensa hallinnasta.⁷³

Rakentaminen alkoi vuoden 1948 alussa. Helmikuussa Nickul kirjoitti Sevettijärveltä: ”Täällä on aivan toinen tunnelma kuin edellisinä vuosina. Uusi kylä on kaikkien miellesä.” Suuri osa taloista saatiin asuttavaan kuntoon jo ennen talven tuloa. Elokuussa viranomaiset tarjosivat moottorivenekytejä syysmuuttoon, mutta koltat ilmoittivat, että muutto oli parasta tehdä talvikelillä.⁷⁴

70. Lapin maatalousseuran kok. ptk 3.12.1948. LMA II, Ca:1. Tk pk:t 194551. OMA.

71. LSS maatalousministeriölle 30.10.1947. LMA II Ha:13. OMA.

72. VN päätös maatalousmin. kirjeellä Maatalousministeriön asutusasiainosastolle 30.10.1947, ks. *Koltta-saamelaiden sijoittaminen* (1988), liite 2.

73. P.M. Kolttien asunto ja maanomistusolojen järjestäminen. Lapin maatalousseuran asutustk II. Ha:17, Asutustoiminnanjohtajan koltta-asioita koskevaa henkilökohtaista kirjeenvaihtoa. Myös: K. Nickul Uula Morottajalle 6.1.1948. Lappia koskeva kirjeenvaihto. Martti Linkolan ja Pekka Sammallahten mukaan ”esimerkiksi suonikyläläisten alueiden hallinta täytti maanomistuksen tuntomerkit”. Linkola & Sammallahti (1995) 53.

74. Pk kolttakokouksesta Ivalossa 2.8.1948. LMA II Ha:7.

Suonikyläläisten muutto lopullisille asuinsijoilleen alkoi maaliskuussa 1949. Sevettijärvi oli kokonaan autoteitten ulottumattomissa, joten hevosmiehet hakivat ihmiset ja tavarat Nangujärveltä ja Luton varrelta Akujärvelle. Osa koltista tuli poroineen suoraan Inarijärven yli Sevettijärvelle. Muut kuljetettiin Pohjolan Liikenteen kuorma-autoilla järven ympäri lähelle Kaamasta, josta matka jatkui poroilla määränpään. ”Lunta oli paljon, lampaat määkivät ahkiossa, sylilapset itkivät komsioissa”, kuvaa kolttakirjailija Claudia Fofanoff.⁷⁵

Muutto sinällään ei ollut koltille uutta ja erikoista, muistuttihan se normaalia kevätmuuttoa, jollaisia he olivat tehneet jo Suonikylän aikoina. Nyt määränpää oli kuitenkin täysin outo seutu. Leu’ddissaan eli koltasaamelaisten eepissä joiussa Vassi Semenoja ja Helena Semenoja ovat kuvanneet runollisesti sitä, miltä tuntui menettä kotoiseutu ja tulla asumaan kokonaan uuteen ympäristöön:

”Länteen aurinko laskee / idästä aurinko nousee / se tuo mieleen entisen rakkaan synnyinseutumme. Meidät juuriltamme revittiin, / yli tuiskuisen Inarijärven tuotiin. / Ei ollut auto- ja eikä hiekkateitä. / Meidät lähelle merenrantaa tuotiin / keskellä kylmintä talvea uudelleen kasvamaan istutettiin kuin puun taimet, / mutta juuret entisille kotiseuduille jäivät.”⁷⁶

Muuton yhteydessä kesällä 1948 nähtiin omalaatuinen mutta ymmärrettävä välikohdatus, joka hyvin kuvasi kolttien evakkoväsymystä. Muuttoa suunniteltaessa yhdeksän kolttaperhettä, yhteensä 33 henkeä, kieltäytyi lähtemästä Näätämön alueelle. Maatalousseura totesi tylysti, että heille ei tultaisi osoittamaan asuinpaikkaa muuallekaan ja he jäisivät vaille valtionavustusta elleivät muuttaisi. Kuusi perhettä taipui viranomaisten kovisteluun. Kolme perhettä piti pään-

75. Päiväämätön PM Petsamon siirtoväen asuttamisesta. OLKA Ce:1. OMA; Claudia Fofanoff (1988) ’Muutto Sevettijärvelle 40 vuotta sitten’. *Lapin Kansa* 19.5.1988.

76. Lplevy *Moošt Sue’nmjlest* (Muistoja Suonikylästä 1979). Runon suomennos Semenoja (1992) 55.

Kolttasaamelaisten uudet kodit olivat tyyppitaloja, jotka rakennettiin vesistöjen varsille. Semenoffien uusi asuinpaikka Kirakkajärvellä. Saamelaismuseo Siida.

sä, ja heidän katsottiin ”luopuneen kolttaetuksista ja valtion avuista”. He rakensivat siis ilman avustuksia.⁷⁷

Näätämön alueen koltta-asutus, jota 1950-luvun alussa oli kaikkiaan 267 henkeä, sijoittui yli viidenkymmenen kilometrin pituiselle vyöhykkeelle Nitsijärveltä Kirakkajärvelle. Varsinaisen keskuspaikkansa mukaan Näätämön alueen uusia asukkaita alettiin kutsua Sevettijärven koltiksi. Asumukset samoin kuin rukoushuone rakennettiin valtion varoin. Inarin kunta rakennutti valtion tukemana kansakoulun, oppilasasuntolan ja terveystalon.⁷⁸

Kuten tutkija Päivi Holsti myöhemmin totesi, suvun merkitys asuinpaikan valinnassa oli edelleen suuri kuten Petsamossa-

kin. Semenoffit asettuivat lähelle Norjan rajaa Kirakkajärvelle, alueen toiseen päähän Luona- ja Nitsijärvelle puolestaan Fofanoffit, muut suonikyläläiset suvuittain Sevettijärven ympäristöön. Viimeksi mainittuun asetui myös kolme perhettä Paatsjoen koltтарыhmästä.⁷⁹

Holstin mukaan paikalleen asettuminen mahdollisti tiettyjä elinkeinollisia muutoksia kuten perunanviljelyn ja karjanpidon, joka kiertolaiselämän aikana oli ollut mahdotonta. Talvikylän puuttuminen heikensi kuitenkin kolttien yhteenkuuluvuutta, sillä talvikylä oli ollut sosiaalisesti yhdistävä tekijä. Sen puuttuessa ei yhteen enää kokoonnuttu kovin usein, ja monet leikit, laulut ja perinteen muodot unohtuivat.⁸⁰

Suonikyläläisten lähdettyä Inarin yli muut kolttasaamelaiset jäivät Luton alueelle. Pääosa Petsamon kylän asukkaista asetui Tsarmijärven (vuodesta 1946 alkaen) ja Nellimin (1948) alueille. Paatsjoen saamelaiset rakensivat talonsa lähemmäksi Ivaloa ”Pikku-Petsamoon”, Keväjärvelle ja Mustolaan. Nellimin koltta-alueelle asutettiin kaikkiaan 140 kolttasaamelaista, joille rakennettiin valtion

77. Ptk kolttakouksista Ivalossa 2.8.1948. LMA II Ha: 27; Lapin maatalousseuran kok. ptk 30.5.1951. LMA II, Ca:1. Tk pk:t 194551. OMA. Erään Nellimiin jääneen suonikyläläisperheen tunnoista Jaakko Gauriloffin puheenvuoro teoksessa *Réfugiés pakolaisten ääniä Suomessa*. Toim. Maija Kuikka. Helsinki: Like Rauhanpuolustajat, 24–32, ks. myös <http://www.rauhanpuolustajat.fi/refugiés/jaakko.html>.

78. Pk Ivalossa pidetystä kolttakouksesta Sevettijärvellä 12.8.1949. LMA II. Ha: 27.

määrärahoihin 35 asuin- ja 34 talousrakennusta sekä kymmenen saunaa.⁸¹

Kolttien lisäksi Inariin siirtyi runsaasti muitakin siirtolaisia vanhasta Petsamosta. Vaikka suuri osa asutettiin vuoden 1945 maanhankintalain myötä eteläiseen Lappiin Tervolan Varejoelle, osa halusi tutumpiin olosuhteisiin. Vuoden 1948 loppuun mennessä Inarin kuntaan oli muuttanut asumaan noin 30-40 petsamolaisperhettä. Suuri osa asettui Ivalon ympäristöön mutta myös Inarin suuntaan sekä Nellimiin, Akujärvelle ja Nanguvuonoon. Kunta sai muutamassa vuodessa lähes 1 200 hengen väestöllisän siirtolaisista, jotka olivat tulleet joko pysyvästi asumaan tai väliaikaisesti töihin. Se tiesi kasvavaa työttömyyttä ja lisääntyvää kilpailua rajallisista resursseista.⁸²

”Sielun olisi pitänyt ehtiä mukaan”

Kolttaasaamelaisten asuttamisessa voi nähdä kaksi käännekohtaa. Ensimmäinen niistä oli keskustelu siitä, olisiko kolttien parempi palata entisille asuinsijoilleen Neuvostoliittoon vai pysyä Suomessa. Kummallakin näkökannalla oli puolensa, jotka perustuivat myös kolttien omiin toiveisiin, joskin kolttien sisällä avautui selkeä ristiriita vanhemman ja nuoremman sukupolven välille. Viranomaisten ansiona asuttamisen yhteydessä voi nähdä sen, että kolttien asiaa käsiteltiin erillisenä kysymyksenä, ei niputettuna yhteen muiden petsamolaisten asuttamisen kanssa.

Toinen käännekohta koski koltta-alueen laajentamista 1946-47, kun Nellimin alue osoittautui liian pieneksi. Ne viivytykset, joita kolttien asuttamisessa tapahtui, johtuivat alueen liiallisesta pienuudesta, kuten kolttakokous itse kesällä 1946 totesi. Koltat olivat mukana myös keskustelemassa talvikylän roolista ja asutustavan valinnassa. Siitä, oliko valinta oikea vai ei, on kinasteltu myöhemmin myös kolttien itsensä parissa.

Yleisesti voi siis sanoa, että kolttien omat näkemykset tulivat molemmissa käännekohtissa kuulluiksi ja niitä jopa pääpiirtein noudatettiin. Selvältä kuitenkin näyttää, että suomalaisen hallintokoneiston ja kolttakokouksen välissä toimineilla ”välittäjillä” oli

suuri rooli keskusteluyhteyden syntymisessä. Kolttien luottamusmies Jaakko Sverloff, vanha kolttien ystävä Karl Nickul sekä Lapin maatalousseuran agronomi Pauli Sipilä muodostivat kolmikon, joiden yhteistoiminta ”kentällä” oli ehdoton edellytys sekä koltta-asian pysymiselle julkisuudessa että viranomaisissa tehdyille päätöksille.

Ironisena voi nähdä sen, että kolmikosta aktiivisin eli Nickul kannatti sitkeimmin Neuvostoliittoon palaamista, jota myöhemmin on pidetty ”lampaiden heittämisenä susille”. Hänen näkemyksensä perustui kuitenkin pitkäaikaiseen ystävyyteen nimenomaan vanhemman sukupolven ja Jaakko Sverloffin kanssa, samoin kuin hänen useisiin vierailuihinsa Nellimin alueella, jota hän piti liian ahtaana koko koltta-äestön tarpeille.

Eri asia on se, että suurpoliittiset käännteet vaikuttivat jälleen kerran kohtalokkaasti kolttien elämään. Muutto uudelle asuinalueelle ja arkielämän aloittaminen oudoissa oloissa merkitsivät monille koltille traumaattista kokemusta. Kolttien pitkäaikaisen luottamusmiehen Matti Sverloffin sanoin ”sielun olisi pitänyt ehtiä mukaan”.⁸³ Suonikylän idyllinen muisto hallitsi pitkään koltta-äestön sopeutumista uusiin oloihin. Myös ennakkoluulot koltta kohtaan niin suomalaisten kuin muiden saamelaistenkin keskuudessa ovat olleet suuria.

79. Holsti (1990) 42.

80. Holsti (1990) 54-55.

81. Lapin maatalousseuran asutusk Maatalousministeriölle 1.11.1948. LMA II. Ha.:3. OMA; P.M. Kolttien asunto ja maanomistusolojen järjestäminen. LMA. Ha.:17; Pk Ivalossa pidetystä kolttakokouksesta 4.8.1948. LMA II. Ha.: 27 OMA.

82. Asutusk toimintakertomukset 1945-51.LMA II, Da:1. OMA; Kunnalliskertomukset 1948-51. IKA; Petsamolaisuusmuistio. Petsamolaisten musta kirja. Oulun kirjateollisuus 1950. Petsamon siirtoväki ry:n Ivalon alaostaston arkisto. OMA; Nyysönen 1999, 641-652. Sevettijärven asuttamisen jälkeen maaherra saattoi todeta siirtoväen sijoittamisen ”jo suurinpiirtein tulleen loppuun suoritetuksi läänin oman siirtoväen keskuudessa”. Lapin läänin maaherran kertomukset 1949-50. Lapin lh sisäasiainmin:lle 10.6.1950. KD 149/511 1949 ja KD 137/510. 1950. SMA. KA. Ks. myös Tauno Aminoff (195051) 'Petsamon luovutetulta alueelta siirtyneiden kolttalappalaisten elinmahdollisuuksien turvaaminen.' *Asutustoiminnan aikakauskirja* 3/1950 ja 1/1951.

83. Matti Sverloffin suullinen maininta.

Kolttasaatuksen rajoja ja kolttasetuja on muutettu vuosikymmenten kuluessa useita kertoja. Kolttalaki ja asetus vuodelta 1955 sekä 1970-luvulla voimaan tulleet maanjärjestelylaki ja lainmuutos ovat olleet aikanaan edistysaskeleita, jotka eivät kuitenkaan

pitemmän päälle ole riittäneet turvaamaan kolttien etuja. Kolttakulttuurin kehitys on edelleenkin kiinni sekä kolttien omasta aktiivisuudesta että viranomaisten poliittisesta tahdosta ja kyvystä reagoida muuttuneisiin oloihin. ■

PIRJO MARKKOLA

Suomen historian käyttökelpoisuus

Professori Pirjo Markkola pohtii historian käyttöä virkaanastujaisesityksessään Jyväskylän yliopistossa 4.11.2009. Hän tuo esiin historian käytön tapoja ja niihin liittyviä ongelmia.

■ Suomen historia kerrotaan usein sotien värittämänä selviytymistarinaan, jota ulkomaalaisten on vaikea ymmärtää. Monien mielestä suomalaisten menneisyys Ruotsin ja Venäjän – lännen ja idän – välissä on niin moniulotteinen, että sitä voivat ymmärtää vain suomalaiset. Tutkijat ovat vuosikymmenten saatossa sekä osallistuneet tähän mytologisointiin että pyrkineet korjaamaan harhaluuloja. Suomen historiaan hyvin perehtynyt yhdysvaltalainen historiantutkija, professori Jason Lavery kirjoitti kesällä Helsingin Sanomien yleisönosastossa, ettei maan historiassa ole mitään, mikä olisi hänen ei-suomalaisille opiskelijoilleen käsitämätöntä.¹

Toinen suosittu versio Suomen historiasta on vapaiden talonpoikien ja vahvojen naisten kertomus. Monet suomalaiset tuovat mielellään esiin, että talonpojat ovat aina olleet itsenäisiä eikä maassa ole ollut maorjuutta. Talonpoikaisyhteiskunnasta juontaa juurensa myös vahvojen naisten historia, johon sopivat luontevasti vuoden 1907 kan-

sanedustajanaiset ja heidän naisäänestäjensä. Talonpoikaisen köyhyyden avulla Suomen historia kuvataan vahvojen ja tasa-arvoisten naisten historiana.² Tällöin korostetaan köyhyydestä nousevaa työnteon välttämättömyyttä, jossa kaikkien, sekä miesten että naisten, oli pakko tehdä työtä. Tällä pakolla selitetään oman aikamme naisten korkeaa työvoimaosuutta ja hyvää koulutusta sekä poliittista ja ammatillista järjestäytymisastetta.

Historian käyttö

Tapa nostaa esiin tiettyjä menneisyyden tapahtumia tai ilmiöitä on keino kertoa kansalaisille, mitkä asiat ovat muistamisen arvoisia. Näihin tapoihin ja käytäntöihin viitataan puhumalla historian käytöstä. Historian käyttö muokkaa kuvaa nykypäivästä, meidän yhteiskunnallemme tärkeistä asioista, ja luo odotuksia tulevalle. Usein historian käytöstä tulevat mieleen tietoiset väärennökset ja tarkoitushakuiset vääristelyt, mutta kenttä on paljon laajempi. Havainnollistan sitä parilla esimerkillä. Jyväskylän yliopiston päärakennus sijaitsee Seminaarinmäen kampuksella. Nimi muistuttaa yliopiston historiasta ja luo identiteettiä nykyiselle yliopistolle. Sen naapurikorttelista voi ostaa pelejä, jotka yhdistävät historiaa ja fantasiaa. Historian käyttö koostuu hyvinkin moniulotteisista tilanteista ja yhteyksistä, jotka antavat merkityksiä menneisyydelle.

1. Jason Lavery (2009) "Suomen historiaa ei ole vaikea ymmärtää", *Helsingin Sanomat* 21.7.2009.

2. Pirjo Markkola (2002) "Vahva nainen ja kansallinen historia", teoksessa Tuula Gordon, Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen (toim.) *Suomineitonon hei! Kansallisuuden sukupuoli*, Tampere: Vastapaino, 75–80.

Se tekee menneisyydestä merkityksellistä. Suomen historia on tässä suhteessa hyvin käyttökelpoista.

Historian käytön tyyppiesimerkkejä ovat erilaiset merkkivuodet. Suomessa on juuri valtioneuvoston aloitteesta ja vähän sen johdollakin muistettu vuotta 1809. Merkkivuosi on lisännyt kiinnostusta Napoleonin sotien aikaa kohtaan. Samalla se on tuonut ajankohtaisuutta kysymykselle Suomen valtion synnystä. Lokakuussa monet valtion laitokset juhlistivat valtionhallinnon 200-vuotishistoriaa avoimilla ovilla. Syksyn 2009 sanomalehdistä ei voi olla huomauttamatta, että talvisodan alkamisesta tulee marraskuun lopussa, Antin päivänä, kuluneeksi 70 vuotta. Kansallisten merkkimiesten ja joskus -naistenkin syntymiä juhlitaan säännöllisin väliajoin. Näin merkkivuosista tehdään osa Suomen historiaa.

Puheella historian käytöstä on oma kielensä. Keskeisiä käsitteitä ovat muun muassa menneisyydenhallinta, historiakulttuuri, historiatiETOisuus ja historiapolitiikka.³ Historiakulttuuri tarkoittaa kulttuurin alueita, joilla ihmiset joutuvat menneisyyden kanssa tekemisiin. Se voidaan ymmärtää historian käytön areenoiksi, jotka ulottuvat sarjakuvista virkaanastujaisesityksiin ja muistomerkeistä television keskusteluohjelmiin. HistoriatiETOisuus puolestaan tarkoittaa tapoja, joilla ihmiset ja yhteisöt käsittelevät menneisyyttä voidakseen ymmärtää nykyistä ja tulevaa. HistoriatiETOisuus kytkee menneen nykyiseen ja tulevaan ja rakentaa siten jatkuvuutta yhteiskunnallisiin ilmiöihin ja tapahtumiin. Historiapoliitiikka ymmärretään usein aktiivisena ja tietoisena historian käyttönä, historian käyttämisenä tiettyihin tarkoituksiin. Sen yksi ulottuvuus on historian käyttö poliittisena argumenttina; toinen ulottuvuus on rajankäynti asioista, jotka kelpuutetaan historiaan. Vai-

keneminen on joskus yhtä äänekästä historian käyttöä kuin puhuminen.

Suomen historiassa ajanjakso marraskuusta 1939 kevääseen 1945 on historiapolitiikan ja historian käytön runsaudensarvi. Talvisota, välirauhan aika, jatkosota ja Lapin sota antavat jatkuvasti aineksia historian käytölle. Toinen käyttökelpoinen vaihe on kylmän sodan aika, jolloin suhteesta Neuvostoliittoon tuli suomalaisten avainkysymys. Neuvostoliiton romahduksen jälkeen on kiistelty, oliko idänsuhteissa kyse taitavasta politiikasta vai tarpeettomasta mielitelystä. Kekkonen aikaa itänaapurin häviäminen kartalta ei muuttanut, mutta kuvalle Kekkonen ajasta se asetti uusia kysymyksiä. Menneisyys ei muutu, mutta historian käytötavat muuttuvat.

Jälkipolvet käyttävät historiaa oman itensä ja menneisyytensä selittäjinä. Koska suomalaisilla ei ole muinaista itsenäisyyttä, joka olisi menetetty, tai muuta kansallista suuruuden aikaa, sitä on eri aikoina haettu eri tavoin. Kansalliset kertomukset saavat merkityksiä, joiden avulla ihmiset ymmärtävät omaa paikkaansa kokonaisuuden osina. Näitä kertomuksia voi nimittää myyteiksi, mutta korostan, että myytti ei silloin viittaa totuuden vastakohtaan tai ihmiskunnan alkuperää koskeviin kertomuksiin. Historian- ja kulttuurintutkimuksen näkökulmasta myytin voi ymmärtää tekniikkana tai diskursiivisena kehikkona, joka tekee todellisuuden selityksistä luonnollisia.⁴ Tarina, jota arkikielessä kutsutaan myyttiksi, on itse asiassa jo menettänyt myyttisen voimansa, koska se tunnistetaan keksityksi ja kuviteluksi. Varsinaisten myyttien luonteeseen kuuluu, että niitä ei aseteta kyseenalaisiksi. Ne esittävät todellisuuden tulkintoja tavoilla, joita pidetään todellisuuden tosina, suorastaan itsestään selvinä kuvauksina.

Kansallinen historia on hedelmällinen maaperä erilaisille myyteille. Osmo Jussila löytää vanhemmasta suomalaisesta historiankirjoituksesta ja historiakulttuurista kolme keskeistä myyttiä. Ne ovat Ruotsi-Suomi, Suomen valtion synty vuonna 1809 ja suomalaisten itsenäisyyspyrintöjen pitkä historia.⁵ Tähän haluan lisätä muutamia, ehkä hieman uudempia tulkintoja. Niitä ovat ai-

3. Käsitteistä Pilvi Torsti (2008) "Why do History Politics Matter? The Case of the Estonian Bronze Soldier", teoksessa Juhana Aunesluoma & Pauli Kettunen (toim.) *The Cold War and the Politics of History*, Helsinki: Edita Publishing Ltd, 22–25; Jouni Tili (2009) "Tiloja, linjauksia, retoriikkaa – historiapolitiikan ulottuvuuksia", *Historiallinen Aikakauskirja* 107, 280–287.

nakin käsitys naisten työntekoon ja äänioikeuteen liittyvästä sukupuolten tasa-arvosta, toista maailmansotaa korostava historiankäyttö erillissotineen ja torjuntavoittoineen sekä käsitys kylmän sodan aikaisesta ulkopoliittisesta viisaudesta. Yhteistä näille kaikille tulkinnoille on, että niitä on problematisoitu, asetettu kyseenalaiseksi, ja siten käyty käsiksi niiden myyttiluonteeseen. Ne ovat käsityksiä, joita sekä puolustetaan että kritisoidaan.

Historian hallinta

Historian käytöstä on tutkijoiden piirissä keskusteltu vilkkaasti 1990-luvulta lähtien, osin jo 1980-luvulta alkaen, mutta kyse ei ole uudesta ilmiöstä. Historian avulla on legitimoitu valtaa ja luotu kuvaa oman ajan ilmiöistä. Tästä nykyisen merkkivuoden kohde on hyvä esimerkki. Porvoon kokous maaliskuussa 1809 nousi vähitellen 1800-luvun kuluessa Suomen valtion syntymäjuhlaiksi. Kun historiantutkijat 1960-luvulla kyseenalaistivat käsityksen, he korostivat, että käsitys valtiosta oli suomalaisten oppineiden konstruktio, joka sivuutti käsitteiden sisällöllisen muuttumisen vuosisadan alusta. Vuoden 1809 kielenkäytölle oli annettu 1800-luvun jälkipuoliskon sisältö ja historiaa oli käytetty poliittisten päämäärien saavuttamiseksi. Itsenäistymisen jälkeen kansallismielinen historiankirjoitus ruokki kuvaa suomalaisesta valtiosta, joka oli jo 1800-luvulla ollut erillinen Venäjän valtiosta.

Historian käyttö – ja siihen liittyen Suomen historian käyttökelpoisuus – voidaan ymmärtää monella tavalla. Ruotsalainen Peter Aronsson väittää, että historian käyttö on erityisen aktiivista, kun tulevaisuuden näkymät ovat epävarmoja. Historiaa voidaan hänen mukaansa käyttää monilla eri alueilla, kuten elokuvissa, kirjallisuudessa, turistien houkuttimena ja tieteellisessä tutkimuksessa.⁶ Monet tutkijat, muiden muassa Seppo Hentilä ja Pilvi Torsti, kiinnittävät historian käytössä huomiota historiapolitiikkaan ja historiapolitiittisen toiminnan tarkoituksellisuuteen.⁷ Menneisyys ja siitä kirjoitettu historia saavat välinearvon, kun pyritään tiettyihin tavoitteisiin, tiettyihin yhteis-

kunnallisiin päämääriin. Tämä voi lähestyä historian hyväksikäyttöä, johon Pertti Haapala viittaa kirjoittaessaan sisällissodasta. Hänen mukaansa ihmiset antavat mielellään tuomioita, jotka kertovat enemmän tuomion antajista kuin siitä, mitä tapahtui 90 vuotta sitten, ja ovat siten vaarallisen lähellä historian hyväksikäyttöä.⁸ Jos tavoitteena on langettaa tuomioita menneisyyden toimijoille, historian käyttö on jotakin muuta kuin silloin, kun tavoitteena on houkutella turisteja talousvaikeuksissa kipristelevään kuntaan.

Historian tietoista hyväksikäyttöä ja väärinkäyttöä kiinnostavampia ovat itse asiassa pienet ja huomaamattomat tavat käyttää historiaa. Niitä kätkeytyy esimerkiksi paikannimiin. Vuonna 1957 valtioneuvosto kehotti kaupunkeja nimeämään katuja 40-vuotisen itsenäisyyden kunniaksi. Silloin Tampereen Puolimatkatkadusta tehtiin Itsenäisyydenkatu.⁹ Jyväskylästä en Itsenäisyydenkatua ole löytänyt, mutta esimerkiksi Porissa sellainen on. Turusta löytyy Itsenäisyydenaukio, johon liittyy myös kadunpätkä lääninhallituksen vieressä. Vuonna 2004 Varsinais-Suomen Sotilaspoikien Perinnekilta esitti katuosuuden nimeksi Itsenäisyydenkatua, ja halusi näin korostaa lähestyvän Suomen itsenäisyyden 70-vuotisjuhlan merkitystä. Turun asemakaavatoimisto vastasi: ”Itsenäisyydenaukio on mitä parhaiten Suomen valtiollista itsenäisyyttä kunnioittava osoitenimi läänin virastotalolle”.¹⁰ Toiset haluavat kunnioittaa itsenäisyyttä nimikkokadulla, toisille riittää aukio. Historian käyttö, edes silloin kun se on tavoitteellista toi-

4. Peter Aronsson (2004) *Historiebruk – att använda det förflutna*, Lund: Studentlitteratur, 88–89.

5. Osmo Jussila (2007) *Suomen historian suuret myytit*, Helsinki: WSOY.

6. Aronsson (2004), 7–11.

7. Seppo Hentilä (2004) *Harppi-Saksan haarukassa. DDR:n poliittinen vaikutus Suomessa*. Helsinki: SKS; Torsti (2007).

8. Pertti Haapala (2009) ”Kun kansankirkko hajosi”, teoksessa Ilkka Huhta (toim.) *Sisällissota 1918 ja kirkko*, Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, 23.

9. Maija Louhivaara (2009) ”Tampereen kadunnimet – ikkuna menneisyyteen”, teoksessa Harry Lönnroth (toim.) *Tampere kieliyhteisönä*, Helsinki: SKS, 100.

10. Turun kaupunginhallitus 7.12.2004, § 1065. <http://www05.turku.fi/ah/kh/2004>.

mintaa, ei automaattisesti ole likaista ja itsekästä peliä vaan siihen liittyvät intressit voivat sisältää hyvän tarkoituksen. Tämä muistuttaa tutkija Pilvi Torstin hahmottamassa historian poliittisen käytön typologiassa ns. universaalien ”hyvän” motiivien.¹¹ Silti se rakentaa tiettyä tulkintaa menneisyydestä ja on siten luonteeltaan historiapolitiittista. Sillä pyritään ohjailemaan yhteistä historian kokemustilaa, tässä tapauksessa itsenäisyyden kunnioittamista.

Nykyään Suomen historian kohtalonkysymyksiä ja keskeisiä kansallisen identiteetin rakennusaineita näyttävät ainakin tutkimuksen volyymin ja kirjojen myyntiluvuilta mitattuna olevan 1900-luvulla käydyt sodat. Sisällissota, talvisota ja jatkosota sekä niihin liittyvät poliittiset kuviot kiinnostavat vuodesta toiseen sekä tutkijoita että yleisöä. Tässä yksi historian käyttöön liittyvä käsitteellinen käänne on jatkosodan häviön nimeäminen torjuntavoitoksi. Puhe torjuntavoitosta liittyy historian käyttöön, jossa menneisyyden tapahtumat tulkitaan oman ajan tarpeista käsin. Keskustelua käydään myös Suomen ja Saksan suhteista jatkosodan aikana. Pitkään korostettiin, että Suomi kävi omaa erillissotaansa, mutta viime

aikoina moni tutkija on kyseenalaistanut erillissotateesin ja nostanut esiin Saksan keskeisen merkityksen muun muassa kesän 1944 torjuntataisteluissa.¹²

Suomen historia on osoittautunut käyttökelpoiseksi, kun kuvaa nykyisestä ja tulevasta on haluttu rakentaa. Historian käyttö voi kuitenkin livahtaa paitsi hyväksikäytön myös väärinkäytön puolelle. Ehkä kaikkein ongelmallisinta historian käyttöä on pyrkimys menneisyydenhallintaan. Pidän mahtipontisena ajatusta, että menneisyyttä olisi mahdollista hallita tai edes esittää siitä yhtä, virallista tulkintaa. Sen sijaan on jatkuvasti syytä kiinnittää kriittistä huomiota historian käyttötapoihin, muistamisen ja unohtamisen väliseen suhteeseen, kokemustilojen ja odotushorisonttien kohtaamiseen nykyisyydessä. Mennyt, nykyinen ja tuleva ovat nykyisyyden ulottuvuuksia. Menneen läsnäoloa edustaa muisti, nykyistä havainnoidaan ja tulevan läsnäoloa edustaa toivo. ■

11. Pilvi Torsti (2008) ”Historiapolitiikkaa tutkimaan – Historian poliittisen käytön typologian kehittelyä”, *Kasvatus & aika* 2. <http://www.kasvatus-ja-aika.fi>.

12. Esim. Henrik Meinander (2009) *Suomi 1944. Sota, yhteiskunta, tunnemaishema*, Helsinki: Siltala.

TIINA MIETTINEN

Eeva Maria Matintytär Löytty – nainen, jonka lukkari Saxberg surmasi

“Kirkonkirjojen niukkojen ripille pääsyä ja ehtoollisella käyntejä rekisteröineiden merkintöjen lisäksi surmatusta paimentyöstä, Eeva Maria Matintyttäreestä, saadaan nimen lisäksi tietoon vain se, että hänellä oli pitkä vahva tukka.” – Onko hänestä enemmän tietoja? Tiina Miettinen vastaa.

■ Oheinen lainaus on Matti Peltosen vuonna 2006 ilmestyneestä kirjasta *Lukkari Saxbergin rikos ja herännäispappilan etiikka*. Eikö onnettomasta Eeva Mariasta löydy todellakaan kirkonkirjoista yhtään sellaista tietoa, joka kannattaisi kertoa? Asia ei jättänyt minua rauhaan, vaan halusin selvittää mitä Eeva Marian elämästä voisi saada selville. Väkivaltainen kuolema ja pitkä tukka eivät saisi olla ainoita asioita, joiden kautta hänet muistetaan. Kirkonkirjojen läpikäynti ja tietojen yhdistely toivat esiin tietoa nuoren naisen elämästä sekä itsellisperheen arjesta Keuruulla 1800-luvun alussa. Nämä pienet merkinnät antavat lisäväriä Matti Peltosen kirjoittamaan koskettavaan tapaukseen.¹

Lapsuus

Keuruun Pöyhölän kappalaisenpuustellin alaisuudessa asui jo Suomen sodan levottomina vuosina 50-vuotias kirkonvaivainen leski Maria Heikintytär ja hänen tyttärensä piika Eeva Aabrahamintytär. Eeva avioitui vuonna 1814 renki Matti Heikinpojan kanssa, ja vihkiminen tapahtui tavan mukaan joulukuussa tapaninpäivänä. Avioliiton solmiessaan molemmat olivat jo yli 30-vuotiaita. He asettuivat itsellisiksi Pöyhölään. Avioparin taloudessa asui aluksi myös Eevan äiti Maria.²

Perheeseen syntyi Pöyhölässä esikoistytär Eeva Maria vuonna 1818. Perhe lienee kutsunut häntä Eeva Maijaksi, mikä nimitys löytyy yhdestä rippikirjasta.³ Kummeiksi pienokaiselle pyydettiin Keuruun kappalaisen Anders Gummeruksen rouva Eva Kristina Askelin sekä Keuruun entisen kappalaisen poika kruununvouti Kingelin sekä tämän sisar neiti Charlotta Wilhelmina Kingelin. Ei ollut poikkeuksellista, että tilaton perhe pyysi säätyläisiä kummeiksi. Se, että pienen Eeva Marian kaikki kummit olivat säätyläisiä, on silti harvinaista. Perheen muidenkin lasten kummit edustivat säätyläisiä, talollisia ja käsityöläisiä, mikä on var-

1. Matti Peltonen (2006) *Lukkari Saxbergin rikos ja herännäispappilan etiikka*, Gaudeamus: Helsinki, 29.

2. JyMA Keuruun kirkonarkisto. Vihittyjen luettelo 1814. Rippikirja 1809–1817: 13. Kaikki tähän artikkeliin käytetyt Keuruun kirkonarkiston asiakirjat löytyvät myös Suomen Sukuhistoriallisen yhdistyksen digitoina osoitteesta www.sukuhistoria.fi (luettu 19–21.10.2009). Lisäksi olen käyttänyt hakemistona Suomen Sukututkimusseuran Hiski-tietokantaa www.genealogia.fi (luettu 19–21.10.2009).

3. JyMA Keuruun kirkonarkisto. Rippikirja 1828–1834: 616.

sin kiinnostavaa.⁴ Itsellinen Matti Heikinpoika tuntui siis nauttineen Pöyhölässä asuneiden kappalaisperheiden luottamusta. Säätyläiskummit olivat ehkä pelkkä muodollisuus, mutta heillä saattoi hyvinkin olla itsetuntoa nostava vaikutus torpantytarelle. Eeva Marian kummiluettelo on kieltämättä komean näköinen.

Pöyhölän Viikissä asuneet Kingelinin edustivat vanhaa säätyläissukua, koska he olivat peräti kolmessa polvessa hoitaneet Keuruun kappalaisen virkaa. Samoin Gummerukset olivat vanha pappissuku. Charlotta-neidin isä kappalainen Abraham Kingelin oli kuollut Suomen sodan vuonna 1808.⁵ Kingelinin leski ja lapset asuivat edelleen Pöyhölän Viikissä, ja Matti Heikinpojan perhe oli heille tuttu ajalta jo ennen Eeva Marian syntymää.

Eeva Maria oli 3-vuotias, kun perhe muutti vuonna 1820 Tiusalan kylään itselliseksi.⁶ Perheeseen syntyi poika Juho vuonna 1821, ja jälleen yhdeksi kummiksi pyydettiin neiti Charlotta Kingelin. Kolmas lapsi Ulrika syntyi myös Tiusalassa vuonna 1823.⁷ Kiertolaisuus kuului itsellisten arkeen. Vuonna 1830 perhe muutti neljäksi vuodeksi Valkealahden Takasen kantatilan alustalaisiksi. Sen jälkeen tapahtui nousevaa säätykiertoa sillä Matti pääsi Pöyhölän kappalaisen virkataloon kuuluvan Löytyn torppariksi.⁸ Keuruun kappalaisen virkatalossa asui tuolloin Pehr Adrian Hällfors, joka oli

muistelmiaan kirjoittaneen Lydia Hällforsin aviomiehen Pekka Hällforsin isä!⁹

Nuoruus

Tietynlainen tavoite oli nyt saavutettu ja Matti perheineen jäi asumaan paikoilleen. Torppari edusti eräänlaista talonpoikaista keskiluokkaa, jonka alapuolella olivat mäkitupalaiset, ruotuvaivaiset ja palkolliset. Matti oli onnekas, sillä kaikille itsellisille ei koskaan avautunut tilaisuutta päästä torppariksi. Hän ei ollut lukumiehiä, koska hänelle on merkitty vuosien 1828–34 rippikirjaan huomautus ”oppimaton” (okunning). Sitäkin mielenkiintoisempi on tyttarelle Eeva Marialle tehty merkintä samassa rippikirjassa: Huomautussarakkeessa nimittäin lukee ”varnad” eli varoitettu.¹⁰ Mistä ihmeestä vasta alle 15-vuotiaista Eeva Mariaa on voitu nuhdella niin, että se merkittiin jopa kirkonkirjaan? Ainoalta mahdollisuudelta tuntuu se, että tyttö on sanonut väärässä paikassa jotakin todella sopimatonta.

Eeva Maria pääsi ripille ja sen jälkeen 18-vuotiaana hän muutti tammikuussa 1837 Keuruulta Kuorevedelle piiaksi.¹¹ Lähteminen vuodeksi ”maailmalle” toi nuorelle työlle elämäkokemusta ja lisää itsevarmuutta. Eeva Marian palveluspaikka oli Pitkäisten kylän Kurran talossa, jota isännöi kirkkoväärti Adam Johan Elfvengren.¹² Kappalainen Hällforsin allekirjoittamasta muuttokirjasta selviää persoonallisempiäkin tietoja 19-vuotiaasta Eeva Mariasta. Katekismuksen, ABC-kirjan ja muut kristinopinkappalet hän osasi välttävästi (försvarligt). Samoin kirjasta lukeminen katsottiin välttävaksi. Kristinopin Eeva Maria ymmärsi yksioikoisesti (enfalldigt). Ilmi käy vielä senkin, että Eeva Maria oli lapsena rokotettu

4. JyMA Keuruun kirkonarkisto. Syntyneiden luettelo 1818, 1821, 1823. Kummit: 1818 Eva Maria: Capellanen Gummerus hustru Eva Askelin, Befall. Kingelin dess syster Charlotta på Pöyhöla. 1821 Johannes: Bonden Matts Gustafsson Takanen, Kelkis wärdinnan Maria Johansdotter, Skomakaren Johan Klack och Mademoiselle Charlotta Wilhelmina Kingelin. 1823 Ulrica: Skräddare Matts Lindroos, Harjula wärdinna Lena Mattsdotter, Sakais son Samuel Mattson och Ulrika Mattsdotter.

5. Yrjö Kotivuori (toim.) *Helsingin yliopiston ylioppilasmatrikkeli 1640–1852*, <http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/> (luettu 19–20.10.2009)

6. JyMA Keuruun kirkonarkisto. Rippikirja 1818–1827: 23.

7. JyMA Keuruun kirkonarkisto. Syntyneiden luettelo 1821, 1823.

8. JyMA Keuruun kirkonarkisto. Rippikirja 1828–1834: 616, 631.

9. Axel Bergholm (1892–1901), *Sukukirja. Suomen aatelittomia sukujä I osa*. Otava: Helsinki (näköispainos Jyväskylä 1984): 635–639. Yrjö Kotivuori (toim.) *Helsingin yliopiston ylioppilasmatrikkeli 1640–1852*. <http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/> (luettu 19–20.10.2009)

10. JyMA Keuruun kirkonarkisto. Rippikirja 1828–1834: 616.

11. JyMA Keuruun kirkonarkisto. Muuttaneiden luettelot 1836.

12. HMA Kuoreveden kirkonarkisto. Rippikirja 1829–1836: 206.

eikä hänellä ollut minkäänlaisia ruumiinvammoja ja elämä oli sujunut kunniallisesti ja nuhteettomasti.¹³ Merkintä nuhtelusta ei siis näytä seuranneen häntä enää aikuisiässä. Ainakin voi päätellä, että nuori Eeva Maria ei ollut uskonnollisuuteen taipuvainen eikä opinkappaleiden ulkoa pänttäys ollut tuottanut kirkon toivomaa tulosta. Kuorevedellä hän ei ollut käynyt kertaaakaan ehtoollisella.¹⁴ Eeva Maria ei toki ollut ymmärrykseltään yksinkertainen, koska se olisi merkitty kirjoihin. Muuttokirjansa hän toimitti asianmukaisesti 26.11.1837 Keuruun kirkkoherralle, joka merkitsi hänet Päkärin torppaan, jonne hän papin tekemän merkinnän mukaan siirtyisi isänsä luota.

Eeva Maria oli muuttaessaan Kuorevedelle torpantytär ja palatessaan piika. Hänen ehtoollismerkintänsä vuodelta 1838 löytyy kotitorpan alaisuudesta, vaikka hän palvelikin jo pappilaan kuuluvassa Päkärin torpassa. Siellä mainitaan vain Eeva Marian nimi mutta ei ehtoollisella käyntejä.¹⁵ Suhde kotiin oli läheinen, ja hän kävi oman perheensä kanssa samaan aikaan ehtoollisella, vaikka asuikin piikana Päkärin torpassa.¹⁶ Välimatkakaan ei ollut pitkä. Tietynlaisesta omatoimisuudesta kertoo se, että 21-vuotiaan Eeva Marian haltuun uskottiin pappilan alustalaisten karja sekä työhön annettiin apulaiseksi 14-vuotias pikku-piika Stiina.¹⁷ Karjan paimentaminen oli kyläyhteisössä vastuullinen tehtävä. Eeva Marian huostassa oli tilattomien kallein omaisuus: kotieläimet. Väki siis luotti, että nuorella Eeva Marialla oli kykyä hoitaa tehtävä. Eläinten kaitseminen ja suojeleminen pedoilta vaati rohkeutta ja neuvokkuutta. Tässä mielessä nimitys ”paimentyttö” kuulostaa ilmaisuna liian romanttiselta. Aikakauden kirkonkir-

joissa Eeva Maria onkin aina piika eikä paimentyttö.¹⁸

”Ei mikään niin harmita kun köyhä joka on ylpeä”

Lukkari Saxbergin raa’alla tavalla Salmentaan niityllä elokuussa 1839 surmaama Eeva Maria Matintytär ei edustanut Keuruun kaikkein köyhintä kansanosaa. Toki hänen perheensä silti säätyläistön mittapuulla oli ”köyhä”. Eeva Marian vanhemmat olivat torppareita ja hänen elämänvaiheensa tyyppillisiä aikakauden nuorille tilattomille naisille. Lähteminen rippikoulun jälkeen piikaksi toiseen pitäjään oli tietynlainen ”ammattikoulu” nuorelle naiselle. Tämän jälkeen tytöstä tuli aikuinen nainen ja piika, joka saattoi itse valita palveluspaikkansa.

Silläkin, että Eeva Marian vanhemmat olivat elossa, oli merkitystä. Perhe ja koti merkitsivät tilattomalle nuorelle naiselle turvaa. Orvoksi jääneen ja toisten nurkissa eläneen piikatytön ei ollut yhtä helppoa selvittää elämässään. Eeva Marialle oli kertynyt itsentuntoa niin paljon, että hän uskalsi haastaa lukkari Saxbergin. Jo ennen rippikouluikää saatu varoitusmerkintäkin viittaa sanavalmiuteen, ehkäpä suorastaan nenäkkyyteen. Eeva Marialla voi siis katsoa olleen muutaakin pääomaa selviytyä elämässä kuin vain kaunis tukka. Lukkari Matias Saxbergin oma sukutaustakaan ei edustanut vanhaa säätyläisyyttä, vaan keuruulaista talonpoikaissävyä.¹⁹ Uhmakas nuori Eeva Maria ja kaunainen vanha Matias Saxberg asettuivat toisiaan vastaan, mutta neidon nenäkkyyks kostaui pahimmalla mahdollisella tavalla.

Eeva Maria Matintyttären kummi Charlotta Kingelin oli avioitunut vuonna 1825 Keuruulla välisaarnaajana toimineen Isak Emmanuel Hällforsin kanssa, joka oli Saxbergin murhatekoa muistelleen Lydia Hällforsin aviomiehen Pekka Hällforsin setä. Vaikka Charlotta murhan aikaan oli jo kirkkoherran rouvana Pälkäneellä, niin voisi kuvitella hä-

13. HMA Kuoreveden kirkonarkisto. Eeva Maria Matintyttären muuttokirja Kuorevedelle 1837.

14. JyMA Keuruun kirkonarkisto. Eeva Maria Matintyttären muuttokirja Keuruulle 1837.

15. JyMA Keuruun kirkonarkisto. Rippikirja 1835–1841: 4.

16. JyMA Keuruun kirkonarkisto. Rippikirja 1835–1841: 16.

17. Peltonen 2006: 67

18. Kirkonkirjoissa käytetään myös nimityksiä vallgäse ja vallflicka (paimenpoika ja paimentyttö) tai vallherde (paimen) mutta Eeva Marialla on vain titteli pig (piika).

19. Peltonen 2006: 38.

nen järkyttyneen asiasta. Matin perhe oli hänelle lapsuudesta asti tuttu ja uhri vieläpä kummilapsi. Kenties juuri kappalainen Pehr Adrian Hällfors oli se henkilö, joka kirjasi Keuruun haudattujen luetteloon Eeva Marialle kuolinsyyksi tylyn sanan ilman selityksiä: ”murhattu” (mördad).²⁰ Hällforsien suhde Matti Heikinpojan perheeseen on ollut kiintoisan läheinen ja se paljastuu ainoastaan kirkonkirjoista.

Aikakauden säätyläistö – ja samoin myöhempi tutkimus – usein niputtaa kaikki talollisten alapuolella olleet tilattomat yhteen eikä aina näe heitä yksilöinä, joilla oli omat verkostonsa. Kuitenkin pitää muistaa, että 1800-luvun alussa voimakas säätykierto ja muuttoliike olivat vasta alkamassa. Tilattomien joukko oli niin Keuruulla kuin muuallakin Länsi-Suomessa lähemmin tutkittuna taustaltaan kirjavaa. Heillä oli usein läheisiä sukusiteitä talollisiin, joskus jopa säätyläisiinkin. Henkilö, jonka isoisä oli ollut rusthollari, ei varmasti katsonut olevansa täysin

samanarvoinen ruotusotamiehen lapsenlapsen kanssa, vaikka he molemmat olivatkin asemaltaan tilattomia. Sekään, että Matias Saxberg oli saanut koulutusta ja omaisuutta ei muuttanut sitä tosiasiaa, että hänen isoisänsä oli ollut keuruulainen pitäjänräätäli.

Eva Maria Matintytär Löytty oli kuollessaan 21-vuotias. Sen ikäisestä ei jää nykyisinkään paljon tietoa. Tarkka kirkonkirjojen läpikäynti paljasti kuitenkin monia mielenkiintoisia lisätietoja. Ne osoittavat myös, että tilattomista naisista löytyy tietoa sinnikkäästi etsimällä. Kirkonarkistot ovat yllättävän rikas lähdeaineisto, jota kannattaisi käyttää lähteenä muussakin kuin sukututkimuksessa. Vaatimattomilta näyttävät merkinnät muodostavat köyhimmällekkin ihmiselle oman tarinan ja antavat sen lisäksi johtolankoja. Matti Heikinpojan perheellä oli kiinnostavia yhteyksiä, joita voisi tutkia vielä lisääkin. Eeva Maria ei ole minulle enää nimetön uhri, köyhä paimentyttö, jolla oli kaunis tukka ja surullinen kohtalo. Hän ehti saavuttaa elämässään tietyn päämäärän sekä aseman keuruulaisessa kyläyhteisössä. ■

20. JyMA Keuruun kirkonarkisto. Haudattujen luettelo 1839.

HEIKKI YLIKANGAS

Ihminen on ihmiselle susi

Professori Heikki Ylikangas arvioi Mirkka Lappalaisen 1590-luvun sisällissotaa Suomessa ja Ruotsissa käsittelevän teoksen *Susimes-su*.

■ Mirkka Lappalainen on valinnut 1590-luvun sisällissotaa (ei siis sisällissotia) Suomessa ja Ruotsissa käsittelevän kirjansa yläotsakkeeksi yhdyssanan *Susimes-su*.¹ Valinta ensiksi hieman oudoksuttaa; vasta kirjan luettuaan saattaa todeta, että otsake kuvaa osuvasti teoksen sisältöä – kunhan vain ymmärtää yhdistää sanan 'susi' vanhaan roomalaiseen sananlaskuun "homo homini lupus". Jos koskaan Suomen historiassa, juuri tuolloin sanottu kyyninen tiivistys päti. Ihminen oli ihmiselle susi.

Tämä koskee erityisesti kirjan päähenkilöitä: herttua Kaarle ja marski Klaus Flemingiä. Molemmat kuvataan kovimman luokan pelureina, jopa karun ajan karuissa oloissakin harvinaisen häikäilemättöminä vallantavoittelijoina. Vain yhdessä suhteessa Mirkka Lappalainen luottaa kummankin mahtimiehen vilpittömyyteen. Herttua Kaarle oli todella kiivas protestantti, vieläpä kalvinilaisuuden suuntaan taipuva, Klaus Fleming taas yhtä kiivas 'perustuslaillinen',

Puolan ja Ruotsin kuninkaan Sigismundin oikeudellisesti kiistattoman kuninkuuden horjumaton tukija.

Kuvailtu lähestymistapa on Lappalaisen tutkimuksen vahvuus, ei heikkous. Kirjasta ei hohkaa suomalaisessa tutkimuksessa tavallinen – osaksi marxilaiseksi leimautumisen pelossa viljelty – 'aatteen ankara laulu'. Mirkka Lappalainen ei sitä aatetasoa sivuuta, mutta hän pyrkii pintaa syvemmälle, todellisia vaikuttimia peittelevien ja silottelevien moraalisoikeudellisten periaatteiden taakse, käsiksi ajan toimijain karkeaan arkeen. Se myös häneltä pitkälle onnistuu.

Suuret linjat

Kaksi ongelma-alueita, yhtäältä protestantismi ja vastauskonpuhdistus, toisaalta kiistely Ruotsin kruunusta, dominoivat Mirkka Lappalaisen teosta. Aiheen aikaisemmille tutkimuksille hän ei erityisempää kiitosta jakele. "Suuria linjoja ei niissä yleensä edes pyritty hahmottelemaan", hän kuittaa. Rannanpuoleinen tiivistys tarkoittaa, että Lappalaisen edeltäjät ovat keskittyneet vähäiseen akanvirtaan historian valtavuossa: nuijasotaan. Vaikka kyseinen sota vaati suhteessa väkilukuun liki saman verran uhreja kuin vuoden 1918 kansalaissota, Lappalainen katsoo sen peittyvän uskontokysymyksen ja dynastisen riidan varjoon, typistyvän pelkäksi "traagiseksi sivutarinaksi Kaarleherttuan ja Sigismundin taistelussa". Sota löydettiin vasta 1800-luvulla ja "muovattiin suureksi nationalistiseksi myytiksi" fenomaanien poliittisiin tarpeisiin. Järeät luonnehdinnat eivät kylläkään täydellisesti kata kirjan sisältöä ja rakennetta. Syyt nuijasotaan ja vallankin sen seuraukset näytte-

1. Mirkka Lappalainen, *Susimes-su. 1590-luvun sisällissota Suomessa ja Ruotsissa*. Juva 2009, 319 s.

levät teoksessa huomattavasti merkittävämää kuin vain ”traagisen sivutarinan” osaa.

Sitä paitsi myös ’suuria linjoja’ on sentään ainakin yritetty hahmottaa, jopa juuri Lappalaisen tapailemaan suuntaan. Jo Yrjö Koskinen (1877) otti uskontokysymyksen huomioon. Hänen mukaansa Kaarlen voitto tuotti katolisuuden siihen saakka menestykselliselle etenemiselle pysähdyksen, ja pakotti sen ajan myötä ”peräytymään Ruotsin ja Suomen aseiden alta Wienin porteille ja Alppi-vuorten juurille saakka”. Mikäs muu kuin juuri nuijasota pani Koskisen katsannossa moisen makrotason historiallisen vyöryn matkaan. ”Tuo verinen aalto, joka vyörytti paavilaisuuden takaperin Reinin ja Tonavan rannoille”, kirjoittaa Koskinen iskevin arkaaisin kielikuvin, ”oli väreenä alkanut Pohjanmaan nevoilla ja Rautalammin jylhillä vesillä”.

Suuria linjoja voidaan etsiä myös toista tietä: vertaamalla nuijasotaa juuri 1590-luvulla kulminoituneisiin eurooppalaisiin talonpoikaikapinoin. Uudemmassa tutkimuksessa kapinat on kytketty esimodernin valtion syntyprosessiin, johon liittyi myös pysyvien armeijoiden luominen. Sotilasrasituksella oli merkitystä kapinoita laukaisevana voimana muuallakin kuin juuri Suomessa. Tuoreimman saksalaistutkimuksen mukaan kapinat kuihtuivat pois sitä mukaa, kun saatiin luotua tehokas hallinto ja oikeuslaitos ja näin tarjotuksi talonpojille rauhanomainen ratkaisuvaihtoehto mellakoinnin sijaan. Suomesta hallinnollinen ja oikeudellinen väylä 1500-luvun jälkipuoliskolla löytyi – paperilla, ei käytännössä. Tilanne muistutti läheisesti asetelmaa Manner-Euroopan kartano- ja läänitysalueilla. Tältä pohjalta nuijasotaa ei välttämättä tarvitse tulkita oudoksi poikkeusilmiöksi. Mannermaalla kapinoitiin maaorjuuden heikentämiseksi, Suomessa sen tulon torjumiseksi.

Suuria linjoja sivutaan myös kysymällä, mistä poliittinen valta tuolloin johdettiin. Mirkka Lappalainen johtaa sen ennen muuta kuninkaasta. Oli toinenkin vallan lähde: kansa. Siitä lähteestä herttua Kaarle ammensi mahtia käsiinsä. Kansasta johdettu valta näyttäytyi mm. tuomiovaltana alioikeuksissa ja poliittisena valtana valtiopäivillä. Kaar-

le kutsui valtiopäiviä koolle ilman kuninkaan suostumusta, mikä epäilemättä rikkoi lakia, mutta ei tehnyt valtiopäivistä merkityksettömiä. Niiden voitiin aina väittää tuovan esille kansan tahdon eli kansasta johdettavan poliittisen vallan. (Ruotsissa ei ollut vielä 1500-luvulla itsevaltiutta.) Vasta 1600-luvulla kuningas Jumalan armosta voitti vallan tärkeimpänä lähteenä kilpailijansa, mutta kriisiaikoina valtiopäivät vedettiin Ruotsissa aina esille ja niihin vedoten tehtiin tai ainakin legitimoitiin tärkeät päätökset.

Mikä synnyttää myytin?

Lappalainen haluaa kunnan tutkijan tavoin purkaa perusteettomat kansalliset myytit. Näihin kuuluvat mm. sellaiset romantisoidut henkilönimet kuin Mikael Agricola ja Jaakko Ilkka. Agricola ei Lappalaisen mukaan ollut 1500-luvulla ”lainkaan niin keskeinen hahmo kuin millaiseksi hänet on myöhemmin kuvattu” sen enempää kuin Jaakko Ilkka ”lopulta kovinkaan ihailtava historiallinen henkilö”. Selkein ja räikein myyttinen luomus on tekijälle herttua Kaarle, myöhempi kuningas Kaarle IX. Mirkka Lappalaiselle herttua edustaa pahan ruumiillistumaa, miestä, jonka ”häikäilemättömyys lähenee neroutta. Hän huijasi vastustajiaan järjestelmällisesti ja loi monimutkaisen valheiden ja puolitotuuksien rakennelman, jota väitti lailliseksi.” Yrjö Koskiselle Kaarle oli sitä vastoin ”hyvä kuningas”, joka palautti oikeuden, lain ja järjestyksen Suomeen, niin koskien aatelin omavaltaisia erioikeuksia kuin linnaleirin kantoa. Vain Kaarlen ankaruutta vastustajiansa rankaisemisessa Koskinen valittaa. Tuo ”viljava verenvuodatus on ruosteella himmentänyt Kaarlen muuten niin kirkkaan maineen.”

Kuvatut huikeat tulkintaerot eivät selity lähdeaineistolla. Yrjö Koskisen Nuijasota on edelleen, kuten myös Mirkka Lappalainen todistaa, seikkaperäisin aihetta käsittelevä teos. Lähdeperusta ei ole Koskisen jälkeen olennaisesti laajentunut. Kuinka siis yhdellä ja samalla materiaalilla päädytään tyystin toisistaan poikkeaviin tuloksiin?

Selitys löytyy, kun kysyy, mikä itse asiassa synnyttää historiallisen myytin. Sen ra-

kentaa aina jälkimaailma, ei koskaan historiallinen toimija itse, olipa tämä ihmisenä millainen hyvänsä. Jaakko Ilkka nostettiin sankariksi kahdessa aallossa. Ensimmäisen niistä tuotti fennomaanijohtaja ja historian-tutkija Yrjö Koskinen 1877 ja häntä seuraten runoilija Kaarlo Kramsu. He iskostivat Ilkan aatellisen sorron ja laittomuuden miehekäänä vastustajana fennomaanisen kansanosan suurmieskaartiin. Näin luotu myytti ei kuitenkaan riittänyt tuottamaan sitä massiivista Jaakko Ilkan monumenttia, joka tänään neljine vankkoine torneineen ja jyhkeine kupukattoineen kurkottaa kohden taivasta Ilmajoen lakeuksilla. Sen tuotti vasta valkoisten voitto vuoden 1918 sisällissodassa. Etelä-Pohjanmaan suojelusuntapiirin valistusohjaaja Artturi Leinonen julkaisi jo 1919 teoksen "Ilkan ja Poutun pojat" rinnastaen siten heti kirjansa otsikossa vapautaan puolustaneet nuijamiehet "vapaussohdan" valkoisiin. Välittömästi alettiin puuhata Ilkka-patsasta, ja varsin pian, vuonna 1924, se sitten valmistui. Keski-Pohjanmaalta etsii turhaan sikäläisten nuijapäälliköiden huomattavampia muistomerkkejä, eikä vastaavaa löydy Limingastakaan, vaikka sikäläinen talonpoika Hannu Krankka komensi nuijasodassa kaksi kertaa suurempaa armeijaa kuin Jaakko Ilkka. Keski- ja pohjoispohjalaisten vaisuus tässä suhteessa on seurausta siitä, että vuonna 1918 valkoisten mobilisaatio luontui näillä seuduilla huomattavasti kankeammin kuin Etelä-Pohjanmaalla.

Vuoteen 1918 palautuu myös toinen nuijasotaan liittyvä myyttinen juonne. Pentti Renvall laati 1930-luvulla tulkinnan, jossa sankarin rooliin istutettiin Klaus Fleming ja häntä seuraava Suomen aateli, konnan osaan taas kapinoivat talonpojat. Mirkka Lappalainen kirjoittaa ihmetellen: "Renvallin erikummallinen ja kansallismielinen tulkinta sai yllättävän vahvan jalansijan." Niin sai, mutta miksi sai – sitä kirjoittajan olisi tullut syvemmin pohtia. Renvallin tulkinnan juuret löytyvät nimittäin 1920-luvun aktivistien julkaisuista. Niissä putkahtaa ensi keran esille ajatus, jonka mukaan aatelihan se oli aikoinaan oikeassa, talonpojat väärässä. Lappalainen liittäytyy näiltä osin valkoisen

Suomen traditioon, kun hän kirjoittaa: "Fleming ja hänen joukkonsa tekivät ensi sijassa velvollisuutensa: kukistivat laittoman kapinan, joka oli suunnattu heitä ja kuningasta vastaan. Sen he tekivät julmasti, niin kuin sisällissodissa oli ja on tapana."

Myyttien purkajilla riittää siis työtä, Systeemisen työtä. Se työ on kuitenkin tehtävä, sillä kukin aika ja kukin sukupolvi nostavat esille omat sankarinsa ja työntävät pois näyttämöltä toiset, entiset sankarit. Tutkija on ja olkoon oman aikansa tulkki. Ainoa, mitä häneltä voidaan edellyttää, on se, että hän tietää ja tiedostaa, mitä on tekemässä ja tekee.

Laittomuus yhtäällä ja laittomuus toisaalla

Palattakoon kapinoitsijan osaan. Se osa oli ja on todella sellainen kuin Mirkka Lappalainen tähdentää. Kuten kirjoittaja korostaa, valtiopetos (nuijasoturit syöllistyivät valtiopetokseen, eivät maanpetturuuteen) luetaan kaikissa laeissa ankarimmin rangaistavien rikosten joukkoon. Siitä seurasi Kristoferin maanlain mukaan hengen ja omaisuuden menetys.

Se ei ollut kuitenkaan ainoa saman lakikirjan tuntema kuolemalla uhattu rikos. Puolen markan arvon ylittävä varkaus ja etenkin tietysti väkivallalla höyrytetty ryöstö luokiteltiin yhtä kovalla seuraamuksella varustetuiksi rikoksiksi. Jos lakikirjaa olisi myös näiltä kohdista seurattu, suurin osa senaikaista suomalaista aatelia ja lähes kaikki linnaleirin perijät olisivat joutuneet metsäpölkylle tai hirsipuuhun. Suomen aateli näet vaati "erikoisasemaansa" nojautuen vastoin lakia ja valtakunnallisia määräyksiä vapaita kyydityksiä itselleen ja palvelijoilleen ja syöllistyi kruunun varojen kavallukseen jättämällä tilitämättä kruunulle sekä lampuotiansa osuuden kruununveroista että kruunun kolmanneksen niistäkin sakkorahoista, joihin sillä ei ollut oikeutta. Edelleen Suomen aateli muutti hallintaansa joutunutta veromaata rälssimaaksi ja vapautti yhden ratsukon palvelulla kaikki tilansa veroista. Nämä omavaltaiset erikoisoikeudet jo Juhan III oli kumonnut, mutta käytössä ne vain yhä olivat.

Linnaleiri on sitten asia erikseen. Toisin kuin Mirkka Lappalaisen kirjan mainosteksteistä voisi luulla, teos ei suinkaan näiltä osin kumoa allekirjoittaneen nuijasota-tulkintaa. Päinvastoin, teos mukalee tulkinnaani pitemmälle kuin yksikään toinen aiheetta koskeva uudempi teos. Tekijä myöntää, että kanto ylitti Suomessa moninkertaisena valtakunnalliset määräykset, että linnaleiri oli luonteeltaan sotilaiden palkka, ei ylläpitomaksu tai peräti veroerä, joka olisi vähennetty muista veroista, ja että nimenomaan linnaleiri muodosti tärkeimmän välittömän syyn kapinointiin. Näin tapahtui vallankin siksi, että Fleming piti armeijan kanssa Kaarlen aikeita peläten rauhanteosta huolimatta. Kun laitonta kantoa perusteltiin ”suomalaisella maantavalla”, sen yläraja ei ollut näkyvässä. Aina kuultiin jossakin kannetun vielä enemmän ja noudatettiin vähintään samaa taksaa toisaalla. Vielä Lappalainen hyväksyy käsityksen, jonka mukaan kapina ei syttynyt herttuan yllytyksestä ja että tämä itse asiassa koetti hillitä talonpoikia tarttumasta aseisiin.

Senaikaisen lain mukaan henkituomion ansainneita rikoksia tehtiin siis yhteiskunnallisen rajalinjan kummallakin puolen. Jää vaikutelma, että Mirkka Lappalaisen katsannossa talonpoikien olisi kuulunut kuitata toisarvoisena heihin kohdistuva laittomuus ja tukea menetyksistään välittämättä laillista kuningasta, vaikka viime kädessä juuri tuo samainen kuningas oli ylimmässä vastuussa talonpoikiin kohdistuneista, laissa kuolemalla uhatuista rikoksista.

Oliko nuijasota säätykapina?

Ainoa merkittävä asia, jonka osalta Lappalainen tulkintani kiistää, on nuijasodan luonne säätykapinana, talonpoikien taisteluna etenevää aatelisvaltaa vastaan. Tätä käsitystään hän perustelee lähinnä kahdella syyllä: ”nuijasodasta hyötyivät vain satunnaiset palkkasoturit”, ja tuonaikainen aateli oli enimmäkseen köyhää. Vasta 1600-luvulla toteutui todellinen aatelisvalta, jonka syntyy linnaleirillä ei ollut yhteyttä.

Totta on, että kapinointi kohdistui kaikkia niitä vastaan, jotka hyötyivät linnaleiris-

tä, olivatpa he sitten aatelisia tai aateliittomia, ja että alhainen knaapiluokka oli talonpoikien erityisen vihansa kohteena. Toisaalta on kyseenalaista ottaa vertailukohdaksi tuleva aika, 1600-luku, vaikka talonpojat pelkäsivätkin sen muotoutuvan heille epäedulliseen suuntaan. Jos taas aateli oli 1500-luvulla köyhää, eikö silloin linnaleiri, jonka mm. Henrik Horn katsoi perustellusti ”rikastuttavan” kantajiaan, ollut heille entistä tärkeämpi? Huovien perimä määrä kasvoi karkeasti laskien ja vain viljaan rajoittuen kahdeksasta tynnyristä (1593) 48 tynnyriin vuodessa (1595) ja aateliselle upseerille lankesi kaksinkertaisena se, mikä tavalliselle ratsumiehelle. Sadalla viljatynnyrillä saattoi elättää viitisenkymmentä ihmistä vuoden päivät. Lisäksi otettiin tarpeellinen määrä kuljetushevoseja siirtämään saalis myytäväksi rantakaupunkeihin ja kaupiteltiin myös ”lahjoitetut” hevoset niissä linnaleirin lisänä. On aiheetonta syytää linnaleirinä toteutettu ryöstö yksistään ulkomaisten palkkasoturien niskoille. Lähteissä on aivan riittävästi todisteita siitä, että samaan syyllistyivät aidot suomalaiset sotilaat, erityisesti ratsumiehet, huovit.

Ratkaisevaa oli se, että talonpojat katsoivat perinnäisen vapautensa olevan uhattuina. Knaapeissa ja kirjurioluokassa he näkivät uuden aatelin nousun, niin kuin usein yksittäistapauksissa myös kävi, ja omaksi kohtalokseen joutumisen (valitus 1596) ”kruunun alta heidän lampuodeikseen”. Talonpoikien perimmäisenä motiivina oli pelko maaorjuudesta, jonka he rahvaanvalitusten – Lappalainen ei näy niitä käyttäneen – valossa tiesivät jo toteutuneen Ruotsiin kuuluneessa Virossa. Pohjanmaan yhteisessä valituksessa 27.12.1599 herttua Kaarlea pyydetään estämään aatelin asettuminen Pohjanmaalle ja torjuvan sen pyyteet saada pohjalaiset, Suomen ainoat vielä vapaina olevat talonpojat, lampuodeikseen. Koska koko Suomi oli jo tuolloin herttuan käsissä ja Suomen herrain erillishallinto siten päättyntä, kyseistä paljastavaa valitusta ei voi tulkita Kaarlen ja Sigismundin välisen valtataistelun sivutuotteeksi. Sen taustalla hämmöttää yleisluonteisempi yhteiskunnallinen kehitys.

Juuri se oli olennaista. Talonpojat olivat matkalla alas, aateli matkalla ylös, niin vaurauden kuin yhteiskunnallisen arvoasteikonkin (kreivit ja vapaaherrat) mukaan laskien. Näin oli laita koko valtakunnassa, eritoten kuitenkin Suomessa, jota tietysti myös Venäjän-sota pahiten koetteli. Talonpoikaistilojen määrä laski huippulukemistaan 1570-luvun alkutaitteessa noin 20 prosenttia nuijasodan aattovuosiin tullessa. Kustaan Vaasan ajoista samaan ajankohtaan ehdittäessä aatelisruokakuntien luku nousi 200:sta 300:aan, ja aatelin hallussa olevien lampuotitilojen määrä moninkertaistui. Jo tilivuonna 1581–82 oli aatelin hallussa lampuotitiloja tai läänitettyä 4 500 tilaa eli kuudennes tiloista ja sama kehitys jatkui kohden nuijasotaa. Tässä valossa ei ole vaikea ymmärtää hämäläisten talonpoikien lausumaa vuoden 1596 lopulla Savonlinnan päällikölle Gödik Finckelle. He ilmoittivat lähtevänsä ”kainulaisten” kapinoitsijoiden mukaan, koska heillä muutenkaan ei ollut kuin ”nälkä ja kuolema ovelta”. Kapinointi – vaikkapa häviöön johtava – nähtiin ainoaksi keinoksi kiinnittää päätöksentekijäin huomio tapahtumassa olevaan lakia karkeasti rikkovaan katastrofiin.

Lappalainen ei kiinnitä huomiota näihin lukuihin yhtä vähän kuin hän viittaa tietoihin viljelyalojen pienentymisestä ja karjamäärien laskusta. Tilikirjatietoja hän ei ylipäätään juuri käytä. Hän panee, kuten todettu, erityisen painon paitsi kiistelylle Ruotsin kruunusta myös uskontokysymykselle. Talonpoikien nuijasodan aikaisissa julistuksissa ei kuitenkaan uskontokysymyksestä mainita sanaakaan. Kruununperimykseen niissä kyllä puututaan mutta ei yksinomaan Kaarlen hyväksi, vaikka Kaarlen käskyihin sijaishallituksen päämiehenä muuten vedotaan. Pääasiana olivat linnaleiri, laittomuus ja mielivalta sekä tilojen autioituminen ja talonpoikien yleinen köyhtyminen, joista kaikista he syyttivät viime kädessä Flemingin hallintoa.

Mirkka Lappalainen kertoo aivan oikein, että aatelismiehet yrittivät vangituilta talonpoikaispäälliköiltä puristaa esille tunnustuksen, jonka mukaan näiden aikomuksena oli tappaa kaikki Suomen aateliset. Sitä talon-

pojat eivät myöntäneet, mutta olennaista tässä on, miksi, minkä syyn vuoksi, nimenomaan sitä heiltä tivattiin. Eikö se osoita säätyvastakohtaisuutta, samoin kuin se, että Flemingin seuraaja Arvid Stålbarm varoitti antamasta talonpojille ratkaisuvaltaa? Jos näiden sallittaisiin tuomita, Stålbarm korosti, ei yksikään aatelinen tai soturi kestäisi. Lausumallaan hän tarkoitti erityisesti herttuan järjestelemiä valtiopäiviä, joilla Kaarle painosti talonpoikia taakseen vetoamalla nuijamiesten kohtaloon Suomessa. Tässä pyrkimyksessään Kaarle myös onnistui. Se oli juuri talonpoikaissäätö, joka valtiopäivillä antoi selkeimmin hänelle tukensa ja myös vallan käydä aseina Suomen herroja vastaan.

Uusia tutkimustuloksia loistavalla esitystyylillä rydytettynä

Kirjasta ei puutu tärkeitä uusia tutkimustuloksia. Yhtenä merkittävimpana niistä Mirkka Lappalainen tuo esille liki toteutuneen mahdollisuuden liittää Suomi osaksi Puolan monikansallista suurvaltaa. Tulokinnassa on kieltämätöntä vakuuttavuutta. Tosin lukija jää hiukan epäröiden kysymään, eikö asia de facto, joskaan ei de jure, jo ollut näin. Sigismundia totteleva marski ja Suomen käskynhaltija Fleming piti järkkymättä kuninkaan oikeuksia voimassa ja noudatti vain hänen määräyksiään. Tässä katsannossa Suomi todella oli osa Puolaa. Se että Suomi ei jäänyt Puolan kuninkaan alaisuuteen, johtui Kaarle-herttuan kapinoinnista, sekä siitä, että Suomessa tavalliset rivimiehet eivät halunneet taistella Kaarlen joukkoja vastaan. Karkailu paisui merkittäväksi maajoukoissa, linnoituksissa ja laivastossa, vaikka kuria koetettiin teloituksin tehostaa. Yhtenä syynä tähän oli se, että Flemingin seuraaja Arvid Stålbarm rajoitti linnaleirin mielivaltaista hyväksi käyttöä, minkä vuoksi nimenomaan rivimiehiä, jalkaväkeä, alkoi Suomen herrain totteleminen arveluttaa. Palkat jäivät näet kruunun varoista maksamatta, ja rivimiehet näin ilman odottamaansa tuntuvaa taloudellista hyötyä.

Nämä huomautukset ovat asian yksi puoli, eivät enempää. Mirkka Lappalaisen teos herättää tiettyjä vastaväitteitä, mutta kelpo

tutkimuksen pitääkin tuottaa keskustelua. Teosta on tervehdittävä ilolla jo yksin sen vuoksi, että allekirjoittaneen nuijasotaa käsittelevän kirjan (1977) synnyttämän kiihkeän polemiikin jälkeen ja sen pelästyttämänä 1590-luvun kriisiä on, aivan kuten tekijä toteaa, ”tutkittu Suomessa hyvin vähän”. Nyt taas on tutkittu, eikä ole tutkittu suotta.

Kirjan erityinen ansio on siinä, että se tuo runsaasti ja monin yksityiskohdin rikastettuna uutta valoa pyrkimyksiin ulottaa vastauskonpuhdistus myös Ruotsiin eli palauttaa katolisuus maahan. Euroopan katoliset suurvallat pitivät paavia tukien sitä nimenomaan Sigismundin aseman tarjoaman vipusimen avulla mahdollisena, ja niin näyttää pitäneen kuningas itsekkin. Lappalaisen mukaan viime kädessä kuningas Sigismundin yhtä ilmeinen kuin määrässään poikkeuksellisen pitkälle juontuva saamatomuus ja päättämättömyys estivät tämän tavoitteen toteutumisen. Osavastuun sigismundilaisten häviössä kantaa sotapäällikkönä heikkotaitoinen Arvid Stålbarm, Flemingin seuraaja. Hän onnistui näyttämään väkineen ja suhteellisen merkittävine materiaalisine keinovaroineen aina väärään aikaan väärässä paikassa, ei koskaan silloin ja siellä, missä sotilaalliset ratkaisut tapahtuivat. Myös katolisten suurvaltojen lupama aineellinen tuki jäi suurisuuntaiselta hankkeelta – katolisuuden palauttamiselta Ruotsiin – lopulta puuttumaan. Erilaatuisten yksittäisten paavillisten asiamiesten itsessään uuttera työskentely Ruotsissa toimeksiantajiensa hyväksi ei tilapäisistä menestymisistä huolimatta riittänyt. Niinpä sitten kävi, niin kuin kävi.

On tutkimusasetelmaa ja erilaisten selitysvaihtoehtojen pohdintoja avartavaa, että Lappalainen sijoittaa Ruotsin 1590-luvun kriisin uskonnollis-valtapolitiisiin eurooppalaisiin raameihin. Kokonaisuudessaan teos on ehyt ja varsin johdonmukainen esitys tästä kirjoittajansa valitsemasta näkökulmasta. Sellaisena se vie tutkimusta eteen-

päin. Tämäkin tie sen mukanaan tuomineen uusine tulkintamahdollisuuksineen on syytä ottaa jatkossa painokkaasti huomioon, kun Ruotsin ja Suomen historiaa 1500-luvun loppupäästä kirjoitetaan. Jokseenkin kiistatonta jo nyt on, ettei laittomuus Suomessa olisi paisunut niihin mittoihin kuin se paisui ilman Kaarlen ja Flemingin hellittämätöntä, mitään keinoa tai uhrausta kaihtamatonta valtakamppailua. Tämän näkökohdan tähdentäminen on todella yhden messun – tässä tapauksessa Susimessun – arvoinen.

Aivan erikseen Mirkka Lappalaista on kiitettävä siitä, ettei hän sorru tulkinnoissaan perustelemattomiin, löysiin ja keinotekoisiiin, saati sitten aiheen aikaisempia tutkijoita henkilökohtaisesti loukkaaviin väitteisiin. Hän on korrektisti sitä mieltä kuin on ja tuo kantansa asiallisesti esille – lukuun ottamatta joitakin harvoja yksilöimättömiä yleistyksiä, joissa tämä linja ei kestä. Pääsääntöisesti Lappalaisen kritiikki noudattelee tieteellisen keskustelun parhaita perinteitä, mikä nimenomaan täällä Suomessa on syytä noteerata. Meikäläisessä käytännössä tavanomaisia salaliittosyytöksiä tai poliittisia leimoja ei Lappalainen viljele.

Kirjan esitystapa ja kielenkäyttö ansaitsevat oman kommenttinsa. Teos on kauttaaltaan upean sujuvasti kirjoitettu, sanavalinnaltaan aivan poikkeuksellisen värikäs ja ilmaisurikas, milteipä lajissaan ainutlaatuisen. Tekstissä on imua, ja sitä olisi voitu ehkä tästäkin hiukan lisätä käyttämällä suuremmassa mitassa kuin on tapahtunut ko koavia, eri selitysvaihtoehtoja punnitsevia pohdiskeluja. Se on kuitenkin pieni puute. Ylipäätään teos soveltuu mainiosti myös suuren yleisön luettavaksi, eikä tämä ansio riistä siltä tutkimuksellista arvoa tai sitä vähennä.

Mirkka Lappalaisen Susimessu osoittaa jälleen kerran, että historiallisen teoksen tutkimuksellinen anti ja nautittava esitystapa eivät ole ristiriidassa keskenään. ■

Vaihtoehtoinen kirkkohistoria

Maiju Lehmijoki-Gardner, Kristillinen mystiikka. Läntinen perinne antiikista uudelle ajalle. Kirjapaja 2007, Helsinki, 385 s.

■ Maiju Lehmijoki-Gardnerin teosta *Kristillinen mystiikka* voidaan hyvällä syyllä nimittää vaihtoehtoiseksi kirkkohistoriaksi. Se etenee kronologisessa järjestyksessä varhaiskirkosta aina uuden ajan alkupuolelle. Välillä lukija tuntee lukevansa tavanomaista yleisesitystä läntisen kirkon historiasta kuten esimerkiksi pyhää Franciscus Assisilaista käsittelevässä kappaleessa. Välillä tekijä kuljettaa lukijan kirjan teeman kannalta olennaisten, mutta yleisen kirkkohistorian kannalta perifeeristen hahmojen, kuten vaikkapa Angela Folignolaisen ajatusten ja (kirjaimellisesti) visioiden äärelle. Teos on siis todellakin vaihtoehtoinen polku länsimaisen kirkon historiaan. Siinä on jotakin tut-

tua, jotakin vanhaa, jotakin uutta, jotakin lainattua ja epäilemättä sinistäkin.

Viime vuosina mystiikan ja mystikkojen historiasta on tullut suhteellisen suosittu tutkimuskohde suomalaisten keskiajantutkijoiden keskuudessa. Lehmijoki-Gardnerin lisäksi aiheesta ovat väitelleet Meri Heinenon (*Brides and Knights of Christ – Gender and Body in Later Medieval German Mysticism*) ja Päivi Salmesvuori (*Power and Authority – Birgitta of Sweden and Her Revelations*). Yhteinen tekijä näiden tutkimusten ja nyt arvosteltavana olevan teoksen välillä on naisten suuri merkitys. Keskiajan mystiikan historia ei toki ole kokonaan feminiini tutkimusaihe, mutta naisten merkitys tällä sektorilla oli huomattavasti suurempi kuin esimerkiksi kirkkohistorian yleisesityksissä. Mystiikka tarjosi naisille mahdollisuuden – ehkäpä ainoan mahdollisuuden – toimia yhteiskunnallisina ja kirkollisina vaikuttajina. Tämän vuoksi keskiajan mystiikan historia on kiehtonut erityisesti naispuolisia tutkijoita. Todettakoon kuitenkin heti, ettei käsillä oleva teos ole mikään feministinen manifesti eikä edes erityisesti keskittynyt gender-tematiikkaan, vaan nimensä mukaises-

ti tasapainoinen yleisesitys keskiajan kristillisestä mystiikasta.

Kuten teoksen esipuheen kirjoittanut Pauli Annala toteaa, edellä mainittujen tutkimusten ohella suomenkielellä on ilmestynyt yllättävän edustava valikoima mystiikan alaan kuuluvia alkuperäistekstejä alkaen Tuomas Kempiläisen klassikosta Kristuksen seuraamisesta ja päättyen Ristin Johanneksen teokseen *Pimeä yö*. Ennen käsillä olevaa teosta ei kuitenkaan saatavilla ollut kattavaa, ajantasaisesta puhumatakaan, esitystä mystiikan historiasta. Sen vuoksi on todettava, että Maiju Lehmijoki-Gardnerin teos on varsin tervetullut lisä keskiajan historiaa käsittelevään suomenkieliseen tietokirjallisuuteen. Erityisen ilahduttavaa on, että tekijä on ensisijaisesti historioitsija vaikka toki onkin hyvin perehtynyt myös teologiaan. Tämä näkyy siinä, että teos on hyvin taustoitettu ja mystikkojen elämä ja tuotanto on sidottu omaan historialliseen kontekstiinsa.

Tekijän asiantuntemusta valitsemansa aiheen suhteen ei voi myöskään kyseenalaistaa, sillä Lehmijoki-Gardner on sekä tutkinut itse keskiajan italialaisia penitenttinaisia että tuottanut aiheeseen liittyviä

yleisesityksiä ja lähdetekstivalikoimia. Kirja osoittaaakin kiitettävää asianhallintaa kautta linjan mitä tulee itse asiasubstanssiin. Mystiikan laitamilla tai sen ulkopuolella liittyvään taustoitukseen sen sijaan on jäänyt joitakin kiusallisia virheitä. Useimmat niistä johtuvat siitä, että Lehmijoki-Gardner nojautuu tutkimuskirjallisuuden osalta pääasiallisesti anglosaksiseen aineistoon. Niinpä tekijä mainitsee sivulla 127 Lombardien hyökkäilleen 590-luvulla Roomaa vastaan kun hyökkääjät tietenkin olivat langobardit (engl. *Lombards*), joiden mukaan toki nykyinen Lombardian maakunta on nimetty.

Samoin englanninkielisen tutkimuskirjallisuuden vaikutus näkyy siinä, että tekijä puhuu Bernard Clairvaux'laisesta kun Suomessa yleensä on vakiintunut saksalaisperäinen kirjoitusmuoto Bernhard. Toki Lehmijoki-Gardnerin valitsema muoto olisi parempi ja lähempänä alkuperäistä, ranskankielistä kirjoitusasua kuin meillä vakiintunut. Muutenkin nimien ortografiassa esiintyy paikka paikoin horjuntaa. Pääsääntönä näyttää olevan toponyymien esittäminen suomenkielisessä muodossa eli Bernard Clairvaux'lainen, Benedictus Nursialainen tai Gregorius Toursilainen. Kuitenkin kirjassa esiintyvät muun muassa Nicolaus Cusanus ja Giovanni da Fidanza.

Toisinaan latinankielisten nimien käännökset eivät myöskään loksahda aivan kohdalleen. Niinpä Bonaventuran epiteetin *doctor seraphicus* kääntäminen Serafi Tohtoriksi (s. 219) on hieman liioiteltua.

Tarkoitus oli kai ilmaista Bonaventuran olleen enkelimäinen, ei sentään enkeli. Samoin Jacobus de Voragine pitäisi kääntää muotoon Jacobus Varazzelainen ei Jacobus Voraginelainen (s. 233). Varazze löytyy Genovan lähistöltä, Voragine nimistä paikkakuntaa ei Italiasta löydy. Sanana se tarkoittaa yleensä sateen aikaansaamaa suurta kuoppaa tiesä.

Kohtuuden nimessä on todettava, ettei tällaisilla ortografisilla virheillä tietenkään ole mitään substanssimerkitystä. Itse keskeisen sisällön suhteen on löytänyt käsillä olevasta teoksesta virheitä tai merkittäviä puutteita. Myös esityksen balanssi mystiikan sisäisen ja uskonnollisen ulottuvuuden ja sen (kirkko)poliittisen merkityksen välillä on mielestäni säädetty erittäin hyvin kohdalleen.

Kaiken kaikkiaan teos on erinomaisen informatiivinen sekä lähdeviitteiden ja lähde- ja kirjallisuusluettelon avulla myös hyvin dokumentoitu niitä lukijoita varten, jotka haluavat hakeutua aiheessa kirjan välittömästi tarjoamaa tietoa pidemmälle. Samaa tarkoitusta palvelee Meri Heinosen ko koama kirjan appendiksiksi liitetty Suositeltavaa kirjallisuutta -osio. Ei ole vaikea enustaa, että Lehmijoki-Gardnerin teos tulee tulevina vuosina kuulumaan perustavaa laatua oleviin tenttikirjoihin teologisissa tiedekunnissa. Suotavaa olisi, että se löytäisi tiensä myös muuten mystiikasta kiinnostuneiden lukijoiden käsiin.

Jussi Hanska

Mentaliteetit ja totaali-historia

André Burguière: *The Annales School. An Intellectual History.* Käännös ranskasta Jane Marie Todd. Cornell University Press, Ithaca & London 2009, 309 s.

■ André Burguièren teos *Annales*-lehden ympärille jäsen-tyneestä historian tutkimuksesta on ennen kaikkea mentaliteettien historian kartoitusta. Se on laadittu sisältä päin, sillä kirjoittaja on lehden pitkäaikainen toimittaja ja nykyisin lehden toimitusneuvoston jäsen. Burguièren kirja on virkistävää poikkeus verrattuna tavanomaisiin kuvauksiin *Annales*-historiasta pelkästään kvantitatiivisena "sarjojen historiana". Hän ei myöskään rakenna tulkintaansa sukupolvi-asetelman varaan kuten esimerkiksi Peter Burke tai François Dosse tekivät.¹

Kirjan alkua hallitsee pohdinta mentaliteettien käsitteen ilmaantumisesta, usein esitetty kysymys Marc Blochin ja Lucien Febvren mahdollisesti erilaisista mentaliteettikäsitteistä ja käsitteen "juurista" *Annales*-traditiossa. Tavanomaisten epäiltyjen (Lucien Lévy-Bruhlin primitiivinen

1. Peter Burke: *The French Historical Revolution. The Annales School 1929–89.* Polity Press 1990; François Dosse: *New History in France. The Triumph of the Annales.* University of Illinois Press 1994 (alkuteos ilmestyi 1987)

menteliteetti, durkheimilaisen sosiologian kollektiivinen representaatio) rinnalla Burguière ottaa esille myös ranskalaisen historiankirjoituksen oman tradition (Fustel de Coulange, Michelet).

Alaotsikkonsa mukaan Burguièren teos on *une histoire intellectuelle*, aatteiden historiaa. Työssä ei kiinnitetä huomiota ranskalaisen historian tutkimuksen institutionaaliseen puoleen, ei sen asemaan tieteiden järjestelmässä tai suhteeseen koululaitokseen, julkisuuteen ja valtiovaltaan, eikä edes akateemisen historian tutkimuksen laajenemiseen 1960- ja 1970-luvun vaihteessa.

Sekä Bloch että Febvre arvostelivat hollantilaisen Johan Huizingan (ja sitä kautta myös Lévy-Brühlin) mentaliteetikäsitystä liiasta yleistävyydestä, ”ajan henki”-tyyppisestä yhtenäiskulttuurin automaattisesta olettamisesta, joka yllättäen tekee lyhyen paluun 1960-luvun alussa vielä Michel Foucault’n *épistémè*-käsitteessä. Tässä kohden Burguière ei ole kuitenkaan riittävän tarkka käsitteitä esitellessään. Ei ole kovin uskottavaa, että Febvren ajatus käytettävissä olevista ”intellektuaalisista työkaluista” rajana sille, millaisia ajatuksia kunakin aikakautena pystytään ilmaisemaan olisi rinnastettavissa Foucault’n teoksessaan *Les mots et le choses* (1966) esittämälle ajatukselle kokonaisen aikakauden ajattelua leimaavasta rakenteesta. Burguière ei myöskään huomaa miten Foucault 1960-luvun lopulla luopui *épistémè*-käsitteen käytöstä, eikä enää palannut siihen. Se ei siten sovi hänen myöhemmän (tai aikaisem-

man) tuotantonsa jäsentämiseen. Käsitteellinen huolimattomuus vie aika ajoin pohjan Burguièren vauhdikkailta tulkinnoilta (jotka ovat suhteellisen lyhyessä tekstissä kyllä ymmärrettäviä).

Teoksen seuraavissa jaksoissa kuvataan kuinka mentaliteettien historia jää totaalihistorian alle ja marginalisoituu pitkäksi aikaa. Ernest Labrousseen liitetty alueellisiin monografioihin perustuva kvantifioiva väestö- ja taloushistoriallinen ote sai päähuomion parin vuosikymmenen ajan. Alueellisten monografioita vieläkin radikaalimpi oli Fernand Braudelin totaalihistoriallinen ote. Se oli kuitenkin niin sofistikoitu, ettei seuraajia juuri ole ollut. Ainoana yrittäjänä yleensä mainitaan Emmanuel Le Roy Ladurie väitöskirjallaan *La Paysans de Lanquedoc* (1966). Työ on ehkä parhaiten luonnehdittavissa kompromissiksi Labrousseen ja Braudelin otteiden välillä. Sen tapahtumahistoriallinen jakso laajeni myöhemmin monografiaksi *Karnevaalit* (1979, suom. 1990). Laduriesta tuli siten silta takaisin mentaliteettien historian pariin etenkin hiukan aikaisemman teoksensa *Montaillou – ranskalainen kylä 1294–1324* (1975, suom. 1984) ansiosta. Hänen työtään on tulkittu myös antropologisena historian ja mikrohistoriana.

Todellinen mentaliteettien historian uusi teoreetikko oli väestöhistorioitsija Philippe Ariès, joka löysi Annales-historian sodan aikana ja ryhtyi tutkimaan väestöllisessä käyttäytymisessä ilmenevää ”salaista historiaa”, vapaaehtoista syntyyvyyden säännöstelyä. Nos-

taessaan Philippe Arièsin ja Michel Foucault’n tapaiset epäortodoksiset historianantajat vihdoinkin selkeäksi osaksi Annales-tarinaa Burguière esittää merkittävän oppihistoriallisen uudelleenarvion ranskalaisen historian tutkimuksen sisältä. Tässä jaksossa erityisesti Braudelin uutta luova panos tuntuu jäävän muiden varjoon. Perusteluna lienee se, että tutkimuksen tasolla Braudelin vaikutus on Ranskassa ollut niin vähäinen. Kuvaavaa teokselle on, että Burguière siteeraa kautta linjan teoreettisia tekstejä vain Blochilta ja Febvreltä, mutta ei kertaakaan Braudelin metodologista esseekokoelmaa *Ecrits sur l’histoire* (1969). Burguière pitää merkittävänä palauttaa mieleen Annales-patriarkkojen ajatuksia. Kyse ei ole heidän esittelystään tärkeinä tiedepoliittisina vaikuttajina, vaan enemmän heidän ajatustensa sisältöön, jopa niiden vivahteisiin perehtymistä.

Entä miten mentaliteettien historian asema kehittyi myöhemmin? Burguière on vakuutunut mentaliteettien käsitteen hedelmällisestä kattavuudesta. Se yhdistää erilaisia otteita, eikä siksi johda niin helposti yksipuolisiin rajauksiin. Burguière selvästikin vierastaa vain painettujen tekstien lukemiseen perustuvaa kulttuurihistoriaa ja esimerkiksi Roger Chartierin tekstejä siteerataan säästeliäästi. Mutta vielä kovempi arvostelu tulee ilmi täydellisenä vaikenemisena. Burguièren omassa tekstissä ei mainita kertaakaan nimeä François Furet ja Pierre Nora esiintyy vain yhden kerran. Selvästikään Burguière ei odo-

ta Annales-historian menestyvän isolla rahalla tehdyn, julkaisutoimintansa puitteilla levillevän ja Yhdysvalloissakin menestyneen tutkimusreseptin mukaan. Näillä intellektuellissa mielessä vaatimattomilla, mutta mittasuhteiltaan suureellisilla hankkeilla tarkoitan erityisesti Furet'n toimittamaa Ranskan vallankumouksen historiallista sanakirjaa *Dictionnaire critique de la Révolution française* (1988, 5 nidettä) ja Noran suurhanketta muistin paikoista *Les Lieux de mémoire* (1984–93, kolme osaa, 7 nidettä), josta Yhdysvalloissa on laadittu peräti kaksi eri käännösvalikoimaa. Arièsin ja Foucault'n nostaminen ja Furet'n ja Nora'n sivuuttaminen on kiinnostava uudelleen-tulkinta Annales-suuntauksen jatkuvan menestyksen eväistä.

Matti Peltonen

Tarkka analyysi kirkko-lahjoitusten retoriikasta

Tuija Tuhkanen: Kirkon kauden nostukseksi ja lahjoittajan kunniaksi. Henrik Flemingin lahjoitukset Suomen kirkoissa. Historiallisia Tutkimuksia 241, SKS, Helsinki 2008. 175 s.

■ Tuija Tuhkanen tutkimus Henrik Flemingin (1584–1650) lahjoituksesta Suomen kirkois-

sa yhdistää taidehistoriallisen aihepiirinsä osaksi historian-tutkimusta käsittelemällä niitä viestejä, joita kirkkoon lahjoitetuilla esineillä haluttiin antaa. Tekijä nostaa tutkimuksensa pääkohteeksi mielikuvan, joka Henrik Flemingistä välittyy lahjoitettujen esineiden avulla. Tutkimuskohteena on siis lahjoitusten välittämä julkisuuskuva, jota analysoidaan esineistön ja kuvien retorisen tulkinnan avulla. Ei ole yllättävää, että Fleming halusi esittää itsensä ihailtavana seurakunnan jäsenenä. Mutta mitä tämä ihailtavuus tarkalleen ottaen piti sisällään? Ja miten se luotiin?

Tuhkanen sijoittaa Flemingin lahjoitukset 1600-luvun historialliseen kontekstiin. Kirkkointeriööri oli aatelistolle tärkeä sosiaalinen representaatio-tila, jota täytettiin vakiintuneilla lahjoitusesineillä, kuten saarnatuoleilla. Flemingin toiminta oli siis osa ajan normaaleja käytäntöjä, mutta laajuudessaan se oli poikkeuksellista.

Tutkimus alkaa Henrik Flemingin elämänvaiheiden kuvailulla. Varattomasta nuorukaisesta kasvoi vauras mahtimies, sotaneuvos ja valtiopäivämies, jolla oli merkittävä asema koko Ruotsin valtakunnassa. Fleming oli huomattava maanomistaja, mikä loi pohjan kirkkolahjoituksille. Tämän jälkeen jäsentely kasvaa Flemingin lukuisista saarnatuolilahjoituksesta Mynämäen kirkon hautamonumentin kautta Mietoisten koko kappelikirkon kustantamiseen, siis pienemmistä suurimpaan hui-pentuen.

Suurin yksittäinen osuus kirjasta on omistettu Flemingin lahjoituskokonaisuudelle My-

nämäen kirkossa. Fleming sisusti vuosikymmenten kuluessa kirkon omaksi ja sukunsa näyttämöksi. Merkittävimmät lahjoitukset siellä ovat epitafta-taulu sekä hautamuistomerkki, jota pidetään eräänä merkittävimmistä 1600-luvun muistomerkkeistä Suomessa. Lahjoituskokonaisuuteen kuului lisäksi muiden muassa haarniska, hautavaakuna ja saarnatuoli.

Tuhkanen kuvailee lahjoitukset yksityiskohtaisesti. Retorisia merkityksiä luotiin kuva-aihein, veistoksien, vaakunoin ja tekstein. Lahjoitusten nykyisen asun lisäksi kirjoittaja kertoo niiden alkuperäisestä muodosta sekä vuosisatojen kuluessa tehdyistä muutoksista ja korjauksista.

Lahjoituksia aiemmin kuvailleet ja luetteloinneet tahot, kuten Muinaismuistoyhdistyksen taidehistorialliset rettikunnat 1870-luvulla, saavat osuutensa tekstissä, samoin kuin niistä aiemmin tehdyt tutkimukset. Tuhkanen ottaa huomioon yhtä hyvin 1600-luvun ylistysrunot, 1700-luvun väitöskirjat kuin viime vuosikymmenten tutkimukset teoksia analysoidessaan.

Tekstiä elävöittämissä on paljon värikuvia, mikä on aiheen kannalta hyvä ja välttämätön asia. Lukija pääsee itse katselemaan lahjoitusten kuva-maailmaa. Kuvia olisi mielusti katsellut suuremmassa koossa, mutta se on ollut mahdollista jo yksin kirjan pienen koon vuoksi. Tärkeimmistä yksityiskohdista on lisäksi erikseen suurennoksia. Kuvien ohella lahjoituksiin maalatut tekstit on painettu näkyviin, mikä myös tuo teokset lähemmäksi lukijaa.

Päällimmäiseksi teemaksi kirkkolahjoituksissa nousee ristiriitaiselta vaikuttava maallisen ja hengellisen yhdistäminen. Lahjoittajien vaakunat ja heitä kuvaavat tekstit olivat näkyvästi esillä yhdessä raamatullisten aiheiden kanssa. Miten oli mahdollista tuoda lahjoittajan persoonaa niin paljon esille kirkkointeriöörissä?

Kysymys nousee erityisesti esiin Mynämäen kirkon lahjoitusten kohdalla. Lahjoitukset ja hautamonumentti muuttivat keskiaikaisen kirkon pyhimmän Flemingin perheen hautakuoriksi. Tuhkanen nostaa esille ristiriidan kirkon määräysten ja maallisten esineiden sijoittelun välillä: hautamuistomerkki oli suuri ja aidalla ympäröity, vaikka kuori oli ahdas, ja siellä oli jopa lahjoittajan haarniska. Keskusteluista huolimatta muistomerkkikokonaisuus hajotettiin vasta 1800-luvun jälkipuoliskolla.

Tuhkanen asettaa lahjoitukset osaksi eurooppalaista historiallista kontekstia selvittämällä niitä kuvallisia esittämisperinteitä, joihin ne kytkeytyivät. Mynämäen kirkon epitafitaulu on Euroopassa 1400-luvulla yleistynyttä, 1600-luvun alussa Suomeen levinnyttä mallia, jossa lahjoittaja on kuvattu Kristuksen ristin juurelle perheineen, pojat hänen kanssaan vasemmalla ja tyttäret äidin kanssa oikealla puolella. Hautamuistomerkkien veistokset puolestaan edustivat uutta ilmaisu- ja verrattuna vanhempaan tapaan esittää vainajien kuvat reliefeinä. Kaksikerroksinen malli, jossa rinnastetaan maanpäällinen arvokas elämä ja sosiaalinen asema (muotokuvaveistokset) kuolemaan ja

mätänevään ruumiiseen (alakerroksen luurankoveistokset) oli osa eurooppalaista kuvaperinnettä 1400-luvulta lähtien.

Lahjoitusten historiallinen analyysi on koottu loppulukuun, jossa Henrik Flemingin toiminta esitetään osana 1600-luvun lahjoitus- ja muistokäytäntöjä. Lahjoitetut esineet olivat aikakaudelleen tyyppillistä uskonnollista esineistöä ja niissä käytetyt symbolit olivat aatelistolle ja oppineille tuttuja. Niillä välitetty retorinen viesti siis meni perille. Lahjoitukset olivat osa julkista esittäytymistä, jossa luotiin pysyvä muistomerkki katoavan ruumiin tilalle.

Lahjoituksissa esiintyvien kuvallisten ja sanallisten symbolien vertailu lahjoittajan asemaan ja elämäntilanteeseen nostaa esille ihanteita, joita lahjoittajasta haluttiin esittää. Tulkinna päätulokset ovat nähtävissä loppuluvun alaotsikoissa: maallisten ansioiden painottuminen, muiston ikuisittaminen sekä lahjoittajan hyveellisyys ja esimerkillisyys. Lahjoitusten keskeinen tarkoitus oli pyhittää Henrik Flemingin muisto. Muita välitettyjä viestejä olivat perheen ja suvun tärkeys, kristillisuus sekä maine ja kunnia. Nämä olivat yleisiä ihanteita; kuvaohjelmassa ei Tuhkanen mukaan nousekaan esiin erityisiä, juuri Flemingin lahjoituksille ominaisia piirteitä.

Aatelislahjoittajalla oli 1600-luvulla lähes rajattomat mahdollisuudet tuoda itseään esiin kirkkointeriöörissä. Mietoisten ja Mynämäen kirkot olivat Henrik Flemingille kuin tilateoksia, joihin hänen muistonsa rakennettiin erilaisin sa-

nallisin ja visuaalisin keinoin. Muistomerkeissä esiteltiin ja ylistettiin lahjoittajan maallisia ansioita, arvonimiä ja tiluksia. Tuhkanen korostaa, että lahjoituksia ei voi kuitenkaan pitää pelkästään maallisten valtapyrkimysten representaationa, vaan niillä oli uskonnollinen funktio. Ne liittyivät kirkolliseen lahjoituskäytäntöön, jossa uskonnollinen ja maallinen kietoutuivat yhteen.

Tuija Tuhkanen tutkimus on kattavan yksityiskohtainen ja tarkka tapausanalyysi 1600-luvun aateliston kirkkolahjoituksista. Sujuva ja helppotajuinen kirjoitustapa perustuu aiheen perinpohjaiseen hallintaan ja asiantuntemukseen. Teos liittyy taidehistoriallisen tutkimuskohteensa onnistuneesti osaksi aikakauden historiallista kontekstia ja on oiva osoitus eri tieteenalat yhdistävän käsiteltävän antoisuudesta.

Ulla Koskinen

Aateliston poliittiset käsitteet 1700-luvun Ruotsissa

Charlotta Wolff: Noble conceptions of politics in eighteenth-century Sweden (ca 1740–1790). Studia Fennica, Historica 15, Finnish Literature Society, Helsinki 2008. 136 s.

■ Charlotta Wolffin tiivis tutkimus käsittelee ennen muuta aateliston ja tarkemmin sanot-

tuna sen ylimmän kerroksen edustajien näkemyksiä poliitikasta. Teos liittyy laajasti määritellen käsitehistorian alaan. Tekijä tuntee keskeiset käsitehistorian traditiot, mutta ei rajaa mitään niistä ulos tai tunnustaudu yhdenkään suoranaisiksi kannattajaksi. Hän analysoi niin julkisia kuin yksityisiäkin lausuntoja ja käsitteitä ja korostaa sekä aatelista kollektiivisena toimijana että yksittäisten merkkiyksilöiden puhetekoja.

Monipolviesta kysymyksenasettelua kehitellään kussakin pääluvussa. Teos jakautuu johdannon jälkeen neljään käsitelykappaleeseen sekä johtopäätöksiin. Tarkastelussa ovat ennen muuta hallinnon ja Ruotsin 1700-luvun perustuslakien määritelmät, vapauden käsite, alamainen – kansalainen –problematiikka sekä uskollisuuden ja kapinoinnin väliset yhteydet Kustaa III:n kaudella. Edelleen Wolff kysyy, miten aateliston legitimitteetti muotoutui, ja oliko aateliston kohdalla kyse häviäjien historiasta vai pystyikö sääty mukautumaan ajan muutoksiin.

Kirjoittaja tarkastelee teemaansa ennen muuta aikalaisten käsitteistöstä nousevien seikkojen avulla, minkä vuoksi kansleri Axel Oxenstiernan 1600-luvulla eurooppalaisista teorioista Ruotsiin kehittämä *monarchia mixta* ("jaettu monarkia" tai "jaettu hallinto") -malli saa varsin suuren sijan kysymyksenasettelun perustana. Jaetun monarkian puhtaaksi viljellyssä muodossahan lähdettiin siitä, että hallitsija hallitsisi yhdessä valtaneuvoston ja valtiopäivien kanssa. Wolff noudattaa pääpiirteissään tätä

teoreettista rakennelmaa ohjenuoranaan. Kuitenkaan tämä "vallan esimoderni kolmijako" ei edes mainitse yhtä keskeistä osa-aluetta, jossa nimenomaan aatelistolla ja sen edustajilla oli iso rooli. Nimittäin hallintokoneistolla ylipäätään ja erityisesti virkamiehillä oli tärkeä rooli sekä kollektiivisena toimijana (organisaationa) että yksittäisten henkilöiden (ennen muuta aatelisten virkamiesten) kautta. Näiden tekijöiden mainitseminen olisi ollut tarpeen, sillä kuten Wolff tuo ilmi, esimerkiksi kansliapresidenttien rooli hallinnon moottoreina oli vapaudenajalla merkittävä. Lisäksi tässä yhteydessä analyysin kohdetta olisi voitu laajentaa hallitsijasta – henkilönä – yleisempää käsitteeseen eli Kuninkaalliseen Majesteettiin, jonka termin taakse itse kuningas, hänen takanaan häääävä virkamiesjoukko sekä usein myös edellä mainittujen päätöksiä tarkasti vahtivat ja niitä omien intressiensä vuoksi muuttavat valtiopäiväsäädty usein piiloutuivat.

Ruotsin esimerkki liitetään kansainväliseen kehitykseen, ja sitä suhteutetaan ennen muuta Ranskan tilanteeseen. Keskieurooppalainen näkökulma on tärkeä, vaikka voikin pohtia, oliko esimerkiksi aateliston ja monarkin (monarkian) välinen kilpailuasetelma Ruotsissa yhtä jyrkkä kuin vertailuissa (s. 12). Myöhemmin tekijä toteaa, että Ruotsissa hallitsija ja aatelisto olivat läheisessä vuorovaikutussuhteessa keskenään (luku 4). Näiden seikkojen problematisointi varhemman tutkimuskirjallisuuden avulla olisi mah-

dollisesti ollut hyödyllistä. C. M. Malmströmin ja Fredrik Lagerrothin klassikkoteokset vapaudenajan poliittisesta historiasta ovat edelleen keskeisiä aikakauden yleisilanteen ja tapahtumahistorian ymmärtämiseksi, mutta vaikkapa aateliston toiminnan "mahdollisten rajojen" selvittämisessä tärkeitä teemoja on tutkittu sosiaali-, hallinto- ja jopa aatehistorian kannalta jo varsin paljon (esimerkiksi Sven Ulric Palme, Ulf Sjödell, Erland Hjärne, Johan Holm, Eva Österberg, Kaarlo Wirilander).

Tutkimusaineistoina on käytetty tekstejä, jotka "kommentoivat politiikkaa" tai joilla oli poliittinen tavoite. Niiden laatijoiden tuli olla aateliston jäseniä tai reflektoida aateliston poliittista ajattelua. Aineisto käsittää valtiopäiväpuheita, perustuslakitekstejä, julkiseen levitykseen tarkoitettuja esityksiä sekä muistelmia ja muuta yksityistä aineistoa kuten kirjeenvaihtoa ja päiväkirjoja. Alkuperäisaineisto on monipuolinen, ja on ansiokasta yhdistellä erilaisia lähderhymiä tutkimusalueella, jolla sellaista ei tavallisesti ole tehty. Tosin tekijä olisi voinut avata sitä, kuinka on käyttänyt eri lähderhymiä ja miten esimerkiksi valtiopäiväpuheita ja yksityiskirjeitä voidaan vertailla ja analysoida niin, että havaintojen avulla päästään laajempien kokonaisuuksien tulkintaan.

Tutkimuksessa pohditaan ennen muuta sellaisia käsitteitä ja ilmiöitä, jotka nousevat kulloinkin analyysin kohteena olevasta lähdeaineistosta. Sen lisäksi olisi ollut mahdollista pohtia hieman enemmän asioi-

ta ja ilmiöitä, jotka eivät tulleet ilmi aateliston keskusteluissa, mutta joilla olisi siitä huolimatta voinut arvella olevan merkitystä heidän omakuvalleen ja käsitteiden käytölle. Yllättävää on, että teoksessa ei määritellä, mitä aikalaiset tarkoittivat ”politiikalla” ja toisaalta, mitä kaikkea tekijä itse katsoo siihen kuuluvaksi. Asia saattaa tuntua itsestään selvyydeltä, mutta se on merkityksellinen käsiteanalyysiin perustuvassa työssä. Kuuluivatko talouteen liittyneet kysymykset politiikkaan? Yksittäisille aatelisille ja aatelissuvuille taloudella ja privilegioilla oli harvinaisen iso rooli. Wolff toteaa, että vallan legitimaatio privilegioiden kautta joutui tutkimusjaksolla Euroopassa kriisiin. Aatelissäädyn edustajat olivat täsmälleen samaan tapaan kuin vaikkapa porvaristo tiukasti sidoksissa hallitsijaan (Kuninkaalliseen Majesteettiin) sekä siihen, kuinka säädylle myönnetyt (erityis)oikeudet ja vallankin omistusoikeudet pysyisivät voimassa yhteiskunnan (mahdollisesti) muuttuessa. Tietyllä tavalla isoreduktion jälkimainingeissa eläneille 1700-luvun aatelissukujen jäsenille oli tärkeää, että kruunu vastedes pitäisi kiinni sopimuksista. Myös ”poliittisen yhteisön” käsite olisi hyvä avata tutkimusjakson konteksteissa.

Työssä analysoidaan ennen muuta konfliktitilanteita ja niiden yhteydessä esiin nousevia keskusteluja. Näitä kaikkia on jo aiemmin käsitelty, mutta tekijä lukee tekstejä uudesta näkökulmasta. Tällaisia hankauspintoja olivat muun muassa kuninkaan ja säätyjen väliset ristiriidat vuosisadan puoli-

maissa, Kustaa III:n vallankaappaus ja sen seuraukset sekä Kustaa III:n Venäjänso- dan aikaiset Liikkalan nootti ja Anjalan liitto.

Teoksen aikarajaus on määritely väljästi, sillä otsikossa esiintyvän rajauksen lisäksi yhtäältä mainitaan vuosisadan toinen puolisko. Toisaalta tutkimus aloitetaan perustellusti heti Kaarle XII:n kuoleman jälkeisestä tilanteesta.

Wolffin mukaan muualta Euroopasta tutunolaisen käsitteistön käyttäminen ei merkinnyt sitä, että asiat olisi välttämättä ymmärretty Ruotsissa samalla tavoin. Työn vahvuuksiin kuuluu ilmiöiden suhteellistaminen sekä tulkinnoissa termien käyttökontekstien korostaminen. Aineistojen lukumenetelmistä olisi lukenut mieluummin enemmänkin, sillä erityisen mielenkiintoinen on pohdinta tutkimuksen raportointikielen ja ”lähtökielten” välisten erojen tuomista analyysimahdollisuuksista (s. 21).

Kirjoittaja käyttää aineistojaan tervejärkisellä lähdekritisellä otteella. Hän korostaa ruotsalaisten eliittien vahvaa sitoutumista klassiseen sivistykseen, minkä vuoksi Rooman historian vaiheet olivat monille tuttuja. Vaikka varsinkaan kustavilaisella ajalla julkisesta poliittisesta keskustelusta tai debatista ei paljon voi puhua, niin nokkelat toimittajat ujuttivat antiikin tarinoista hengentuotteisiinsa esimerkkejä erikoisista sattumuksista, joita asioista perillä olleet lukijat pystyivät tulkitsemaan omaa aikaansa vasten.

Teoksessa kosketellaan useaan otteeseen hallitsijan ja aateliston legitimitietin ylläpi-

to-ongelmia. Ruotsissa kuninkaalla oli erityisen suuria legitimitietiongelmiä 1750-luvulla, kun säädyt ja valtaneuvosto tekivät yhteistyötä Adolf Fredrikiä vastaan. Vastaavanlainen tilanne oli koettu vapaudenajan alussa, jolloin jo yksistään valtaneuvostossa oteltiin useasti hallitsijan vallan rajoista. Molemmat kamppailut monarkki hävisi murskaavasti. Wolff osoittaa kiinnostavasti, kuinka säätyjen ja valtaneuvoston hylkimä, perustuslakien vastaisesta toiminnasta 1750-luvulla syytetty kuningas nousi hieman toistakymmentä vuotta myöhemmin perustuslakien vaalijaksi, kun hän kieltäytyi työskentelemästä valtaneuvostonsa kanssa.

Aatelissäädyn ongelmaksi nousi – paradoksaalisesti – aikaa myöten se, että privilegioiden ansiosta kaikki korkeimmat virat kuuluivat yksinoikeudella säädyn jäsenille. Tässä yhteydessä vahvempi viittaus 1700-luvun ankaraan virkakilpailuun sekä aatelittomien virkamiesten matalalle asettuvaan lasikattoon olisi ollut paikallaan. Vapaudenajan alussa hallitsijalta oli viety suuri osa oikeuksista ja mahdollisuuksista aateloida uusia sukuja, joten ylimmän säädyn erioikeuksia vastaan nousseessa kritiikissä oli kyse myös sosiaalisen nousun vaikeutumisesta. Hallitsijan tosiasiallista heikkoutta ei vapaudenaikana juuri mainostettu, sillä ylemmillä säädylillä oli selkeä sanaton sopimus rahvaan suojelemiseksi tiedolta, että hallitsija ei todellisuudessa pystynyt tekemään päätöksiä ilman säätyjen ja valtaneuvoston tahtoa ja lupaa. Wolff toteaa osuvasti, kuinka

säätyjen toistuva puhe hallitsijan ”armosta” oli paitsi vanhojen konventioiden noudattamista, niin myös ”retorinen keino monarkian aseista riisumiseksi”.

Teoksessa paneudutaan ensinnä käsitteisiin oikeus, oikeudet ja vapaus, joista viimeksi mainittua Wolff pitää perustellusti ajalle poliittisesti tärkeimpänä. Itse asiassa kaikki mainitut termit olivat myös taloudellisia käsitteitä, varsinkin, kun ne jalkautetaan kollektiivisten säätyjen tasolta yksittäisen säädyn tai jopa yksilön todellisuuteen. Joka tapauksessa lain, oikeuden ja vapauden yhdistäminen on yksi tärkeimpiä käsittekokonaisuuksia, jolla oli 1700-luvulla takanaan jo pitkä historia ja edessään valoisa tulevaisuus niin Ruotsissa kuin myöhemmin Suomessa.

Käsitepari alamainen (*undersäte*) – kansalainen (*medborgare*) saa luvussa 3 runsaasti huomiota, ja tekijä toteaa viimeksi mainittua aletun käyttää tarkastelujakson kuluessa yhä enemmän. Silti ”kansalaisuuden” käyttö riippui edelleen suuresti kuulijakunnasta ja sitä käytettiin pareminkin oman sosiaalisen ja poliittisen ryhmän yhteisöllisyyden luonnissa kuin yleisemmissä yhteyksissä. Kustaa III:n – skinneriläisittäin ilmaistuna – innovatiivisuus ideologina tulee tässäkin tapauksessa hyvin ilmi, sillä hän luonnehti tunnetusti vuoden 1772 valtiopäivillä itseään ”vapaan kansan ensimmäiseksi kansalaiseksi”. Alamainen-käsite säilyi silti Ruotsissa pääasiallisena valtakunnan asukkaita kuvaavana määrittäen aina vuoteen

1809 asti, kuten Anders Sundin on väitöskirjassaan (2006) osoittanut. Suomessa vanha meno jatkui vielä lähes sata vuotta pidempään.

Wolff analysoi myös maamarsalkkojen puheiden perusteella valtiopäivämiehille asetettuja hyveitä. Nämä vaatimusluettelot ovat vakuuttavia, vaikkakin jokseenkin samantaisia kuin mitä edellytettiin jokaiselta nuhteettomalta alaimaiselta ja joista jokaisen seurakunnan papisto muistutti kerta toisensa jälkeen sunnuntaisin. Tältä osin kiinnostavampia ovat julkiset maininnat vältettävistä paheista, sillä niiden kautta voinee tehdä päätelmiä siitä, että mainittuja tekoja oli valtiopäivilläkin tapahtunut: listoilta löytyy kaikenlaisia konnankoukkuja aina lahjusten vastaanotosta ”pimeisiin tekoihin” saakka.

Viimeisessä luvussa vuosien 1772 ja 1788–90 jo laajasti tunnetut tapahtumat saavat uudenlaisen tulkinnan. Kirjoittaja toteaa oikein, että uudet vallanpitäjät yleensäkin tapaavat omia vanhat tutut käsitteet ja toimintatavat, mutta muuttavat niitä itselleen sopiviksi. Näin tapahtui vuonna 1772 ja sama toistui – eri näkökulmasta tosin – sekä Ruotsissa että Suomessa vuonna 1809. Tekijä osoittaa Anjalan ja Liikkalan miesten tekstejä analysoidesaan, kuinka näissäkin kirjoituksissa sama kaava toistuu: kapinoivat upseerit voidaan nähdä perustuslakien suojelejoina vuonna 1788, sillä kuninkaalla ei ollut oikeutta hyökkäyssotaan ilman säätyjen myötävaikutusta. Wolff osoittaa, kuinka nykyaikaisilta vaikuttavat ja omalla ajallaan ra-

dikaalit käsitteet kuten kansalainen, vapaus, kansojen oikeudet jne. eivät Ruotsissa merkinneet samaa kuin tänä päivänä tai edes samaan aikaan muualla Euroopassa.

Charlotta Wolffin kirja on mielenkiintoinen ja tärkeä lisä 1700-luvun poliittisen käsitehistorian tutkimukseen, ja tähän huoliteltuun teokseen tullaan viittamaan runsaasti myös Pohjoismaiden ulkopuolella.

Petri Karonen

Aristokratian kulutus-tottumusten syväluotaus

Johanna Ilmakunnas: Kuluttaminen ja ylhäisaatelin elämäntapa 1700-luvun Ruotsissa. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-5706-9>
Elektronisesti julkaistu väitöskirja. Helsingin yliopisto 2009, 369 s.

■ Johanna Ilmakunnas on tarttunut aiheeseen, josta ei pohjoismaissa ole aikaisemmin tehty tämän laajuista tai kaltaista tutkimusta. Aatelin elämäntapaan kuuluneen kulutuksen tutkiminen on ollut suosittua Euroopan vanhan aristokratian ydinalueilla, etenkin Englannissa ja Ranskassa. Johanna Ilmakunnas tutkii omassa väitöskirjassaan ruotsalaisen aristokratian kuluttamista. Hän on lisäksi tarttunut tehtäväänsä esikuviaan laajemmin asettaessaan tavoitteek-

seen tutkia myös aatelisten elämäntavan rahoitusta. Tähän tarjoaa mahdollisuuden hänen esimerkikseen nostamansa Fersenin suvun laajat arkistot.

Ilmakunnas liittää väitöskirjansa teoreettisesti kuluttamisen historiaa tutkineeseen historiantutkimuksen kansainväliseen traditioon. Tästä näkökulmasta hänen tutkimuksensa tarjoaa perusteellisen kuvan aatelisten miesten ja naisten sekä aateliiseen identiteettiin vahvasti liittyvistä kulutustavoista ja -tottumuksista että ruotsalaisen aristokratian aineellisesta maailmasta 1700-luvulla. Väitöskirjan aineisto, etenkin Fersenien laaja tiliaineisto, on vaikuttava ja hedelmällinen lähde tälle tutkimukselle. Ilmakunnas on myös käyttänyt tuota aineistoa innovatiivisesti ja tehnyt siihen viittaavat lähdemerkinnät äärimmäisellä huolella, mikä ansaitsee erityiskiitoksen.

Johanna Ilmakunnas osoittaa väitöskirjassaan, miten 1700-luvun ylhäisaatelin kuluttaminen perustui monimutkaiseen ja monenväliseen luottamukseen ja luotonantoon. Tarkastellessaan ylhäisaatelin talouden perustaa hän nostaa esille kaksi tärkeää taloudellista resurssia, maaomaisuuden ja luottokelpoisuuden, jotka puolestaan punoutuivat aatelille tärkeään avioliittopolitiikkaan sekä ystävyyss- ja suojelusuhteisiin. Hän osoittaa myös kykyä nostaa tutkimuksensa keskiöön yksilöt, sekä miehet, naiset että lapset, ja arjen – tässä aristokraattisen arjen ja siihen liittyvien palvelijoiden – historian. Suomalaisen nykytutkimuksen kentässä tämä on uutta. Meillä ei Ruotsin valta-

kunnan 1700-lukua monikaan tutki naisten tai lasten menneisyyden taikka arjen ja kulutuksen aineellisen historian näkökulmasta käsin, vaikka muualla tämänkaltaista 1700-lukututkimusta tehdään tällä hetkellä runsaastikin.

Väitöskirjan luku ”Elämäntavan rahoittaminen” sisältää työn painavinta ja innovatiivisinta antia. Luku tuo paljon uutta tietoa aatellisäädyn taloudellisista strategioista, resursseista ja niiden käytöstä 1700-luvun Ruotsin valtakunnassa. Luvut ”Aatelismiehen elämän nautinnot ja velvollisuudet” ja ”aatelislainen maailma” nostavat vahvasti tiliaineistoon pohjautuen esiin sekä miesten ja naisten erilaisiin elämänvaiheisiin liittyvän rahankäytön että aineellisen kulutuksen yksityiskohdat gastronomiasta rakastajattariin. Kiinnostavaa vertailua tehdään myös miesten ja naisten kuluttamisen välillä. Samoin aatelistenaisten palkkatyö hoviviroissa nousee ensimmäistä kertaa pohjoismaissa tarkan tutkimuksen kohteeksi.

Luvussa ”Rakennuttaminen ja asuminen” väittelijä osoittaa vakuuttavasti, miten Ljungin linnan rakentamisen taustalla oli säädynmukaisen, siis aatelille luonnostaan sopivan kuluttamisen ohella voimakkaana Axel von Fersenin aristokraattinen omakuva, ylhäisaatelin vuosisataiset perinteet ja aatelisten miespolvien jatkumo. Tätä rakennuskohdetta voi pitää Axel von Fersenin aineellisten pyrkimysten huipentumana. Samalla luvun aihepiiri kuvastaa teoksen mielenkiintoista lähdepohjaa, asiakirjojen

ja maalausten lisäksi myös rakennus esineenä voi olla historiantutkimuksen lähde.

Tutkimuksen kiintoisimpia tuloksia on se, ettei aristokratian luottokelpoisuus perustunut pelkästään maineeseen ja kunniaan säätyinä, kuten usein väitetään. Ilmakunnas osoittaa tutkimuksessaan, että luottoa saivat runsaasti vain ne aateliset, joilla oli kiinteää omaisuutta, vaikka varsinaisia taakuita ei aina vaadittukaan. Esimerkiksi nuorten Fersenien Pariisissa asunut kreivillinen tunti menetti luottokelpoisuutensa, kun jätti suuret velkansa maksamatta. Näin ollen luottokelpoisuus ei perustunut vain yhteiskunnalliseen asemaan vaan myös kunnan takuisiin ja velkojen kohtuulliseen hoitoon. Fersenit näyttävät määrätietoisesti pyrkineen maksamaan tai ainakin lyhentämään velkojaan. Suuri kiinteä omaisuus ei aina tarkoittanut mahdollisuutta käyttää isoja summia käteistä rahaa, mutta se takasi suorasti tai epäsuorasti omistajalleen runsaat lainat.

Lähtökohdakseen ja myös tulkintansa avaimeksi Johanna Ilmakunnas on valinnut ”säädynmukaisen elämäntavan”, jonka selitysvoimaan hän uskoo melko vakaasti. Joskus olisi kuitenkin kiinnostavampaa pohtia niitä piirteitä, jotka tuntuvat kumpuavan jostain muualta – tarkoitan tässä esimerkiksi Fersenien yksilöllisiä luonteenpiirteitä ja ratkaisuja – kuin näistä aatelin yleisurooppalaisista ihanteista tai sääty-yhteiskunnan rakenteista. Säädynmukainen kuluttaminenhan ei ollut vain aatelin yksinoikeus, vaan asia, jota

myös papiston, porvariston ja talonpoijiston tuli pohtia.

Väitöskirja osoittaa vakuuttavaan tiliaineistoon pohjautuen, miten aatelin elämäntapa pyrki ennen kaikkea oman säätyaseman alleviivaamiseen ja pönkittämiseen. Tästä näkökulmasta myös Ilmakunnaksen valinta nostaa miehet tutkimuksensa keskeisiksi toimijoiksi osoittautuu onnistuneeksi. Nimenomaan Fersenien miehet olivat avainasemassa sekä resurssioijina että kuluttajina. Suvun naiset jäävät tästä näkökulmasta selkeästi sivuosaan. Tämän asetelman syvällisempi pohdinta pohjoismaista ja myös kansainvälistä sukupuolihistoriallista tutkimusta vasten olisi terävöittänyt Ilmakunnaksen analyysia entisestään.

Tulkinnassaan Ilmakunnas kohdistaa katseensa niin ikään voimakkaasti kohti Ranskaa ja ranskalaisen aristokratian elämäntapaa, vaikka ranskalaisen ja ruotsalaisen aristokratian kulutustottumusten kriittinen vertailu jää itse asiassa väitöskirjassa vähäiseksi. Tässä yhteydessä Ilmakunnas unohtaa myös ruotsalaisesta yhteiskunnasta mahdollisesti esiin nousevat selittävät tekijät, kuten luterilaisen uskonnollismoraalisen kasvatuksen. Tästä näkökulmasta katsottuna Hans tai Axel von Fersenin toiminta ei juuri poikkea aikaisempien vuosisatojen perheenisien oteista perhetaloutensa johtajina. Tarkempaa pohdintaa olisivat vaatineet myös aatelin sinänsä väitöskirjassa äärimmäisen kiinnostavasti kuvatut luottostrategiat. Itse asiassa näyttää siltä, että sekä Axel

von Fersenin tuloihin, niin että tulot riittivät elämäntavan ylläpitämiseen. Tätä tulosta olisi ollut syytä pohtia enemmän.

Kokonaisuutena Johanna Ilmakunnaksen väitöskirja on painava puheenvuoro 1700-luvun aatelissäädyn ja myös silloisen Ruotsin valtakunnan kulutuskulttuurin historiasta. Teoksen soisi käännettävän myös ruotsiksi, sillä vastaavaa syväluotausta ruotsalaisaristokratian kulutustottumuksista ei ole tehty edes Pohjanlahden länsipuolella.

Kirsi Vainio-Korhonen

Kirkollisen väestökirjanpidon ongelmallisesta historiasta

Yrjö Tala: Kirkon vai valtion kirjat? Uskontokuntasidonnaisuuden ongelma Suomen väestökirjanpidossa 1839–1904. Tilastokeskuksen tutkimuksia 249. Helsinki: Tilastokeskus 2008, 317 s.

■ Yrjö Talan syksyllä 2008 tarkastettu kirkkohistorian väitöskirja käsittelee pitkään kestänyttä kiistaa suomalaisen väestökirjanpidon uskontokuntasidonnaisuudesta. Aihtta ei ole aikaisemmin tutkittu yhtä yksityiskohtaisesti. 1800-luvun kuluessa kävi yhä ilmeisemmäksi, ettei ruotsalaiseen perinteeseen pohjautunut väestökirjanpito, joka rakentui evankelisluterilaisen kirkon

jäsenyyden varaan, ollut enää riittävän kattava tapa väestötietojen keräämiseen. Ennen muuta se aiheutti ongelmia sellaisille henkilöille, joita ei ollut kastettu lapsena ja jotka siksi jäivät täysin väestökirjanpidon ulkopuolelle ja samalla vaille tavanomaisia kansalaisoikeuksia. Mahdollisuus siviilirekisterin rajoitettuun ylläpitämiseen hyväksyttiin valtiopäivillä jo vuonna 1900, mutta poliittisten syiden vuoksi sen käyttöönotto viivästyi vuoteen 1917.

Talan perinpohjainen tutkimus avaa uudenlaisen näkökulman kirkonkirja-aineistoon, jota lukuisat historioitsijat ovat käyttäneet lähteenään. Varsinaisena tutkimuskohteena on silti huomattavasti harvemmin ollut väestökirjanpidollisen aineiston syntytaapa ja tarkoituksenmukaisuus aikalaisten näkökulmasta. Väestökirjanpito oli sekä hengellisen että maallisen vallan väline. Talan tutkimus laajenee kirkollishallintoon ja väestökirjanpidon käytännön toteutukseen keskittyneestä tarkastelusta myös oikeus- ja aatehistorialliseksi pohdiskeluksi. Esille nousevat niin kansalaisoikeuksien määrittelystä käyty keskustelu kuin käsitykset uskonnonvapaudesta ja moraalistakin.

Tala käyttää tutkimuksessaan useita erityyppisiä lähteitä, kuten valtiopäiväasiakirjoja, kirkolliskokousten ja pappeinkokousten pöytäkirjoja, tuomiokapitulien ja seurakuntien arkistoja, sanomalehdistöä ja lakitekstejä sekä yksittäisten henkilöiden laatimia väestökirjanpitoa koskevia valituskirjelmia. Tekijä ei ole tutkimuksen johdannossa perustel-

lut tarkemmin sitä, miksi hänen käyttämänsä teksti- ja diskurssianalyttinen menetelmä on keskeinen valitun tutkimuskysymyksen ratkaisemisen kannalta. Tutkimuksen kronologinen jäsenystapa on jokseenkin toimiva tarkasteltaessa pääkysymystä väestökirjanpidon murroksesta, mutta ehkä vielä selkeämmin kiistan eri osapuolten tai erilaisten kannanottojen varaan rakennettu jäsenyys olisi tiivistänyt tekstin rakennetta ja auttanut välttämään turhaa toistoa. Kirjan tyylikkäästi toteutettu kuvitus elävöittää tekstiä osoittamalla, ketkä ottivat osaa aikalaiskeskusteluun virkamiehinä tai muussa julkisessa tehtävässä toimiessaan. Harmillista on, että tämän vuoksi naisia ei yhtä poikkeusta lukuun ottamatta kuvagalleriasta löydy (häntä kysymys kosketti kastamattoman lapsen äitinä), vaikka he muuten olivat aktiivisia aiheeseen liittyvissä kannanotoissa, kuten Talakin toteaa.

Tutkimuksensa aluksi Tala tuo esille väestökirjanpidon Ruotsin valtakunnan suuruuden aikaiset juuret. Hän on kuitenkin rajannut tutkimusalueensa vuosiin 1839–1904, jolloin väestökirjanpidon ongelmalliseksi muodostunutta perinteistä rakennetta pyrittiin uudistamaan. Senaatin kirkollisasiain toimituskunnan päällikkönä 1830-luvulla toiminut Lars Gabriel von Haartman kiinnitti ensimmäisten joukossa huomiota siihen, että kirkollisen väestökirjanpidon tuloksena saatu väkiluku ei täsmännyt henkikirjoista tehtyjen laskelmien kanssa, vaan osa väestöstä jäi sen ulkopuolelle.

Silti ruotsalaisperäinen järjestelmä oli käytössä koko autonomian ajan ja uudenlaiseen väestökirjanpidon käytäntöön siirryttiin vasta Suomen itsenäistyttyä. Kiinnostavana yksityiskohtana 1800-luvun puolivälissä laadituista kirjaamistapojen kehittämissuunnitelmista voi mainita rovasti Henrik Tallqvistin tekemän uudistusehdotuksen, jossa olisi otettu seurakunnittain käyttöön henkilökohtainen tunnistenumero jokaista seurakuntalaista varten – tavallaan oli kyse myöhemmän henkilötunnuksen esiasusteesta.

Tala korostaa sitä, kuinka kastamattomat suomalaiset jäivät kirkollisen väestökirjanpidon aikana ilman kansalaisoikeuksia, kun heitä ei merkitty kirkonkirjoihin seurakuntien jäseninä. Koska näiden henkilöiden olemassaoloa ei voitu virallisesti todistaa, heillä oli vaikeuksia päästä esimerkiksi yliopistojen opiskelijoiksi tai avioliittoon. Virkamieheksi nimittäminen tai todistajanvalan vannominen oli mahdotonta. Tala tuo kahden yksittäisen elämäntarinan avulla erinomaisesti esille sen, kuinka vanhentunut käytäntö haittasi väestökirjanpidon ulkopuolelle jääneiden henkilöiden elämää. Näitä ilmiöitä havainnollistavia konkreettisia esimerkkejä tekstissä olisi saanut olla enemmänkin.

Talan tutkimuksen tulosten perusteella voi kuitenkin pohdita, kuinka suuri tämä ”uskonnolliseksi irtolaisuudeksikin” kutsuttu ongelma oli koko Suomen väestöä ajatellen. Olihan ilman kansalaisoikeuksia jääneitä kastamattomia henkilöitä tutkimuksen käsittämänä

ajanjaksona ilmeisen vähän suhteessa koko väestömäärään. Ongelma lienee ollut pahin Helsingin seudulla ja muissa suurimmissa kaupungeissa. Sisämaan pienissä maaseutuseurakunnissa kirkkoon kuulumattomuus oli hyvin marginaalinen ilmiö aina 1900-luvun alkuvuosikymmeniin saakka, vaikka ajattelutavat olisivatkin jo olleet murroksessa. Esimerkiksi maaseudulla lapset kuitenkin muistitiedon mukaan yleensä kastettiin ja heistä tuli kirkon jäseniä vanhempien poliittisesta tai uskonnollisesta vakaumuksesta huolimatta. Suurena syynä tähän oli varmasti juuri halu säilyttää jälkeläisten mahdollisuudet pysyä yhteiskunnan jäseninä. Ajastaan jälkeen jäänyt lainsäädäntö johti tavallaan pakkokäytäntöön, joka peitti näkyviltä mahdollisen laajemman halukkuuden irrottautua kirkon jäsenyydestä. Kuten Talakin useissa kohdin tuo esille, kirkollisen väestökirjanpidon ulkopuolelle jääneitä olisi todennäköisesti ollut huomattavasti enemmän, jos siviilirekisteriin siirtyminen olisi ollut todellinen vaihtoehto jo 1800-luvun lopulla.

Historiantutkimuksen metodiikan kannalta kiinnostava, koko suomalaista väestöä koskettava tutkimusongelma ja samalla tutkimustulos on kuitenkin se, miten väestökirjanpidolliset asiakirjat laadittiin ja kuka ensisijaisesti päätti niiden sisällöstä. Tala tuo seikkaperäisesti esille 1800-luvun loppupuolella väestökirjanpidosta käydyn kädenväännön valtiolisten ja kirkollisten viranomaisten välillä. Valtiolla oli oikeus hyödyntää tietoja omas-

sa toiminnassaan, mutta käytännössä kirjaamistyöstä huolehti seurakuntalaisensa parhaiten tuntenut paikallinen papisto, jonka toimintatavat vaihtelivat hiippakunnittain. Vuosisadan jälkipuoliskolla etenkin Tilastollinen päätoimisto ryhtyi ajamaan käytäntöjen yhtenäistämistä ja ajanmukaistamista, koska kerätty tieto ei enää kaikilta osin vastannut valtiollisten viranomaisten tarpeita, mutta papisto vastusti kirjaamisvelvollisuutensa lisäämistä, vaikka sen enemmistö halusikin säilyttää väestökirjanpidon laatimisen kirkon tehtävänä. Seurakunnissa paikallisesti ajantasaisena pidettyjen väestötietojen keräämisen tavasta tuli hallinnollinen ja vallankäyttöinen ongelma vasta modernisoituvassa Suomessa, jossa toisaalta maallistumiskehitys ja toisaalta uskonnollisten vakaumusten monimuotoisuus vaativat uudenlaista suhtautumistapaa asiaan. Kirkonkirjojen uskontokuntasidonnaisuus liittyi tiiviisti kysymykseen siitä, mikä oli kirkon asema suhteessa valtioon. Tala on tältä osin perehtynyt ansiokkaasti aiheesta 1800-luvun lopulla käytyyn keskusteluun ja käsittelee sitä varsin monipuolisesti eri toimijoiden näkökulmasta.

Yrjö Talan väitöskirja on tärkeä puheenvuoro teemasta, jota ei ole Suomessa tutkittu tarpeeksi. 2000-luvun alun moniarvoisessa yhteiskunnassa kirkkoon kuulumattomuus ja nimiäisten järjestäminen ristiäisten sijaan on jo tavallista. Siksi tutkimus voi auttaa tämän päivän lukijaa suhteuttamaan nykytilanteen siihen ei niin kovin kaukaiseenkaan murrosvai-

heeseen, jonka Tala on tutkimuksessaan tuonut eritellysti esille. Talan koko evankelisluterilaista kirkkoa koskevan yleisesityksen jälkeen tutkimuskentällä olisi tilaa teeman paikallistasolle viedyille tarkasteluille, jolloin kuva kirkon väestökirjanpidon yksilötasolla aiheuttamista ongelmista vielä entisestään tarkentuisi. Ellei oteta huomioon sitä, että muuttamat yksittäiset tutkimuksessa käytetyt käsitteet saattavat herättää kysymyksiä niiden valintaperusteista, Tala kirjoittaa erittäin sujuvaa ja ilmeikästä tekstiä. Kokonaisuutena tämä suomalaisen väestökirjanpidon murrosvaihetta tarkasteleva perustutkimus avaa erilaisen mutta ehdottomasti kiintoisan näkymän aikakauden hallintohistoriaan ja mentaliteetteihin.

Sofia Kotilainen

Kulikauppa orjakaupan jatkeena

Arnold J. Meagher: The Coolie Trade. The Traffic in Chinese Labourers to Latin America 1847–1874, Xlibris, 2008. 486 s.

■ Ensimmäisenä eurooppalaisvaltiona Tanska julisti orjakaupan laittomaksi vuonna 1802. Englanti teki saman päätöksen viisi vuotta myöhemmin, Ranska 1818, Espanja 1820 ja Portugali lopullisesti 1836. Orjuutta uudella mantte-reella tai itse Afrikassa nämä

päätökset eivät lopettaneet vielä moniin vuosikymmeneihin, ja orjuuden vastaisten järjestöjen raportit ja uutiset eri puolilta maailmaa kertovat ilmiön elinvoimaisuudesta myös meidän aikanamme.

Irlantilaistaustaisen ja Yhdysvalloissa työuransa tehneen Arnold J. Meagherin tutkimus kiinalaisten kulikaupasta, emigraatiosta ja työ- ja elinolosuhteista Latinalaisessa Amerikassa 1847–74 tuo ilmi historiankirjoituksen monella tapaa laiminlyömän kertomuksen uudenlaisen orjuuden syntyisestä ja rakenteista afrikkalaisen orjakaupan kieltämisen jälkeen. Kiinalaisten tavoin intialaiset kulit olivat haluttua työvoimaa korvamaan afrikkalaiset orjat mm. Länsi-Intian sokeriplantaaseilla. Intialaiskulien kohtalosta Hugh Tinkerin 1974 julkaisema "A New System of Slavery: The Export of Indian Labour Overseas, 1830–1920" (Oxford University Press) on alan perusteos. Kiinalaisiin keskittyvä Meagherin tutkimus on tutkimusperiodiltaan ja kohdealueeltaan rajatumpi, mutta tärkeä ja kaivattu lisä puutteelliseen tutkimukseen kulikaupasta.

Brittiläinen hallintokoneisto ja orjuuden vastaiset järjestöt tuottivat runsaasti raporttiaineistoa aasialaisesta kulikaupasta. Näihin lähteisiin Meagherin tutkimus vahvasti perustuu. Kiinan rannikolla ja Latinalaisessa Amerikassa toimineiden brittiläisten virkamiesten ja diplomaattien kirjeenvaihto on lähdeaineiston keskiössä. Sitä täydentävät lehdistöaineisto ja portugalilaisen siirtomaahallinnon lähteet Macaossa ja Lissabonissa. Kuu-

ban, Perun, Länsi-Intian, Espanjan ja Portugalin arkistoissa olisi ollut kulikaupasta vielä enemmän ammennettavaa. Tämän puutteen tekijä tutkimuksessaan itsekin myöntää.

Virallisesti kiinalaiskultit Latinalaisessa Amerikassa ja Länsi-Intiassa olivat eri termein määriteltyjä sopimustyöläisiä. Heidän sopimuksensa plantaaseilla, kaivoksissa, rautateiden rakentamisessa tai muissa työkohteissa määräsi työvuosien pituudeksi esimerkiksi viisi tai kahdeksan vuotta. Voidaanko tällöin puhua orjuudesta, uudenlaisesta orjuudesta tai orjakaupasta kulikaupan yhteydessä? Tähän pääkysymykseen Meagherin teos hakee vastauksia ja niiden perusteluja.

Tutkimus tarkastelee kulikaupan eri ilmiöitä ja rakenteita maantieteellisesti ja taloushistorian näkökulmasta laajalaisesti, mikä on työn vahvuus ja heikkous. Kun kulien lähtötilanteen analysointi ja vaikutukset Kiinassa jäivät varsin yleiselle tasolle, on taas kulien työolosuhteista määränpäässä paljonkin yksityiskohtaista ja uutta tietoa. Taustalla on samalla keskeinen kysymys, miksi orjakaupan lopettaneet ja orjuutta lakkauttamassa olleet eri maiden hallitukset sallivat aasialaisten värväämisen orjuuden kaltaisiin työolosuhteisiin uudelle mantereelle. Ilmiö koskettaa muitakin maanosia. Kulityövoimaa 1800-luvulla tarvittiin eteläisen Amerikan lisäksi Kaakkois-Aasiassa, eteläisessä Afrikassa, Australiassa, Yhdysvalloissa ja Tyynenmeren ja Intian valtameren sokeri- ja mausteplantaaseilla. Meagher toteaa, että kiinalaisen kulikaupan alkuna pidetään vuotta

1845, kun ranskalaisalus toi 180 kulia Mauritiuksen soke-riplantaaseille. Tänne oli tosin jo aikaisemmin saapunut kuleja Intiasta ja kiinalaista työvoimaa Singaporesta.

Länsi-Intian kiinalaisten historiaa tutkinut Walton Look Lai on puolestaan todennut, että jo vuonna 1806 britit toivat kekeilumielessä 192 kiinalaista Trinidadille, eli vain vuotta aikaisemmin kuin Britannian parlamentti määräsi orjakaupan lopettamisesta. Kaikkiaan Meagherin tutkimuksen tarkasteluperiodina 1847–74 yli neljännesmiljoonaa kiinalaiskulia saapui Karibian ja Etelä-Amerikan eri maihin.

Kiinan sekavat poliittiset, yhteiskunnalliset ja taloudelliset olosuhteet loivat osaltaan oivalliset työvoiman rekrytointimarkkinat eteläisessä Kiinassa. Ne synnyttivät pakolaisia, joita oli helppo väärin lupauksin houkutellessa ”parempaan elämään” Kiinan ulkopuolella. Toisaalta muuttohaluttomien kiinalaisten kidnappaaminenkaan kulilavoihin ei ollut harvinaista. Rekrytoijina tai kaappareina Kiinan rannikolla toimivat eurooppalaiset tai Amerikasta saapuneet agentit ja värvärit ja heidän kiinalaiset apurinsa. Kulikauppaan osallistui myös yhtiöitä, jotka olivat aikaisemmin toimineet afrikkalaisessa orjakaupassa. Lähtijät olivat pääasiallisesti miehiä. Esimerkiksi vuonna 1861 Kuuban noin 35 000 kiinalaisesta vain 57 oli naisia. Lähtösatamana kulikaupan alkaessa oli Amoy, mutta siellä kaupan lieveilmiöiden nostattamat levottomuudet siirsivät kaupan muihin eteläisen Kiinan satamakaupunkeihin. Peruun ja

Kuubaan lähtijät ahdettiin laivoihin usein Macaosta, kun taas brittiläisen Länsi-Intian työvoima lähti pääasiallisesti Hongkongista.

Lukiessa Meagherin kuvauksia kulien värväämisestä, laivakuljetuksista ja kiinalaisten työ- ja elinolosuhteista kohdemaissa ei voi välttyä rinnastamatta kulikauppaa afrikkalaiseseen orjakauppaan. Amoyssa matkaa odottavat kulit riisuttiin ja leimattiin määränpäästä osoittavalla kirjaimella: P (Peru), C (California), S (Sandwich Islands). Kulilavoissa kuri ja rangaistukset olivat ankaria. Meagher päätyy näkemykseen, että vuosina 1847–74 eteläiseen Amerikkaan ja Länsi-Intiaan menneiden kulilavojen kuolleisuus oli keskimäärin 12 %, nousten pahimmillaan yli 40 %:iin. Kuten afrikkalaisissa orjalavoissa, niin myös kulilavoissa syntyi usein väkivaltaisia kapinoita. Kulikauppa oli afrikkalaisen orjakaupan tavoin kansainvälistä liiketoimintaa, johon pelkästään laivakuljetusten osalta osallistui 19 eri kansallisuutta. Jos ranskalaiset, britit ja perulaiset laivat olivat keskeisiä kuljettajia, mahtui joukkoon myös Venäjän, Norjan, Tanskan ja Ruotsin lippujen alla kulkeneita kulilavoja.

Kulikaupan vetovoimana uudella mantereella oli työvoimapula, jonka afrikkalaisen orjakaupan ja orjuuden lopettaminen 1800-luvulla loi erityisesti plantaasitalouden piirissä. Kun eurooppalaisia siirtolaisia ei saatu houkuteltua eikä intiaanityövoimaan voitu turvautua, kääntyivät plantaasien omistajien katseet Intiaan ja Kiinaan.

Aikalaisraportit ja -kuvaukset kulien työ- ja elinolosuhteista eteläisessä Amerikassa vahvistavat näkemystä heidän joutumisestaan orjuuden kaltaisiin olosuhteisiin. Tiedossa on, että Panaman rautatien rakentamisessa kiinalaisia pidettiin oopiumin orjuudessa ja ankarat olosuhteet johtivat laajamittaiseen kulien itsemurhaaaltoon. Meagherin tutkimuksen perusteella samanlainen kulien epäinhimillinen kohtelu oli tavallista muissakin maissa, ja sopimustyöläisyyteen liittyvät ehdot olivat vain paperille kirjattuja tyhjiä lupauksia. Käytännössä ani harva kiinalainen palasi takaisin kotimaahansa. Kun kansainvälinen Kiinan lähettämä komissio tarkasti kulien olosuhteita Kuubassa 1874, raportoivat he myös täältä itsemurhien yleisyydestä mm. oopiumin avulla. Madridin hallitus ei hyväksynyt komission raportin tuloksia, koska raportissa ei ollut riittävästi huomioitu plantaasinomistajien näkemyksiä kiinalaiskysymyksestä. Vielä pahemmalta kulien asema näyttyy Perussa. Täällä kiinalaiset rakensivat rautatietä Andeille, työskentelivät sokeri- ja puuvillaplantaa-seilla ja kaivoivat guanoa lannoitteeksi Euroopan ja Amerikan mautiloille Lounais-Perun edustan Chinja-saarilla. Sietämättömässä ilmastossa, kasvillisuutta ja vettä vailla olevilla saarilla kulin oli kaivettava lannoitetta viisi tonnia jokaisena viikonpäivänä. Alisuorituksesta seurasi ruoskarangaistus. Olosuhteet Länsi-Intian brittisiirtokunnissa olivat jossakin määrin siedettävämmät, koska kulikauppa oli enemmän hallituksen valvonnassa.

Päätelmässään Meagher toteaa, että Yhdysvaltoja lukuun ottamatta länsimaiden hallitukset sallivat työvoimapulaa helpottaneen kulikaupan vetoamalla mm. ihmisten vapaaseen muuttamiseen. Kiinan pyrkimyksiä estää kansalaistensa maastamuutto katsottiin länsimaissa tämän vapauden sortamiseksi. Ja vaikka Yhdysvallat 1862 kielsi huonoon valoon joutuneen kulikaupan, ei se estänyt kiinalaisen työvoiman "vapaata" värväämistä mm. maan rautateiden rakentajiksi. Kiina suostuteltiin lopulta sallimaan maanmiestensä ulkomaille muuton 1870-luvulla, mikä mahdollisti myös vapaaehtoisen emigraation.

Kiinalaisten taloudellisesta merkityksestä Latinalaisessa Amerikassa Meagher tuo esille mielenkiintoisia johtopäätöksiä. Tältäkin osalta kaivattaisiin lisätutkimusta, ja tekijä joutuu tekemään alustavia huomioita. Päätelmät ovat kuitenkin historiallisesti rohkeita. Meagherin näkemyksen mukaan ilman kultyvoiman riistoa esimerkiksi Perun ja Kuuban plantaasitalous, varsinkin sokerin viljely, olisi riutunut tai jopa romahtanut. Kun afrikkalaisten orjien tulo tyrehtyi, voitiin kulien avulla plantaasitaloutta pitkittää ja jopa lisätä sen tuotavuutta. Kiinalaisten työpanoksen merkitys myös guanon tuotannossa ja rautateiden rakentamisessa oli tärkeä. Kiinalaisen työvoiman käyttö hidasti siirtymistä orjuudesta palkkatyöhön ja samalla orjanomistajien mukautumisen uuteen aikakauteen vähemmän katastrofaaliseksi.

Mutta itse pääkysymys: jatkoiko kulikauppa itse asiassa

aikaisempaa orjakauppaa ja orjuutta? Aikalaislehdistö ja muut lähteet nimittivät ilmiötä suoraan "uudeksi orjuudeksi". Samoin YK:n 1956 tekemän orjuuden määritelmän mukaan kulien sopimustyöläisyys kuuluu käsitteen alle. Meagher itse asettaa ilmiön orjuuden ja maaorjuuden väliseen harmaaseen alueeseen. Kulien arkielämä oli todellisuudessa aivan eri asia kuin heidän ns. lailliset oikeutensa, joihin vetoamalla sen harjoittajat saattoivat toteuttaa afrikkalaisten orjakaupan jatkeena aasialaisten orjakauppaa.

Seppo Sivonen

Vaiettu väkivalta-tutkimus

Reino Kallio: Häiriköintiä ja henkirikoksia. Eteläpohjalaisnuoret paikallisen kurinpidon kohteena sääty-yhteiskunnan aikana. Omakustanne, Helsinki 2009. 211 s.

■ Harva historian aihe on kiinnostanut jälkimaailmaa niin paljon kuin eteläpohjalainen 1800-luvun väkivalta. Keitä kuuluisat häijyt olivat, miten laajaa aggressiivinen käytös oli ja mistä liike sai alkunsa? Kaikki aikuiset suomalaiset osaavat hoitaa Isontalon Anttia ja Rannanjärveä; Vaasan veri ei vapise eikä Kauhavan rauta ruostu, tiedetään ympäri maata.

Niinpä onkin perin hämmästyttävää, että tohtori Reino Kallio on joutunut julkaisemaan

tutkimuksensa *Häiriköintiä ja henkirikoksia* omakustanteena. Kustantaja, jonka nimeä en tiedä, arvioi tekijän kertoman mukaan, ”ettei ollut taloudellisesti kannattavaa julkaista käsikirjoitusta, koska vanhemman historiallisen kirjallisuuden menekki oli yleensä osoittautunut liian pieneksi”. Tieteellisiin sarjoihin teosta oli vaikea saada, koska kirjoittaja on julkaissut aiheesta pari artikkelia.

Nämä hylkäysperusteet hämmästyttävät. Määritelmä vanhemmasta historiallisesta kirjallisuudesta ontuu pahasti, koska Kallio jatkaa kirjassaan väkivallan pohjalaista perinnettä seuraavalle vuosisadalle, selittämällä sekä vapaussodan että Lapuan liikkeen taustoja. Kirjassa julkaistu *Lapuan hallitussääntö ja kylänasetus vuodelta 1843* on sitä auktoriteettia, johon Vihtori Kosola nojasi. Aito Lapuan laki ei olekaan juuri muualla luettavissa, koska sitä on säilynyt vain muutamia alkuperäiskappaleita. Suurelta osin kirjan tutkimustulokset ovat ajattomia, sillä tutkijan näkemyksen mukaan nuorisokapinoi aina liian ankariksi tuntemiaan sääntöjä vastaan.

Reino Kallio joutuikin lähemmään omakustantajaksi pääosin muin syin. Suomesta on hävinnyt vanha yhteys kouluja tiedemaailman väliltä. Siinä missä aikaisempina vuosikymmeninä monet eturivin tutkijat toimivat oppikoulujen lehtoreina, nyt varsinaisen tiedemaailman lasketaan mahtuvan vain yliopistojen laitoksille. Vaikka Kallio on väitellyt tutkija, hänellä ei ole taustallaan tiedeyhteisön tukea samalla tavalla kuin laitoksen työhuoneessa istuvalla.

Käsikirjoitusta lienee kohdeltu kaltoin myös vitkaisen alun takia. Teos ei sovi hätäiselle silmäilijälle vaan vaatii huolellista paneutumista. Vasta vähitellen kirja vetää lukijansa aihepiiriin niin syvälle, että puolen välin jälkeen kirjaan jää koukkuun. Jos kirja olisi päässyt ammattitaitoisen toimittajan käsiin, hän olisi rakentanut draaman kaarta jo alusta.

Kallion teos perustuu poikkeuksellisen laajaan arkistomateriaaliin, tutkimuskirjallisuutta mitenkään sivuuttamatta. Tekijä on käynyt läpi Etelä-Pohjanmaan tuomiokuntien pöytäkirjat sekä pitäjän-, kyläkokousten ja kirkkoneuvostojen pöytäkirjat. Kyläkokous on pohjalainen erikoisuus, sillä muualla Suomessa tuskin noudatettiin vuoden 1742 kylähallintoasetusta. Eräitä viitteitä siitä on Hämeestäkin, mutta kirjallista kokousaineistoa ei ole tallella.

Persoonallisen tutkimusteesmansa *Häiriköintiä ja henkirikoksia* rakentaa nuorisokysymyksen varaan. Reino Kallio tarkastelee korostetusti nuorten sakkeihin kokoontumisesta, itsepäistä käytöstä, levottomuutta, tanssimista ja yöjalassa kulkemista. Tällainen häiriökäyttäytyminen ja uhma alkoivat rikkoa yhteiskunnan sääntöjä 1700-luvun puolivälistä. Paikalliset hallintoviranomaiset halusivat päästä riesasta rankaisutoimin.

Erittäin laajoin arkistotutkimuksin ja valtavin taulukkoaineistoin sekä kartoin Kallio rakentaa tarkan kokonaiskuvan paikallisrikollisuudesta. Pelkästään kahtena vuosikymmenenä 1840–59 hän on koon-

nut alkuperäisistä asiakirjoista lähes 1 500 pitäjänkuririkkomusta. Eniten pohjalaisnuoret harrastivat yöjuoksua, mutta myös hevosajot ja tanssit veivät tuomiolle.

Yhteenvedossaan Kallio vertaa viittä kurinpidon kiristymisaaltoa ja niin ikään viittä henkirikollisuuden aaltoa. Kun yhteiskunta kiristi kuria, ensin ison- ja pikkuvihan jälkeen ja viimeisessä vaiheessa 1860-luvun nälkävuosina ja niiden jälkeen, henkirikollisuus kasvoi yhä uusiin lukuihin kymmentä tai pariakymmentä vuotta myöhemmin. Molempien aallot, yhtä hyvin kurinpidon kuin henkirikollisuuden, ovat kirjan sivuilla 156–157.

Kallion kirjan varsinaiseksi tutkimustulokseksi kehittyvä raamatullinen totuus: joka miekkaan tarttuu, se miekkaan hukkuu. Mitä enemmän ja mitä jyrkemmillä määräyksillä nuorisoa yritettiin pitää kurissa, jopa öisin ulkonaliikkumiskieltoin, sitä enemmän nuoret kapinoivat. Toisaalta kirjoittaja ei selitä henkirikollisuutta pelkällä kurilla, vaan hän pohtii perusteellisesti myös taloudellisia syitä.

Anneli Mäkelä-Alitalo

Pahat päivät paketissa

Pertti Haapala – Tuomas Hoppu, Sisällissodan pikkujättiläinen. WSOY, Helsinki – Porvoo 2009, 502 s.

■ ”Tässä kirjassa halutaan antaa tiivis mutta riittävä kuvaus

siitä, mitä Suomessa tapahtui vuonna 1918. Teos keskittyy sotaan, sen välittömään taustaan, tapahtumiin ja välittömiin seurauksiin.”

Näin luonnehtii teoksen toinen päätoimittaja Pertti Haapala *Sisällissodan pikkujättiläisen*, kaikkiaan 24 kirjoittajan yhteistyön. Nimen valinnalla toimituskunta on aivan oikein halunnut pysytellä poliittisesti ja tieteellisestikin mahdollisimman neutraalissa ilmaisussa. Sodan erilaisia nimiä kirjan alussa käsitellessään Haapala sanoo niiden kumpuavan erilaisesta kokemuksesta ja aiheellisesti toteaa ”oikeasta” nimestä kiistelyn hedelmättömäksi, liian helppoja totuuksia tarjoavaksi.

Polemiikin välttäminen on toisaalta mennyt lähes hätävarjelun liioitteluksi. Teos ohittaa kokonaan esimerkiksi eräitä vapaussotakirjallisuuden hellimiä asioita. Teoksen nimeä ei ainakaan olisi saattanut kiistanalaiseksi maininta, että ”Trotskin sähke” -traditio on aivan perätön tai että venäläisen 42. AK:n komitean ”sodanjulistus Suomelle” oli itse asiassa varsin kesy toteamus, että valkokaartien hyökkäysten vuoksi armeijakunta joutuu puolustautumaan.

Tarton rauhaa teos ei käsittele ollenkaan; neuvottelut se huomaa aivan lyhyesti vain sivun 400 tietolaatikossa maailmansodan hinnasta. Harvoinhan sisällissodissa rauhoja tehdäänkään, kun yleensä pyritään toisen kertakaikkiseen nujertamiseen. Silti Tarton rauha – josta neuvoteltaessa muutoin väiteltiin, oliko maiden välillä sotatilaa edes ollutkaan – olisi sisällissotaakin korostet-

taessa ansainnut edes muuttaman rivin pohdinnan.

Itse sota teos käsittelee 133 sivulla ja sen oheisilmiöitä 132 sivulla: niille on siis yhteensä omistettu hieman yli puolet kokonaissivumäärästä. ”Välitön tausta ja välittömät seuraukset” saavat näin monipuolisen ja ansiokkaan kuvauksen lähes puolella teoksen sivuista. Teos eroaa aiemmista, esimerkiksi aiheen edellisestä kolmiosaisesta valtiollis-sotilaallis-taloudellisesta yleisesityksestä *Itsenäistymisen vuodet* (1992–93) siinä, että *Sisällissodan pikkujättiläinen* valottaa tähän saakka aivan uudella tavalla painotetusti sotaan liittyviä ja siitä seuranneita yhteiskunnan arkipäivää ja sosiaalisia oloja, jopa sodan lauluja ja sitä kuvannutta kaunokirjallisuutta. Tämä epäsovinnaisuus on kirjan suuria ansioita.

Tie sotaan -jaksossa erityisesti Pertti Haapalan osuudet ”Jakautunut yhteiskunta” ja ”Vuoden 1917 kriisi” ovat punnituinta tekstiä, mitä aiheesta kohtuullisessa mitassa tähän saakka on kirjoitettu. Samaa on sanottava Sodan jälkeen -jaksossa Vesa Vareksen luvusta ”Kuningashankkeesta tasavallan syntyyn”, joka virkistävästi muista artikkeleista poiketen myös polemisoi aiempia kliseitä vastaan, sekä Mervi Kaarnisen koskettavasta ”Sotaorvot” -luvusta.

Kaikki edellä mainitut ovat tutkijoita, jotka aiemmin ovat kirjoittaneet aiheestaan. Päätoimittajat ovat onnistuneet keräämään kirjoittajiksi myös muita samanlaisia, kuten esimerkiksi kirjassa mainiosti esiintyvät Matti Lackman, Turo Manninen, Tauno Saarela ja

Marko Tikka; Pentti Mäkelä taas väittelee lähiaikoina tietolaatikkonsa aiheesta. Asiantuntijain ansiosta lukijalle tulee yhä uudestaan ”onpa sanottu harvinaisen kohdalleen” -oivalluksia. Kun eri kirjoittajien tekstit vielä ovat hyvin linjassa keskenään, yleiskuva teoksesta on vakuuttava.

Teoksessa ei ole viitteitä, mutta kunkin luvun perässä on lueteltu sen tärkeimmät teoslähteet. Keskeisen kirjallisuuden ne yleensä kattavat, mutta outoa on, ettei kukaan tunnusta käyttäneensä Marja-Leena Salkolan laajaa paikallisten punakaartien synty tutkimusta. Loppuivatko voimat Salkolan kaksiosaisen jättiläisen edessä? Se olisi ainakin osoittanut, miten monisäikeisiä kaartien perustamismotiivit olivat.

Tuomas Hoppu on kirjoittanut sotatoimia koskevan pitkän osuuden. Sivulla 129 hän käsittelee asiallisesti punakaartiin lähtemisen syitä huomauttamatta niistä yksinkertaisinta: sekavassa kriisitilanteessa ihmistä kuljettaa paljolti solidarisuus läheisimmäksi tunnetulle porukalle, jonka mukana mennään, kun kerran kaveritkin. Tasapainoiseen sotajaksoon sisältyvät esimerkiksi Aapo Roseliuksen mainio tietolaatikko ja sen diagrammit sisällissodan rintamatappioista sekä Hopun itsensä kirjoittamat luonnehdinnat eräistä keskeisistä henkilöistä.

Hoppu ja Roselius vastaavat myös tietolaatikoista ”Punainen teloittaja” ja ”Valkoinen teloittaja”. Kumpikin ottaa esille pääasiassa yhden esimerkkihenkilön. Marko Tikka käsittelee leipätekstissä aihetta yleisemmin ja asettaa väkivaltai-

suudet myös muualla käytyjen sotien yhteyksiin.

Teoksen johdonmukaisesti taittaneen Susanna Mansnerin laatimat kartat ovat teoksen suurin ongelma. Niitä on ensiksikin aivan liian vähän ja toiseksi osa niistä on pääasian kannalta nurinkurisia: esimerkiksi sivun 194 Tampereen valtausoperaation kartassa alkutilanteen rintama ja rautatiet on osoitettu hämäävän samantyyppisillä ja häiritsevän paksuilla katkoviivoilla, kun taas valkoisten hyökkäyssuunnat on merkitty aivan ohuilla nuolilla. Lukijalla pitäisi olla päässänsä Suomen, Tampereen ja Viipurin tarkat kartat voidakseen täysin sijoittaa Hopun selkeän ja konstailemattoman tekstin maastoon. Harvalla lienee näin onnellisesti.

Teoksen lukuisat diagrammit ovat selvästi karttoja parempia, mutta niistä olisi leipätekstissä tai kuvateksteissä voinut ottaa huomattavasti enemmän irti. Sama pitää vielä enemmän paikkansa kuviin, jotka kuvatoimittaja Laura Arvela on koonnut. ”Punakaartilaisia varusteineen” tai ”Vapaaehtoisia valkoisia Oulussa” ovat kovin latteita kuvatekstejä. Historiankirjoittajien koulutuksessa pitää paljon enemmän painottaa sitä, miten kirjoittajan itse on leipätekstillä, kartoilla, diagrammeilla, kuvilla ja kunnon informatiivisilla kuvateksteillä luotava esityksestään tiukka kokonaisuus. Kirjoittaja vastaa aina siitä, mitä hänen nimissään kulkevaan osuuteen sisältyy!

Kirjaan on päässyt varsin vähän virheitä. Haapala on hieman nukahtanut esittäessään tavanomaisesti (s. 72) so-

sialistien itsenäisyysjulistusehdotuksen pääasiaksi vain neuvottelun Venäjän kanssa. Taus-talla kuitenkin oli SDP:n pitkäaikainen ja johdonmukainen eduskuntavaltaisuusajatus: ei hallituksen, vaan juuri eduskunnan, itse korkeimman val-lan haltijan, piti hoitaa itse-näistymisen käytäntökin, siksi tarkat ohjeet, joista neuvottelu Venäjän kanssa oli vain yksi monista. Pariissa taulukossa (s. 367 ja 372) typografialla olisi pitänyt osoittaa, ettei lop-pusumma muodostu sarakkeen kaikista luvuista. Asetelmiin eikä leipätekstiin olisi voinut sijoittaa joukon luettelomaisia asioita, kuten sivun 340 vanki-lutut.

Tottuneiden sanankäyttäjien – ja ehkä tarkan toimituksen – ansiosta teoksen suomi on helppolukuista ja notkeaa. Par-rielta kokeneeltakin (s. 377 ja 456) on kyllä unohtunut, että subjektin ollessa monikossa on predikaatinkin oltava, vaika predikaatti olisi ensin. Tämä heijastelee sitä, että kä-sitys kongruenssista näyttää nykyisin yleisesti olevan heik-kenemässä.

Suomalaisten uskoisi yli 90 vuodessa jo kypsyneen ajatuk-seen, että maassa käytiin 1918 voittopuolisesti sisällissotaa. Ei sisällissota edes ole sen hävet-tävämpi kuin mikä sota tahan-sa: yhtä viheliäisiä ne ovat kaikki ja tuottavat aina erityi-sesti pienille ihmisille kohtuu-tonta kärsimystä. Sisällissodas-ta kuitenkin selvisi viimein voittajana Suomen yhteiskun-ta. Hyvin tarpeellisen ja luotet-tavan *Sisällissodan pikkujätti-läisen* olisi oikeastaan voinut päättää Pertti Haapalan ”Yh-teiskunnallinen kompromissi”

-lukuun, jonka loppusanat kuuluvat:

”Sisällissota oli lopulta taite kohti demokratiaa ja käänne-kohta sääty-yhteiskunnan muuttumisessa moderniksi kansalaisyhteiskunnaksi.”

Jussi T. Lappalainen

Ratakadun salaperäinen viranomainen

Matti Simola (toim.): Ratakatu 12. Suojelupoliisi 1949–2009. WSOY, Helsinki 2009. 319 s.

■ *Ratakatu 12* on uusin lisä 1990-luvulla alkunsa saanee-seen suojelupoliisin historia-teosten sarjaan. Tekijöinä on tälläkin kertaa sekä talon omaa henkilökuntaa, että ulkopoliisia tutkijoita. Kirjan eniten huomiota herättänyt osuus on Kimmo Rentolan suojelupoliisin arkistoaineiston perusteella laatima kylmän sodan aika-kautta kuvaava esitys. Lisäksi mukana on Matti Lackmanin laaja katsaus suojelupoliisin edeltäjien – etsivän keskuspoliisin ja valtiollisen poliisin – historiaan, sekä Mari Luukko-sen suojelupoliisin toimitalon historiaa käsittelevä luku. Mai-ja Dahlgrenin ja Christian Joki-sen kirjoittamat lyhyet osuudet käsittelevät neuvostotieduste-lija Zoja Voskresenskajan Suo-meikin sivunnutta uraa ja ter-rorismien torjunnan alkuvaihei-ta. Esityksen tuo nykypäivään suojelupoliisin apulaispäällik-

kö Matti Simolan kirjoittama osa suojelupoliisin organisaa-tion kehittymisestä vuodesta 1992 eteenpäin.

Vaikka mukaan on mahdu-tettu Suomen turvallisuuspolii-sin koko olemassaoloaikaan käsitteleviä artikkeleita, teosta ei selvästi ole tarkoitettu Suo-men turvallisuuspoliisin koko-naishistoriaksi. Sellaisen laati-minen jää yhä odottamaan. Lukija päätyy ihmettelemään kronologisesti epäjohdonmu-kaista esitystapaa, joka sijoittaa suojelupoliisin edeltäjiä koske-van osuuden kirjan loppuun ennen kuin jatkaa vuosia 1992–2009 käsittelevällä jak-solla. Taitto on virkamiesmäi-sen asiallinen, eikä aukeamille levittäytyviä tekstimassoja ole yritetty keventää visuaalisella tempuilla.

Salainen toiminta kiinnos-taa. Kirjan suosio yllätti kust-antajankin, ja ensimmäinen painos myytiin loppuun suo-malaiselle tietokirjalle ennätys-ajassa. Paljastuskirjana tähän teokseen tarttuneet ovat jo eh-tineet pettyä. Rentola ei ole ryhtynyt laatimaan luetteloita itse kunkin hairahduksista vi-rallisen neuvostoystävyyden vuosikymmeninä. Kyseessä on läpikotaisin asiallinen ja siksi kiinnostava katselukulma kyl-män sodan aikana Suomessa käytyyn salaiseen peliin. Nä-kökulma on viranomaisen its-sensä, ääni suojelupoliisin ääni. Tämän kirjan päähenkilöt eivät ole julkisuudesta parem-min tuttuja tärkeileviä lerp-pahattuja, vaan pienen mutta omanarvontuntoisen viraston asiansa osaavia virkailijoita.

Aloittaessaan vuonna 1949 suojelupoliisi palasi suomalai-sen turvallisuuspoliisityön juu-

rille. Punaisen Valpon lyhyek-si jääneen kauden jälkeen pää-vastustajaksi määrityä jälleen tuttu vihollinen, Suomessa vanhaan tapansa hyökkäävästi ja järjestelmällisesti sekä län-tisiä tiedustelupalveluita että Suomea itseään vastaan toimi-nut Neuvostoliitto. Virallinen ulkopoliittinen linja ei sallinut turvallisuuspoliisin toimialalta syntyä avoimia selkkauksia, vaan asiat oli pakko hoitaa vä-hin äänin ja hienovaraisesti. Neuvostoliittolaisten kanssa puhuttiin ystävydestä, mutta oikeat yhteistyökumppanit haettiin lännestä.

Urho Kekkosen Suomessa suojelupoliisista tuli nimen-omaan presidentin poliisi, jonka oli valtionpäämiehen ly-hyessä liekanarussa palveltava tämän ei pelkästään ulkopoli-tiikasta kummunneita tarpeita. Tiivis yhteys valtiojohtoon ei kokonaan hälventänyt epävar-muutta omasta asemasta. Men-neiden vuosikymmenten kat-kerista kokemuksista poliittis-ten voimasuhteiden vaikutuk-sesta turvallisuuspoliisiin oli opittu, ja 1960-luvun lopulla suojelupoliisi päätyi varotoi-mena kertaalleen hävittämään tiedottajatietonsa sisältävän kortiston. Edeltäjätkin olivat tähän keinoon turvautuneet suurissa kriiseissä. Edellisen kerran vastaavaa aineistoa oli arkistosta poimittu tuhottavaksi kesällä 1944, kun pelättiin joko saksalaisten tai neuvos-tojoukkojen miehittävän maan.

Pienen maan köyhällä tur-vallisuuspoliisilla ei ollut juuri mahdollisuuksia strategisen ta-son harharetkiin: päävihollinen oli selvillä eivätkä resurssit riit-täneet muuhun kuin vasta-

tiedustelutyöhön oman maan rajojen sisäpuolella. Vain suu-ret tiedustelupalvelut kykenivät suuriin virheisiin. *Ratakatu 12* on terveellinen muistutus siitä, että mahtava ja pelätty KGB oli kaikkea muuta kuin immuuni operatiiviansa inhimillisille hai-rahduksille, organisatoriselle kömpelyydelle, omien saavu-tusten paisuttelulle sekä omista ideologisista lähtökohdista kumpuavalle kyvyttömyydelle ymmärtää vastustajaa ja toimin-taympäristöä.

1970-luku muodostui Neu-vostoliiton ja neuvostotiedus-telun viimeisen kukoistuksen aikakaudeksi. Sosialismin isän-maa menetti lumouksensa sitä mukaa kun sen kerran niin vastustamattomalta vaikuttanut dynamiikka alkoi näyttää pel-kältä eteenpäin kaatumiselta. Myös suojelupoliisissa perin-teinen piiritysmieliala alkoi hälvetä ja vanhat toimintamal-lit murtua. Seppo Tiitisen tul-tua suojelupoliisin päälliköksi vuonna 1978 apulaispäälliköksi nimitettiin sosiaalidemo-kraatteihin lukeutunut Seppo Nevala. Kyseessä oli pitkän perinteen katkeaminen. Samal-la se oli vielä yksi osoitus vi-raston luonteesta poliisiviran-omaisista ”valkoisimpana”, jonka piirissä sosiaalidemo-kraatteja kohtaan oli vuosi-kymmenet tunnettu syvää ja melkein nykypäivään yltänyttä epäluuloa.

1970-luvun lopulle tultaessa suojelupoliisin ja presidentin huoli myös kotimaisten kom-munistien suhteen oli laantu-massa. Vastustajan heikentyminen vaistottiin ennen kuin sitä kukaan kykeni sanomaan ää-neen. Vaikka kommunistien tarkkailu oli muodostanut

kaikkein keskeisimmän osan suojelupoliisin ja sen edeltäjien työtä vuodesta 1919 lähtien, kommunistien järjestelmällisestä kortistoinnista luovuttiin vuonna 1982 presidentti Mauno Koiviston ja Seppo Tiitisen mutkattomalla sopimuksella. Kuten Rentola kirjoittaa, kyse oli enemmästä kuin vain aikakauden päättymisestä. Vuosikymmenien ajan pelätty ja pelon takia vihattu vastustaja käytännössä myönnettiin voitetuksi lähes kymmenen vuotta ennen kylmän sodan muodollista päätöstä.

Salaisen toiminnan tarjoamat mahdollisuudet yliarvioidaan yleensä kahden ihmisryhmän keskuudessa: niiden, jotka ovat toiminnassa mukana, ja niiden, jotka eivät ole. Suojelupoliisin historiateos on kiehtova silmäys sen käytännön todellisuuteen, salaisen tiedustelun, vastatiedustelun ja valvonnan usein vakavaan ja traagiseen, toisinaan yhdentekevään tai surkuhupaisaan arkeen.

Oula Silvennoinen

Impivaaralainen eloonjäämistäistelu

Pauli Kettunen (2008): Globalisaatio ja kansallinen me. Kansallisen katseen historiallinen kritiikki. Vastapaino, Helsinki 2008, 275 s.

■ Pauli Kettunen nostaa esiin Susan Strangen uusinstitutionalisteihin ja ”komparativisteihin” kohdistaman kritiikin. Strange

suuntaa katseensa kapitalismin kansallisiin malleihin ja niiden vertailuun keskittyviin tutkijoihin ja kirjoittaa: ”Kun koko kaupunkia uhkaa tulva tai tulipalo, ei ole kovin paljon väliä sillä, ketkä talonmestajat ovat pitäneet kattonsa hyvässä kunnossa.” (s. 18). Kettusen globalisaatioteemaa käsittelevä kirja ilmestyi kesällä 2008. Finanssikriisi puhkesi täydellä voimallaan muutama kuukautta myöhemmin. Strangen ajatusten ajankohtaisuus ei ole ainakaan vähentynyt.

Arvostelun kohteeksi joutu- neet uusinstitutionalistit ovat kuitenkin monenkirjavia joukkoa. Historiantutkijoille tutuin lienee vuonna 1993 taloustieteen Nobel-palkinnon saanut Douglass C. North, jonka ”history matters” -iskusana ilmestyi suomalaisenkin tutkimukseen reilu kymmenen vuotta sitten. Mikrotaloustieteeseen, yritystoimintaan ja transaktiokustannuksiin keskittynyt Oliver Williamson palkittiin myös vastikään Nobelilla. Palkinnon saajaksi sopisi myös Paul David, jonka polkuriippuvuutta koskevat analyysit ovat lyöneet läpi koko yhteiskuntatieteiden kentän.

Institutionalismi on saavuttanut vankan jalansijan myös poliittisen taloustieteen, sosiaalipolitiikan ja historiantutkijoiden keskuudessa. Useamman maan vertailun lisäksi voidaan tutkia yksityiskohtaisesti esimerkiksi ’Suomen mallia’ ja havaita, että yleisellä tasolla liikkuvat vertailut vähintäänkin yksinkertaistavat toteutunutta kehitystä. Taloushistoriallinen ’miksi toiset rikkastuvat ja toiset eivät’ -tutkimus löytää niin ikään selityk-

siä instituutioista, vaikka kasvututkimuksen avulla on myös mahdollista arvostella instituutioiden keskeistä merkitystä korostavia näkemyksiä. Nopeaa taloudellista kasvua on aikaansaatu mitä moninaisimmissa olosuhteissa.

Kettusen kirja sijoittuu tähän keskusteluun siten, että hän tutkii, millaisia yhteiskuntapoliittisia tavoitteita ja tehtävänäsetteluja globaali talouskilpailu ja osin siitä ponnistava vertailu ovat synnyttäneet. Keskeinen kysymys on, millä ehdoin globalisaatiota on mahdollista käsitellä kansallisena haasteena. Kettunen ponnistaa kaukaa, kun käsittelyyn joutuvat niin Andreas Chydenius, J. V. Snellman kuin Yrjö Koskinen. Kaaresta tulee pitkä, ja analyysi uppoo syvälle yhteiskunnan perusteisiin.

Kirjaa lukiessani ajauduin toistuvasti nykypäivää koskeviin pohdintoihin. Ajankohtainen on esimerkiksi kohta, jossa Chydenius ruotii vuonna 1765 sitä, miten voitaisiin torjua maastamuuttoa. Muutamaa vuosikymmentä myöhemmin kävi kuitenkin ilmi, että tiedot maastamuuttajien määristä olivat täysin ylimitoitettuja. Kettunen summaa: ”Harhaisen tiedon varassa on muulloinkin tehty merkittäviä oivalluksia” (s. 13). Hangilla hiihdellessä lainaus palautui mieleeni, ja ajatukset harhautuivat tämän päivän väestötalastoihin ja ennustuksiin alamäen takana odottavasta työvoimapulasta.

Kirja on koostettu aikaisemmin artikkeleina julkaistuista teksteistä. Johdannon jälkeen seuraavien kahdeksan luvun otsikot kuvaavat hyvin sisältöä: Historian poliittisuus ja

kansallinen katse, Snellman ja nationalismi, Punaisesta julistuksesta kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmaan, Suunnitelmaloudesta kansalliseen innovaatiojärjestelmään, Pohjoismainen hyvinvointivaltio yhteiskunnan käsittämisen historiana, Tuntematon sotilas ja kansallinen suorituskyky, Yrittäjäkansalaisuus ja sosiaalinen kumppanuus, Globaalit talouskilpailun nationalismi.

Tarkastelu etenee siten väljästi 1800-luvulta kohti nyky päivää. Jokainen luku ankkuroituu viime aikojen keskusteluun, ja niissä liikutaan ajallisesti laajalla säteellä. Alaotsikon lupaama kansallisen katseen historiallinen kritiikki säilyy kohdistuneena kirjan alusta loppuun. Artikkelimaisuuden kääntöpuoli – ajoittaisen toiston lisäksi – on se, että kirjassa on ehkä liikaa 'suuria' ajatuksia. Perinteisemmässä monografiassa lukija voi välillä levähtää empiriassa kadottamatta kuitenkaan selityksen punaista lankaa.

Kirjan ydintä ovat pohdinnat hyvinvointivaltiosta ja nationalismista. Pohjoismaisen hyvinvointivaltion tukevia rakenteita ovat olleet työmarkkinaosapuolten yhteistyöstä syntyvät ja talouskasvua ylläpitävät hyvät kehät. Palkkatyötä on säädelty ja sosiaaliturvaa rakennettu järjestäytyneiden osapuolten tekemillä sopimuksilla. Samalla kun työntekijät ovat saaneet lisää vaikutusvaltaa ja turvaa, he ovat hyväksyneet tuotannon tehostamisen ja rationalisoinnin. Tällaista menettelyä on voitu puolustaa ja luottamusta parantaa niin kauan kun talouskasvun hedelmiä on ollut jaossa, niitä on

riittänyt kaikille ja kun järjestöt ovat neuvotteluissa kyenneet uudistamaan järjestelmiä uusina olosuhteita silmällä pitäen.

Hyvinvointivaltion rakentamisen projektista on Kettusen mukaan siirrytty sujuvasti kilpailuvaltio-projektiin, jossa yhtenä tärkeänä osana säilyy huippuunsa trimmattu hyvinvointivaltio. Kilpailuvaltiota koskevaa konsensusta tavoiteltaessa kuitenkin helposti unohtuu, että hyvinvointivaltion rakentaminen ei ole ollut ristiriidatonta. Siihen sisältyi erilaisten intressien ja ristiriitojen tunnistaminen ja tunnustaminen. Kuviteltu tai todellinen kokonaisuuden etu muotoutui lähestulkoon jatkuvan riitelyn tuloksena, "erityisetujen kompromisseista".

Kirja antaa runsaasti aineksia pohdintoihin, jotka koskevat hyvinvointivaltion tulevaisuutta. Vientiteollisuudesta riippuvaisen pienen tai miksei suuremman maan yhteiskuntamallin uhka syntyy siitä, että työmarkkinaosapuolten erityiseduista tulee täysin erimittaisia. Kompromissit eivät enää hyödytä toista osapuolta, yrityksiä. Globalissa maailmassa teollisuuden suurten yritysten on aikaisempaa helpompaa toteuttaa exit-optiotaan, poistumista epäedulliseksi arvioidusta ympäristöstä ja siirtymistä paremmalta näyttävään. Tälle Kettusen esiin nostamalle Albert O. Hirschmanin jaottelulle yritysten exit-voice-loyalty -toimintatavoista löytää helposti kosketuskohtia tämän päivän Euroopasta.

Kilpailuvaltio on tuonut mukanaan myös erilaisia kylkiäisiä. Osapuulleen kaikki työelämän kysymykset kiteytetään

nykyisin johtajuuteen tai sen puutteeseen, ja johtajuuden mallit saavat monenlaisia tulkintoja. Väinö Linnan Tuntematon sotilas ei enää edusta ristiriitojen tunnustamisen tärkeyttä ja niiden hyödyllisyyttä kansalliselle toimintakyvylle vaan:

"Pikemminkin siitä haetaan johtajuutta, joka vapauttaisi meidät sekä 'gallup-demokratiasta' että 'muutosvastarinnasta', kuten turmiollisia toimintatapoja mielellään kuvataan. Tällaista Linnan tekstin lukutapa voitaisiin luonnehtia – stalinistista oppisanastoa luovasti soveltaen – dialektiseksi nationalismiksi. Yhdellä tahdolla varustetun kansan kieltäjä kääntyy kilpailukyky-yhteisön kiinteyttäjäksi, ja sopeuttamisen kriitikosta tulee muutokseen mukauttaja." (s. 182)

Tähän voisi lisätä, että kun työelämän kysymyksiä tarkastellaan entistä enemmän johtajuuden näkökulmasta, päädytään vaivatta tilanteeseen, jossa johtajien palkkaus ja muut edut eivät ole enää missään kohtuullisessa suhteessa työntekijöiden saamiin palkintoihin. Väitetään, ettei globaalissa talouskilpailussa pärjääminen jätä tilaa muunlaiselle toiminnalle. Oli asia miten hyvänsä, uusjako eliittiin ja rahvaaseen näyttää ilmeiseltä. Hyviltä kehiltä ja 'me-hengeltä' murenee pohja, kun kyse ei ole enää pelkästään siitä, että toisia koskevat eri säännöt vaan siitä, että toiset pelaavat eri peliä. Olisinkin odottanut enemmän pohdintaa siitä, keiden konsensuksesta kilpailuvaltiossa on oikeastaan kyse.

Kirja miellyttää niitä, joita ärsyttävät yksinkertaiset en-

nen–nyt -vertailut. Menneisyys nähdään niissä usein nykyhetkeen johtavana yhdensuuntaisena jatkumona, joka sulkee pois vaihtoehtoiset kehityskulut. Historiasta voidaan löytää samankaltaisuuksia nykypäivään tai vaihtoehtoisesti korostaa, että uudessa maailmassa vanhat ratkaisut eivät riitä mihinkään. Yhteistä näille näkemyksille on se, että historiallisesta tarkastelusta huolimatta tulkinta nykyisyydestä säilyy ennallaan. Historiantutkijat vastaavat tähän haasteeseen – ainakin rahoitushakemuksissaan – korostamalla oikean historiallisen tiedon tärkeyttä nykypäivän ilmiöiden ymmärtämisessä. Samalla he ilmoittautuvat uuden uljaaman kilpailuvaltion rakentajien joukkoon.

Kettunen on tavoittanut suomalaisen eliitin ajattelun pitkän linjan. Kuvattessaan 1800-luvun lopun suomalaisen sivistyneistön kiinnostusta vertailuun hän käytti jo Suojelu, suoritus, subjekti -kirjassa (1994) ilmausta ”perifeerisen maan oppineen eliitin avantgardismi”. Se on osuva nimitys sille, miten suomalainen sivistyneistö sai 1800-luvun jälkipuolella herätteitä siitä, mitä tapahtui muissa maissa.

Valveutuneimman väen mielestä oli syytä varautua tulevaan. Tänne voitiin omaksua muualla hyväksi havaittuja käytäntöjä ja välttää tehtyjä virheitä. Ulkomaiset kokemukset saattoivat myös toimia varoittavina esimerkkinä siitä, mitä voi olla edessä, jos ei ryhtyttäisi mihinkään toimenpiteisiin. Yhtä lailla ulkomaisten esimerkkien avulla voitiin osoittaa suomalaisen yhteis-

kunnan erityislaatuisuutta ja käytäntöjen soveltumattomuutta täkäläisiin olosuhteisiin. Tällainen ”ennakoiva katse” on vähitellen ulottunut yhä useammalle elämän alueelle eläkepolitiikasta henkilökohtaisen portfolion rakentamiseen.

Televisiota katsellessa Kettusen viiltävästi analysoima ”kansallinen me” -projekti työntyy tajuntaan. Kun ministeri kertoo finanssikriisin alkumetreillä, että kyllä me tästäkin kriisistä selviydymme, katselija herkistyy miettiessään pohjan perukoilla eläneen kansan kohtaloita. Kun hyvinvointivaltio viimein tuottaa tulosta eli pitää ihmiset pitempään hengessä, taloustoimittaja manaa vuosikymmeniä kestävästä korpivaellusta ikääntyvän väestön parissa. Impivaaralainen mentaliteetti valtaa mielen. Voi meitä poloisia.

Matti Hannikainen

Huumeiden orjia ja piristeiden palvoja

Mikko Ylikangas: Unileipää, kuolonvettä, spiidiä. Huumeet Suomessa 1800–1950. Atena 2009. 264 s.

■ Huumeista, huumeiden käytöstä ja huumeiden käytön historiastakin on välillä vaikea puhua verkkaisen analyttisesti. Jopa tutkimusteksteistä olisi

noudettavissa esimerkkejä tiettyjen lääkeaineiden anakronistisesta paheksunnasta. Mikko Ylikangas ei siihen kiusaukseen lankea kirjassaan *Unileipää, kuolonvettä, spiidiä*, joka on ensimmäinen ja samalla varsin vakuuttava yleisesitys huumeista Suomessa – niiden saapumisesta Suomeen, niiden käytöstä ja aihepiiriä ympäröineistä keskusteluista.

Tutkimus alkaa vuoden 1800 vaiheilta, jolloin teologi-apteekari Anders Chydenius otti ja perehtyi oopiuminvalmistuksen taitoon. Tarina päättyy 1950-luvulle, sodanjälkeisiin aineisiin ja ajatuksiin, toisin sanoen modernin huume politiikan kynnykselle. Kuten Ylikangas huomauttaa, ennen 1960-lukua ”ongelmaa ei ollut varsinaisesti olemassakaan – huumeiden käyttö ei ollut rikos”. Muunlaisia pulmia toki tunnettiin jo 1800-luvulla: huumeiden historia on myös yritysten ja erehdysten historiaa. ”Kokaiinia käytettiin morfinistien vieroituksessa, heroiniä käytettiin morfinistien ja kokainistien vieroituksessa, opiaattien väärinkäyttäjiiä pyrittiin vieroittamaan metadonililla ja niin edelleen.”

Huumeiden ”laittomasta” käytöstä ei siis pitäisi tässä yhteydessä jutustella. Toinen ongelmallinen termi on ”väärinkäyttö”, minkä tekijä niin ikään huomioi heti johdantoluvussa. Tiettyjen huumeiden torjuminen palautuu usein tulkintoihin, joiden taustalla piilee muitakin kuin ankaran tieteelisiä perusteluja, kuten 2000-luvun marijuanakohuistakin tiedämme.

Tekijä hahmottelee huumeiden käyttäjäkuntaa ja siinä

tapahtuneita muutoksia sairaala-arkistojen avulla. Vielä 1800-luvun lopulla hoidettiin vain yksittäisiä narkomaanipotilaita, tyypillisesti niin sanotuissa houruloissa, narkomaniaan kun suhtauduttiin tuoloin (ja paljon myöhemminkin) mielisairautena. Maailmansodan aikoihin morfiiniin ja kokaiiniin tapaisten tuotteiden suosio laajeni, ja 1920-luvulla vieroitushoidolle oli kysyntää monin verroin enemmän kuin tarjontaa eli vuodepaikkoja. Lääkärit, apteekkarit ja muut terveysalan ammattilaiset, jotka saivat aineita vaivatta haltuunsa, ”muodostivat merkittävän osan huumeiden väärinkäyttäjistä” Suomessakin, tutkija tarkentaa.

Jäljennettäköön tähän muuan tapaus helsinkiläisen Kammion (sic) sairaalan potilaskortistosta: ”Kaarlo, 33-vuotias, apteekkarin poika Vaasan läänistä. Oli hoidossa 10 vuotta aikaisemmin morfinismin vuoksi. Käytti 16 vuotta morfiinia, vaihtoi vuonna 1916 heroiiniin ja kokaiiniin. Käytti heroiinia ja kokaiinia useita kertoja päivässä; ei ollut kyennyt mihinkään työhön kahteen vuoteen. Oli hoidossa lähes seitsemän kuukautta.”

Siihen tyyliin kuvailtiin huumeiden orjuutta hoitohenkilökunnan toimesta. Muitakin näkökulmia oli, kuten etsivän keskuspoliisin viranomaiskatse, ja sitten huumeiden ystävien subjektiivinen kokemus. Nimenomaan 1920-luvulla Suomenkin yli pyyhkäisi ”pieni kokaiiniaalto”, Mikko Ylikangas muistuttaa, joten ikkunoita availtiin Eurooppaan myös tajuntaa laajentavien aineiden turvin.

”Neulankärki painuu käsi-varteeni ja sen mukana tulvahaata suoniini unohduksen vuoksiialto”, tilitti morfiinihekkumaansa 1926 raumalaiskirjailija Unto Koskela, muun muassa Mika Waltarin tuttu. ”Tunnen suloisen raukeuden hiipivän suoniini – anna minun nukkua! Olen kevyt kuin haahkanuntuva ja leijailen jossain avaruudessa, jossa tähdet ovat kuin neulanreikiä sinimustassa samettikatossa. Mitä huminaa kuuluu alhaalla! (...) Elän!” – Sen veroisia huumekevauksia ei löydy ajankohdan kirjallisuudesta (paitsi ehkä Waltarilta) eikä juuri muistelmistakaan.

Yhden jakson huumetutkija omistaa 1930-luvulle sijoittuvalle kokaiiniin salakuljetusjupakalle, numeroita ja nimiä vilisevälle ”tohtori Kalskeen jutulle”, josta taitava dramaturgi joutaisi muokkaamaan puolidokumentaarisena menestyselokuvan. Myös sen sivujuonen rekonstruktiointi perustuu EK:n eli etsivän keskuspoliisin arkistoihin. Mikäli kirjan alkusanoihin on luottaminen, koko tutkimus on hieno esimerkki sattuman sanelemasta hankkeesta: tekijän harhaileva katse tarkentui Kansallisarkiston ”viileässä hiljaisuudessa” EK:n huumausainemappiin, ja lähempi perehtyminen osoitti aihepiirin jääneen vaille kelvollista kartoitusta.

Venäläisiäkin arkistoja on hyödynnetty, eikä suotta, sillä maailmansotien välisinä vuosina huumeiden salakuljetus itään oli tuottoisa liiketoimi monille tahoille. Tilastointi vain on näissä asioissa korkeintaan viitteellistä; salakuljettavien aineiden takavarkointi onnistui perin harvoin.

Tullin ja poliisin ponnistelut kanavoituivat ”nähtävästi tuoloin suuremman ongelman torjumiseen eli pirtun maahan tulon katkaisemiseen”.

Kansainvälinen tutkimuskirjallisuus taustoittaa ja luo kontekstia Suomen tilanteelle. Kuten tunnettua, kukaan tutkija ei voi ikinä hallita alansa täydellisesti, ja tässä tapauksessa Nicolas Rasmussenin ”On Speed: The Many Lives of Amphetamine” (2007) olisi tuonut kirjan viimeisiin lukuihin uusia vivahteita, joskaan ei sinänsä mullistavia näkökulmia. Rasmussenin tutkimus on silti välttämätöntä luettavaa piristeaineiden oikullisen käytön ja vähintään yhtä oikullisen kontrollin kulttuurihistoriana.

Suomessa tutustuttiin ennen amfetamiinia metamfetamiiniin, Saksasta saapuneeseen ja amfetamiinia hieman tehokkaampaan tuotteeseen. Mikko Ylikangas käy läpi Pervitinin kaupanimellä mainetta saaneen stimulantin vaiheita tässä maassa vuodesta 1941 alkaen. Satoja tuhansia Pervitin-tabletteja tulvahti aseveljiltä Suomeen jatkosodan käynnistyttyä, ja niiden avulla kulki sekä ajatus että sukki päämajan herroista kaukopartioiden sotureihin asti, mikä on melko yleisesti tiedossa ollut tosiasia. Heikommin tunnettu seikka on sitä vastoin se, että lukuisten aihetodisteiden perusteella Pervitin vauhditti suomalaisia hiihtäjiä jo 1930-luvun latutaistoissa, kohta sen jälkeen kun tämä lääke oli Saksassa 1934 kehitetty. Urheilijat taitavat muuten olla huumeiden suurin yksittäinen käyttäjäryhmä, joka käsillä olevasta teoksesta puuttuu –

ja sekin tarina täytyisi aloittaa 1800-luvun puolelta.

Yleisesityksenä ja kotimaisittain pioneerityönä *Unleipää, kuolonvettä, spiidiä* ei altistu vakaville vastaväitteille. Tietokirjatyypisenä tutkimuksena kuvia olisi kai sietänyt olla nykyistä enemmän, ja kun ”kuolonvesi” selitetään ohimennen morfiiniksi yhdessä ainoassa lehtisitaatissa, lukijan tarkkaavaisuuteen on taidettu luottaa liikaa. Oopiumia nimitti ”unileiväksi” Elias Lönnrot, mutta mitä ”spiidiin” eli amfetamiiniin tulee, vierasperäinen termi tuskin asetui Suomeen puheena olevan periodin kuluessa.

Todettakoon vielä, että huumehulluuden vastaisia valistus- saarnoja janoava lukija saattaa tarvita vahvaa kahvia pysäksään hereillä poljennoltaan paisuttelelemattoman asiaproosan äärellä, ja ainakaan sen piristeen saanti ei tuota ongelmia edes 2000-luvulla, kofeiini kun on paitsi laajalle levinnyt myös lainsäätäjien sallima stimulantti.

Erkki Vettenniemi

Hiippakuntahallinnon historia Pohjois-Suomesta

Hannu Mustakallio: Pohjoisen hiippakunta. Kuopion-Oulun hiippakunnan historia 1850–1939. Kirjapaja. Hämeenlinna 2009. 544 s.

■ Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa on tällä hetkellä

yhdeksän hiippakuntaa, joista vanhin on Turun arkkihiippakunta. Se perustettiin jo katolisena aikana paavin antamalla luvalla 1276. Turun hiippakunnan perustamisen jälkeen on väestönkasvun, seurakuntaverkostoon laajenemisen sekä kirkollisen hallinnon tehostamisen seurauksena perustettu kahdeksan hiippakuntaa uusimpana Espoon hiippakunta 2004.

Vuosien varrella monet hiippakunnat ovat juhlistaneet perustamisensa määrävuosia myös julkaisemalla hiippakuntahistorioita. Nyt valmistunut professori Hannu Mustakallion kirjoittama Kuopion-Oulun hiippakunnan historia on ensimmäinen yhden kirjoittajan laatima hiippakuntahistoria Suomessa, kun aikaisemmin ilmestyneet historiateokset ja historiikit ovat useiden kirjoittajien yhteistyön tuloksia.

Pohjoisen hiippakunnan historian laatiminen käynnistyi jo heinäkuussa 1985, jolloin Oulun ja Kuopion hiippakuntien piispat olivat käynnistäneet valmistelut hiippakuntahistoriasta Kuopion uuden hiippakunnan 50-vuotisjuhliin vuonna 1989. Historiateos valmistui hiippakunnan 70-vuotisjuhliin lähes kaksi kertaa alkuperäistä suunnitelmaa laajempaan. Teoksellaan Mustakallio jatkaa suomalaisen hiippakuntahistorian tutkimuksen suunnannäyttäjän, akateemisen opettajansa professori Kauko Pirisen luomaa tarkkaa lähdekritiikkiä korostavaa traditiota.

Kuopion hiippakunnan perustaminen keväällä 1850 nähdään ennen muuta osana tuon ajan hallinnon tehostamis- ja

alueellistamispyrkimyksiä. Mustakallio on jakanut pohjoisen hiippakunnan historian 90 vuoden aikajakson kolmeen pääluokan toisaalta hiippakunnan ulkoisten vaiheiden, mutta ennen kaikkea piispa-kausien mukaan. Teos onkin keskeiseltä osaltaan juuri sitä johtaneiden piispojen ja tuomiokapitulin historiaa.

Ensimmäinen pääluokka käsittää vuodet 1850–84, ja se sisältää maamme kolmannen hiippakunnan perustamisen, toiminnan käynnistymisen sekä piispa Robert Valentin Frosteruksen (1795–1884) piispauskauten. Keskimmäisessä pääluvussa (vuodet 1885–1900) Mustakallio tarkastelee Kuopion hiippakunnan toimintaa kahden piispan aikana: piispat Gustaf Johansson (1844–1930) ja Otto Immanuel Colliander (1848–1924) kunnostautuivat hiippakuntansa seurakuntien tarkastustoiminnassa. Kumpikin tämän ajanjakson piispoista siirtyi virkaurallaan vuonna 1897 perustetun Savonlinnan hiippakunnan piispaksi. Viimeinen pääluokka käsittelee vaihetta Kuopion-Oulun hiippakunnan historiassa, jossa piispanistuin ja tuomiokapituli oli 1.6.1900 siirretty Ouluun, mutta hiippakunnan nimenä säilyi Kuopion hiippakunta. Hiippakunnan nimi muutettiin Oulun hiippakunnaksi vasta 1.12.1923. Tarkasteltavana ajanjaksona (1900–1939) piispoina olivat Juho Rudolf Koskimies (vuoteen 1906 Forsman, 1859–1936) sekä Juho Abraham Mannermaa (vuoteen 1906 Mennander, 1871–1943).

Kukin teoksen kolmesta pääluvusta noudattaa samaa, osin mekaanistakin kaavaa,

jossa edetään kirkollisessa hierarkiassa hiippakuntaa johtaneista piispoista tuomiokapitulin viranhaltijoiden kautta seurakunnallisen organisaation kehitykseen, ja keskeisimpänä esitellään suurten emäseurakuntien jakautumista ja kappeliseurakuntien itsenäistymistä. Seurakuntia ja papistoa koskevien alalukujen nimeäminen kullekin aikajaksolle keskeisellä teemalla olisi tuonut esille kyseisen aikakauden erityiskysymyksen ja niissä tapahtuneet muutokset.

Monipuolinen hiippakuntahistoria tarjoaa yksityiskohtaisen kuvauksen maamme pohjoisimmasta hiippakunnasta, joka parhaimmillaan kattoi puolet Suomesta Pohjois-Karjalasta Lappiin saakka. Tarkastelun painopiste tosin on piispakeskeisesti hiippakunnan hallinnollinen, ei toiminnallinen menneisyys. Paikallishistorian näkökulmasta teoksen ansiot tulevat esille erityisesti yksityiskohtaisissa tiedoissa kaikista Kuopion–Oulun hiippakunnan seurakuntajajoista ja kappeliseurakuntien itsenäistymisistä. Laajaan lähde- ja kirjallisuusaineistoon perustuvaa teosta on havainnollistettu 24 taulukolla, 8 kartalla, 10 kuvalla sekä 121 valokuvalla.

Timo Ävist

Lähihistoriaa Kiinan johdon tuuliselta huipulta

Zhao Ziyang: A Prisoner of the State: the Secret Journal of Zhao Ziyang. Käännös ja toimitus englanniksi Bao Pu, Renee Chiang ja Adi Ignatius, sisältää Roderick MacFarquharin esipuheen, Simon & Schuster, New York 2009. 336 s.

Gao Weiqian: Zhou Enlai – The Last Perfect Revolutionary – A biography. Käännös englanniksi Peter Rand ja Lawrence R. Sullivan, Public Affairs, New York 2007. 345 s.

■ Kyseessä on kaksi kirjaa kahdesta Kiinan lähihistorian pääministeristä, joista toinen ehti toimia lyhyen aikaa myös Kiinan kommunistisen puolueen (KKP) pääsihteerinä. Gao Weiqianin teos on valikoiva elämäkerta, Zhao Ziyangin teos valikoivat muistelmat. Valikoivia niistä tekee se, että ne keskittyvät lähinnä miesten urien dramaattisimpiin vuosiin – Zhou Enlain tapauksessa kulttuurivallankumoukseen vuosina 1966–76 ja Zhao Ziyangin kohdalla vuosiin 1987–89 ja Beijingin kevääseen. Kumpikin teos on kuitenkin tärkeä kontribuutio Kiinan poliittisen historian tutkimuksen kannalta ja Zhaon

muistelmat tulevat olemaan todennäköisesti paljon käytetty lähde viitattaessa 80-luvun tapahtumiin Kiinan ylimmässä johdossa.

Kirjoista tekee mielenkiintoisia kummakin miehen dramaattiset urat. Syy dramatiikkaan oli kummassakin tapauksessa sama: Kommunistisen puolueen ylimmän johdon sisäinen kamppailu vallasta ja harjoitettavan politiikan suunnasta.

Zhou Enlai oli vallassa miehistä pitempään toimien pääministerinä (ja jonkin aikaa myös ulkoministerinä) kansantasavallan perustamisesta vuonna 1949 aina kuolemaansa asti vuoden 1976 alussa. Zhoun elämäkerta kuvaa hyvin, miten hän oli kuuliainen puhemies Maon käskyläinen ja elintärkeä tämän tekemien päätösten toimeenpanossa. Samalla käy kuitenkin hyvin selväksi, miten Mao jatkuvasti epäili Zhouta salaisista valta-yrityksistä. Mao epäili lähes jokaista lähelläään toimintanutta puolueen pienen sisäpiirin jäsentä, mutta vain Zhou kesti Maon lähellä loppuun asti ja kirja valottaa hyvin miten tämä oli mahdollista. Kirja onkin enemmän tutkielma Maon ja Zhoun suhteista kuin Zhoun elämästä sinällään. Maon päätösten ja mielialan vaihtelujen määräävyys Zhoun elämässä kuitenkin oikeuttaa valitun näkökulman. Kiinan poliittista historiaa on vaikea, ellei mahdotonta, kirjoittaa ilman viittauksia Maoon ja Zhou oli puolueen johdossa pisimpään lähinnä Punaista Aurinkoa.

Kirja kuvaa miten Mao oli alaisiaan armottomasti mani-

puloinut diktaattori, joka kuitenkin tarvitsi pätevän hovin ympärilleen ja lisäksi vanheksaan uskollisen seuraajaehdokkaan. Halukkaita tälle tuuliselle paikalle löytyikin aina tarpeeksi, jotta Mao pystyi peluuttamaan puolueen sisäpiirin jäseniä vastakkain. Zhoun osalta Maon ongelma oli se, että tämä oli erittäin pätevä hallintomies, joka kykeni saamaan puolueen toimimaan Maon haluamalla tavalla mutta jolle Mao ei halunnut antaa seuraajansa asemaa, vaikka (ja kenties koska) Zhou oli erittäin suosittu puolueessa. Mao ja Zhou olivat kilpailleet puolueen johtoasemista vallankumouksen alkuvaiheessa ja Mao oli pitkävihainen ihminen. Niinpä Mao roikotti Zhouta löysässä hirressä tämän henkilöhistoriaan liittyneiden poliittisten "ongelmien" avulla ja käytti häntä hyväkseen omista kampanjoissaan muita puolueen johtajia.

Tämä huipentui kulttuurivallankumouksessa, joka oli Zhoun uran suurin tragedia. Kuten kirjoittaja toteaa lainaten Deng Xiaopingiä, Zhou lievensi kulttuurivallankumousta toimillaan, mutta ilman häntä se ei olisi jatkunut niin pitkään kuin jatkui. Kirjoittaja ei säästä Zhouta vaan osoittaa hänet selväksi Maon kollaboraattoriksi tässä koko puolueeseen suuntautuneessa puhdistuksessa, joka pani koko maan sekaisin useaksi vuodeksi ja johti laajaan verenvuodatukseen ja hirveyksiin, joiden täyttää laajuutta ei ole vieläkään selvitetty. Kirja dokumentoi Zhoun myöntöväisyysslinjan ja sen, miten Mao silti kyykitti Zhouta, joka aina totteli puhe-

miehen käskyjä osoittaen samalla rajatonta kekseliäisyyttä itsensä alentamiseen. Niinpä Zhou, vaikka vastustikin kulttuurivallankumousta, ei tehnyt mitään sen estämiseksi noudattaen suurta poliittista oppiaan "älä koskaan asetu puhemies Maoa vastaan". Ironista kyllä tämä ei pelastanut häntä lopulta, sillä viimeisinä vuosinaan yhä pahemmin paranoidisesti käyttäytynyt Mao lopulta käytännössä tappoi Zhoun estämällä tältä syöpähoidon siinä vaiheessa kun siitä olisi ollut vielä hyötyä. Mao imi loistavan hallintomiehensä kuiviin ja antoi kuolla tulematta edes pääministerinsä hautajaisiin.

Vaikka Zhou siis toimi täysin Suuren ruorimiehen varjossa kuolemaansa saakka tammiukuussa 1976, hän jätti poliittisen perinnön, jolla on yhä tärkeä merkitys Kiinan politiikassa. Tämä tapahtui vuonna 1975, jolloin Zhou esitteli viimeisessä julkisessa virallisessa esiintymisessään kansankongressille "neljän modernisaation" ohjelman, joka koski teollisuutta, maataloutta, maanpuolustusta ja tiedettä ja teknologiaa – tosin Maon suostumuksella tämänkin, mitä kirja ei mainitse. Toinen yhtä tärkeä Kiinan lähihistoriaan vaikuttanut Zhouhun liittynyt tapahtuma olikin sitten hänen kuolemansa. Huhtikuussa 1976 tuhannet beijingiläiset kokoontuivat spontaanisti suremaan edesmennyttä pääministeriään Tiananmenin aukiolle laukaisen "huhtikuun viidennen päivän välikohtauksena" tunnetun mielenosoituksen, johon viranomaiset vastasivat väkivaltaisesti. Tapahtumasta syytettiin

varapääministeri Deng Xiaopingiä ja hänet erotettiin puoluejohdosta.

Kun välikohtauksen virallinen poliittinen tuomio muutettiin vastavallankumouksellisesta täysin vallankumoukselliseksi pitkän valtataistelun jälkeen vuoden 1978 lopulla, Deng teki näyttävän paluun puolueen johtoon. Tällä kertaa ilman Maoa, joka oli myös kuollut vuonna 1976. Deng oli nyt uudistusmielisten puoluejohtajien kiistaton kärkimies ja hänestä tuli Zhoun neljän modernisaation pääkannattaja. Ilman Zhouta Deng ei siten ehkä olisi noussut valtaan, eikä puolue olisi lähtenyt tekemään talousuudistuksia Dengin johdolla ainakaan siten kuin se sittemmin teki. Dengin vuonna 1980 pääministerin virkaan nostamasta Zhao Ziyangista tuli vastaavasti 80-luvun ajan uudistuspolitiikan kärkimies ja yksi sen pääarkkitehdeistä.

Modernisaatiopolitiikka onkin teema, joka liittyy Zhoun elämäkerran ja Zhao Ziyangin muistelmat kiinteästi yhteen. Zhaon muistelmat kuvaavat hyvin miten hankalaa uudistuspolitiikan hyväksyminen oli puolueen vanhoilliselle siivelle ja miten nämä yrittivät koko 80-luvun ajan hidastaa ja jopa pysäyttää uudistukset. Jo pääministerinä, mutta varsinkin noustuaan pääsihteeriksi vastoin tahtoaan (ainakin oman todistuksensa mukaan) vuoden 1987 alussa Zhao joutui Dengin ukkosenjohdattimeksi, jonka tehtävä oli estää vanhoillisia sysäämästä talousuudistuksia raiteiltaan. Valtakamppailu puoluejohdossa oli ankaraa. Sitä käytiin poliittis-

ten muotoilujen ja kaaderipoliitiikan keinoin, ja Zhao kuvaa toisaalta menestyksiään ja toisaalta sitä, miten talouden ylikuumeneminen ja epäonnistunut hintareformi vuonna 1988 johti käytännössä hänen asemansa heikkenemiseen jo ennen Beijingin kevättä 1989.

Todennäköisesti länsimaisia lukijoita ajatellen vuoden 1989 tapahtumat on sijoitettu kirjaan ensimmäisiin lukuihin, vaikka ne kuuluvat kronologian viimeisiin osiin. Ne paljastavat kuitenkin varsin vähän uutta, sillä puolueen sisäisestä päätöksenteosta opiskelijamielentoitusten suhteen aina niiden onnettomaan päätökseen kesäkuun neljännen päivän yönä 1989 on jo vuodettu paljon materiaalia länteen. Kuten jo tiedettiin ja Zhaon muistelmat vahvistavat, Zhao oli halukas myönnetyksiin opiskelijoille ja halusi välttää verenvuodatuksen. Kuten hän itse tapahtumat kuvaa, vanhoilliset manipuloivat tilanteen umpikujaan Zhaon Pohjois-Korean matkan aikana ja lopulta pystyivät käyttämään sitä hyväkseen Zhaon syrjäyttämiseksi. Ironista asiassa oli se (mitä Zhao ei enää kuvaa), että vanhoillisten voitto oli lopulta tyhjä. Talousuudistuksia ei saatu purettua, ja puolue kärsi pahan kolauksen surmauttamalla viattomia siviilejä Tiananmenin välikohtauksessa. Zhoun neljä modernisaatioita kuitenkin säilyivät politiikan peruslinjana.

Kirjojen yhdistetty anti on niiden antamassa yksityiskohteisessa ja uskottavassa kuvassa Kommunistisen puolueen ylimmän johdon toiminnasta ja vallankäytön muodoista ja pelisäännöistä Maon ja Dengin

aikana. Kuva vahvistaa sitä käsitystä, joka länsimaisessa kirjallisuudessa on jo ollut vallalla, mutta tuovat siihen myös omat lisänsä. Kirjat myös mahdollistavat Maon ja Dengin välisen vertailun. Toinen oli lähipiiriään jatkuvasti manipuloiva despootti, toinen johtaja vertaistensa joukossa, joka tarvitsi muiden puoluejohdon veteraanien tuen päätöksilleen ja joka käytti nuoremman ikäpolven uudistushenkisiä johtajia ukkosenjohdattiminaan. Pääsihteerin paikka oli tuulinen 80-luvulla ja Dengin oli lopulta uhrattava sekä Hu Yaobang että Zhao Ziyang.

Kirjoihin sisältyy myös mielenkiintoisia paljastuksia ja spekulatiota. Zhoun osalta erityisen mielenkiintoinen on kirjoittajan esittämä spekulatio siitä, kenet Mao tarkoitti lopulliseksi seuraajakseen. Vuonna 1976 Mao nimitti suhteellisen tuntemattoman turvallisuusasioiden ministerin Hua Guofengin seuraajakseen, mutta kirjoittajan mukaan kyseessä oli vain väliaikaisjärjestely: Mao petasi seuraajansa paikkaa veljenpojalleen (Maon omat pojat olivat joko kuolleet tai liian mielenvikaisia virkaan). Jos näin oli tosiaan laita, Kiina vältti täpärästi Pohjois-Korean tien kommunistisine perhedynastioineen Maon kuollessa ennen kuin tämä järjestely ehti toteutua.

Zhao Ziyangin paljastuksista kiinnostavin on ehkä se, että Zhao myöntää suoraan kehittämänsä ”sosialismin esiateen” opin olleen vain retorinen keino saada puolueen vanhoilliset hyväksymään vuonna 1987 pidetyssä 13. puoluekokouksessa todellisuus-

nessa markkinatalouteen tähtäävän talousuudistusten laajentamisen. Asia ei ole sinänsä uutinen, näin puoluekokouksen päätökset tulkittiin lännessä jo tuolloin, mutta puolueen pääsihteerin suusta se olisi tuolloin ollut uutispommi. Oppia kehuttiin aikanaan suurena edistysaskeleena marxismille, ja se muodostaa yhä teoreettisen perustan puolueen harjoittamalle uudistuspolitiikalle, vaikka siitä ei enää kiitetäkään Zhaoa – hänen roolinsa talousuudistuksissa on haluttu aktiivisesti unohtaa puolueen omassa historian kirjoituksessa.

Zhoun elämäkerta on kirjoitettu varsin tasapainoisesti. Hänen virheensä ja heikkoutensa eivät jää piiloon, vaikka esimerkiksi Zhoun rooli epäonnistuneen suuren harppauksen aikaan olisi myös ansainnut oman lukunsa. Zhaon muistelmat ovat luonnollisesti subjektiivisemmat ja sisältävät jonkin verran myös Zhaon ärtymystä ja turhautumista vuoden 1989 tapahtumien takia. Myös esimerkiksi Zhoun solmuinen suhde 80-luvun puolueen pääsihteerin Hu Yaobangin kanssa siloitellaan muistelmassa pitkälti piiloon. Muistelmat vaativat myös hieman perehtymistä Kiinan lähihistoriaan, ennen kun ne avautuvat täysin. Kirja sisältää lukuisia viittauksia henkilöihin ja käsitteisiin, joita ei tarkemmin selitetä mutta joiden tunteminen on tärkeää kuvattujen tapahtumien ymmärtämiseksi. Kyseessä on kuitenkin mielenkiintoinen lukuelämys Kiinan nykyhistoriasta kiinnostuneille.

Lauri Paltemaa

Arvonimet

■ Tasavallan presidentti on myöntänyt toiminnanjohtaja, filosofian tohtori, dosentti Aura Korppi-Tommolalle ja arkistoneuvos, filosofian tohtori, dosentti Eljas Orrmanille professorin arvonimen.

Palkittuja

■ Henrika Tandefeltin teos *Borgå 1809. Ceremoni och fest* (SLS), *Porvoo 1809. Juhlameinoja ja tanssiaisia*, suomennos Jussi T. Lappalainen (SKS) on voittanut vuoden 2009 Tieto-Finlandia-palkinnon. – Palkintoehdokkaana olivat myös Roope Hollmén, *Juuret Karjalassa* (Facto); Seppo Laurell (pääkirjoittaja) *Valo merellä – Ljuset till havs. Suomen majakat 1753–1906 Finlands fyrar*. Päävalokuvaaja Petri Porkola. Ruotsinos Pär-Henrik Sjöström (John Nurmisen Säätiö); Juha Maasola, *Kirves* (Maahenki); Antti Parpola ja Veijo Åberg, *Metsävaltio. Metsäballitus ja Suomi 1859–2009* (Edita); Mikko Ylikangas, *Unileipää, kuolonvettä, spiidiä. Huumeet Suomessa 1800–1950* (Atena).

Väitöksiä

■ Stefan Nygård on väitellyt Helsingin yliopistossa 23.1.2009 (*Filosofins renässans eller modern mystik: Bergsondebatten i Finland*). Vastaväittäjä oli prof. Jean-François Battail.

Ulla Aatsinki on väitellyt Tampereen yliopistossa 14.2.2009 (*Tukkiliikkeestä kommunismiin. Lapin työväenliikkeen radikalisoituminen ennen ja jälkeen 1918*). Vastaväittäjä oli prof. Jouko Vahtola.

Anu Suoranta on väitellyt Helsingin yliopistossa 20.2.2009 (*Halvennettu työ: Pätkätyö ja sukupuoli sopimusyhteiskuntaa edeltäneissä työmarkkinakäytännöissä*). Vastaväittäjä oli prof. Kari Teräs.

Jerker Widén on väitellyt Åbo Akademiassa 27.2.2009 (*Väktare, ombud, kritiker – Sveriges roll i amerikanskt säkerhetstänkande 1961–1968*). Vastaväittäjä oli dosentti Juhana Aunesluoma.

Samu Niskanen on väitellyt Helsingin yliopistossa 28.2.2009 (*The Letter Collections of Anselm of Canterbury*). Vastaväittäjä oli prof. Rodney Thomson.

Janne Haikari on väitellyt Jyväskylän yliopistossa 6.3.

2009 (*Isännän, Jumalan ja rebellisten miesten edessä. Val-lankäyttö ja virkamiesten toimintaympäristö 1600-luvun satakuntalaisessa maaseutuyhteisössä*). Vastaväittäjä oli FD, universitetslektor György Nováky.

Tuomas Tikanoja on väitellyt Helsingin yliopistossa 7.3.2009 (*The "Honnête Homme" and the art of Pleasing: Politeness and Sociability in French Thought, 1660–1700*). Vastaväittäjä oli prof. Hannu Salmi.

Janne Lahti on väitellyt Helsingin yliopistossa 3.4.2009 (*Community, Power, and Colonialism: The U.S. Army in Southern Arizona and New Mexico, 1866–1886*). Vastaväittäjä oli prof. Andres Resendez.

Susanna Niiranen on väitellyt Jyväskylän yliopistossa 21.3.2009 (*"Miroir de Mérite". Valeurs sociales, rôles et image de la femme dans les textes médiévaux des troubairitz*). Vastaväittäjä oli prof. Albrecht Clas-sen.

Helena Pilke on väitellyt Turun yliopistossa 16.5.2009 (*Etulinjan kynämiehet. Suomalaisen sotakirjallisuuden kustantaminen ja ennakkosensuuri kirjojen julkaisutoiminnan sääntelijänä 1939–1944*).

Vastaväittäjä oli dosentti Jari Sedergren.

Sampsu Kaataja on väitellyt Tampereen yliopistossa 25.4.2009 (*Tieteen rinnalla tekniikkaa. Suomalaiset korkeakoulututkijat kaupallisten sovellusten kehittäjinä 1900-luvulla*). Vastaväittäjä oli prof. Reijo Miettinen.

Mikko Karjalainen on väitellyt Helsingin yliopistossa 22.5.2009 (*Ajatuksista operaatioiksi – Suomen armeijan hyökkäysoperaatioiden suunnittelu jatkosodassa*). Vastaväittäjä oli dosentti, prikaatinkenraali Vesa Tynkkynen.

Annikki Niku on väitellyt Oulun yliopistossa 3.6.2009 (*Heidegger ja runon tie: runouden merkitys Martin Heideggerin myöbäisfilosofiassa*). Vastaväittäjä oli Susanna Lindberg.

Markus Mertaniemi on väitellyt Oulun yliopistossa 13.6.2009 (*Profani homines. The Image of Christianity in the Writings of the Non-Christian Graeco-Roman Elite in 260–313*). Vastaväittäjä oli Katarina Mustakallio.

Timo Särkkä on väitellyt Jyväskylän yliopistossa 22.8.2009 (*Hobson's Imperialism. A Study in Late-Victorian Political Thought*). Vastaväittäjä oli prof. Peter Cain.

Jouni Yrjänä on väitellyt Helsingin yliopistossa 4.9.2009 (*Metsäpirulainen – Liikemies Erik Johan Långman (1799–1863) talousjärjestelmän murroksessa*). Vastaväittäjä oli prof. Petri Karonen.

Johanna Ilmakunnas on väitellyt Helsingin yliopistossa 26.9.2009 (*Kuluttaminen ja ylbäisaatelin elämäntapa 1700-luvun Ruotsissa*). Vasta-

väittäjä oli prof. Kirsi Vainio-Korhonen.

Joonas Sipilä on väitellyt Helsingin yliopistossa 10.10.2009 (*The Reorganisation of Provincial Territories in Light of the Imperial Decision-Making Process – Later Roman Arabia and Tres Palaestinae as Case Studies*). Vastaväittäjä oli prof. Ariel Lewin.

Kaija Vuorio on väitellyt Jyväskylän yliopistossa 10.10.2009 (*Sanoma, läbättäjä, kulttuuri. Lehdistöhistorian tutkimustraditiot Suomessa ja median rakennemuutos*). Vastaväittäjä oli dosentti Kari Hokkanen.

Päivi Pihlaja on väitellyt Helsingin yliopistossa 17.10.2009 (*Tiedettä Pohjantähden alla – Pohjoisen tutkimus ja Ruotsin tiedeseurojen subteet Ranskaan 1700-luvulla*). Vastaväittäjä oli prof. Maija Kallinen.

Jouko Nurmiainen on väitellyt Helsingin yliopistossa 30.10.2009 (*Edistys ja yhteinen hyvä vapaudenajan ruotsalaisessa poliittisessa kielessä*). Vastaväittäjä oli yht. tri Jussi Kurumäki.

Harri Korpisaari on väitellyt Helsingin yliopistossa 6.11.2009 (*Itsenäisen Suomen puolesta – Sotilaskomitea 1915–1918*). Vastaväittäjä oli prof. Martti Turtola.

Esa Sormunen on väitellyt Joensuun yliopistossa 7.11.2009 (*Sivistäviä seuroja, repiviä riitoja, vahvoja vaikuttajia. Kansalaisyhteiskunta Polvijärvellä 1900–1933*). Vastaväittäjä oli dosentti Tauno Saarela.

Liisa Suvikumpu on väitellyt Helsingin yliopistossa 14.11.2009 (*Kulttuurisia kohtaamisia – Suomalaiset kuva-*

taiteilijat ja Rooma 1800-luvulla). Vastaväittäjä oli prof. Hannu Salmi.

Hilding Klingenberg on väitellyt Åbo Akademiassa 20.11.2009 (*Repression och legitimering – rysk maktutövning i Åbo generalguvernement 1717–1721*). Vastaväittäjä oli dosentti Martin Hårdstedt.

Meri Herrala on väitellyt Helsingin yliopistossa 21.11.2009 (*Socialist Realism instead of Formalism – the Formation and Development of the Soviet Music Control System 1932–1950*). Vastaväittäjä oli Dr. Pauline Fairclough.

Sari Havrén on väitellyt Helsingin yliopistossa 21.11.2009 (*”Meillä ei ole ikuisia ystäviä eikä ikuisia vihollisia. Ikuisia ovat meidän omat etumme.” – Suomen subteet Kiinan kansantasavaltaan 1949–1989*). Vastaväittäjä oli prof. Timo Soikkanen.

Päivi Happonen on väitellyt Joensuun yliopistossa 28.11.2009 (*Kaksi todellisuutta? Kirkonkirjat ja henkikirjat Sortavalan kaupungin väestöllisen profiilin kuvaajina 1800-luvun alusta vuoteen 1940*). Vastaväittäjä oli dosentti Kari Pitkänen.

Katja-Maria Miettinen on väitellyt Tampereen yliopistossa 28.11.2009 (*Menneisyys ja historiakuva. Suomalainen kuusikymmentäluku muistelijoiden rakentamana ajanjaksona*). Vastaväittäjä oli prof. Risto Alapuro.

Mona Rautelin on väitellyt Helsingin yliopistossa 28.11.2009 (*En förutbestämd sanning – Barnamord och delaktighet i 1700-talets Finland belysta genom kön, kropp och social kontroll*).

Vastaväittäjä oli dosentti Marjo Lamberg.

Päivi Pukero on väitellyt Joensuun yliopistossa 12.12.2009 (*"Epämääräisestä elämästä Kruunun baltuun". Irtoalaisuuden ja buono-osaisuuden kontrolli Itä-Suomessa 1860–1885*). Vastaväittäjä oli prof. Pirjo Markkola.

(Luettelon laatinut *Veikko Kallio*).

Kirjoittajat

■ Jarkko Haapanen on yhteiskuntatieteiden maisteri ja valtio-opin jatko-opiskelija Jyväskylän yliopistossa.

Matti Hannikainen on helsinkiläinen valtiotieteiden tohtori.

Jussi Hanska on Tampereen yliopiston yleisen historian ja Helsingin yliopiston yleisen kirkkohistorian dosentti sekä Suomen Rooman Instituutin tutkijalehtori.

Petri Karonen on Jyväskylän yliopiston Suomen historian professori.

Ulla Koskinen on tampere-lainen filosofian maisteri.

Sofia Kotilainen on tutkijatohtori Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitoksessa.

Taneli Kukkonen on Jyväskylän yliopiston antiikin tutkimuksen professori.

Jussi T. Lappalainen on Turun yliopiston Suomen historian professori emeritus.

Veli-Pekka Lehtola on saamelaisen kulttuurin professori Oulun yliopiston Giellagas-instituutissa.

Pirjo Markkola on Jyväskylän yliopiston Suomen historian professori ja Historiallisen Aikakauskirjan päätoimittaja.

Satu Matikainen on filosofian tohtori ja yliassistentti Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitoksessa.

Tiina Miettinen on tampere-lainen filosofian lisensiaatti ja Genoksen päätoimittaja.

Anneli Mäkelä-Alitalo on Helsingin yliopiston Suomen historian dosentti.

Lauri Paltemaa on yliassistentti Turun yliopiston Itä-Aasian tutkimus- ja koulutuskeskuksessa.

Matti Peltonen on Helsingin yliopiston sosiaal historian professori.

Oula Silvennoinen on helsinkiläinen filosofian tohtori.

Seppo Sivonen on Joensuun yliopiston yleisen historian dosentti.

Kari Tarkiainen on filosofian tohtori ja valtionarkistonhoitaja emeritus.

Kirsi Vainio-Korhonen on Turun yliopiston Suomen historian professori.

Erkki Vettenniemi on jyväskyläläinen valtiotieteiden tohtori.

Maiju Wuokko on tohtori-koulutettava Helsingin yliopiston Historian laitoksessa.

Timo Ävist on teologian maisteri ja Helsingin yliopiston Käytännöllisen teologian laitoksen amanuenssi.

Heikki Ylikangas on Helsingin yliopiston Suomen ja Skandinavian historian professori emeritus.

Kim Östman on uskontotieteen tohtoriopiskelija Åbo Akademiassa.

Notes on the contents

■ Kari Tarkiainen examines how the borders of the Grand Duchy of Finland came into being in his article (The doctrine of natural borders and the contribution of David Alopaeus in the creation of the borders of the Grand Duchy of Finland). The formation of the territory has never been considered as a single question in previous research. In the West, the reason for the creation of the new borders is usually presented as the inevitable territorial expansion following a victorious war, but in terms of the East the research has highlighted several different reasons, the most obvious of which can be considered to be the social disadvantages occurring in the region, and the rebellion by peasants on the so-called donated estates. Tarkiainen highlights the particular contribution made by David Alopaeus to the border creation process.

Who guards and maintains order in society, on whose behalf and against whom? This was the burning issue of the day in 1917 in Finland, when the old police service from the period under Russian rule was abolished as a result of the February Revolution and it was replaced with municipal militia force. Maiju Wuokko sheds light on the activities of Helsinki's militia force and the battle over the police between the right and left during the spring and summer of 1917 in

her article “Miliisi Helsingissä vuonna 1917 maaliskuun valankumouksesta pörssitalon mellakkaan” (The militia in Helsinki in 1917 from the March Revolution to the riot at Helsinki Stock Exchange).

In his article entitled (The Mormon awakening in Pojo parish in the 1880s and 1890s), Kim Östman examines the impact of Mormonism in the parish of Pojo in West Uusimaa, where an awakening took place in the 1880s as the consequence of the activities of the Swedish gardener Johan Blom, who had worked on the Brödorp farm. The negative reactions resulted in the only legal proceedings concerning Mormonism to take place in Finland, which was at the time under Russian rule. The research results show that social networks were one of the most important factors in the spread of the movement’s influence, but it dissipated gradually once Blom had left.

The start of the 20th century marked a period of many radical changes in China. Imperial rule ended with the 1911 Revolution and Western

models of thought spread to China. The texts of Sun Yatsen, which are examined in Jarkko Haapanen’s article (Heaven and evolution in the political argumentation of Sun Yatsen), are examples of how old and new reasoning were mixed together in the political rhetoric of that time. The Theory of Evolution and its related Social Darwinist models took on new characteristics in Chinese debate.

In her article (The emigration of Romanian Jews at the start of the 20th century), Satu Matikainen considers Romanian emigration before World War I, when nearly one hundred thousand Jews left Romania as part of the major migration from Europe to America. In their bid to get to America, the Jews travelled across Europe, which created the image among contemporaries of an uncontrolled mass of emigrants who might settle down in the countries they were travelling through. The phenomenon resulted in consideration being given to the reasons for the emigration and the search for means to stem the migration.

When almost the entire north of Finland was evacuated in autumn 1944, among those who had to leave their home area were five hundred Skolt Sami from Petsamo. After the war, the Skolts settled in the municipality of Inari. Sixty years ago, the Skolt Sami from Sevetijärvi made it to their final destination in North Inari, while another branch of Skolts remained in the Nellim area in South Inari. In his article entitled (The settlement of Skolt Sami in Inari in 1945–49), Veli-Pekka Lehtola covers the debates and measures that the Skolts had to go through during the post-war years. How did the voice of the Skolts make itself heard in the activities of the Finnish authorities?

Pirjo Markkola considers the use of history in her inauguration lecture given at the University of Jyväskylä on 4 November 2009. The usability of Finnish history. She highlights the means for using history and their related problems.

(Translation AAC Noodi Oy)

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

2 0 0 9

107. vuosikerta

Julkaisijat: Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto

Päätoimittaja: Pirjo Markkola

Toimitussihteeri: Veikko Kallio

Toimittajat: Juhana Aunesluoma, Tiina Kinnunen, Marko Lamberg, Marko Tikka

Hallitus: Jukka Tarkka (pj.), Pauli Kettunen (vpj.), Christian Krötzl, Tuomo Lappalainen, Marjaana Niemi, Harri Rinta-aho

Ulkoasu: Heikki Kallioma

Historiallisen Aikakauskirjan artikkelit ovat läpikäyneet tieteellisen vertaisarvioinnin.

Suuntaviivoja

<i>Pirjo Markkola</i> , Voiko kuluttamalla parantaa maailmaa?	1
<i>Pirjo Markkola</i> , Suomen "syvä kertomus"	129
<i>Pirjo Markkola</i> , Historia nykyisen ja tulevan tekemisessä	273
<i>Pirjo Markkola</i> , Tieteen tila, taso ja kieli	377

Teemat

Kuluttaminen ja säästäminen	4
Historian käyttö	276

Tutkimukset

<i>Ptiä Eino</i> nen, Menneisyys argumenttina esimodernissa kaupungissa	288
<i>Thomas Fischer</i> , Vasaran ja alasimen välissä. Vuoden 1968 Tšekkoslovakian kriisin seuraukset puolueettomuutta vaaliville Itävallalle ja Suomelle	132
<i>Jarkko Haapanen</i> , Taivas ja evoluutio Sun Yatsenin poliittisessa argumentaatiossa	431
<i>Kaisa Huttunen</i> – <i>Minna Lammi</i> , Suomalainen säästäväisyys. Säästäväisyyden puhuvat suomalaisissa kuluttajaelämäkerroissa	84
<i>Marja-Leena Hänninen</i> , Yhteiseksi tehty menneisyys – kulttuurikuvat ja historia Ciceron Verres-puheissa	294
<i>Johanna Ilmakunnas</i> , Säädynmukaisen ylellisyyden maailma. Aristokratia ja kuluttaminen 1700-luvulla	28
<i>Jukka Kortti</i> , Televisio 1960-luvun suomalaisen kulutusmentaliteetin rakentajana	68
<i>Jaana Laine</i> , "Elämiseen liian alhaiset palkat". Metsä- ja uittotöiden palkkatarkkailu 1932–39	198
<i>Veli-Pekka Lehtola</i> , Kolttasaamelaisten asuttaminen Inariin 1945–49	454

<i>Simo Leisti</i> , Kamppailu henkilökultti-käsitteen sisällöstä Neuvostoliitossa	318
<i>Anni Malinen</i> , Talonomistajat vastaan virkamiehet. Kiistely vuokrasäännöstelystä 1910- ja 1920-luvun vaihteessa	180
<i>Satu Matikainen</i> , Romanian juutalaisten siirtolaisuus 1900-luvun alussa	443
<i>Kukku Melkas</i> , Mitä palvelijat palvelevat 1900-luvun alun kirjallisuudessa?	168
<i>Mika Mickelsson</i> , Suursodan pohjoinen näyttämö. Ruotsin ja Tanskan kamppailu Itämeren hallinnasta 1643	152
<i>Kati Mikkola</i> – <i>Laura Stark</i> , Himotut ja halveksitut kulutustarvikkeet. Uusien kulutustottumusten vaikutukset suomalaisiin maalaisyhteisöihin 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alussa	4
<i>Jari Niemelä</i> , Suomen maatalous käännekohtassa 1800-luvulla	218
<i>Kati Parppi</i> , "Venäjän vanhin luostari" – miten Valamolle kirjoitettiin historia	301
<i>Ida Salminen</i> , Tarpeet halut ja moraali. Naisten ansiotyö ja kulutusasenteiden muutokset Suomessa ja Länsi-Saksassa 1950-luvulla	56
<i>Anna Sundelin</i> , Siirtolaisnaisten kulutuksen muotoja 1700-luvun Jamaikalla	18
<i>Aleksanteri Suvioja</i> , Historian käyttö Saksan laivaston vahvistamiseksi ja puolustamiseksi 1890-luvulta vuoteen 1945	309
<i>Taina Syrjämaa</i> , Edistyksen markkinoilla. Sähköistä sivistystä, onnea ja lumousta Chicagon maailmannäyttelyssä vuonna 1893	42
<i>Kari Tarkiainen</i> , Luonnollisten rajojen oppi ja David Alopaeuksen osuus suuriruhtinaskunnan rajojen synnyssä	379

- Jouni Tilli*, Tiloja, linjauksia, retoriikkaa – historiapolitiikan ulottuvuuksia 280
- Marina Vitubnovskaja-Kauppala*, Venäjän valta ja media menneisyyttä rakentamassa 325
- Maiju Wuokko*, Miliisi Helsingissä vuonna 1917 maaliskuun vallankumouksesta Pörrsitalon mellakkaan 403
- Kim Östman*, Mormonierätyksen Pohjan pitäjässä 1880- ja 1890-luvulla 414
- Katsauksia*
- Pirjo Markkola*, Suomen historian käyttökelpoisuus 471
- Nika Potinkara*, Kulttuuri ja menneisyys etnopolitiittisina resursseina 338
- Pilvi Torsti – Jubana Aunesluoma*, Historian käyttö yhteiskunnassa ja tutkimuksessa 276
- Kolumnit*
- Ville Kivimäki*, Huiputusta 150
- Taneli Kukkonen*, Platonin lukemisesta 441
- Katalin Miklóssy*, Traumojen käyttöarvo historiapolitiikoinnissa 336
- Marjatta Rahikainen*, Johtolankoja kaikkein köyhimpien kulutuksen historiaan 99
- Keskustelua*
- Ulla Aatsinki*, Tutkija – tämän päivän tukityömiestä? 233
- Kimmo Katajala*, Historiantutkimus, politiikka, vaikuttavuus ja eettiset ratkaisut 228
- Tiina Miettinen*, Eeva Maria Matintytär Löytty – nainen jonka lukkariksi Saxberg surmasi 475
- Arvostelua*
- Ulla Aatsinki*, Tukkiliiikkeestä kommunistiin. Lapin työväenliikkeen radikalisoituminen ennen ja jälkeen 1918 (*Jouko Vabtolala*) 360
- Inkeri Ahvenisto*, Tehdas yhdistää ja erottaa Verlassa 1880-luvulta 1960-luvulle (*Pauli Kettunen*) 361
- Martti Arkkila*, Kristuksen kirkko vai ihmisten? Piispa Eero Lehtinen kirkollisena ja evankelisena vaikuttajana 1911–1974 (*Ville Jalovaara*) 258
- Paul Bew*, Ireland. The Politics of Enmity 1789–2006 (*Jyrki Ruobomäki*) 352
- André Burguière*, The Annales School. An Intellectual History (*Matti Peltonen*) 486
- Dominic LaCapra*, History and Its Limits (*Matti Peltonen*) 350
- Günther Deschner*, Reinhard Heydrich. Biographie eines Reichsprotektors (*Timo Soukola*) 253
- Ainur Elmgren*, Den allrakäraste fienden. Svenska stereotyper i finländsk press 1918–1939 (*Pekka Harttila*) 260
- Cecilia af Forselles ja Tuija Laine* (toim.), Kirjakulttuuri kaupungissa 1700-luvulla (*Kai Häggman*) 107
- Pertti Haapala – Tuomas Hoppu*, Sisällissodan pikkujättiläinen (*Jussi T. Lappalainen*) 499
- Tuomas Hoppu*, Tampereen naiskaarti. Myytit ja todellisuus (*Aapo Roselius*) 118
- O. P. Iljuha*, Škola i detstvo v karelskoi derevne v kontse XIX–natshale XX v. (*Marina Vitubnovskaja-Kauppala*) 114
- Olga Iljuha – Aleksei Tsamutali – Timo Vihavainen*, Monikasvoinen Suomi. Venäläisten mielikuvia Suomesta ja suomalaisista (*Pekka Harttila*) 260
- Johanna Ilmakunnas*, Kuluttaminen ja yhäisaatelin elämäntapa 1700-luvun Ruotsissa (*Kirsi Vainio-Korhonen*) 492
- Keith Jenkins*, At the Limits of History (*Matti Peltonen*) 350
- Mervi Kaarninen*, Punaorvot 1918 (*Aapo Roselius*) 118
- Reino Kallio*, Häiriköintiä ja henkirikoksia. Eteläpohjalaisnuoret paikallisen kurinpidon kohteena sääty-yhteiskunnan aikana (*Anneli Mäkelä-Alitalo*) 498
- Kati Katajisto*, Isänmaamme keisari. Eliitin identiteetin murros ja suomalaisen isänmaan rakentuminen autonomian ajan alussa (*Juhani Mylly*) 110
- Pauli Kettunen*, Globalisaatio ja kansallinen me. Kansallisen katseen historiallinen kritiikki (*Matti Hannikainen*) 503
- Anuleena Kimanen*, Herätys kylässä ja tuvissa. Rääkkylän Oravisalon kylä ja renqvistiläinen herätys 1820-luvulla (*Ilkka Huhta*) 355
- Jouko Kokkonen*, Kansakunta kilpasilla. Urheilu nationalismin kanavana ja lähteenä Suomessa 1900–1952 (*Erkki Vettiemi*) 250

Olli Korjus, Hamina 1918. Nimi nimeltä, luoti luodilta (<i>Aapo Roselius</i>)	118	Sari Näre ja Jenni Kirves (toim.), Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia (<i>Marko Tikka</i>)	121
Kaisa Kortelainen, Penttilän sahayhteisö ja työläisyys (<i>Inkeri Ahvenisto</i>)	359	Jyrki Paaskoski, Oppineiden yhteisö. Suomalainen Tiedeakatemia 1908–2008 (<i>Anto Leikola</i>)	247
Markku Kuisma (toim.), Kriisi ja kumous. Metsäteollisuus ja maailmatalouden murros 1973–2008 (<i>Kalle Pajunen</i>)	266	Jarmo Peltola, 1930-luvun lama teollisuuskaupungissa I–III (<i>Panu Pulma</i>)	366
Jussi T. Lappalainen, Lars Ericson Wolke, Ali Pylkkänen, Sota Suomesta. Suomen sota 1808–1809 (<i>Päiviö Tommila</i>)	101	Pekka Rehumäki, Tasa-arvoa tanssilattialla. Käsityöväen sivistysseurat 1840-luvulta 1870-luvun alkuun (<i>Kari Teräs</i>)	356
Mirkka Lappalainen, Susimessu. 1590-luvun sisällissota Suomessa ja Ruotsissa (<i>Heikki Ylikangas</i>)	479	H. K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki ja Outi Paloposki (toim.), Suomenoskirjallisuuden historia I ja II (<i>Maarit Leskelä-Kärkinen</i>)	108
Maiju Lehmijoki-Gardner, Kristillinen mystiikka. Läntinen perinne antiikista uudelle ajalle (<i>Jussi Hanska</i>)	485	Kauko Rumpunen – Ohto Manninen, ”Faktillisesti tämä tarkoittaa antautumista”. Jatkosodan hallitusten iltakoulujen pöytäkirjat (<i>Markku Jokistipilä</i>)	259
Sirpa Leskinen – Petro Pesonen, Vantaan esihistoria (<i>Matti Huurre</i>)	261	Johannes Sachslehner, Der Tod ist ein Meister aus Wien. Leben und Taten des Amon Leopold Göth (<i>Timo Soukola</i>)	253
Ilkka Levä, Kansallisvaltion teräsmiehestä valtakunnan sovittelijaksi. Poliisikulttuurin psykohistorialliset solmukohdat 1930–1997 (<i>Marja Tuominen</i>)	122	Kaija Santti, Sanankuulijasta sananjulistajaksi. Naisen asema Inkerin luterilaisessa maalaisseurakunnassa 1917–1939 (<i>Pirjo Markkola</i>)	251
Peter Longerich, Heinrich Himmler. Biografia (<i>Timo Soukola</i>)	253	Mikko-Olavi Seppälä, Hauska poika. Kuppeltilaulaja J. Alfred Tanner (<i>Marko Tikka</i>)	257
Timothy May, The Mongol art of War. Chinggis Khan and the Mongol Military System (<i>Antti Ruotsala</i>)	237	Alexandra Senfft, Schweigen tut weh. Eine deutsche Familiengeschichte (<i>Timo Soukola</i>)	253
Arnold J. Meagher, The Coolie Trade. The Traffic in Chinese Labourers to Latin America 1847–1874 (<i>Seppo Sivonen</i>)	496	Esa Seppänen, UKK:n syvä jälki – Perintö vai painolasti (<i>Ville Jalovaara</i>)	368
Leena Miekkaavaara, Suomi 1500-luvun kartoissa. Kuvauksia ja paikannimiä (<i>Mikko Huhtamies</i>)	244	Matti Simola (toim.), Ratakatu 12. Suojelupoliisi 1949–2009 (<i>Oula Silvennoinen</i>)	501
Hannu Mustakallio, Pohjoinen hiippakunta. Kuopion–Oulun hiippakunnan historia 1850–1939 (Timo Ävist)	507	Anu Suoranta, Halvennettu työ. Pätkätyö ja sukupuoli sopimussyhteiskuntaa edeltävissä työmarkkinakäytännöissä (<i>Kari Teräs</i>)	364
Katariina Mustakallio, Uskonto ja yhteisö antiikin Roomassa (<i>Marika Raubala</i>)	241	Yrjö Tala, Kirkon vai valtion kirjat? Uskonnosidonnaisuuden ongelma Suomen väestökirjanpidossa 1839–1904 (<i>Sofia Kotilainen</i>)	494
Marjaana Niemi, Public Health and Municipal Policy Making: Britain and Sweden, 1900–1940 (<i>Mary Hilson</i>)	117	Tuija Tuhkanen, Kirkon kaunistukseksi ja lahjoittajan kunniaksi. Henrik Flemingin lahjoitukset Suomen kirkkoissa (<i>Ulla Koskinen</i>)	488
Jarmo Nieminen (toim.), Porkkala – I händelsernas centrum (<i>Maren Jonasson</i>)	264	Gao Weiqian, Zhou Enlai – The Last Perfect Revolutionary – A biography (<i>Lauri Paltemaa</i>)	508
Susanna Niiranen: ”Miroir de mérite”: Valeurs sociales, rôles et image de la femme dans les textes médiévaux des troubadours (<i>Albrecht Classen</i>)	243		
Marjo T. Nurminen, Tiedon tyttäret. Oppineita eurooppalaisia naisia antiikista valistukseen (<i>Marjo Kaartinen</i>)	106		

Charlotta Wolff, Noble conceptions of politics in eighteenth-century Sweden (<i>Petri Karonen</i>)	489	<i>Tiedemaailma</i>	
Lars Westerlund, Saksan vankileirit Suomessa ja raja-alueilla 1941–1944 (<i>Seppo Hentilä</i>)	345	Arvonimet	511
Lars Westerlund (toim.) Sotavangit ja internoidut (<i>Seppo Hentilä</i>)	345	<i>Jyrki Hakapää</i> , Kirjahistoria – määrittelyä ja kokoamista	370
Mikko Ylikangas, Unileipää, kuolonvettä, spiidiä. Huumeet Suomessa 1800–1950 (<i>Erkki Vettenniemi</i>)	505	Kirjoittajat	126, 268, 374, 513
Zhao Ziyang, A Prisoner of the State: the Secret Journal of Zhao Ziyang (<i>Lauri Paltemaa</i>)	508	Kutsu historiantutkimuksen päiville 2010	374
		Nimitys	125
		Oikea kustantaja selvästi esille	125
		Palkittuja	125, 268, 374, 511
		Notes on the contents	126, 269, 375, 513
		Tarkennus	268
		Väitöksiä	511

Hakuilmoitus

Historiallinen Aikakauskirja on Suomen Historiallisen Seuran ja Historian Ystävien Liiton julkaisema tieteellinen aikakauslehti, joka ilmestyy neljästi vuodessa. Aikakauskirja on samalla Historian Ystävien liiton jäsenlehti. Sen levikki on noin 2 000 kappaletta. Lehteä tilaavat sekä alan ammattilaiset että historian harrastajat.

Historiallisen Aikakauskirjan Päätoimittajan

tehtävä julistetaan haettavaksi 1.1.2011 alkavaksi viisivuotiskaudeksi. Päätoimittajaksi voidaan valita Suomen Historiallisen Seuran tutkijajäsen, ja kyseessä on sivutoimi. Päätoimittajan valitsee Aikakauskirjan hallitus, joka voi tarpeen vaatiessa kutsua tehtävään myös henkilön, joka ei ole sitä hakenut määräaikaan mennessä.

Vapaamuotoiseen hakemukseen tulee liittää hakijan lyhyt näkemys toimituslinjastaan. Hakemukset pyydetään lähettämään viimeistään perjantaina 29.1.2010 mennessä sähköitse Jukka Tarkalle osoitteella jt@jukkatarikka.net ja Pauli Kettuselle osoitteella pauli.kettunen@helsinki.fi. Lisätietoja antaa myös päätoimittaja Pirjo Markkola pirjo.markkola@jyu.fi.

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA VUODEKSI 2010

Historiallinen Aikakauskirja ilmestyy neljä kertaa vuodessa, ja siinä käsitellään laajasti ajan-kohtaisia kysymyksiä uusimman tutkimuksen valossa. Aikakauskirjassa on sekä teemakoko-naisuuksia että tärkeitä yksittäisiä artikkeleita ja kirja-arvosteluja. Kirjoittajat ovat alansa par-haita asiantuntijoita.

Nyt on aika tilata vuoden 2010 vuosikerta. Vuosikerta maksaa 40 euroa, jolla pääset myös Historian Ystävien Liiton jäseneksi. Korkeakouluopiskelijoille vuosikerta maksaa vain 27 euroa. Suomen Historiallisen Seuran jäsenenä saat lehden 28 eurolla (+ seuran jäsenmaksu).

- Liityn Historian Ystävien Liittoon (40 euroa = Historiallisen Aikakauskirjan tilausmaksu)
- Liityn Historian Ystävien Liittoon, olen korkeakouluopiskelija (27 euroa = Historiallisen Aikakauskirjan tilausmaksu)
- Tilaan lehden Suomen Historiallisen Seuran jäsenetuna (28 euroa ja seuran jäsenmaksu)

Nimi

Lähiosoite

Postitoimipaikka

Lipuke lähetetään kirjekuudessa osoitteella:
Historiallinen Aikakauskirja/Jaakko Pöyhönen

Heureka

PL 166

01301 Vantaa

Tilauksen voi tehdä myös:
pro.tsv.fi/haik/
fax 09-8734 142 (Pöyhönen)
puh. 09-8579 218 (Pöyhönen)

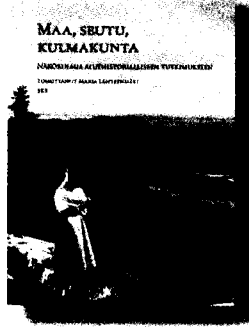
Lähettäjä maksaa normaalin kirjemaksun.

MARIA LÄHTENMÄKI (TOIM.)

Maa, seutu, kulmakunta
Näkökulmia aluehistorialliseen tutkimukseen

Kokoelma avaa yksitoista tuoretta näkökulmaa ajankohtaisiin alueellisuutta ja paikallisuutta koskeviin kysymyksiin. Teoksessa pohditaan aluetutkimuksen käsitteitä, konteksteja ja historiallisia juuria sekä esitellään tapaustutkimuksia.

27,-

MARKO TIKKA

Kun kansa leikki kuningasta

Suomen suuri lakko 1905

Lakosta muodostettiin aikalaisille kolme hyvin erilaista kokonaisuutta. Tiivis yleisesitys tarkastelee lakkoa ja sen toimeenpanoa eri näkökulmista keskittyen erityisesti Helsingin, Tampereen ja Viipurin tapahtumiin.

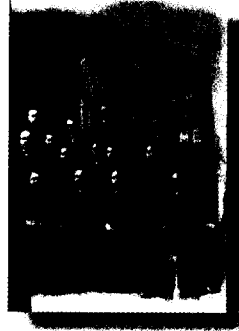
28,-

MARJA TERTTU KNPAS,
MARKKU HEIKKILÄ JA TIMO ÄVIST

Suomalaiset pappilat
Kulttuuri-, talous- ja rakennus-historiaa

Teos esittelee edustavan kokoelman pappiloita ja niiden elämänpiiriä eri puolilla Suomea 1700-luvulta 1900-luvulle. Sirkku Döllen kokoama runsas, osin aiemmin julkaisematon kuvitus kertoo pappiloiden asukkaista, puutarhoista ja arkkitehtuurista.

48,-

MARKKU LÖYTÖNEN (TOIM.)

Suomalaiset tutkimusmatkat

Alansa parhaiden asiantuntijoiden näyttävä kokonaisesitys valottaa niin menneiden vuosisatojen suuria tutkimusmatkoja kuin parhailaankin käynnissä olevia kenttätutkimuksia Ecuadorista Etelämantereelle ja aineen ytimestä avaruuteen asti.

64,-

JOUKO NURMIAINEN

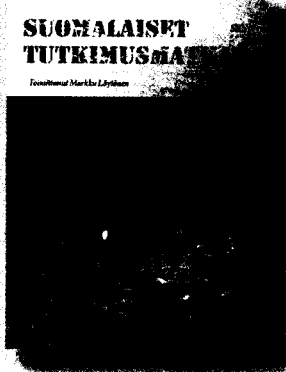
Edistys ja yhteinen hyvä
vapaudenajan ruotsalaisessa poliittisessä kielessä

32,-

LARS WESTERLUND

Sotavankien ja siviili-internoitujen sodanaikainen kuolleisuus Suomessa

32,-

Kirjatalon keskiviikko

16.12.09 klo 16.30

(Mariankatu 3)

Tervetuloa!

KATJA-MARIA MIETTUNEN

Menneisyys ja historiakuva
Suomalainen kuusikymmentäkuku muistelijoiden rakentamana ajanjaksona

29,-

HISTORIAALLINEN AIKAKAUSKIRJA

Tilaukset, osoitteenmuutokset ja jakelu- yms. muistutukset on yksinkertaisinta tehdä:

- **postittamalla palvelupuke**
- **soittamalla taloudenhoitaja Jaakko Pöyhöselle puh. 09-8579 218**
- **telefaksilla Pöyhöselle nro 09-8734 142**
- **sähköpostilla jaakko.poyhonen@heureka.fi tai pro.tsv.fi/haik/**

Osoitteenmuutoksen voi tehdä myös lähettämällä postin ilmaisen osoitteenmuutuskortin lehden taloudenhoitajalle Jaakko Pöyhöselle, jonka osoite on palvelulipukkeessa sekä edempänä.

Taloudenhoitaja: Jaakko Pöyhönen, Heureka, PL 166, 01301 Vantaa, puh. 09-857 9218, telefax 09-8734 142, sähköposti jaakko.poyhonen@heureka.fi

Toimitussihtööri: Veikko Kallio, Saunalahdenkatu 18 A 25, 02330 Espoo, 050-5211 540, veikko.kallio@kuvitus-teksti-palvelu.net. Käsikirjoitukset pyydetään lähettämään sähköpostin liitteenä (word) Veikko Kalliolle. Julkaistavaksi hyväksytyt aineisto julkaistaan painettuna Historiallisessa Aikakauskirjassa sillä edellytyksellä, että se saadaan korvauksetta julkaista alkuperäisessä muodossa myös lehden digitaalisessa tietokannassa.

Tilaaminen: Lehteä on tilattu ensisijaisesti Historian Ystävien Liiton tai Suomen Historiallisen Seuran jäsenetuna. Tilauksen voi tehdä myös kirjakaupan, postin tms. kautta.

Hinnat 2009: Historian Ystävien Liiton jäsenmaksu on 40 €, korkeakouluopiskelijoilta 27 €, yhteisöiltä 50 €.

Maksuihin sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Tilaushinta Suomen Historiallisen Seuran jäseniltä on 28 €. Vuosikertatilauksia kirjakaupassa yms. 45 €. Em. tilausmaksut peritään erikseen alkuvuodesta. Irtonumeron hinta 14 €.

Pankkiyhitys: Sampo, tilinro 800017-75048. Jäljellä olevia lehden vanhoja numeroita on helpoimmin saatavilla Tiedekirjan myymälästä Kirkkokatu 14, 00170 Helsinki, avoimna ma-pe klo 10–16, puh. 09-635 177. Vanhoja lehden numeroita voi tilata myös muiden kirjakauppojen välityksellä. Vanhojen numeroiden hinnat kappaleelta: vuoteen 1994 asti 4 €, vuodesta 1995–2005 8 €.

Painatus: Vammalan Kirjapaino Oy, Harjukatu 8, 38200 Sastamala.

Historian Ystävien Liitto

Puheenjohtaja: suurlähettiläs *Heikki Talvitie*

Sihtööri ja rahastonhoitaja: *Julia Burman*, Tieteiden talo,

Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki, puh. 09-228 69351,

varmimmin tavoitettavissa ke 16–17 ja to 10–12

Pankkiyhitys: Nordea nro 157230-363119.

Liiton keskeinen tehtävä on tukea Historiallisen Aikakauskirjan julkaisemista. Liitto edistää muutoinkin historian harrastusta ja tutkimista mm. järjestämällä tilaisuuksia ja kursseja sekä tutustumismatkoja. Liitto on myös palkinnut ansiokkaita historiateoksia sekä ylioppilaskirjoitusten reaalikokeen vastaajia.

Jäsenmaksu on 40 €, opiskelijoilta 27 € vuodessa.

Maksuun sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Jäseneksi ilmoittaudutaan Historiallisen Aikakauskirjan taloudenhoitajan kautta postittamalla viereisellä sivulla olevan palvelulipukkeen tai puhelimitse tai sähköpostitse (numerot yllä). Jäseneksi voi liittyä myös maksamalla jäsenmaksun liiton pankkitilille, viestiksi on tällöin merkittävät riittävät nimi- ja osoitetiedot sekä maininta jäsenmaksusta.

Liiton julkaisusarjoja ovat Historian Aitta ja Historiallinen Kirjasto, joissa kummassakin on ilmestynyt parikymmentä teosta vuodesta 1929 alkaen. Liiton julkaisuja myy Tiedekirja, osoite ja puh. nro yllä.

Suomen Historiallinen Seura

Puheenjohtaja: dosentti *Marjaana Niemi*

Varapuheenjohtaja: professori *Markku Peltonen*

Toiminnanjohtaja: fil.maist. *Julia Burman*, varmimmin

tavoitettavissa Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170

Helsinki, puh. 09-228 69351, shs@histseura.fi ke 16–17

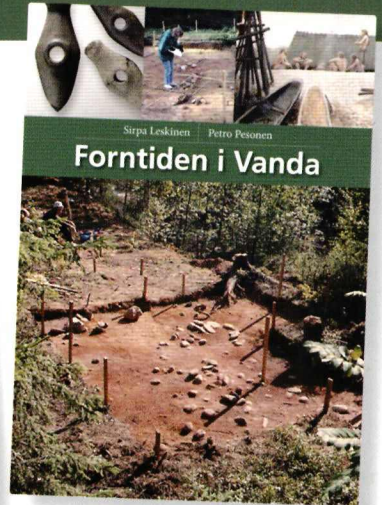
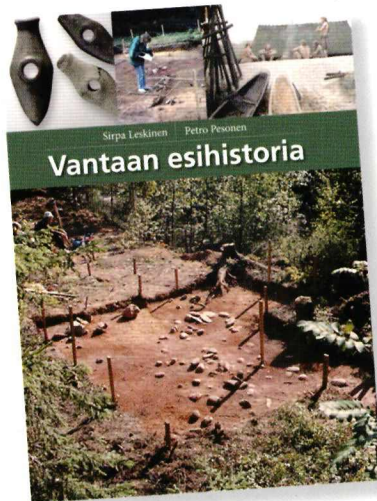
ja to 10–12

Seuran vuosijäsenet (jäsenmaksu 28, opiskelijat 18 €) saavat ilmaiseksi yhden Historiallisen Arkiston numeron vuodessa ja he voivat jäsenalennuseduin, jotka koskevat myös Historian Ystävien Liiton, Historiallisen Yhdistyksen, Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Suomen Sotahistoriallisen Seuran, Suomen Sukututkimusseuran, Svenska Litteratursällskapet, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen, Työväenhistorian ja perinteen tutkimuksen seuran ja Taidehistorian Seuran jäseniä, ostaa Seuran kaikkia julkaisuja Tiedekirjasta, Kirkkokatu 14, 00170 Helsinki, ma–pe 10.00–16.30, p. 09/635 177, telefax 09/635 017. Muuten Seuran julkaisuja välittävät Akateeminen kirjakauppa, Suomalainen Kirjakauppa, Yliopistokirjakauppa, Kirjavälitys sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjatalo (Mariankatu 3, 00170 Helsinki, www.finlit.fi). Seuran jäseneksi voivat liittyä kaikki historiasta kiinnostuneet.

Vantaan esihistoria

Vantaan menneisyys kivikauden alusta rautakauden loppuun

“Komea ja sisältörikas teos, johon kyllä muidenkin kuin vantaalaisten kelpaa tutustua.”

(Matti Huurre, Historiallinen Aikakauskirja 2/2009)

Kirjoittajat Sirpa Leskinen ja Petto Pesonen. Julkaisija Vantaan kaupunki. Myynnissä kirjakaupoissa, Vantaan kaupungin museoissa ja yhteispalvelupisteissä.

Forntiden i Vanda

Ett mångsidigt illustrerat verk om forntidens Vanda-bor, deras levnadsmiljö och levnadsvanor – nu också på svenska!

www.vantaa.fi/kaupunginmuseo